

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА**

***ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ***

Збірник наукових праць

ВИПУСК 2 (20)

*Присвячено 25-річчю
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

Рівне–2018

Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 2 (20). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2018. – 270 с.

*Свідоцтво про державу реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20080-9880ПР від 05.07.2013 р.*

*Згідно з наказом МОН України № 793 від 04.07.2014 р. збірник включений до
Переліку наукових фахових видань України (галузі науки – педагогічні)*

ISBN 978-966-7359-77-5

У збірнику подано наукові статті викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, інших закладів вищої освіти та наукових установ з питань місця педагогічної освіти, інформаційних систем та технологій, фізичного виховання, спорту та здорового способу життя у підготовці молодого покоління та формуванні громадянських цінностей як основи демократичного суспільства.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
(Протокол № 3 від 29.11.2018 р.)*

Редакційна колегія:

Дем'янчук А. С. – д.пед.н., професор, академік АВШ України, голова редколегії;
Борейко В. І. – д.е.н., доцент, заступник голови редколегії; **Джунь Й. В.** – д.ф.-м.н., професор; **Дутчак М. В.** – д.фіз.вих., професор; **Єрмаков С. С.** – д.пед.н., професор; **Калько А. Д.** – д.геогр.н., професор; **Красовська О. О.** – д.пед.н., доцент; **Мадзігон В. М.** – д.пед.н., професор, академік НАПН України, заслужений діяч науки і техніки України; **Малафійк І. В.** – д.пед.н., професор; **Мицкан Б. М.** – д.б.н., професор; **Назарець В. М.** – д.філол.н., доцент; **Павелків Р. В.** – д.психол.н., професор, академік АВШ України, заслужений працівник освіти України; **Поташнюк І. В.** – д.пед.н., доцент; **Приступа Є. Н.** – д.пед.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України; **Ставицький О. О.** – д.психол.н., професор; **Цьось А. В.** – д.фіз.вих., професор; **Шаповал Ю. Г.** – д.філол.н., професор; **Шкретій Ю. М.** – д.фіз.вих., професор, заслужений працівник народної освіти України; **Груба Т. Л.** – к.пед.н., доцент; **Завацька Л. А.** – к.пед.н., доцент; **Коробович Л. П.** – к.пед.н., доцент; **Кочмар Д. А.** – к.пед.н., доцент; **Мельничук Л. Б.** – к.пед.н., доцент; **Пагута Т. І.** – к.пед.н., доцент; **Міськова Н. М.** – к.пед.н., доцент, відповідальний секретар редколегії; **Романова В. І.** – к.фіз.вих., доцент, відповідальний секретар редколегії.

Рецензенти:

Камінська О. В., д.психол.н., доцент, Рівненський державний гуманітарний університет.
Онишків З. М., д.пед.н., доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

ISBN 978-966-7359-77-5

© Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. акад. С. Дем'янчука, 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	5
Борейко В. І. Розвиток дошкільних закладів в Україні.....	5
Борова В. Є. Реалізація діяльнісного підходу в коригуванні звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	11
Дем'янчук А. С., Марчук О. О., Мельничук Л. Б., Петрук О. М. Виховання в душі миру як пріоритетний напрям роботи викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука.....	21
Джунь И. В. Различие между классическим и неклассическим математическим моделированием и важность его понимания при проведении экономических и педагогических исследований.....	27
Джунь Й. В. Аналіз сучасних проблем математичного моделювання в економічних, соціальних та педагогічних дослідженнях.....	36
Камінська О. В. Психолого-педагогічні особливості мотивації до навчання студентської молоді.....	44
Kisiolek A. S. Advertising in the Internet as a marketing tool of higher education institutions.....	51
Кристочук Т. Є., Пелешок О. О. Проблеми організації професійної підготовки медичних сестер у педагогічній теорії.....	60
Кульчицький В. Й. Форми і методи патріотичного виховання молоді в українській школі (друга половина ХХ ст.).....	68
Лотюк Ю. Г., Соловей Л. Я., Юскович-Жуковська В. І. Безпека Wi-Fi мережі організації.....	76
Маліновська Н. В. Виховання відповідального ставлення до довкілля у старших дошкільників.....	84
Марчук О. О. Тенденції навчання та виховання молоді в сучасних культурно-освітніх установах.....	90
Матвійчук А. В. Праворозуміння в контексті підготовки фахових правників.....	96
Мельничук Л. Б., Маленька Н. В. Використання елементів дуальної освіти у процесі підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям.....	102
Міськова Н. М., Сузинович О. М. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач.....	109
Олійник В. С., Яроменко О. В. Моніторинг ґрунтів Рівненщини.....	115
Онишків З. М. Педагоги новатори про особливості організації освітнього процесу в умовах сільської школи.....	125
Осіпчук О. В., Кочмар Д. А. Традиційні та інноваційні методи навчання іноземної мови у сучасній вищій школі.....	133

Пагута Т. І. Роль засобів естетичного виховання у розвитку особистості молодшого школяра.....	140
Петрук О. М. Виховання старших дошкільників у процесі проведення бесід про мир.....	150
Попко П. І. Организация мониторинга качества управления развитием воспитательного потенциала информационно-образовательной среды учреждения высшего образования.....	157
Сойко І. М., Голодняк І. М. Компетентнісний підхід у виховній діяльності сучасної школи.....	165
Сойко І. М., Скаковська С. І. Формування комунікативно-мовленневих умінь молодших школярів засобами службових частин мови.....	173
Сойко І. М., Трушківська В. В. Використання ігор та творчих вправ у процесі вивчення частин мови.....	180
Шкабаріна М. А. Поняття педагогічної творчості у сучасному педагогічному дискурсі.....	187
Янчук П. С. Про порівняння спектральних та апроксимаційних методів комп'ютерного моделювання.....	193

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ.....

Андрєєва Р. І., Коваль В. Ю., Стрикаленко Є. А., Меньшикова Н. А. Формування координаційних умінь дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави.....	202
Дем'янчук Т. О., Крамарєва Г. О. Методи діагностики шкіри обличчя у косметології.....	210
Ільків О. С., Завацька Л. А., Сотник Ж. Г. Формування інформаційної культури майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту з використанням між предметних зв'язків.....	218
Корнійчук Я. А. Застосування альтернативних оздоровчих систем у педагогічній діяльності.....	229
Кроль І. М., Мазюк В. Л. Культурна спадщина олімпійського руху в процесі організації олімпійської освіти.....	235
Левенець О. І. Олімпійська освіта – важливий елемент гуманістичного виховання дітей і молоді.....	243
Степанюк С. І., Глухов І. Г., Ломака Ж. М., Ткачук В. П. Створення та розвиток Херсонського центру фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт».....	252
Шепелев О. О. Особливості проведення занять з фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах.....	258
Ялович В. Т., Ялович А. В., Собчук Д. С. Використання спеціалізованого харчування спортсменами у видах спорту, які потребують витривалості.....	264

РОЗДІЛ 1
ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО
ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 373.2

DOI 10.5281/zenodo.1485453

Борейко В. І., д.е.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті обґрунтовано необхідність удосконалення системи дошкільної освіти в Україні. Проаналізовано динаміку розвитку вітчизняних дошкільних закладів, показано, що їхньої кількості недостатньо для забезпечення якісної дошкільної підготовки дітей. Проаналізовано освітні послуги, які дошкільні навчальні заклади надають дітям. Розроблено пропозиції для розвитку та покращення системи дошкільної освіти в Україні. Запропоновано здійснювати спеціалізацію дошкільних навчальних закладів та окремих груп для підготовки дітей з різними нахилами.*

***Ключові слова:** дошкільні навчальні заклади, динаміка розвитку, підготовка дітей, спеціалізація, освітні послуги.*

***Аннотация.** В статье обоснована необходимость совершенствования системы дошкольного образования в Украине. Проанализирована динамика развития отечественных дошкольных учреждений, показано, что их количества недостаточно для обеспечения качественной дошкольной подготовки детей. Проанализированы образовательные услуги, которые дошкольные учебные заведения предоставляют детям. Разработаны предложения для развития и улучшения системы дошкольного образования в Украине. Предложено осуществлять специализацию дошкольных учебных заведений и отдельных групп для подготовки детей с разными склонностями.*

***Ключевые слова:** дошкольные учебные заведения, динамика развития, подготовка детей, специализация, образовательные услуги.*

***Annotation.** The article substantiates the need to improve the system of pre-school education in Ukraine. It is disclosed, that rapid development of socio-economic relations, the growth of the array and the complexity of information, requires the training of highly skilled professionals who will work in the future. It is determined that the activity of preschool educational institutions in the country should be organized in such a way that preschool children can learn to read and write and to know the world around them. The basic provisions of the basic component of preschool education are highlighted, which assumes the assimilation of its contents as a completed stage, designed for the whole period*

of preschool childhood, formation of the minimum sufficient and necessary level of educational competences of a child. It has been shown that the requirements of the Basic Component are mandatory for all participants in the educational process in preschools, regardless of their subordination, type and form of ownership. The dynamics of domestic preschool institutions development is analyzed, and it is shown that their quantity is insufficient to provide high-quality pre-school preparation of children. It was determined that some of the parents of children living in urban settlements could not send them to pre-school establishments, while in rural areas, part of parents with such an opportunity refused to attend pre-school services. It is concluded that a significant proportion of Ukrainian children from rural areas went to school without basic education: they could not read and write. The foreign experience of the organization of preschool institutions and educational services that they provide to children is revealed. It is determined that in European countries there are educational institutions of various forms of ownership, and the system of training in them children is constantly being improved. Proposals for the development and improvement of the preschool education system in Ukraine have been developed, it is proposed to increase the number of pre-school educational institutions and specialize them for training children with different inclinations.

Key words: *pre-school educational institutions, development dynamics, preparation of children, specialization, educational services.*

Стрімкий розвиток суспільно-економічних відносин, нові наукові відкриття, широке поширення інформаційно-комп'ютерних технологій, удосконалення технологічних процесів у різних галузях економіки, а також зростання масиву та складності інформації вимагають підготовки висококваліфікованих спеціалістів, які будуть працювати в майбутньому.

Для цього в Україні зазнає зміни система підготовки майбутніх спеціалістів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. Однак, основи грамотності у молодих людей закладаються та їхні перші контакти з навколишнім природним середовищем відбуваються у дошкільному віці. Тому, діяльність дошкільних навчальних закладів в країні повинна бути організована таким чином, щоб дошкільнята могли навчитися читати і писати та пізнати навколишній світ, або, іншими словами, – підготуватися до навчання в початковій школі.

Питання організації роботи дошкільних навчальних закладів досліджено у роботах провідних вітчизняних педагогів, серед яких слід виділити публікації таких відомих науковців: А. М. Богуш, Л. Козак, В. Г. Кремьон, В. І. Носков, І. П. Печенко та ін.

Однак, нинішній стрімкий розвиток суспільно-економічних відносин вимагає запровадження в нашій країні безперервної освіти, перший етап реалізації якої повинен розпочинатися в дошкільних закладах.

Метою нашої статті є розкриття тенденцій у розвитку дошкільних навчальних закладів в Україні та обґрунтування напрямів удосконалення системи підготовки дошкільників.

Відповідно до визначеної мети в статті реалізуються такі завдання:

- обґрунтування необхідності удосконалення системи дошкільної освіти в Україні;
- встановлення динаміки розвитку вітчизняних дошкільних закладів;
- розроблення пропозицій для покращення системи дошкільної освіти в нашій країні.

Не отримання достатнього рівня знань у дошкільний період може негативно відобразитися на підготовці молодих людей у загальноосвітніх закладах та закладах вищої освіти (ЗВО). Так, В. О. Шевченко наголошує, що викладачі ЗВО «... відзначають сталу тенденцію погіршення якості абітурієнтів як за рівнем інтелекту, так і за рівнем здоров'я. Причина досить банальна – незбалансованість навчального процесу в середній школі. Школа намагається охопити зростаючий інформаційний потік, в результаті чого шкільні навчальні програми виявляються перевантаженими» [1, с. 162].

Отже, для розвантаження освітніх програм вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладів необхідно частину освітнього процесу від них передати дошкільним навчальним закладам. Базовим компонентом дошкільної освіти, який затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 615 від 22.05.2012 р. визначено, що «Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання» [2].

Базовий компонент дошкільної освіти передбачає засвоєння її змісту як завершеного етапу, розрахованого на весь період дошкільного дитинства, сформованість мінімально достатнього та необхідного рівня освітніх компетенцій дитини перших 6–7 років життя, що забезпечує її повноцінний психофізичний та особистісний розвиток і психологічну готовність до навчання у школі. Визначені Базовим компонентом дошкільної освіти вимоги до обсягу необхідної інформації, життєво важливих умінь і навичок, системи ціннісних ставлень до світу та самої себе є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу в дошкільних закладах незалежно від їх підпорядкування, типу і форми власності [2].

Таким чином, система вітчизняних дошкільних навчальних закладів та перелік послуг, які вони надають повинні забезпечувати якісну підготовку дошкільнят до навчання в школі. На думку В. Г. Кременя: «Зміст навчання має відображати все багатство раціональних знань людства, зокрема в духовній сфері. І безумовно, дедалі більше актуалізується завдання забезпечити через систему окремих предметів цілісне бачення дитиною навколишнього світу та органічне включення в нього загальнолюдської, зокрема власної діяльності» [3, с. 8–9].

Однак, динаміка розвитку дошкільних закладів в Україні впродовж 1990–2016 років засвідчує негативну тенденцію. Так, кількість дошкільних закладів в Україні зменшилася із 24,5 тис. у 1990 році до 14,9 тис. у 2016 році, або у 1,64 рази. При чому, за цей період кількість дошкільних закладів у сільській місцевості зменшилася у 1,40 рази, а у міських поселеннях у 2,09 рази (табл. 1).

Таблиця 1*

Дошкільні заклади в Україні

Показники							
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Кількість закладів, тис.	24,5	21,4	16,3	15,1	15,6	14,8	14,9
– у міських поселеннях	11,9	10,5	7,4	6,7	6,7	5,7	5,7
– у сільській місцевості	12,6	10,9	8,9	8,4	8,9	9,1	9,2
У них місць, тис.	2277	2014	1117	1056	1136	1105	1125
– у міських поселеннях	1662	1463	832	773	821	772	785
– у сільській місцевості	615	551	285	283	315	333	340
Охоплення дітей дошкільними закладами, %	57	44	40	51	53	55	55
– у міських поселеннях	64	53	52	64	64	64	63
– у сільській місцевості	43	28	18	27	32	40	40

* Складено за даними [4].

Це призвело до зменшення дітей охоплених дошкільними закладами у міських поселеннях з 64 % у 1990 році до 52 % у 2000 році, а у сільській місцевості – з 43 до 18 %, відповідно. В результаті у 2000 році 60 % дітей в нашій країні не були охоплені дошкільними закладами, а значить не отримували фахових освітніх послуг.

Це при тому, що, наприклад, у Франції практично 100 % дітей у віці від 3 до 5 років навчалися у материнських школах (основному типі дошкільних закладів у Франції, в яких виховуються діти від 2 до 6 років) [5, с. 237–238].

Після 2000 року ситуація з охопленням дітей дошкільними закладами в Україні почала покращуватися. Однак, це відбулося не за рахунок збільшення кількості дошкільних закладів та місць у них, а за рахунок зменшення дітонародження. Проте, у 2016 році 45 % дітей в нашій країні не мали можливості виховуватися та навчатися у дошкільних закладах, хоча їх наповненість складала 113 дітей у розрахунку на 100 місць. У міських поселеннях цей показник був 124 дітей на 100 місць, а у сільській місцевості – 87 дітей на 100 місць.

З наведених даних можна зробити висновок, що частина батьків дітей, які проживали у міських поселеннях, не могла влаштувати їх у дошкільні заклади, тоді як у сільській місцевості частина батьків дітей, маючи таку можливість, відмовлялись від послуг дошкільних закладів. Не дивно, що значна частина дітей з сільської місцевості поступала на навчання в школу не маючи базової освітньої підготовки: не вмiла читати і писати.

Це, при тому, що як зазначає А. М. Богуш: «Дитина дошкільного віку засвоює рідну мову з раннього дитинства в сукупності і взаємодії всіх означених мовних функцій, що повинно знайти своє відображення в програмах мовленнєвого розвитку дітей» [6, с. 7–8].

Науковець наголошує, що: «Формування змісту навчання дітей рідної мови повинно також враховувати: наукові досягнення в галузі мовознавства й лінгводидактики; психофізіологічні особливості вікового етапу тих, кого навчають; соціально-культурні й ціннісні орієнтири, які визначають динаміку розвитку й формування змісту навчального предмета» [6, с. 9].

Як зазначає В. І. Носков: «Певно, всі знають, що основні цінності в розвитку особистості на 85 % закладаються до п'ятирічного віку і виявляються в конкретній індивідуальній культурі поведінки людини» [7, с. 77].

Отже, система підготовки дітей у дошкільних закладах нашої країни повинна орієнтувати на наступні вимоги початкової школи, з тим, щоб дошкільнята могли опанувати всі знання, яку будуть їм потрібними в майбутньому, отримати основи національно-патріотичного та морально-етичного виховання. Для цього Україні необхідно скористатися досвідом інших країн, які мають значні здобутки у вирішенні цього питання.

Так, в Німеччині: «Відкритий дитячий садок організовано на ситуативно-орієнтованій концепції дошкільного виховання, для якої характерне відкрите планування з участю дітей; навчання на базі реальних життєвих зв'язків; єдність гри і навчання; різновікова організація життя та діяльності; зв'язок із громадськістю; співробітництво батьків і дошкільного закладу» [5, с. 238].

«У Великій Британії популярними є безоплатні муніципальні ясельні школи і класи для дітей віком 3–5 років. Ясельні класи організовуються при початкових школах з метою розумового, фізичного, морального, естетичного і трудового розвитку дитини, формування її індивідуальності» [5, с. 238].

Таким чином, у західноєвропейських країнах трьох-п'ятирічних дітей розглядають як особистість, яку з цього віку необхідно навчати та готувати до самостійного дорослого життя.

Відповідно до цього принципу науковець І. П. Печенко соціалізацію дошкільнят розглядає: «... як становлення дитячої особистості в її взаємодії з соціальним світом у результаті порівнявального входження дитини у світ конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання світу та конструювання образу соціального світу» [7, с. 28].

При цьому, на думку О. Вашуленко, дошкільну освіту потрібно розглядати як перший щабель у системі неперервної освіти, які поступово ускладнюються і які має пройти людина в процесі навчання [8, с. 49].

Таким чином, нові вітчизняні дошкільні заклади необхідно організувати таким чином, щоб в них діти з наймолодших років через ігри та навчання не тільки опанували навички читання, писання та рахування, а й виховувалися у любові та повазі до навколишнього природного середовища, пізнавали основи суспільних відносин та патріотичного виховання.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що розвиток дитини, її знайомство з природою та суспільно-економічними відносинами розпочинається із дошкільного віку. Тому, система дошкільних закладів в нашій країні потребує змін, з тим, щоб уже на початковому етапі свого розвитку, кожна дитина могла опанувати знання в контексті неперервної освіти, отримувати національно-патріотичне і морально-етичне виховання.

Для цього програму підготовки дітей в дошкільних закладах необхідно узгодити з навчальною програмою початкової школи та для ознайомлення дітей з окремим дисциплінами (історією, природознавством, суспільними відносинами, культурологією та ін.) залучати «вузьких» спеціалістів.

Однак, для того щоб високий рівень знань могли отримати всі дошкільнята, державі необхідно збільшити зусилля для розширення мережі дошкільних навчальних закладів, скористатися досвідом зарубіжних країн з організації в них навчального процесу, а також створити сприятливе середовище для створення та функціонування дошкільних закладів різних форм власності.

Водночас необхідно забезпечити спеціалізацію дошкільних навчальних закладів та окремих груп для підготовки дітей з різними нахилами.

1. Шевченко В. О. Імплементція принципів Болонського процесу у вищих навчальних закладах Півдня України / В. О. Шевченко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 159–164.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (нова редакція)» № 615 від 22.05.2012 р.
3. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6–16.
4. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstst.gov.ua>
5. Козак Л. Сучасна дошкільна освіта: європейський досвід / Л. Козак // Освітологічний дискурс, 2017. – 3–4. – С. 235–250.
6. Богущ А. М. Теоретичні і методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника / А. М. Богущ // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 5–10.
7. Печенко І. П. Окремі концептуальні положення соціалізації особистості в дошкільному дитинстві / І. П. Печенко // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 19–29.
8. Вашуленко О. Питання наступності в педагогічній теорії / О. Вашуленко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 49–59.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Борова В. Є., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В КОРИГУВАННІ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** В статті обґрунтовано теоретичні засади коригування недоліків звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Проаналізовано дослідження питання структури мовленнєвої діяльності психолінгвістами, лінгводидактами, психологами. Визначено, що реалізація діяльнісного підходу у вихованні культури мовлення дітей буде ефективною за умови дотримання вихователем закладу дошкільної освіти структури діяльності, що включає: мотив, мету, завдання, умови, дії, операції, способи діяльності, оцінку досягнутих результатів. Запропоновано коригувати недоліки мовлення дітей старшого дошкільного віку за принципами діяльнісного підходу.*

***Ключові слова:** педагогічне коригування недоліків мовлення, діяльнісний підхід, мовленнєва діяльність, звукова культура мовлення.*

***Аннотация.** В статье обоснованы теоретические основы коррективной звуковой культуры речи детей старшего дошкольного возраста. Раскрыты научные концепции психолингвистов, лингводидактов, психологов о структуре речевой деятельности. Определено, что реализация деятельностного подхода в воспитании культуры речи детей будет эффективной при условии соблюдения воспитателем учреждения дошкольного образования структуры деятельности, которая состоит из мотива, цели, задач, условий, действий, операций, способов деятельности, оценки достигнутых результатов. Предложено корректировать речь детей старшего дошкольного возраста по принципам деятельностного подхода.*

***Ключевые слова:** педагогическое корректировка недостатков речи, деятельностный подход, речевая деятельность, звуковая культура речи.*

***Annotation.** Article focuses on the relevance of problem of timely pedagogical correction of speech sound culture of the senior preschool age children. Pedagogical correction of speech sound culture is a purposeful influence of teacher on the speech of children in order to correct errors that are caused by violation of articulation of sounds, articulation, speech breathing, phonemic hearing, orthoepic norms of pronunciation, voice strength, speech tempo and means of intonation expressiveness. This term should be differentiated from the concept of correction, used in defectology and therapy. An important*

characteristic of the activity is its purpose and purposefulness. The goal is achieved through certain means and methods of activity. Motivation of activity has determining influence on achievement of the goal. The main purpose of speech activity is the need to be heard and understood by the others. L. Vygotsky made a significant contribution to understanding the essence of speech activity. He identified five phases of speech generation: the first is motivation, the second phase is a thought (speech intention), the third is thought mediated in the inner word – internal programming speech statements; the fourth is thought mediated in the values of external words – the implementation of the internal program, the fifth is word-mediated thought (acoustic-articulation implementation of speech, phase control. Speech activity stimulates the development of other activities, which in turn become means of development of both speech activity and comprehensive development of personality. The effectiveness of speech activity is mediated by the interaction and functioning of perception, attention, thinking, memory and other mental processes. Doctrine of the determining influence on the formation of personality stimulates the use of activity approach to educational activities in the process of psychological and pedagogical research, mass pedagogical practice.

Key words: *activity, speech activity, activity approach, speech.*

Дошкільне дитинство – особливий та відповідальний період становлення особистості. Виховуючи дитину в інтелектуальному, духовному, моральному та інших аспектах, педагоги, батьки, за словами М. Вашуленка, повинні усвідомлювати: мова обслуговує потреби суспільства через цілий ряд життєво важливих функцій, які практично реалізуються у мовленнєвій діяльності [1, с. 12]. Вона буде ефективною за умови володіння людиною мовленнєвою компетентністю відповідно віку. У зв'язку з вищесказаним, особливої актуальності набуває проблема своєчасного педагогічного коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку. Педагогічне коригування звукової культури мовлення – це цілеспрямований вплив педагога на мовлення дітей з метою виправлення помилок, що зумовлені порушенням артикуляції звуків, звуковимови, мовленнєвого дихання, фонематичного слуху, орфоепічних норм вимови, сили голосу, темпу мовлення та засобів інтонаційної виразності. Термін важливо диференціювати з поняттям корекція, що використовується у дефектології та терапії.

Окремі аспекти окресленої проблеми досліджувалися в дошкільній лінгводидактиці. Зокрема, становлення правильної звуковимови вивчали М. Александровська, В. Городілова, О. Жильцова, Є. Радіна, М. Фомічова та ін.; формування фонематичного сприймання – Н. Дурова, Л. Журова, Т. Філічова та ін.; особливості розвитку уявлень щодо звукової дійсності мовлення – М. Алексєєва, А. Богуш, Е. Труве та ін.; усвідомлення дітьми звукової будови мовлення – Д. Ельконін, Л. Журова, Ф. Сохін, Л. Ткачова,

Г. Тумакова та ін. Проблема використання діяльнісного підходу в педагогічному коригуванні звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку не була предметом наукового дослідження.

Метою нашої статті є дослідження теоретико-методичних засад реалізації діяльнісного підходу в коригуванні звукової культури мовлення дітей, оскільки окреслені знання дозволять вихователям закладів дошкільної освіти свідомо підходити до педагогічної діяльності в названому аспекті.

Завдання дослідження: 1. З'ясувати сутність понять «діяльність», «мовленнєва діяльність», «діяльнісний підхід». 2. Проаналізувати психолого-педагогічні дослідження характеристики структури мовленнєвої діяльності. 3. Виокремити принципи діяльнісного підходу до коригування недоліків мовлення дітей дошкільного віку.

З'ясуємо сутність наукових понять «діяльність», «діяльнісний підхід». Термін «діяльність» у словниках визначається як «спосіб буття людини, здатність її змінювати дійсність» [2, с. 83]; «різновид активності, характерний для людини» [3, с. 75]; «динамічна модель взаємодії, кореляції об'єкта з об'єктивною реальністю, у процесі якої виникає репродукція – втілення в об'єкті психічної моделі, реалізації відношень самого суб'єкта до об'єктивної дійсності» [4, с. 72].

Проблема використання діяльнісного підходу в навчальному процесі досліджувалася багатьма відомим вченими-філософами та психолінгвістами. Щоб ефективно реалізовувати діяльнісний підхід у коригуванні мовлення дітей важливо знати структуру діяльності. Лише тоді вихователь закладу дошкільної освіти зможе особливо увагу звернути на ті компоненти мовленнєвої діяльності дитини, які недостатньо актуалізовані.

На думку психолінгвіста О. Леонт'єва, діяльність це процес, що організовується. Вчений у психологічній теорії діяльності виокремив такі її складові: мотив, мета, завдання, умови, дії, операції, способи діяльності, оцінка досягнутих результатів [5, с. 107]. Однією із найважливіших характеристик діяльності є її предметний характер. Будь-яка діяльність активізується людиною завдяки потребам останньої. Але не потреби визначають той предмет, на який вона спрямована. «Сама по собі потреба, однак, не може визначити конкретну спрямованість діяльності. Потреба отримує свою визначеність тільки в предметі: вона повинна як би знайти себе в ньому» [6, с. 251]. «Оскільки потреба знаходить в предметі свою визначеність («опредмечується» в ньому) даний предмет стає мотивом діяльності, тим, що викликає її» [6, с. 251]. «Діяльності без мотиву не буває» [7, с. 153]. У психології діяльності прийнято розрізняти внутрішні та зовнішні мотиви діяльності. Останні, за Л. Божович, можуть бути широкими соціальними або вузькоособистими. Таким чином, предмет діяльності це те, на що вона спрямована, а її мотив – дозволяє визначити заради чого здійснюється діяльність.

Досить важливою характеристикою діяльності є її мета, цілеспрямованість. У загальнометодологічному плані мета трактується як вольове уявлення, що не може залишатися лише уявленням чи думкою, воно має реалізуватися за допомогою певного інструментарію. Саме мета, план, передбачення результатів діяльності вирізняють людину у взаємодії з навколишнім. Наявність мети передбачає обов'язковий вибір засобів та способів діяльності. Науковець О. Леонт'єв вважає, що, мета нерозривно пов'язана з предметом діяльності, оскільки, «усвідомлення смислу дії і здійснюється у формі відображення її предмета як усвідомленої мети. Тепер зв'язок предмета дії (його мети) і того, що стимулює діяльність (її мотив), вперше відкривається суб'єкту» [6, с. 231]. Отже, мета діяльності пов'язана з її мотивами. Цей зв'язок виникає в діяльності як відношення її мотиву до мети. Характер відношення можна найповніше окреслити тоді, коли володієш інформацією про таку важливу характеристику діяльності як її усвідомленість. Вона може стосуватися суб'єкта діяльності, її змісту та процесу. «... кожний акт індивідуального пізнання передбачає самосвідомість, т. т. неявне знання суб'єкта про самого себе. Можна спробувати перетворити це неявне знання в явне, т. т. перевести самосвідомість у рефлексію У такому випадку суб'єкт аналізує власні переживання, спостерігає за перебігом свого психічного життя, намагається вияснити характер свого «Я» і т.д. «Кожний акт рефлексії це акт осмислення, розуміння» [8, с. 259].

О. Леонт'єв, досліджуючи усвідомлення змісту діяльності, дійшов висновку: необхідно диференціювати поняття «актуально усвідомлений зміст» і такий, що «виявився» у свідомості. Вчений стверджував, що актуально усвідомлюється тільки той зміст діяльності, який є предметом цілеспрямованої активності суб'єкта, т. т. займає структурне місце безпосередньої мети внутрішньої чи зовнішньої дії в системі певної діяльності. В ній виділяють внутрішню структуру, в якій дія – це одиниця діяльності, а операція – спосіб реалізації дії. Вона може виступати самостійною діяльністю, а може, навпаки, перетворитися в операцію. За О. Леонт'євим, дія – це такий процес, мотив якого не співпадає з його предметом, тобто з тим, на що він спрямований, а лежить у тій діяльності, в яку він включений. Як стверджував О. Леонт'єв, людина усвідомлено вкладає певний смисл у виконання кожної дії і співвідносить її з мотивом діяльності. «...всяка свідомо дія формується в середині ... тієї чи іншої діяльності, яка і визначає собою її психологічні особливості» [6, с. 294]. У той же час вчений відзначав, що дія у процесі навчання може стати усвідомленою операцією. Вона «вперше формується як дія». О. Леонт'єв на прикладі вивчення англійської мови пояснив окреслений процес. Зокрема він писав, що фонетичні дії, які свідомо відпрацьовуються при постановці вимови звука іноземної мови перетворюються у «свідому» операцію тоді, коли цей звук входить у склад слова, тим більше фрази. За

М. Берштейном, операція стає способом виконання дії вимови цілого слова, фрази у різних умовах переходу на рівень фонового автоматизму.

С. Рубінштейн стверджував, що дія це акт діяльності, що спрямований на об'єкт. Коли дія регулюється свідомим ставленням до суб'єкта, вона стає вчинком. Саме так реалізується принцип єдності свідомості й діяльності. «Оскільки діяльність людини служить безпосередньо для задоволення не особистих, а суспільних потреб, то дії людини, спрямовуючись не на предмети, не можуть виникнути інстинктивно, а лише в міру усвідомлення залежності задоволення особистих потреб від виконання дій, спрямованих на забезпечення суспільних потреб: в силу суспільного характеру людська діяльність з інстинктивної, якою була у тварин, стає усвідомленою» [9, с. 187–188].

Значимість мовленнєвої діяльності для суспільства в цілому і окремої особистості, зокрема, викликала особливий інтерес до її вивчення. Психологи (Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтьєв, О. Лурія та ін.), лінгвісти (Н. Лепська, О. Шахнарович та ін.), психолінгвісти (І. Зимня, О. Леонтьєв та ін.), нейролінгвісти (М. Трубецкой, Р. Якобсон, Р. Левіна та ін.) доклали чимало зусиль, щоб виокремити характеристики окресленого феномена. Вперше звернув увагу на неоднозначність трактування поняття «мовленнєва діяльність» В. фон Гумбольдт. За його переконанням «сутність мовлення виявляється лише в процесі його відтворення». Мовлення – це діяльність, що вимагає певних зусиль особистості. Воно, за переконанням вченого, не є сталим продуктом діяльності [10, с. 41]. Оволодіння мовою має передбачати тісний взаємозв'язок свідомості і мислення, культури і духовності. Процес передавання мови В. фон Гумбольдт характеризував як намагання особистості займатися мовленнєвою діяльністю, що стимулюється внутрішніми і зовнішніми потребами. Кінцевою метою окресленої діяльності є потреба бути почутим та зрозумілим іншими [10, с. 40]. До компонентів мовленнєвої діяльності вчений відносив довкілля, стимули реалізації мовленнєвої діяльності, спілкування як генези вияву та існування мовленнєвої діяльності, реалізацію мовних здібностей індивіда [11]. Ф. де Соссюар запропонував виокремлювати поняття «мова» і «мовлення», відповідно «мовна» і «мовленнєва діяльність». У мові вчений виділяв два аспекти: індивідуальний та суспільний. Мовна діяльність – це діяльність з теоретичним мовним матеріалом, із системою мови. Мовленнєва діяльність, за Ф. де Соссюаром, є «лінгвістичною здатністю». Мова – це система знаків, основною функцією яких є розрізнявальні ознаки, їх взаємозв'язок і взаємовплив. Мовлення неможливе без мови, яка формується в мовленнєвих актах. Підґрунтям мовленнєвої діяльності, за переконанням Ф. де Соссюара, є мова, яка є соціальним аспектом мовленнєвої діяльності, зовнішнім по відношенню до індивіда, який сам по собі нічого не створює та не змінює [12, с. 19]. Мова не є діяльністю мовця, це готовий продукт, який не передбачає попередньої рефлексії. Мовлення, за Ф. де Соссюаром, є «індивідуальним актом волі й

розуму, в якому можна виокремити: 1) комбінації, в яких мовець застосовує мовний код, щоб висловити свою думку; 2) психофізичний механізм, який дозволяє йому реалізувати ці комбінації» [12, с. 26].

У теорії Л. Щерби мовленнєва діяльність трактувалася як трикомпонентна структура, що складається з багатьох мовленнєвих актів (говоріння і слухання, читання і письма). Перший компонент включає процеси говоріння і розуміння; другий – мовні системи – словники граматики мов; третій компонент – мовний матеріал – сукупність усього того, що мовиться і розуміється цією спільнотою [13]. Усі три компоненти (мовленнєва діяльність, мовленнєвий матеріал, мовна система), на думку Л. Щерби, є соціальними, оскільки вони використовуються певною мовною спільнотою та є характерними для конкретного історичного періоду її життя. Отже, співвідношення між компонентами мовленнєвої діяльності можна презентувати таким ланцюжком: мовленнєва діяльність – тексти/висловлювання – мовлення – мовна система. Для індивідуальної мовленнєвої діяльності, за Л. Щербою, характерний аналогічний ланцюжок: мовленнєвий акт – тексти/ висловлювання – його власна мовна система, «яку мовець отримав з різних висловлювань» [13]. Усі описані вище компоненти – різні аспекти мовленнєвої діяльності, яка створює мовний матеріал. З нього складається мовна система.

Вагомий внесок у розуміння сутності мовленнєвої діяльності зробив Л. Виготський. Вчений стверджував, що центральним моментом усіх видів діяльності є відношення думки до слова, його смислу. Л. Виготський у значенні слова вбачав «акт осмислення», в якому віддзеркалюється не тільки єдність мислення і мовлення, а й єдність узагальнення й спілкування, комунікації і мислення [14]. «Слово» (мовлення) виникає, як стверджував Л. Виготський, у процесі суспільної практики, є фактом об'єктивної дійсності, який не залежить від індивідуальної свідомості людини [14]. Породження мовлення, за вченим, є сукупністю послідовних взаємопов'язаних фаз діяльності. «... центральна ідея може бути виражена в загальній формулі: відношення думки до слова – це є насамперед не річ, а процес, це відношення є рухом від думки до слова і навпаки – від слова до думки... Таке протікання думки відбувається як внутрішній рух через цілу низку планів... Тому найпершим завданням аналізу ... є вивчення тих фаз, через які проходить думка, яка втілюється в слові» [15, с. 305]. Л. Виготський виділив п'ять фаз породження мовлення: перша – мотивація, друга фаза – це думка (мовленнєва інтенція), третя – це опосередкована у внутрішньому слові думка – внутрішнє програмування мовленнєвого висловлювання; четверта – опосередкована в значеннях зовнішніх слів думка – реалізація внутрішньої програми, п'ята – опосередкована в словах думка (акустико-артикуляційна реалізація мовлення), фаза контролю.

В історії дослідження мовленнєвої діяльності є декілька підходів до її розуміння (наприклад, спілкування як діяльність, діяльність вербальної

комунікації, мовленнєва діяльність). Підґрунтям діяльнісного підходу до вивчення мовлення було розуміння В. фон Гумбольдтом, Ф. де Соссюаром мовлення як своєрідної активності – діяльності та положення Л. Виготського про словесне значення як єдність спілкування та узагальнення і знакове опосередкування процесу спілкування. Б. Беляєв стверджував, що мовленнєва діяльність це мовлення-спілкування, що реалізується за допомогою мовленнєвих засобів. За вченим, усне мовлення, читання, письмо не тільки автоматизовані навички, але й така творча діяльність для якої характерні не навички, а вторинні уміння. Слухання, мовлення, читання, письмо співвідносяться з аналогічними здібностями. Окреслені здібності є здібностями усного мовлення.

Є. Пассов притримувався тлумачення «мовленнєвої діяльності» як мовленнєвої здібності, що формується в процесі навчально-мовленнєвого спілкування. Звідси випливає висновок: щоб розвивати мовленнєву діяльність, потрібно сприяти розвитку мовленнєвої здібності [16].

Теорія мовленнєвої діяльності розроблялася в контексті теорії діяльності, що була запропонована О. Леонтьєвим та С. Рубінштейном. О. Леонтьєв характеризував мовленнєву діяльність як «специфічну діяльність». У 1969 році вченим були сформульовані основи теорії мовленнєвої діяльності, яка трактувалася як «окремий випадок знакової діяльності, ...основний вид знакової діяльності, що логічно генетично передує решті її видам» [17, с. 136]. Автор акцентував увагу на деякій умовності визначення мовлення як діяльності. «Мовлення входить як складова частина у діяльність більш високого порядку. Мовлення – це зазвичай не замкнутий акт діяльності, а лише сукупність мовленнєвих дій, що мають власну проміжну мету, яка підпорядкована меті діяльності як такої» [18, с. 25]. Незважаючи на певні нюанси у трактуванні поняття мовленнєвої діяльності, теорія, яку запропонував О. Леонтьєв, стала підґрунтям для вивчення окресленого феномена сучасною психолінгвістикою і передбачала наявність певного психологічного змісту (предмету, засобів, продукту, результату) та передумов будь-якої діяльності. І. Зимня продовжила розвивати теорію мовленнєвої діяльності. Вчена у своїх дослідженнях виходила із наступного трактування сутності окресленого феномена: мовленнєва діяльність є активний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовий) процес трансляції і (чи) прийому сформованої засобами мовлення думки (волевиявлення, вираження почуттів), що спрямовані на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини у процесі спілкування [19, с. 121]. Щодо структури мовленнєвої діяльності, то Д. Ельконін одиницею її реалізації вважав мовленнєві дії. Вони можуть існувати не тільки як складники мовленнєвої діяльності, але є необхідними компонентами в інших видах діяльності, наприклад, ігровій, пізнавальній і т.п. Мовленнєва діяльність стимулює розвиток інших видів діяльності, які в свою чергу стають засобом розвитку як мовленнєвої діяльності, так і

всебічного розвитку особистості. Ефективність мовленнєвої діяльності опосередковується взаємодією і функціонуванням сприймання, уваги, мислення, пам'яті та інших психічних процесів. О. Леонт'єв, характеризуючи структуру мовленнєвої діяльності, прийшов до висновку, що вона складається з трьох фаз: спонукально-мотиваційної, орієнтувально-дослідницької та виконавчої. Особливість спонукально-мотиваційної фази визначається взаємодією потреб, мотивів і мети діяльності. Її джерелом є комунікативно-пізнавальна потреба, наприклад, щось повідомити, про щось запитати чи попросити. Окреслена потреба реалізується у предметі мовленнєвої діяльності – думці, яка виступає внутрішнім комунікативно-пізнавальним мотивом цієї діяльності. Саме мотив впливає на характер і динаміку мовленнєвої діяльності. Л. Виготський ще раніше писав, що «думка – це не остання інстанція у всьому цьому процесі. Сама думка народжується не із іншої думки, а із мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наші прагнення і потреби, наші інтереси і прагнення, наші афекти і емоції. За думкою стоїть афективна і вольова тенденція. Тільки вона може дати відповідь на останнє «чому» в аналізі мислення... Дійсне і повне розуміння чужої думки стає можливим тільки тоді, коли ми розкриваємо її афективно-вольове підґрунтя» [15, с. 314]. Таким чином, мотиваційно-спонукальна фаза мовленнєвої діяльності, її мотив становлять внутрішню структуру, визначаючи і направляючи діяльність.

Друга фаза діяльності – це орієнтувально-дослідницька (за Л. Рубінштейном – аналітико-синтетична) компонента, що спрямована на дослідження умов діяльності, виділення предмету діяльності, розкриття його властивості та ін. Під час цієї фази виокремлюються засоби та способи формування і формулювання власної і чужої думки (яка пропонується співрозмовником) у процесі мовленнєвого спілкування. Отже, друга фаза – це фаза планування, програмування і внутрішньої мовленнєвої організації мовленнєвої діяльності за допомогою її засобів і способів.

Третя фаза – виконавська. Вона може проявлятися зовнішньо (як під час говоріння і письма) або не проявлятися (під час слухання та читання). О. Леонт'єв, аналізуючи мовленнєву діяльність, стверджував, «що кожен одиничний акт діяльності розпочинається мотивом і планом, а завершується результатом, досягненням наміченої на початку мети, в середині ж лежить динамічна система конкретних дій та операцій, що спрямовані на досягнення» [17, с. 26]. Окреслена динамічна система є операційним компонентом діяльності і значною мірою обумовлює такі її характеристики як швидкість, автоматизм виконання.

Вчення про визначальний вплив діяльності на становлення особистості стимулює до використання діяльнісного підходу в процесі проведення психолого-педагогічних досліджень, масової педагогічної практики. Його актуальність можна аргументувати положенням С. Рубінштейна про те, що

суб'єкт у своїх діях, мовленнєвих актах творчої самодіяльності не лише визначається і виявляється, але і твориться [20, с. 106]. Значимим є положення Г. Костюка про взаємозв'язок між діяльністю та психічними властивостями особистості. Її надбання, що отримані в процесі діяльності, «включаються у структуру її подальшої діяльності, зазнають змін, диференціюються, інтегруються і стають компонентами більш складного цілого, яким є структура особистості, тобто стійка і водночас динамічна система психічних властивостей» [21, с. 81]. Підґрунтям діяльнісного підходу до коригування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку є використання його методологічних принципів, зокрема, принципу діяльнісного опосередкування, що пояснює послідовність розумових процесів у свідомості людини; зміст, мету і цінності діяльності, якою займається суб'єкт. Діяльнісний підхід дає людині можливість зрозуміти та пояснити ті рішення, які вона приймає у конкретній ситуації та обґрунтувати їх у мовленні. Не менш важливими принципами діяльнісного підходу є принцип розвитку та історизму, предметності та активності, інтеріоризації та екстеріоризації, єдності побудови зовнішньої та внутрішньої діяльності, системного аналізу психіки, залежності психічного відображення від місця об'єкта, що відображається, у структурі діяльності, принципу визначальної ролі провідної діяльності в розвитку психіки людини (дитини). Оскільки вона є суб'єктом діяльності, то саме в її процесі, під впливом дорослих, активно засвоює матеріальну та духовну культуру. «Рушійні сили розвитку особистості акумулюються в діяльності – у внутрішніх суперечностях між формами все більш свідомої діяльності дитини на досягнутому нею рівні розвитку і новим змістом, яким вона оволодіває» [20, с. 184]. Засвоюючи зміст людської діяльності, діти оволодівають новими предметними діями, мовленнєвими вміннями і т. п. [22, с. 71–72]. Важливо, щоб на кожному віковому періоді розвитку дитини, педагоги, організуючи освітній процес, спиралися саме на провідний вид діяльності. Оскільки, провідна діяльність – це непросто діяльність, якою найчастіше займається дитина на певному етапі розвитку, якій вона приділяє найбільше часу. Провідна діяльність зумовлює найсуттєвіші зміни в психічних процесах і особливостях дитини. Важливо, щоб мовлення дитини активізувало гру, що дозволить успішно розвиватися мовленнєво-ігровій діяльності. Якщо педагог закладу дошкільної освіти усвідомлює сутність діяльнісного підходу в роботі з дітьми, то він зможе реалізовувати його в коригуванні звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Таким чином, вихователь закладу дошкільної освіти має продумати як коригувати недоліки звукової культури мовлення дитини так, щоб вона задовільняла свою потребу в грі (провідній діяльності) та була мотивована до активного мовленнєвого спілкування. Подальші розвідки у розв'язанні окресленого питання мають спрямовуватися на розроблення методичних

рекомендацій із коригування недоліків звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку на засадах діяльнісного підходу.

1. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-х річного початкового навчання / М. С. Вашуленко // Початкова школа. – 2000. – № 4. – С. 11–14. **2.** Професійна освіта. – Словник / За ред. Н. Г. Ничкало. – К., Вища шк., 2000. – 380 с. **3.** Таленков Р. Педагогический словарь / Р. Таленков – М., Просвещение, 1982. – С. 75. **4.** Юрчук В. В. Современный словарь по психологи / В. В. Юрчук – Минск : Элайга, 2010. – 704 с. **5.** Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с. **6.** Леонтьев А. Н. Изб. психол. произведения : [в 2-х т.] / А. Н. Леонтьев. – Т. 2. – М. : Педагогика, 1983. – С. 251. **7.** Леонтьев А. Н. Изб. психол. произведения : [2-х т.] / А. Н. Леонтьев. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 393с. **8.** Лекторский В. А. Субъект. Объект. Познание / В. А. Лекторский. М.: 1980. – С. 259. **9.** Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М.: Просвещение, 1973. – 433 с. **10.** Гумбольдт В. О различии организмов человеческого языка... / В. Гумбольдт // Введение во всеобщее языкознание. – СПб., 1859. – С. 41–42. **11.** Гумбольдт В. Язык и философия культуры : [пер с нем.] / В. Гумбольдт; общ.ред. А. В. Гулыги, Т. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с. **12.** Соссюар Ф. Курс загальної лінгвістики / Ф. Соссюар. – К. : Основи, 1998. – 324 с. **13.** Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба; под ред. Л. Р. Зиндера и М. И. Матусевич. – [Изд. 4-е]. М. : Издание ЛКИ, 2008. – 432 с. **14.** Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский; [под ред. В. В. Давыдова]. – М. : Педагогика – Прес, 1999. – 536 с. **15.** Выготский Л. С. Собрание сочинений : [в 6-ти т.] / Л. С. Выготский – Т. 2: Проблемы общей психологии / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982.– 504 с. **16.** Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иностранному общению / Е. И. Пассов. – М. : Рус. язык. – 1989. – 276 с. **17.** Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с. **18.** Леонтьев А. А. Основы теории речевой деятельности / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1974. – 387 с. **19.** Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с. **20.** Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: [в 2- х т.] / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 1. – 328 с. **21.** Костюк Г. С. Избранные психологические труды / Г. С. Костюк. – М. : Педагогика, 1988. – 304 с. **22.** Фельдштейн Д. И. Психология развивающейся личности / Д. И. Фельдштейн. – М. : Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 512 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Богуш А. М.

Дем'янчук А. С., д.пед.н., професор, Марчук О. О. к.пед.н., доцент, Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент, Петрук О. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИХОВАННЯ В ДУСІ МИРУ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОБОТИ ВИКЛАДАЧІВ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНОГО-УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА

***Анотація.** У статті розкрито, що виховання молодого покоління в душі миру є пріоритетним напрямом виховної роботи викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Зазначено, що в університеті щороку проводяться учнівські читання «Я голосую за мир». Виокремлено шляхи впровадження педагогічного досвіду університету у практику діяльності сучасних навчальних закладів.*

***Ключові слова:** виховання, мир, інновації, університет, формування.*

***Аннотация.** В статье раскрыто, что воспитание молодого поколения в духе мира является приоритетным направлением воспитательной работы преподавателей Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьянчука. Отмечено, что в университете ежегодно проводятся ученические чтения «Я голосую за мир». Выделены пути внедрения педагогического опыта университета в практику деятельности современных учебных заведений.*

***Ключевые слова:** воспитание, мир, инновации, университет, формирование.*

***Annotation.** The article explains that the upbringing of the younger generation in the spirit of peace is the priority direction of the educational work of teachers in the Academician S. Demyanchuk International University of Economics and Humanities. The problem of peacemaking worldview forming is learned in the works of the outstanding teacher, doctor of pedagogical sciences S. Demyanchuk, who can rightly be considered as the founder of the pedagogy of peace. The teachers of the university determined the following pedagogical conditions of the education on the ideas of peace at the present stage of development of schools and institutions of higher education: 1) the integration of the system of patriotic education in the content of the educational process; 2) the motivation of student on peacekeeping activity; 3) the implementation of innovative educational technologies. The university has a laboratory «The Education of student and student youth on the ideas of peace in the educational process of*

school and the institutions of higher education». It is noted that every year student's reading «I vote for peace» is held at the university. It is noted that within the framework of this project during 2013–2018 years 6 readings were held. It is said that children take part in them not only from the western region of Ukraine, but also from the abroad countries (Russia, Poland, Czech Republic, Hungary). Every year according to the results of the readings the collection of works is published in which children express their vision of the problem of preserving peace in Ukraine and in the world. Students educate children in the spirit of peace during their practice in schools and kindergartens. The ways of introducing their pedagogical experience into practice of modern educational institutions are singled out.

Key words: *education, world, innovations, university, formation.*

Проголошення незалежності України у 1991 році зумовило значні зміни в політичному, економічному та культурно-освітньому розвитку країни. Події на Сході України у 2014–2018 рр., проведення антитерористичної операції (АТО) в зоні бойових дій спричинили сплеск національно-патріотичних почуттів, які знайшли своє відображення у необхідності посиленого виховання учнівської та студентської молоді на ідеях миру в навчально-виховному процесі.

Важливість національно-патріотичного виховання молоді обґрунтовано у Законах України «Про освіту» [1] та «Про вищу освіту» [2], Державній національній програмі «Освіта» [3], Державній програмі «Вчитель» [4], Національній доктрині розвитку освіти [5], Концепції громадянського виховання особистості [6], Концепції виховання дітей та молоді у системі національної освіти [7], Концепції нової української школи [8].

У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки обумовлено актуальність досліджуваної теми: «В основу системи національно-патріотичного виховання має бути покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму у дітей та молоді» [9].

Основні методологічні підходи щодо виховання шкільної молоді у дусі педагогіки миру досліджено у працях М. В. Кабатченка, А. С. Капто, З. І. Шнекендорфа. Формування концепції виховання у дусі миру, педагогіки миру як закономірного етапу розвитку сучасної педагогіки проаналізовано у працях І. Д. Бега, О. В. Безкоровайної, І. І. Бринзова, О. В. Овчарук, С. А. Тангян та ін. Проблеми формування миротворчого світогляду присвячено праці видатного педагога, доктора педагогічних наук С. Дем'янчука, якого по праву можна вважати основоположником педагогіки миру. Він створив наукову школу педагогіки миру [10, с. 19]. На його думку, виховання в дусі миру – це нові підходи до виховання в дітей почуття взаєморозуміння, довіри і дружби між народами світу,

прилучення школярів до знань, необхідних їм для вивчення психологічних механізмів, які працюють на війну і проти війни, аналіз ворожнечі між окремими державами [11, с. 5].

Метою нашої статті є дослідження особливості виховання в душі миру як пріоритетного напрямку виховної роботи викладачів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука і визначення шляхів впровадження педагогічного досвіду університету у практику діяльності сучасних закладів вищої освіти (ЗВО).

Комплексна система виховання учнівської і студентської молоді на ідеях миру активно впроваджується викладачами Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Ними визначено такі *педагогічні умови* виховання учнівської і студентської молоді на ідеях миру на сучасному етапі розвитку закладів освіти: 1) інтегрування системи патріотичного виховання у зміст освітнього процесу навчальних закладів; 2) мотивація учнівської та студентської молоді до миротворчої діяльності; 3) впровадження інноваційних освітніх технологій, спрямованих на виховання учнів та студентів на ідеях миру.

Ідеї миру стали орієнтиром при організації в університеті Міжнародних громадських учнівських читань «Я голосую за мир!». Враховуючи настанови видатного педагога Степана Якимовича Дем'янчука, викладачі кафедри педагогіки розробили «Положення про проведення Міжнародних громадських учнівських читань «Я голосую за мир!», яке є головним орієнтиром при вихованні учнівської і студентської молоді в душі миру.

У рамках цього проекту впродовж 2013–2018 н.р. було проведено 6 читань (XVII–XXII). Вартим уваги є той факт, що участь в них беруть діти не лише з Західного регіону України, а й зарубіжжя (Росія, Польща, Чехія, Угорщина). Щороку за результатами читань видається збірник творів, в якому діти висловлюють свої бачення проблеми збереження миру в Україні та світі.

На кафедрі педагогіки Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука створено лабораторію «Виховання учнівської і студентської молоді на ідеях миру в освітньому процесі школи і закладу вищої освіти».

В рамках роботи лабораторії на базі університету, з часу його заснування, за участю провідних вчених України, Білорусії, Угорщини, Польщі, щорічно організовуються Всеукраїнські та міжнародні науково-практичні конференції, присвячені проблемі збереження миру на Землі. Зокрема, упродовж 2013–2018 рр. викладачі кафедри педагогіки щорічно організовували Всеукраїнські студентські науково-практичні конференції «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти у контексті євроінтеграційних процесів», де одна з секцій була присвячена педагогіці миру.

В рамках обраної теми науково-педагогічними працівниками університету були успішно захищені кандидатські дисертації з педагогічних спеціальностей (О. В. Сірман, А. І. Левдер, М. А. Шкабаріна, О. А. Хом'як, Р. Р. Шикіла). У 2018 р. докторську дисертацію захистила О. О. Красовська.

Працюючи над проблемою виховання учнів і студентів на ідеях миру, викладачі ЗВО готують навчально-методичні посібники, керують науковими дослідженнями студентів при виконанні курсових і кваліфікаційних робіт, організовують роботу проблемних груп. Зокрема, впродовж з 2013–2018 р. студентами педагогічного факультету було написано та захищено 27 курсових та 20 магістерських робіт, пов'язаних із проблемою збереження миру в Україні та світі.

Підсумком цих ґрунтовних досліджень стало створення в університеті Музей Миру, де проводяться засідання лабораторії та заняття із студентами з проблем миротворчої діяльності освітян у сучасних умовах.

На засіданнях Студентського наукового товариства було представлено низку доповідей на тему формування ідеалів миру в суспільстві, виховання патріотизму в дітей дошкільного віку, формування дружлюбних і мирних стосунків в учнівських колективах. Студенти педагогічного факультету розкрили політично-економічні чинники, що спричиняли виникнення збройних конфліктів між народами різних країн у різні історичні епохи, обґрунтували необхідність вивчення проблеми формування миротворчого мислення в майбутніх вчителів та вихователів.

Лабораторні заняття з дисципліни «Інноваційні моделі навчання і виховання молодших школярів» проводилися на базі Рівненської гімназії «Гармонія», яка є регіональним представником Всеукраїнського фонду «Крок за кроком» у Рівненській області. Зазначимо, на базі гімназії учні початкової школи разом зі студентами-практикантами Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука працюють за інноваційною освітньою технологією «Робота в центрах». Робота в центрах – це форма інноваційної діяльності в умовах урочної системи, яка передбачає роботу у малих групах з використанням групових та фронтальних інтерактивних технологій [12, с. 123]. У процесі «Роботи в центрах» студенти практикували виховання дітей в дусі миру.

Кураторами академічних груп разом із студентами Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука було проведено низку виховних заходів, спрямованих на виховання молоді в дусі миру, зокрема, бесіди «Шлях до збереження миру», «Збройний конфлікт на Сході: хто винен!», «Шлях до Європи», «Чому плачуть солдатські матері», музично-літературні вечори «І раптом постукала в двері війна...», «Це не повинно повторитися», «Уклін, вам сьогоднішні герої».

Крім того, в Міжнародному економіко-гуманітарному університеті імені академіка С. Дем'янчука щорічно проводяться зустрічі із ветеранами

другої світової війни, війнами АТО, учасниками війни в Афганістані. Студенти постійно відвідують виховні заходи, що проводяться іншими закладами вищої освіти, школами, громадськими об'єднаннями, де виступають із доповідями, поезією, музичними творами на досліджувану тематику. Майбутні вчителі та вихователі проводили тематичні виховні заходи в школах під час практики, в дитсадочках, в літніх таборах. Зокрема, на базі експериментального майданчика Рівненської гімназії «Гармонія» викладачами кафедри педагогіки було проведено конкурс малюнків «Мир очима дітей» серед учнів початкових класів.

Студентами університету під час педагогічної практики на базі закладу дошкільної освіти було проведено низку занять з виховання учнів в дусі миру, а саме: «до бабусі на гостину» у першій молодшій групі; «калинонька» – красунечка у другій молодшій групі; «мова наша рідна» у другій молодшій групі; «мої перші казки» у середній групі. Такі заняття сприяють розвитку у дітей з раннього віку таких якостей, як доброта, широчердечність, любов і повага до старших, що складають основу розвитку миролюбної особистості.

Викладачі Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука пропагують ідею збереження миру у закладах дошкільної освіти та загальноосвітніх закладах. Зокрема, учасник АТО Р. Р. Шикла систематично проводить зустрічі із дошкільниками та учнями, демонструючи експонати, привезені із зони бойових дій. До проведення екскурсій долучаються студенти та викладачі. У зоологічному музеї, який функціонує на педагогічному факультеті, теж експонуються «бойові трофеї». В процесі проведення екскурсій акцент робиться на необхідності збереження миру.

Студенти Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука брали активну участь у роботі центру естетичного та громадянського виховання студентської молоді, вони є учасниками народного студентського театру «Бриз» ім. Богдана Денисюка, ансамблю народної пісні і танцю «Зорецвіт», який популяризує українську народну пісню серед студентів університету; ансамблю сучасного танцю «Inside», вокально-інструментального ансамблю «МЕГУ-DRAYV», який має на меті донести до молодого покоління усю красу та гармонію звучання живого інструменту; хорової капели університету.

Студенти університету постійно беруть активну участь у міських заходах – День міста, День молоді, Новорічні свята, День Студента, День Європи та багато інших.

Проведені дослідження засвідчують необхідність вдосконалення роботи вчителів та викладачів щодо виховання підростаючого покоління в дусі миру в школі та ЗВО шляхом: а) проведення круглих столів, наукових семінарів та симпозіумів з питань формування миротворчого світогляду підростаючого покоління; б) проведення зустрічей із війнами АТО та

ветеранами війни; в) перегляду кінофільмів на досліджувану тему; г) залучення учнівської та студентської молоді до вивчення проблеми війни та миру на уроках історії, української та зарубіжної літератури, краєзнавства, географії, народознавства; д) активізації участі молоді в засіданнях наукових товариств, проблемних груп, історично-пошукових та краєзнавчих експедицій, самоосвіти; е) проведення позаурочних заходів, спрямованих на виховання учнівської та студентської молоді з використанням інтерактивних форм навчання і виховання.

1. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради. УРСР від 20.08.1991 р. – 1991. – № 34. – С. 4–11. **2.** Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. **3.** Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>. **4.** Державна програма «Вчитель» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-%D0%BF>. **5.** Національна доктрина розвитку освіти. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. **6.** Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2000. – № 32. – С. 6–7. **7.** Концепція виховання дітей та учнівської молоді у національній системі освіти // Інформаційний збірник Міністерства Освіти – 1996. – № 13. – С. 1–32. **8.** Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін, І. Коберник, В. Ковтунець та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/ap.pdf>. **9.** Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки : Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015. **10.** Дем'янчук А.С. Степан Якимович Дем'янчук – основоположник педагогіки миру / А. С. Дем'янчук // Вища освіта України (Додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»: у 2-х т. – Т. 1. – С. 19–22. **11.** Дем'янчук С. Я. Виховання старшокласників на ідеях миру в позакласній роботі : Монографія / С. Я. Дем'янчук, А. С. Дем'янчук, А. П. Петрук. – Львів, 1995. – 120 с. **12.** Петрук А. П. Учнівські громадські читання «Я голосую за мир» – одна з форм реалізації миролюбних ідей академіка Степана Якимовича Дем'янчука / А. П. Петрук, О. М. Петрук // Вища освіта України (Додаток 1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології»: у 2-х т. – Т. 1. – С. 506–512.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Джунь И. В., д. ф.- м. н., профессор (Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ривне)

РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ КЛАССИЧЕСКИМ И НЕКЛАССИЧЕСКИМ МАТЕМАТИЧЕСКИМ МОДЕЛИРОВАНИЕМ И ВАЖНОСТЬ ЕГО ПОНИМАНИЯ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

***Анотація.** В статті досліджено принципові відмінності класичного і неklasичного методів математичного моделювання. Розкрито, що аналіз зазначених методів є необхідним для більш точного розуміння алгоритмів неklasичних процедур математичної обробки вимірюваної інформації в сучасних наукових експериментах. Показано, що класичний нормальний закон похибок, часто не підтверджується при проведенні наукових досліджень через різке збільшення чисельності вибірок. Обґрунтовано, що при числі спостережень більше 500, розподіли похибок можуть бути представлені законом Пірсона-Джеффриса. Визначено, що нові уявлення про залишкові похибки моделі є найбільш важливим еволюційним проривом в сучасній теорії математичного моделювання, які складають предмет неklasичної теорії похибок.*

***Ключові слова:** математичне моделювання, розподіл Пірсона-Джеффриса, неklasична теорія похибок.*

***Аннотация.** В статье исследованы принципиальные отличия классического и неklasического методов математического моделирования. Раскрыто, что анализ указанных методов является необходимым для более точного понимания алгоритмов неklasических процедур математической обработки измерительной информации в современных научных экспериментах. Показано, что классический нормальный закон ошибок часто не подтверждается при проведении научных исследований из-за резкого увеличения объемов выборок. Обосновано, что при числе наблюдений более 500, распределения ошибки могут быть представлены законом Пирсона-Джеффриса. Определено, что новое представление об остаточных ошибках модели есть наибольшим эволюционным прорывом в современной теории математического моделирования, составляющее предмет неklasической теории ошибок.*

***Ключевые слова:** математическое моделирование, распределение Пирсона-Джеффриса, неklasическая теория ошибок.*

Annotation. *The article is devoted to the objective analysis of principal differences between classical and non-classical methods of mathematical modelling. Such an analysis is necessary for a more accurate understanding of the algorithms of non-classical procedures for mathematical processing of measurement information in modern scientific experiments. Non-classical methods of data analysis are intended for mathematical processing of samples of $n > 500$. Exactly these volumes have multiple observations in the era of automation and computerization of scientific and technical research. C. F. Gauss created the first scientifically-based classical instrument of mathematical modelling – the least square method (LSM). In 1809 he published in his famous memoir the main fundamental condition that gives the right to use the LSM. This condition is formed as follows: the weighting function of measurement errors should be constant. In the case when the normal law is not adequate to the real error distribution of measurements, then it is necessary to apply the non-classical methods of processing of the measurement information. They are used when the weight distribution function of the errors is not constant. Unfortunately, in recent times, the normal law is more and more often not confirmed in the practice of scientific research, due to a sharp increase in the number of samples. In reality, many researchers have often seen in the past that real error distributions follow the Gauss' law in experiments. The main question is to say: when the Gauss error law is often observed? This question was answered by the famous Cambridge Professor H. Jeffreys: the hypothesis of normality is practical and, in theory, insolvent with samples' volume $n > 500$. It is shown that the error distributions for $n > 500$ are strikingly typical and can be enough and quite satisfactorily represented by the Pearson-Jeffreys law (PJVII-distribution). Mathematical models are perfect, where distribution of residual errors of model has m within $3 < m < 5$, where m is the key parameter of the PJVII distribution. Exactly these ideas about residual model errors are the most important evolutionary breakthrough in the modern theory of mathematical modelling and which form the subject of the neoclassical error theory.*

Key words: *Mathematical modelling, Pearson-Jeffreys distribution, non-classical error theory.*

Успешное применение методов математического моделирования требует в наше время точного понимания принципиальных отличий классической и неклассической процедур обработки результатов научных экспериментов, поскольку непонимание этих различий, может привести к ошибкам и получению исследователями неверных результатов. Современной наукой, в частности, автором этой статьи, такое отличие научно обосновано. Поэтому, предложенные автором рекомендации касательно использования на практике неклассических процедур обработки

информации при большом массиве данных являются **актуальными**, так как они **не всегда используются** в необходимых случаях.

Проблему необходимости получения достоверных данных при проведении эмпирических исследований развивали в своих публикациях всемирно известные ученые, среди которых следует выделить работы К. Ф. Гаусса, Г. Джеффриса, П. В. Новицкого, Р. Фишера.

Однако, постоянно возрастающий объем информации, сложности при ее обработке и ошибки, допускаемые учеными при проведении экономических и педагогических исследований, **определили актуальность** нашей публикации.

Целью нашего исследования есть раскрытие различий между классическим и неклассическим математическим моделированием и важности их понимания при проведении экономических и педагогических исследований.

Великий немецкий математик К. Ф. Гаусс, создавая первый, научно-обоснованный инструмент математического моделирования, известный как метод наименьших квадратов (МНК), в своем знаменитом мемуаре [1] так определил фундаментальное условие, которое дает право на применение этого метода:

$$\frac{f'(x_i)}{x_i * f(x_i)} = const, \quad (1)$$

где $f(x_i)$ плотность вероятности ошибок наблюдений x_i в данном эксперименте.

Покажем, что равенство (1) возможно только тогда, когда плотность вероятности ошибок измерений $f(x)$ следует закону нормального распределения. Для этого воспользуемся общим дифференциальным представлением семейств распределений Пирсона [2]:

$$\frac{f'(x)}{f(x)} = -\frac{x + c_1}{c_0 + c_1 + c_2 x^2}, \quad (2)$$

где началом отсчета является среднее, а коэффициенты:

$$c_0 = \frac{\sigma^2(4\beta_2 - 3\beta_1)}{b}; c_1 = \frac{\sigma\sqrt{\beta_1(\beta_2 + 3)}}{b}; c_2 = \frac{2\beta_2 - 3\beta_1 - 6}{b} \quad (3)$$

$$\beta_1 = A^2 = \mu_3^2 \mu_2^{-3}; \beta_2 = \mu_4 \mu_2^{-2}; b = 2(5\beta_2 - 6\beta_1 - 9); \quad (4)$$

A– асимметрия распределения; эксцесс $\varepsilon = \beta_2 - 3$;

$$\mu_r = \int_{l_1}^{l_2} x^r : f(x) dx; r = 2, 3, 4; \mu_1 = 0; \mu_2 = \sigma^2; \quad (5)$$

l_1 и l_2 – нижняя и верхняя границы области определения плотности вероятности $f(x)$.

Для нормального распределения $\beta_1 = 0$, $\beta_2 = 3$. Подставляя эти значения в формулы (3) и (4) имеем:

$$c_0 = \sigma^2; c_1 = 0; c_2 = 0 \quad (6)$$

Значения (6) подставляем в формулу (2):

$$\frac{f'(x)}{f(x)} = -\frac{x^2}{\sigma^2} \quad (7)$$

При условии (6) формула (1) приобретает вид:

$$-\frac{f'(x)}{x * f(x)} = \left(-\frac{1}{x}\right) * \left(-\frac{x}{\sigma^2}\right) = \frac{1}{\sigma^2} = const, \quad (8)$$

где σ^2 – дисперсия нормального распределения.

Формула (2) дает также возможность убедиться в том, что главное условие МНК (1) не выполняется для любого другого, а только для нормального распределения.

Классические представления об ошибках означают, прежде всего, нормальный характер их распределения. При таких представлениях об ошибках эквивалентны следующие три важнейшие гипотезы:

1) нормальный закон есть адекватным действительному распределению ошибок наблюдений;

2) среднее арифметическое является эффективной оценкой наблюдаемой величины;

3) средняя квадратическая погрешность (СКП) есть эффективной оценкой точности измерений.

Любая из этих трёх гипотез предусматривает немедленное выполнение двух остальных.

Если же нормальный закон является неадекватным реальному распределению ошибок наблюдений, то это означает **невозможность**:

- 1) использования арифметического среднего в научном исследовании;
- 2) применения СКП, как оценки точности наблюдений или измерений;
- 3) использования стандарта среднего арифметического:

$$\sigma_{\bar{x}} = \sigma / \sqrt{n}, \quad (9)$$

или построения для него доверительных интервалов.

В последнее время все чаще и чаще нормальный закон не получает своего подтверждения в практике научных исследований [3–11]. Это обусловлено резким возрастанием количества измерительной информации. Статистический опыт многих исследований в прошлом действительно подтверждает, что часто реальные распределения ошибок наблюдений есть приблизительно нормальными. Главный вопрос, на который мы сегодня должны ответить – когда наблюдается часто нормальное распределение ошибок? На этот вопрос дал ответ знаменитый кембриджский профессор Г. Джеффрис в работах [12–14]. В разделе 5.7 своего фундаментального труда [14], который выдержал в Великобритании уже 9 переизданий, *Джеффрис показал, что при объёмах многократных измерений $n < 500$, закон Гаусса как правило, сохраняет адекватность.* В этом случае наблюдений не так уж и много и с помощью критериальных процедур трудно доказать, что распределение ошибок значительно отклоняется от закона Гаусса. В работе [15] нами установлена нижняя граница минимального объема выборки, которая обеспечивает статистическую значимость выводов МНК, т. е. в итоге имеем:

$$30 < n < 500. \quad (10)$$

Однако при $n > 500$, как показал Джеффрис в работах [12–14], гипотеза нормальности и практически, и теоретически является несостоятельной. Правильность этого вывода подтверждена в работе [7]. Но даже в настоящее время некоторые исследователи склонны считать, что отклонениями от Гауссовой модели ошибок можно игнорировать. Они считают, что статистические процедуры, оптимальные при нормальной модели, будут приблизительно такими же и в случае отклонений от модели. К большому сожалению, как показал еще Р. Фишер [16], а потом и другие исследователи [17–20], такие надежды не имеют какого-либо основания; даже небольшие отклонения от нормальности ошибок рождают эффекты во много раз более сильные, чем это предвидели большинство математиков [20].

Оказалось, что в выборках объема $n > 500$ отклонения распределений ошибок от закона Гаусса имеют типичный характер.

При $n > 500$ распределения ошибок наблюдений удовлетворительно может быть представлено законом Пирсона-Джеффриса:

$$f(x) = c \left[1 + \frac{0,5}{M} \left(\frac{x - \lambda}{\sigma} \right)^2 \right]^{-m}, \quad (11)$$

где

$$c = \left[\sqrt{2}(m-0,5)\sigma^* B\left(m + \frac{1}{2}, \frac{1}{2}\right) \right]^{-1}; \quad (12)$$

$B(z, w)$ – бэта функция;

$M = (m-0,5)^3 - m^{-2}$; λ, σ, m – параметры распределения (11).

Фактически формула (11) есть обобщением распределений Гаусса и Стьюдента: при $m = \infty$ (11) есть распределением Гаусса, при $m < \infty$ (11) является распределением Стьюдента для дискретных значений степеней свободы $\nu = 2m - 1$.

Джеффрис в работе [13] пришел к выводу, что если погрешности измерений является идеально случайными (влиянием переменных систематических ошибок в результатах наблюдений можно пренебречь), то параметр m распределения (10) должен быть в таких пределах:

$$3 < m < 5, \quad (13)$$

где m – ключевой параметр распределения Пирсона-Джеффриса.

Как видим, пределы (13) есть очень и очень далекими от $m = \infty$, которое отвечает в (11) закону Гаусса.

П. Хьюбер [19, п. 1.26] отодвигает левый предел в (13) до $m = 2$, что вполне допустимо для модели случайных ошибок с флуктуациями их дисперсии. Главное, чтобы распределение случайных ошибок не имело $m > 5$, так как такая ситуация свидетельствует об искажении эксперимента неисключенными систематическими ошибками. Таким образом, если при $n > 500$ остаточные погрешности математической модели имеют $m = \infty$, которое не входит в пределы (13), то это очень серьезный результат, свидетельствующий о её неадекватности.

Именно такие представления об ошибках многократных наблюдений с объемами $n > 500$, впервые обоснованные Джеффрисом в [13–14], есть наиболее важным эволюционным прорывом в современной теории

математического моделирования. Они составляют суть современных представлений о распределении остаточных погрешностей в эру больших выборок, которой по существу и является для исследователей нынешняя эпоха.

Резюмируя изложенное выше следует отметить, что принципиальное различие классических и неклассических методов математического моделирования состоит в следующем. Основное принципиальное условие классических методов моделирования определяется формулой (1). В отличие от этого условия, главным принципиальным постулатом неклассических методов моделирования является следующий:

$$\frac{f'(x)}{xf'(x)} \neq const, \quad (14)$$

т. е. неклассические процедуры позволяют получать эффективные оценки параметров математических моделей даже при условии (14).

Значение неклассических методов математического моделирования обусловлено тем, что левая часть неравенства (14) является ничем иным как весовой функцией распределения ошибок, т. е.:

$$\frac{f'(x_i)}{x_i f'(x_i)} = P(x_i), \quad (15)$$

где $P(x_i)$ есть ни что иное как обратная дисперсия погрешности x_i .

Используя в (15) выражение (11) мы получаем весовую функции распределения Пирсона-Джеффриса:

$$P(x) = \left[\left(\frac{m-0,5}{m} \right)^3 \sigma^2 + \frac{x^2}{2m} \right]^{-1}, \quad (16)$$

где σ и m – параметры распределения (11).

Весовая функция (14) позволяет преобразовать Джеффрисовы погрешности x_i в гауссовы $x_{Г}$ с помощью простого оператора:

$$x_{Г} = x_i \sqrt{P(x_i)}; \quad (17)$$

этот оператор позволяет осуществить главное исходное требования классического МНК (1), изложенное в знаменитом трактате Гаусса [1]:

$$P(x_{Ti}) = \frac{f(x_{Ti})}{x_{Ti} f'(x_{Ti})} = const, \quad (18)$$

а значит и осуществлять моделирование привычными и хорошо известными классическими методами.

Выводы:

1. Принципиальное различие классических и неклассических процедур моделирования определяется различием формул (1) и (14).

2. Неклассические процедуры моделирования предназначены для обработки многократных наблюдений объема $n > 500$, при которых их ошибки, как правило следуют закону Пирсона–Джеффриса.

3. Индивидуальные веса наблюдений, которые подчиняются закону Пирсона–Джеффриса, характеризует их весовая функция (16), которая с помощью простого оператора (17) позволяет нормализовать наблюдения и после этого вести обработку данных привычными классическими методами.

4. Влиянием слабых, неисключенных зависимых систематических ошибок можно пренебречь только тогда, когда показатель m закона Пирсона–Джеффриса попадает в пределы (11).

5. *Неклассические процедуры моделирования всегда проводятся в два этапа:* на первом этапе обработка ведётся классическими методами. На втором этапе методом максимального правдоподобия находят параметры σ и m распределения (11), находят оператор (17) и заканчивают моделирование с учётом найденных весов наблюдений.

1. Gauss C. F. *Theoria motus corporum coelestium in sectionibus conicis Solem ambientium*. Hamburg, 1809. 2. Большев Л. Н. Таблицы математической статистики / Л. Н. Большев, Н. В. Смирнов. – М. : Наука, 1983. – 416 с. 3. Джунь И. В. Распределение Пирсона УП типа в ошибках наблюдений над колебаниями широт / И. В. Джунь // *Астрометрия и астрофизика*. – 1969. – Вып. 2. – С. 10–115. 4. Джунь И. В. Анализ параллельных широтных наблюдений, выполненных по общей программе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. физ.-мат. наук: спец. 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика» / И. В. Джунь. – К. : Институт математики АН УССР, 1974. – 19 с. 5. Джунь И. В. Закон распределения остаточных погрешностей определений времени и широты на астроблании Данжона / И. В. Джунь, А. А. Славинская. – Вращение и приливные деформации Земли, – К. : Наукова думка, 1984. – Вып. 16. – С. 69–74. 6. Джунь И. В. Особенность закона распределения результатов баллистических измерений ускорения силы тяжести / И. В. Джунь, Г. П. Арнаутов, Ю. Ф. Стусь, С. Н. Щеглов // Повторные гравиметрические наблюдения. – Изд. МГК при Президиуме АН СССР и НПО «Нефтегеофизика». – М., 1984. – С. 87–100. 7. Джунь И. В. Математическая обработка астрономической и космической информации при негауссовых ошибках наблюдений: автореферат дис. на соиск. уч. степени докт. физ.-мат. наук: спец. 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика» / И. В. Джунь. – Киев, ГАО НАН Украины, 1992. – 46 с. 8. Харин А.С. изучение ошибок наблюдений

Голосеевского каталога звезд широтных программ / А. С. Харин, Я. С. Яцкив // Астрометрия и астрофизика. – 1970. – Вып. 10. – С. 34–43. **9.** Новицкий П. В. Оценка погрешностей результатов измерений. / П. В. Новицкий, И. А. Зограф. – Л. : Энергоатомиздат, 1991. – 304 с. **10.** Орлов А. И. часто ли распределение результатов наблюдений является нормальным? / А. И. Орлов. - Заводская лаборатория. – 1991, № 7. – 64–66. **11.** Gazda V. About the Distribution of random Oscilations of Stock Index RMS – 100 / V. Gazda, I. V. Dzhun // *Economika Firiem. Kosice*: 9 – 10.09.1999. – 1999. **12.** Jeffreys H. The Law of Errors and the Combinations of Observations / H. Jeffreys // *Philos. Trans. Roy. Soc. London*, 1937, ser. A., No 237, pp. 231–271. **13.** Jeffreys H. The Law of Errors in the Greenwich Variation of Latitude observations *Mon. Not. of the RAS.* – 1937, vol. 99, № 9, pp. 703–709. **14.** Jeffreys H. *Theory of Probability. Sec. Edition.* – Oxford, 1940. – 468 p. **15.** Джунь И. В. Неклассическая теория погрешностей измерений / И. В. Джунь. – Ровно : Естеро, 2015. – 168 с. **16.** Fischer R. A. On the mathematical Foundations of theoretical Statistics. *Philos. Trans. Roy. Soc. London*, ser. A, 222, 1921, pp. 309–368. **17.** Tukey J. W. Survey of Sampling from Contaminated Distributions. Paper 39. In «Contributions to Probability and Statist», (ed. Olkin I. et ai.) Stanford Univ. Press, 1960, pp. 448–485. **18.** Tukey J. W. The future of Data Analysis / *Ann. Math. Stat.*, 1962, vol. 33, № 1, pp. 1–67. **19.** Tukey J. W. *Data Analysis and the Frontieres of Geophysics. Science*, 1965, vol. 148, Numb. 3675, pp. 1283–1289. **20.** Hampel F. R., Rousseeuw P. J., Stahel W. A. *Robust statistics. The Approach Based on Influence.* John Wiley & Sons. New York, 1986.

Рецензент: д.е.н., профессор Борейко В. И.

Джунь Й. В., д. ф.-м.н., професор (Міжнародний економіко – гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. В статті проведено аналіз актуальних проблем математичного моделювання в економічних, педагогічних та соціальних дослідженнях. Піддано критиці схильність окремих дослідників переносити методи моделювання, розроблені для технічних наук, у інші області, суттєво складніші, ніж фізичний експеримент. Обґрунтовано, що переносити методи активного експерименту, де всі фактори точно визначені, в сфери, де неможливо це зробити, є ненауковим підходом. Замість регресійного моделювання в таких умовах запропоновано проводити спектральний аналіз випадкових процесів чи полів як єдиний науковий і найбільш потужний метод математичного моделювання в умовах багатofакторної невизначеності.

Ключові слова: математичне моделювання, тест науковості емпіричної теорії, регресійний і спектральний аналізи, неklasична теорія похибок.

Аннотация. В статье проведен анализ актуальных проблем математического моделирования в экономических, педагогических и социальных исследованиях. Подвергнуто критике склонность отдельных исследователей переносить методы моделирования, разработанные для технических наук, в иные области, существенно сложнее, чем физический эксперимент. Обосновано, что переносить методы активного эксперимента, где все факторы точно определены, в области, где невозможно это сделать, есть ненаучным подходом. Вместо регрессионного моделирования в таких условиях предложено использовать спектральный анализ случайных процессов или полей как единственно научный и наиболее мощный метод математического моделирования в условиях многофакторной неопределенности.

Ключевые слова: математическое моделирование, тест научности эмпирической теории, регрессионный и спектральный анализы, неклассическая теория ошибок.

Annotation. The article is devoted to the analysis of actual problems of mathematical modeling in economic, pedagogical and social studies. The tendency of some researchers to transfer the modeling methods developed for physical sciences and in the conditions of an active experiment in completely different field, are significantly more complicated than the physical experiment,

in which it is impossible to control or even accurately determine the number of factor characteristics is reasonably criticized in the article. In this case, it is said that the modeling is conducted under the conditions of a passive experiment, which in fact means arbitrary treatment of the factor boundaries. Such an approach, which now appears as a scientific method, is not such and can lead not only to paradoxical, but also to tragic, irreversible consequences. To carry out the methods of an active experiment where all factors are controlled and precisely defined, in areas where it is impossible to do this, is a non-scientific approach, since the research in this case is conducted in a passive (rather helpless) experiment. Instead of regression modeling, the article proposes to use spectral analysis as the only scientific and most powerful method of mathematical modeling in conditions of multi-factor uncertainty. It is the spectral analysis that allows getting the most perfect mathematical model of the process of any complexity. Aspiring to simplicity, researchers often mistakenly believe that the residual errors of a mathematical model, whether regressive or spectral, are Gaussian. This in terms of computerization and automation of scientific experiments is a blunder, since today the volume of observations reaches thousands, tens of thousands, or even hundreds of thousands. The normal distribution law of residual error of the model under such conditions, is almost never observed. The study of the famous Cambridge Professor H. Jeffreys showed that, the hypothesis of error normality with volumes of samples $n > 500$, is practically and theoretically insolvent. Procedures that allow to take into account the peculiarities of the error distribution in mathematical modeling and to carry out its diagnostics, are developed in the Non-Classical Error Theory of Measurements.

Key words: *mathematical modeling, scientific test of empirical theory, regression and spectral analysis, non-classical error theory.*

Аналіз прогностичних досліджень показує, що економічна наука не передбачила жодної економічної кризи чи фінансового обвалу [1; 2; 3].

Невдачі економістів при проведенні реформ, а також при прогнозуванні їх наслідків, обумовлені, насамперед, їх схильністю переносити методи математичного моделювання, розроблені для фізичних наук, в економіку.

Те ж саме можна сказати і про педагогіку, і суспільні науки. Така схильність може приводити до провалів, оскільки є цілком ненауковою і зводиться до механічного і цілком некритичного застосування підходів, розроблених у фізиці, в чужій їй області, там, де умови отримання даних цілком відмінні від тих, де вони були сформульовані і розроблені.

Проблему можливості використання математичних методів, апробованих в технічних науках, для економічних досліджень вивчали відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких варто відмітити роботи таких науковців:

Ж. Адамара, Г. Джеффріса, Ф. Кюдланда, О. Моргенштейна, У. Петті, К. Поппера, Е. Прескотта, А. М. Тихонова, Ф. А. фон Хайека та ін.

Однак, не зважаючи на висновки та рекомендації відомих вчених, низка дослідників і далі намагається використовувати методи математичного моделювання для планування і прогнозування в економічних, педagogічних та соціальних дослідженнях, що спричиняє їхні невдачі.

Тому, метою нашої статті є аналіз основних причин які зумовлюють неефективність використання методів математичного моделювання в економіці, педагогіці та соціальних дослідженнях.

Обумовлені вище невдачі характерні для багатьох досліджень. Наприклад, при аналізі коефіцієнту лінійного розширення деякого сплаву. Ця процедура проводиться в спеціальній лабораторії, всі фактори, що можуть впливати на метал усунені чи знаходяться під контролем, а температуру сплаву можна змінювати в будь-яких межах – від абсолютного нуля до точки плавлення зразка. Це, так званий, *активний експеримент*. В цьому разі залежність між температурою і довжиною зразка встановлюється цілком однозначно, так як усі фактори, що можуть впливати на результат, враховано. Далі методом регресійного аналізу знаходять шуканий коефіцієнт.

Ці, суцього фізичні наукові методи економісти, педагоги та представники соціальних наук, без будь-яких застережень переносять в свою галузь. В чому ж помилка? По-перше, ці фахівці, на відміну від фізиків, не можуть контролювати всі умови свого досліду, тобто, не можуть контролювати та якось впливати на ту соціальну сферу, у якій протікає явище. Отже, фізик проводить активний експеримент, де він може все контролювати, на відміну від пасивного, де контролювати нічого не можна. По-друге, на відміну від фізичного досліду, який є простим і тому контрольованим, досліджувані економічні, психолого-педагогічні чи соціальні явища є набагато складнішими.

При моделюванні складних явищ, залежних від дії множини факторів і намірів багатьох індивідів, всі причини, що визначають результат не можуть бути в потрібній мірі досліджені та виміряні. Про цілу низку факторів можна отримати тільки досить приблизну і недостатньо точну інформацію. Якщо дослідник отримує для досліджуваного явища деякі кількісні дані, то це зовсім не значить, що він отримав все, що потрібно, для справжнього наукового розгляду, тому, що деякі важливі фактори, при неконтрольованій ситуації, він може пропустити. В цьому випадку обґрунтовувати наукові теорії лише на тому, що дослідник може виміряти, при наявності факторів, які не піддаються вимірам, є ненауковим підходом з посиланням на те, що ми застосовуємо метод, добре випробуваний у фізиці.

Це одна з основних причин того, чому соціальні науки є в значній мірі неспроможними. Про це пише в своїй знаменитій лекції «Пам'яті Нобеля» лауреат Нобелівської премії з економіки Ф. А. фон Хайек [4]: «Якщо в

фізичних науках вважається загальнопризнаним і, ймовірно, з належним обґрунтуванням того, що будь-який важливий фактор, що визначає досліджуване явище, підлягає прямому спостереженню і виміру, то при вивченні таких складних явищ як ринок, що залежить від дій множини індивідів, ситуація інша: всі обставини, що визначають результат процесу, навряд чи можуть в повній мірі бути вивчені і виміряні... Довіра до явної зручності загальнопризнаних стандартів наукового дослідження, що забезпечується по видимості простими, але хибними теоріями, може привести до сумних наслідків».

Вченими доведено, що пасивний експеримент так чи інакше означає довільну трактовку факторних границь. Такий підхід, який видається в якості «наукового методу», може призводити не лише до парадоксальних, але й до трагічних, незворотних наслідків. Не брати до уваги окремі факторні ознаки, які не враховані і за-за складності явища, але можуть відображати його важливі особливості, це значить бути в приємній омані, у відповідності з якою лише враховані нами фактори є причинними. В такому разі завжди можна отримати «переконливі» підтвердження помилкової теорії на тому «непорушному фундаменті», що вона отримана на основі вимірів. Зауважимо, що піонером використання фізичних методів був економетрист № 1 У. Петті [4], який мав схильність використовувати процедури, які ефектно заявили про себе у фізиці. Фон Хайек назвав це сциентистською забобою (scientific prejudice) у своїй інаугураційній лекції в Зальцбургському університеті [5], яка перевидана інститутом Вальтера Ейкена, Фрайбург в Бресгау та Д. С. В. Мором, Тубінген, 1975.

Помилкові теорії формують якщо не небезпечні, то сумнівні практичні рішення. Не можна зводити наукові методи в економіці до сліпого застосування добре відпрацьованих методик у техніці. Така ж небезпека підстерігає і інші «складні» науки, такі як педагогіка, психологія, соціологія, історія та інші, яким, в більшій мірі, властиві scientific prejudice. До різних теорій, які створюються в таких науках, дуже і дуже доцільно застосовувати тест науковості емпіричної теорії, який сформулював К. Поппер ще у 1935 р. [6]. Застосування цього тесту показує, що багато із відомих теорій (навіть у фізиці), які позиціонуються нині як наукові, елементарно не проходять цього тесту, наприклад: теорія великого вибуху, теорія розширення Всесвіту чи навіть загальна теорія відносності.

Проте є ще один наслідок ненаукового переносу чисто фізичних підходів в економіку, педагогіку чи суспільні науки. Представники цих наук не враховують надзвичайно важливу обставину моделювання в пасивному експерименті, тобто, неможливість якось змінювати значення факторних ознак в тих чи інших межах. А це означає, що інтервали варіації факторів x_j в регресійній моделі [7]:

$$y_i = a_0 + a_1 x_{1i} + a_2 x_{2i} + \dots + a_k x_{ki} + e_i, \quad (1)$$

де $a_j, j = 0, 1, \dots, k$ – шукані регресори, e_i – залишкові похибки моделі, є настільки малі, що відповідні зміни результативної ознаки y_i , мало відрізняється від похибок вимірів.

Це на практиці означає, що пасивна модель (1) фактично реагує максимум на 3–4 фактори, та і то, як правило, при великій кількості спостережень. Дія інших факторів, після оцінок похибок регресорів y_i належить до шумового поля. Водночас при розробці пасивних моделей найчастіше спостерігається протилежна тенденція, а саме – змагання дослідників в тому, хто більше факторів внесе в свою модель 10, 20 чи 50, звичайно без якої-небудь спроби оцінювання похибок регресорів. А це шлях до абсурду.

На жаль, при аналізі методів моделювання складних систем, ця обставина часто не викликає належної уваги [8]. Наочним прикладом марних намагань вводити в модель масу факторів є спроби довгострокового прогнозу погоди. Спочатку метеорологи вважали, що чим більше факторів вони будуть враховувати, моделюючи довгострокові прогнози, тим точнішими вони будуть. В дійсності потужні комп'ютери стали демонструвати цілковиту непередбачуваність матеріального світу, таку його поведінку, яка дивним чином розпадалась на цілком різні структури по складності. Іншими словами, рішення проблеми відносилось до типу некоректно поставлених (за Ж. Адамаром і А. М. Тихоновим) завдань [9–11].

Ця проблема є однією із основних при моделюванні складних систем [12]. Некоректність завдання означає, що незначні відмінності на вході алгоритму, викликають величезні відмінності на виході. Метеорологи напівжартівливо назвали це явище «ефект метелика». Це означає, що помах крильцями метелика на куполі Софіївського собору в Києві може викликати через деякий час жорстокий шторм у Москві. Така ситуація демонструє не лише математичну некоректність такого завдання. Вона означає дещо більш важливе, підтверджує висновки П. К'юрі про те, що невизначеність лежить в самій основі матеріальних процесів. Досліджуючи радіоактивний розпад Ra в Pb, К'юрі зробив висновок, що момент, коли наступить трансформація певного атома Ra не може бути передбачений впродовж 500000 років.

В світі атомного ядра відкидались закони причини і наслідку. І економіка чи суспільні науки не є виключенням. Подібні відкриття склались в нову науку: теорію хаосу, яка математично моделює ідеї, які фізики відчувають скоріше інтуїтивно, а саме: в більш високому порядку структури, яка досліджується, приймає участь безліч взаємодіючих явищ. Цей порядок не піддається передбаченню, він ближче до танцю ніж до рівняння і є в більшій мірі ознакою гармонії і інтелекту, а не свавілля.

Найбільш грандіозне відкриття теорії хаосу полягає в тому, що широко розповсюджена уява про те, що різні складні системи ведуть себе неоднаково,

не є правильним. Наприклад, біологам при дослідженні популяції саранчі, теорія хаосу пропонує взяти за зразок хаос в складному хімічному експерименті.

На перший погляд здається, що уява про «ефект метелика» зовсім далека від нашого життя. Що таке кілька пострілів в Сараєво літом 1914 р., – не що інше, в світовому масштабі, як помах крильця метелика, але вони привели до світової війни, і до політичного і економічного колапсу трьох світових імперій.

Саме такі шоківі потрясіння і викликають на думку Нобелівських лауреатів Е. Прескотта і Ф. Кюдланда як негативні, так і позитивні зміни в протіканні економічних процесів. Такі одиничні шоківі удари міняють все на нашій планеті. Проте, цим аномальним одиничним ударами ми не надаємо особливого значення. Вся наша математична мудрість в моделюванні зводиться не до вивчення глобальних вирішальних подій, а до дослідження тривіальних подій, які часто повторюються.

Прогнозувати поведінку складних систем, опираючись на переконання, що ми маємо достовірні вичерпні знання про них (яких по суті не маємо) і думати, що ми, опираючись на «науковий метод», можемо безпомилково формувати економіку чи соціальні процеси, це гірше ніж шарлатанство. В економіці, як різновидності суттєвої складності, так і в інших соціальних науках, ми ніколи не досягнемо повного знання, щоб вирішувати проблеми.

Якщо факторний підхід до дослідження економічних і соціальних процесів вичерпав себе, то що ж нам залишається? Відмовитись від моделювання таких процесів? – Зовсім ні. Потрібно найперше відмовитись від нашого прагнення лінералізувати досліджувані процеси в економіці, педагогічних чи соціальних дослідженнях, а досліджувати процес таким, як він є.

Для дослідження процесів будь-якої складності в Принстонському університеті США групою видатних математиків під керівництвом О. Моргенштейна розроблені процедури спектрального аналізу випадкових процесів і полів. Застосування цих процедур дозволяє змоделювати процес будь-якої складності як суперпозицію (танець) гармонічних складових із різного амплітудою A_i , частотою w_i і фазою y_i :

$$y_i = A_0 + \sum A_i \cos(w_i t + j_i) + e_i, \quad (2)$$

де A_0 – деяка стала.

Звичайно, застосування моделей (2) вимагає спеціальних знань і потужного комп'ютерного забезпечення. Зате цей метод, виключаючи різні факторні процедури, найкращим чином дозволяє прогнозувати розвиток явища, з часом збільшувати точність передбачень.

Назвемо також і третю причину некоректного моделювання, це неадекватне уявлення про похибки спостережень e_i в (1) і e_i в (2). Стало дуже небезпечною догмою уявлення про нормальний характер як похибок e_i , так і похибок e_i ,

в формулах (1) і (2). Як показав знаменитий кембріджський професор Г. Джеффріс в роботах [13–15] при обсязі вибірок $n > 500$ гіпотеза про нормальний характер похибок e_i і e_i , і теоретично, і практично є неспроможною. Правильність цього висновку перевірена в НАН України у фундаментальних дослідженнях [1; 16]. Неправильна уява про закон розподілу похибок може приводити до фінансових катастроф, як це сталося з корпораціями США «ЛТКМ» і «Амарант» [2; 17]. В роботі [10] наведені випадки, коли похибки приводили до аварій і катастроф. Процедури, які при математичному моделюванні дозволяють враховувати особливості закону розподілу похибок, розроблені в «Некласичній теорії похибок вимірів», створеній на факультеті кібернетики Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука у 2015 р. [3].

Висновки: При створенні моделей, методами, описаними в роботі [8], слід враховувати таке:

1. Регресійний аналіз розроблений у технічних науках в умовах активного експерименту передбачає цільові зміни факторних ознак в будь-яких межах. Однак, умови проведення економічних, педагогічних, соціальних досліджень цілком відмінні від умов фізичного експерименту, де всі фактори знаходяться під контролем. В таких, дослідженнях, які є набагато складнішими, не можуть бути враховані всі фактори, що впливають на явище. Тому регресійний моделі в названих галузях досліджень, можуть давати лише приблизний, проміжний результат, і не можуть грати роль наукового методу чи бути основою якоїсь теорії. Теорії, побудовані на таких моделях не витримують тесту науковості емпіричної теорії К. Поппера.

2. При пасивних експериментах, а таку властивість мають більшість досліджень в економіці, педагогіці і соціальних науках, оптимальна кількість регресорів має бути не більше чотирьох з обов'язковою оцінкою їх похибок для того, щоб знати, які із них можна віднести до шумового поля.

3. Єдиним науковим методом математичного моделювання динамічних чи часових рядів в економічних, педагогічних, психологічних, соціальних дослідженнях є спектральний аналіз, прикладні аспекти якого розроблені в Принстонському університеті США під керівництвом О. Моргенштерна.

4. Прагнучи до простоти, дослідники часто помилково вважають, що похибки спостережень e_i в (1) і e_i в (2) обов'язково мають бути гаусовими. Це груба помилка, особливо в наші часи коли внаслідок комп'ютеризації і автоматизації експериментів обсяги вибірок сягають тисяч, а то і десятки тисяч спостережень. Згідно з дослідженнями кембріджського професора Г. Джеффріса при обсягах вибірок $n > 500$ гіпотеза нормальності є неспроможною. Цей висновок отримав підтвердження в роботах [1; 3; 16; 18].

Процедури, які при математичному моделюванні дозволяють враховувати особливості закону розподілу похибок і провести його діагностику, розроблені в роботах [3; 19].

15. Джунь И. В. Математическая обработка астрономической и космической информации при негауссовых ошибках наблюдений: автореферат дис. на соиск. уч. степени докт. физ.-мат. наук: спец. 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика». / И. В. Джунь. – Киев, ГАО НАН Украины, 1992. – 46 с. **16.** Талеб Н. Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. / Н. Н. Талеб // Пер. с англ. В. Сонькина, А. Бердычевского, М. Костиновой, О. Попова. Под редакцией М. Тюнькиной. – М. : Колибри, Азбука – Аттикус, 2012. – 528 с. **19.** Джунь И. В. Неклассическая теория погрешностей измерений. / И. В. Джунь. – Ровно : Естеро, 2015, – 168 с. **1.** Фон Хайек Ф. А. Претензии знания. Лекция памяти Нобеля (11.12.1974, г. Зальцбург, Австрия) / Ф. А. фон Хайек. Вопросы философии, 2003. – № 1. – С. 164–167. **3.** Von Hajek F. A. Die Irrtumer des Konstruktivismus und Grundlagen legitimer Kritik gesellschaftlicher Gebilde, Munich, 1970. **4.** Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы / К. Поппер – М. : Прогрес, 1989 – 485 с. **5.** Радченко С. Г. Методология регрессионного анализа / С. Г. Радченко. – К. : «Корнійчук», 2011. – 376 с. **6.** Радченко С. Г. Анализ методов моделирования сложных систем / С. Г. Радченко // Математичні машини і системи, 2015. – № 4. – С. 123–127. **7.** Тихонов А. Н. Методы решения некорректных задач. / А. Н. Тихонов, В. Я. Арсенин. – М. : Наука, 1979. – 284 с. **8.** Пархомчук Д. М. Аналітичний розв'язок некоректних задач динамічними методами / Д. М. Пархомчук, Ю. О. Тимошенко // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2015. – № 4. – С. 97–103. **9.** Гутенмахер Л. И. О динамическом методе решения некорректных задач / Л. И. Гутенмахер, Ю. А. Тимошенко, С. Т. Тихончук. – Докл. АН СССР. 1977 – 237. – № 4, – С. 776–778. **10.** Петров Ю. П. Введение в теорию инженерных расчетов, учитывающую вариации параметров исследуемых объектов / Ю. П. Петров, И. А. Петров. – Спб. : БХВ – Петербург, 2014 – 272 с. **11.** Jeffreys H. The Law of Errors and the Combinations of Observations // Philos. Trans. Roy. Soc. London, 1937, ser. A., No 237, pp. 231–271. **12.** Jeffreys H. The Law of Errors in the Greenwich Variation of Latitude observations Mon. Not. of the RAS. – 1937, vol. 99, № 9, pp. 703–709. **13.** Jeffreys H. Theory of Probability. Sec. Edition. – Oxford, 1940. – 468 p. **14.** Джунь И. В. Анализ параллельных широтных наблюдений, выполненных по общей программе: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. физ.-мат. Наук : спец. 01.03.01 «Астрометрия и небесная механика» / И. В. Джунь. – К. : Институт математики АН УССР, 1974. – 19 с. **17.** Taleb N. N. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. – New York : Random House. – 2007. – 400 p. **18.** Джунь И. В. О распределении погрешностей многократных наблюдений большого объема / И. В. Джунь // Измерительная техника. – 2012. – № 4. – С. 395–398. **20.** Джунь Й. В. Про дві стратегії діагностики математичних моделей в економіці на основі статистичного аналізу розподілів залишкових похибок / Й. В. Джунь. – Journal of modern Science, 2017, vol. 3/34, Warsaw, pp. 269–176.

Рецензент: Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.

Камінська О. В., д.психол.н., професор (Рівненський державний гуманітарний університет)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

***Анотація.** В статті здійснено аналіз психолого-педагогічних особливостей навчальної мотивації студентської молоді. Встановлено, що високий рівень мотивації до навчання студентів є передумовою успішного засвоєння ними знань та формування вмій необхідних для ефективного виконання своїх професійних функцій в майбутньому. Емпіричним шляхом доведено, що в студентів домінує соціальний мотив навчальної діяльності, вираженим також є позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове становище у взаєминах з оточуючими.*

***Ключові слова:** мотивація, мотив, навчальна діяльність, студентська молодь.*

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ психолого-педагогических особенностей учебной мотивации студенческой молодежи. Установлено, что высокий уровень мотивации к обучению студентов является предпосылкой успешного усвоения ими знаний и формирования умений, необходимых для эффективного выполнения своих профессиональных функций в будущем. Эмпирическим путем доказано, что у студентов доминирует социальный мотив учебной деятельности, выраженным также является позиционный мотив, связанный со стремлением занять новое положение в отношениях с окружающими.*

***Ключевые слова:** мотивация, мотив, учебная деятельность, студенческая молодежь.*

***Annotation.** In the article the analysis of psychological and pedagogical peculiarities of educational motivation of student youth is carried out. It is emphasized that the identification of the essential features of motivation for the study of students is one of the important tasks that are rising today in front of educators and psychologists, since it is the specifics of the person's motivational sphere which determines its orientation to educational activity, allows to put forward relevant goals in the process of further professional growth, provides a high level the acquisition of the necessary knowledge, or conversely, leads to low success and creates barriers in the process of professional self-realization. It is established that a thorough research of motives, which constitute the base of the motivational sphere of student youth and directly affect the success of*

training, is valuable in the context of development of psychological and pedagogical strategies aimed at optimizing motivational entities. It has been revealed that the high level of motivation for students' learning is a prerequisite for successful mastery of their knowledge and skills development necessary for the effective performance of their professional functions in the future. Only the presence of internal motivation for the acquisition of knowledge implies a steady focus on the learning process in order to develop professional skills. Empirically, it is established that students have a social motive for learning, which involves disclosing new roles, including in new activities and implementing oneself in the social sphere. There is a positional motive associated with the desire to take a new place in relations with others, which is also related to the sphere of social interaction, also expressed

Key words: *motivation, motive, educational activity, student youth.*

Виявлення сутнісних особливостей мотивації до навчання студентів є одним з вагомих завдань, що повстають сьогодні перед педагогами та психологами, оскільки саме специфіка мотиваційної сфери особистості зумовлює її спрямування на навчальну діяльність, дозволяє висувати відповідні цілі в процесі подальшого професійного зростання, забезпечує високий рівень засвоєння необхідних знань, або ж навпаки, зумовлює низьку успішність та створює бар'єри в процесі професійної самореалізації. Таким чином ґрунтовне дослідження мотивів, що складають базу мотиваційної сфери студентської молоді та безпосередньо впливають на успішність навчання, є цінним в контексті розробки психолого-педагогічних стратегій, що мають на меті оптимізацію мотиваційних утворень.

Проблема навчальної мотивації вивчалась багатьма дослідниками. Так, Н. Г. Каньоса аналізувала особливості учбово-професійної самореалізації студентів та вважала, що її мотивом є усвідомлення особистістю предметів своїх актуальних потреб, які задовольняються за допомогою виконання різних завдань і спонукають до засвоєння майбутньої професійної діяльності. Формування нових мотивів учбово-професійної самореалізації відбувається через психологічний механізм опосередкування вже існуючої, реально діючої мотивацією (зокрема, мотивами діяльності, ціннісними орієнтаціями, рефлексивними переживаннями, ясно усвідомленими цільовими станами). Дослідниця запропонувала теоретичну модель учбово-професійної самореалізації, що включає такі складові: когнітивну – уявлення про особливості професійної діяльності та якості, необхідні для успішної роботи з обраної спеціальності; мотиваційну – внутрішні мотиви учбово-професійної діяльності, професійні, пізнавальні і процесуально-змістовні мотиви, домінуючі цінності і мотиви самовдосконалення; цілепокладальну – уявлення про власні професійні перспективи, наявність професійних планів, намірів, конкретних цілей, уявлення про засоби та шляхи досягнення цих

цілей; креативну – розвиток таких характеристик креативності, які є важливими для самореалізації; поведінкову – певний рівень соціальної і професійної адаптивності та особистісної зрілості, особливості поведінки в соціальних ситуаціях, пов'язаних зі спілкуванням [1].

Дослідниця також виокремила критерії сформованості учбово-професійної самореалізації студентів: наявність позитивної внутрішньої учбово-професійної мотивації, професійних, пізнавальних і процесуально-змістовних мотивів; сформованість уявлень про особливості професійної діяльності, про якості, необхідні для успішної роботи за обраною спеціальністю; сформованість, осмисленість, реалістичність професійних планів, намірів, цілей; розвиток характеристик креативності, які є важливими для самореалізації; наявність відповідальної внутрішньої позиції щодо виконуваної діяльності, домінування гармонійного типу спілкування та поведінки, необхідної для розв'язання проблем [1].

Х. М. Дмитерко-Карабин пов'язувала особливості мотиваційної сфери студентів з їх смисложиттєвими орієнтаціями, розглядаючи їх як важливий чинник ефективності професійного становлення. Цей зв'язок виявляється, перш за все, у важливості для студентів навчально-професійних сфер самореалізації, професійно значущих цінностей та їх інтеграції у процесі професійної підготовки, смисложиттєвому ставленні до своєї професії, формуванні кореляційних залежностей між смисложиттєвими орієнтаціями та параметрами мотиваційної готовності. Структура мотиваційної готовності до професійної діяльності утворюється трьома взаємопов'язаними блоками: ціннісно-смысловим, блоком професійної спрямованості та навчально-професійної мотивації. Дослідниця стверджує, що на перших етапах професійної підготовки спостерігається динаміка ціннісно-смыслового ставлення студентів до своєї професії, яка проявляється у зниженні «романтизації» на основі пізнання сутності професії, оцінці її зовнішніх соціально-економічних аспектів. У процесі фахової підготовки, зокрема під час проходження практики, відбувається розвиток блоку професійної спрямованості, який виявляється у зростанні інтересу студентів до своєї професії, задоволеності здійсненим професійним вибором, подальшому професійному самовизначенні. Якісні показники блоку навчально-професійної мотивації характеризуються домінуванням внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації навчання, а також зростанням кількісних показників власне професійних мотивів перетворення, комунікації та досягнення. У другій половині навчання також зростає негативне ціннісно-смыслове ставлення студентів до своєї професії, що обумовлюється її складністю, песимістичними очікуваннями труднощів щодо майбутнього працевлаштування та матеріального забезпечення, яке знижує прагнення працювати за фахом. На 3–4-х курсах навчання також зростають показники частотності проявів квазіпрофесійної спрямованості, знижуються показники

ставлення до навчання та кількісні дані мотивів, релевантних професійній діяльності; превалює зовнішня негативна мотивація здобуття професії, що засвідчує наявність кризових тенденцій у формуванні мотиваційної готовності. На завершальному етапі навчання відбувається підвищення показників усіх трьох блоків мотиваційної готовності [2].

К. І. Фоменко досліджувала особливості виникнення в студентів губристичної мотивації, під якою розуміла прагнення до самоствердження та росту особистісної самозначущості. Губристична мотивація виступає у двох формах – прагнення до переваги та прагнення до досконалості. У дослідженнях, присвячених психологічним особливостям особистості, що прагне успіху, переважна увага приділяється таким мотивам, як мотив досягнення успіху, мотив влади та мотив афіліації [3].

К. О. Черемних стверджує, що специфіка мотиваційної сфери студентів пов'язана з їх нарративною ідентичністю. Мотиваційно-сміслову структурування майбутнього як механізм нарративної ідентичності інтегрально характеризується здатністю особистості до динамічного подієвого життєструктурування. Критерієм виокремлення способів мотиваційно-сміслового структурування та відповідних їм моделей нарративної ідентичності є те, наскільки бажані події жорстко маркують просторово-часові межі ситуації майбутнього та стримують розгортання екстеріоризаційних та інтеріоризаційних процесів. Наративна ідентичність студентської молоді реалізується у вигляді таких основних моделей : моделі самоконституювання, творчої моделі, а також неперервної моделі [4].

Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, присвячених дослідженню різних аспектів мотиваційної сфери студентів, недостатньо дослідженими залишаються особливості навчальної мотивації.

Враховуючи це, **метою нашої статті** є аналіз психолого-педагогічних особливостей навчальної мотивації студентської молоді.

Емпіричне дослідження проводилось на базі Рівненського державного гуманітарного університету та охопило 62 студента. В процесі дослідження використано метод спостереження та опитування, а також методика «Спрямованість на набуття знань» (Є. П. Ільїн, Н. А. Курдюкова).

Аналіз діяльності студентів дозволив виділити такі її напрями: науково-дослідний, проектно-конструкторський, практичний, організаційний. Проведене опитування дало змогу виявити включеність студентів в ці види діяльності. Результати дослідження представлено в табл. 1.

Результати дослідження вказують на те, що мотивація до здійснення науково-дослідної діяльності в студентів практично не сформована.

Такі види діяльності, як написання наукових робіт та підготовка доповідей для участі у конференціях сприймаються значною частиною респондентів (18,4 %) як нецікаві та такі, що не пов'язані значною мірою з виконанням безпосередніх професійних функцій після закінчення навчання.

Таблиця 1

Мотивація до різних видів навчальної діяльності (%)

Напрямки навчальної діяльності	Високий	Середній	Низький
Науково-дослідна	7,9	73,7	18,4
Проектно-конструкторська	5,3	57,9	36,8
Практична	26,3	63,2	26,3
Організаційна	18,4	50,0	18,4

Тобто, в таких студентів переважають уявлення про відірваність теорії від практики та про низьку можливість використання в подальшому суто теоретичних знань. Такі респонденти стверджують, що не планують по завершенню навчання займатись науковою чи викладацькою діяльністю, тому розвиток науково-дослідних навиків для них є неактуальним. В них відсутнє усвідомлення нерозривного взаємозв'язку теорії і практики, що і знижує мотивацію до отримання відповідних знань.

Проектно-конструкторська діяльність також не користується в студентів особливою популярністю. Так високий рівень мотивації до неї притаманний тільки 5,3 % студентів. Такий вид діяльності сприймається багатьма студентами як складний та такий, що вимагає докладання багатьох зусиль. У частини студентів виникають сумніви щодо корисності такого навичку в практичній діяльності, що і знижує рівень мотивації до її засвоєння.

Мотивація до практичної діяльності є найвищою в групі респондентів. Так, високий рівень мотивації притаманний 26,3 % студентів. Обстежувані переконані, що цей вид діяльності є найціннішим, оскільки дозволяє сформувати навички, безпосередньо пов'язані з виконанням професійних функцій. Цей вид діяльності викликає найбільше зацікавленості та включеності, студенти з готовністю виконують відповідні завдання.

В групі респондентів був виявлений досить високий рівень мотивації до організаційної діяльності (18,4 %). Вона пов'язана з виконанням функцій старости групи, організації волонтерського руху тощо. Привабливим для студентів є можливість проявити свої лідерські якості, виділитись серед інших, продемонструвати власну індивідуальність. В цілому організаційні здібності оцінюються респондентами як передумова ефективної професійної діяльності, чинник регулювання свого часу, вміння розподіляти діяльність за її актуальністю в певний момент кар'єрного росту.

Результати отримані за методикою «Спрямованість на набуття знань» (Є. П. Ільїн, Н. А. Курдюкова) представлені в табл. 2.

Аналіз отриманих результатів дозволив встановити, що зовнішній мотив підпорядкування вимогам практично не виражений в групі респондентів та складає усього 6 %.

Мотиви навчальної діяльності

Мотив	%
Зовнішній мотив підпорядкування вимогам	6
Учбово-пізнавальний мотив	20
Позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове положення у взаєминах з оточуючими	24
Соціальний мотив	29
Мотив високої оцінки	21

Тобто студентам практично не притаманна зовнішня мотивація до навчання, що вказує на сформованість глибинних мотиваційних структур, здатність до самоконтролю та підпорядкованість власній меті.

Достатньо вираженим є учбово-пізнавальний мотив (20 %), що вказує на прагнення студентів отримувати нові знання, пізнавати щось нове, розширювати уявлення про майбутню професійну діяльність та здобувати навички її ефективного виконання.

Позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове положення у взаєминах з оточуючими, виражений в групі респондентів досить яскраво (24 %). Цей мотив характеризує прагнення самоствердитись в студентській групі, розкрити для себе нові соціальні ролі, розширити коло знайомств, підвищити свій статус за рахунок демонстрації високого рівня знань, або ж прийняття іншої соціальної ролі, що схвалюється групою.

Найбільш вираженим є соціальний мотив (29 %), що передбачає не лише самореалізацію в студентській групі, а й становлення як професіонала в майбутньому, а також засвоєння соціальних ролей не пов'язаних безпосередньо з професійною реалізацією. В цьому контексті домінуючим є мотив досягнення успіху як при виборі професії за спеціальністю, яка опановується у закладах вищої освіти (ЗВО), так і поза цією сферою.

Мотив високої оцінки домінує в 21 % студентів та вказує на короткотривалу спрямованість мотиваційного процесу, оскільки метою навчання у ЗВО для студента є не сам факт засвоєння нових знань, вмій та навичок, які він зможе використовувати в професійній діяльності в майбутньому, а позитивне оцінювання цих знань викладачем. Домінування мотиву високої оцінки дозволяє особистості ефективно засвоювати знання задля демонстрації їх на сесії, однак після досягнення мети – отримання високої оцінки – вони можуть втрачати актуальність та забуватися, оскільки в індивіда відсутнє усвідомлене прагнення до використання їх у професійній діяльності. Відповідно, соціально та особистісно значуща діяльність – засвоєння знань на високому рівні – втрачає свою цільову спрямованість, яка полягає у формуванні фахівця, та набуває процесуального характеру.

Отже, високий рівень мотивації до навчання студентів є передумовою успішного засвоєння ними знань та формування вмінь необхідних для ефективного виконання своїх професійних функцій в майбутньому. Домінування зовнішніх мотивів призводить до нестійкості мотиваційних утворень та негативно впливає на процес навчання. Тільки наявність внутрішньої мотивації до засвоєння знань передбачає стійке спрямування на навчальний процес з метою формування професійних навичок. Емпіричним шляхом встановлено, що в студентів домінує соціальний мотив навчальної діяльності, що передбачає розкриття нових ролей, включення у нові види діяльності та реалізацію себе в соціальній сфері. Виразеним також є позиційний мотив, пов'язаний із прагненням зайняти нове місце у взаєминах з оточуючими, що також пов'язаний зі сферою соціальної взаємодії. Практично не вираженим є зовнішній мотив підпорядкування вимогам, що вказує на переважання внутрішньої мотивації.

Перспективою подальших досліджень є розробка корекційно-розвивальних програм, спрямованих на підвищення мотивації до навчання з урахуванням особливостей вікового періоду його суб'єктів.

1. Каньоса Н. Г. Мотиви учбово-професійної самореалізації студентів вищих педагогічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. Г. Каньоса ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г.С.Костюка. – К., 2011. – 20 с.
2. Дмитерко-Карабин Х. М. Вплив смисложиттєвих орієнтацій на мотиваційну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Х.М. Дмитерко-Карабин ; Прикарп. ун-т ім. В. Стефаніка. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Фоменко К. І. Губристична мотивація в структурі спрямованості особистості студентів: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / К. І. Фоменко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2011. – 20 с.
4. Черемних К. О. Мотиваційно-сміслові структури майбутнього як механізм нарративної ідентичності студентської молоді: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / К. О. Черемних ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – К., 2008. – 22 с.

Рецензент: д.психол.н., професор Ставицький О. О.

Kisiolek A. S., Ph. D. Eng. (The Great Poland University of Social and Economics in Środa Wlkp, Poland)

ADVERTISING IN THE INTERNET AS A MARKETING TOOL OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Анотація. В статті показано, що сучасні заклади вищої освіти, щоб витримати сильний тиск конкуренції, змушені вести активну маркетингову діяльність. Наведено результати досліджень використання обраних інструментів інтернет-реклами польськими закладами вищої освіти. Визначено основні інструменти інтернет-реклами, що використовуються польськими закладами вищої освіти: традиційні банери і подібні форми (скайскрепер, білборд та інші засоби нестандартних розмірів), спонсорство інтернет-сервісів і активність в соціальних мережах.

Ключові слова: онлайн-маркетинг, електронний маркетинг, реклама в інтернеті, маркетинг освітніх послуг, вища освіта.

Аннотация. В статье показано, что современные заведения высшего образования, чтобы выдержать сильное давление конкуренции, вынуждены вести активную маркетинговую деятельность. Представлены результаты исследований использования избранных инструментов интернет-рекламы польскими заведениями высшего образования. Определены основные инструменты интернет-рекламы, используемые польскими заведениями высшего образования: традиционные баннеры и подобные формы (скайскрепер, билборд и другие средства нестандартных размеров), спонсорство интернет-сервисов и активность в социальных сетях.

Ключевые слова: онлайн-маркетинг, электронный маркетинг, реклама в интернете, маркетинг образовательных услуг, высшее образование.

Annotation. In order to handle competitive pressure, modern higher education institutions are forced to engage actively in marketing activities. The aim of this article is to present the results of the study of the use of the selected online marketing tools by higher education institutions in Poland. The article draws on the results of the survey carried out by the author as well as the review of the literature. For the purpose of the study, the basic online marketing tools used by the Polish schools were the following: traditional banners and their derivative forms (eg., skyscrapers, billboards, other non-standard sized media), website sponsoring as well as various activities in the Social Media. Further research in the field should allow for both the changing forms of e-advertisement and the strategic dimension of the increasingly digitised sector of higher education marketing.

Keywords: *online marketing, e-marketing, Internet advertisement, marketing of higher education institutions, marketing of educational services, higher education.*

The emergence of a free market of educational services was the direct consequence of the introduction of Law on Higher Education in 1991. The Act lay open the paths hitherto unavailable to higher education institutions, in particular the possibility to establish non-state higher education schools, a two-tiered system of education, as well as paid extramural, evening and part-time studies [1, p. 13]. The Act stimulated the process of transformations, including the need for the marketing orientation of higher education institutions. This need, nowadays considered a necessity, raises numerous questions, controversies and doubts.

The Internet is currently the only medium developing so dynamically, in both the domestic (i.e., local) and global context. The number of Internet users around the world (who can access it using not only stationary, but also, actually predominantly, mobile devices) is constantly increasing. A natural aftermath of this evolution is the wide and egalitarian use of the Internet for marketing purposes, ranging from simple websites to marketing activities in Social Media.

Each and every marketing activity must be customer – oriented. In that sense, it is customers' needs that serve as a point of reference for the entire management process and determine its functions. Therefore, for an organisation to gain and maintain competitive advantage and thus secure its existence on the market in the long run, it is crucial that all the activities it is about to undertake should be marketing – driven. Each decision, process, a single action, as well as the entire campaign must allow for the demands of the market.

It wasn't until 1991 that higher education institutions encountered the reality of the market based on the above-mentioned criteria. In recent years, the marketing activity of higher education institutions has been the subject matter of an extensive exchange of opinions on both domestic and international arena. A number of researchers worldwide have contributed to the discussion, e.g., M. J. Armstrong, B. R. Clark, R. S. Franz, M. Sirvanci. Among the Polish scholars one may list H. Hall, A. Pabian, J. Dietl, I. Seredocha, A. J. Fazlagić, K. Leja and A. Dzedziczak-Foltyn, among others. Nowadays, it is not the question of whether such institutions should adapt to the concept of marketing management, but rather what strategies, methods and instruments they should use for that purpose.

Internet marketing (e-marketing, online marketing) came into being in the mid '90s of the 20th century in the USA and has been developing very rapidly ever since. A few, perhaps several years ago, it may have been considered an eccentric choice, but these days it practically conditions the functioning of a business enterprise in the market reality. The selection of relevant instruments to conduct online marketing activity, in particular online advertising, should be regarded as both a theoretical and a practical problem. Researchers and managers need analyses illustrating market dynamics and outlining the most effective trends.

Particularly useful are the data that zoom in on markets other than the local market, as they offer a broader perspective on the evolution of the phenomenon.

The Internet as a medium has the following characteristics:

- it is interactive, i.e., it renders two-directional communication and recipient control over the received content possible;
- it constitutes a medium of individual communication, i.e., it allows full personalisation of the presented content and individualised dialogue between the enterprise and the client;
- it is available 24/7;
- it belongs to the pull-type media (as opposed to push-type, where the content depends solely on the sender / broadcaster), i.e., it engages the recipient by allowing them to decide what information (and in what order) they want to get, which makes it easier for the enterprise to identify potential customers and their needs;
- as a medium, it allows everybody to provide content as long as they have access to the web;
- it offers a possibility to integrate the elements of a marketing mix, e.g., by means of banner advertising (or a different form of online promotion), consumers access the website featuring the specific product and may purchase it (via the online order placement system). In case of goods such as software or information, online delivery is also an option [2, p. 18].

It is due to these characteristics that the use of the Internet for marketing activity, initiated in the mid '90s of the 20th century, has become the predominant trend in the development of the entire marketing sector. What started out as a tool has developed into a whole sector of marketing activity. Once this fact is correlated with the latest IT knowledge, the emerging picture is that of digitized marketing.

Initially, e-marketing was an attempt to tailor the traditional marketing rules to the needs of Web 1.0, which is why websites resembled company product catalogues and banners looked like advertisement boards. Yet, it immediately started to evolve, as marketers quickly discovered the potential of the interaction with the Internet user and the crucial role of the latter (customers, partners, etc.) in the communication. The emergence of Web 2.0 enabled a dynamic growth of e-marketing perceived in this way. As in the case of the Web, e-marketing seems to have gone through certain developmental stages and nowadays one can speak of marketing 2.0 or even 3.0 (the numeration is informal, the digits are used to stress the influence of new technologies, procedures and ideas).

Marketing 2.0/3.0 draws on the concept of open communication based on trust (key element of any long-term e-marketing activities, given that the effects of such activities are typically visible in the long run) and consumer participation. This peculiar involvement serves to contribute to the image of a given product or brand in the way that cannot be affected by the marketing specialists initiating the specific activities. It appears that a given company / brand / product gains full credibility by allowing its customers to take a stand [3, p. 217].

Issues relating strictly to the development of the Polish market of Internet advertising have been discussed by A. Dyba, M. Kacprzyk, A. Kisiołek, Z. Zwierzchowski, among others. Typically, though, this problem constitutes the object of analyses devoted to marketing on the Internet, see, among others, J. Strauss, R. Frost, A. Sznajder, T. Vassos, J. Wielki, W.G. Zikmund, M. D'Amico.

Advertisement is a type of promotion that aims to inform and persuade potential customers to buy products offered by a given company [4, p. 105]. The purpose of advertising is to present the specific characteristics of the advertised products. Traditionally, it appears in press, on the radio, TV or in the form of outdoor advertisement. Depending on the object advertised, it is either product or brand advertising. In the first case, given that the advertising efforts are designed to introduce a new product to the market, they focus on outlining its novel nature. In the other case, the advertisement is meant to promote a specific brand.

Advertisement on the Internet is vastly different from its traditional counterpart, as it offers unique opportunities not encountered elsewhere, such as the following:

- global range – country, continent, the whole world – just a mouse click away from the advertiser;

- a significantly (sometimes even a dozen times) lower cost of providing roughly the same amount of information, in comparison with press ads or printed advertising materials;

- precise recipient targeting, also used in Poland thanks to the latest research;

- the possibility to update the content on a regular basis (exceptions: websites, virtual catalogues, paid links, etc.) without generating additional expenses;

- easy access and supervision of the presented information;

- real time modeling of advertising campaigns by, for instance, using adservers during banner campaigns;

- a specific manner of provision of pull-type content, i.e., the addressee often has to perform certain actions in order to reach the message prepared by the company (e.g., click on the banner in order to be redirected to the target website);

Undoubtedly, the key feature of the above-mentioned characteristics of e-advertisement is its relatively lower cost in comparison to the traditional media, which implies that this medium will be an attractive solution for smaller companies as well, which, until recently, did not exist in the sphere of advertising. An ordinary web service based on a simple, but professional website, with the overall cost of preparation ranging from a few to several thousand zlotys, may serve a case in point.

According to the results of the research carried out by the Jupiter Research Center, the Internet is most often used as an advertising medium in order to achieve the following:

- strengthening relations with customers (73 % of the respondents);

- branding (69 % of the respondents);

- generating inquires (59 % of the respondents);

- generating online transactions (53 % of the respondents);

- experimental purposes (47 % of the respondents);
- PR (45 % of the respondents);
- market research (41 % of the respondents);

The Internet is becoming an increasingly important channel of communication, which naturally boosts the importance of online advertisement. It wasn't until a few years ago that one would hardly encounter big budget online advertising campaigns in Poland. Yet, the efforts of interactive agencies, web portals and advertising networks aiming at educating their customers have radically changed this state of affairs.

While the transition of the online advertising market, with its progressing educational aspect, has closely followed the development of the Internet, the beginning was not easy. However, online advertising has experienced an unprecedented boom ever since. In Poland, the value of the Internet advertising market in the period from 2000 to 2008 rose 76 times (in the period from 2000 to 2011 it was 138 times!). In 2007 was the first time that the Polish advertisers had spent more on Internet promotion than advertisement on the radio, and in 2008 the overall amount spent exceeded one billion zlotys. The expenditure on Internet advertising in years 2000–2015 is presented in Table 1. Particularly impressive are the dynamics of expenditure growth in the sector of internet advertisement in years 2000–2008.

Table 1*

Expenditure on Internet advertising in years 2000–2015

Year	Expenditure [in billion zlotys]	Dynamics, %**
2000	0.016	0
2001	0.024	50.00
2002	0.033	37.50
2003	0.050	51.52
2004	0.087	74.00
2005	0.135	55.17
2006	0.215	59.26
2007	0.743	245.58
2008	1.216	63.66
2009	1.373	12.91
2010	1.582	15.22
2011	2.003	26.61
2012	2.206	10.13
2013	2.432	10.24
2014	2.609	7.28
2015	3.137	20.24

* Source: Author's own compilation based on the data from IAB Polska.

** previous year as 100 %.

The research was conducted in the period from November to December 2013 as part of the original project entitled «The Internet in the marketing activity of higher education institutions in Poland». The research took the form of a survey based on a questionnaire consisting of 16 questions grouped into five categories:

- Category I general questions-introduction (questions 1 and 2);
- Category II marketing research (questions 3–5);
- Category III (promotion) (questions 6–12);
- Category IV (question 13);
- Category V social media in the marketing of higher education institutions (questions 14–16).

The questions were of the open-ended, half-open and closed-ended type. The questionnaire was directed to persons responsible for the marketing activity of the respective schools. Most of the respondents were managers, marketing and PR specialists as well as rectors' proxies for marketing. Among the entities that took part in the survey were both public and nonpublic schools, the relevant division of the research sample presented in Table 2.

Table 2*

Division of the research sample due to the type of school

Type of school	Number of schools	Researchsample
	Main Statistical Office 2011	
Universities	19	4
Higher schools of technology	25	5
Higher schools of agriculture	7	2
Higher schools of economics	77	17
Higher schools of pedagogy	17	4
Higher maritime schools	2	1
Medical universities	9	2
Academies of physical education	6	1
Higher schools of arts	23	5
Higher schools of theology	14	3
Higher state professional schools	36	8
Other higher education institutions	218	48
Total	453	100

* Source: Author's own analysis based on the data from the Main Statistical Office.

Polish higher education institutions most frequently employ Internet advertising in the form of various activities on Social Media, as reported by 93 % of the respondents. At the same time, they considered the results of these activities positive, as 54 % and 24 % of them selected the option «good» or «very good», respectively. A few years ago such appreciation for Social Media would have been surprising, yet nowadays it seems to fit in the larger picture of the development of the Web through interactive participation of Internet users (WEB 2.0), who not only deliver the so-called content, but, more importantly, create a community, which is particularly crucial in the context of educational activities.

WWW sponsorship was rated second most popular form of online advertisement (79 % of the respondents), followed closely by traditional banners (468x60 pixels) and their derivative forms, e.g., skyscrapers, non-standard size billboards, (76 % and 65 %, respectively). This time, however, the respondents held neutral opinion (60 % and 41 %, respectively).

It was surprising to find out that direct e-mail – based activities were rather unpopular with the respondents, 69 % of whom declared they had not used it for marketing purposes. The detailed results are presented in Table 3.

As for the available forms of Internet browser promotion, the vast majority of Polish higher education institutions tend to choose organic positioning (68%). Sponsored links, contextual advertising and advertising boxes are far less popular (41 %, 37 % and 21 %, respectively). The detailed results are presented in Table 4.

Due to the increasing influence of the Internet on the everyday life of the Polish people, the Social Media sphere is bound to gain on importance. In the sector of advertisement, it is to be expected that graphic display, including its most dynamic form, i.e., video advertising, will continue to play a dominating role on the market. Judging by the trends observed in recent years, one may also expect further expansion of Search Engine Marketing as well as advertising on mobile devices. Although the inherently changeable nature of the economic reality makes forecasting a difficult task, the coming years will see further approximation of expenses on Internet advertising and TV commercials.

The purposefulness of marketing activities undertaken by higher education institutions has been consistently growing in recent years, with online promotion being one of the most dynamically developing areas. The results of the study stress the role of the Internet as a tool supporting other marketing activities of higher education institutions, including student service, online advertising and Public Relations.

Further research in this area should allow for the evolving forms of e-advertisement as well as the strategic dimension of higher education marketing due to the digitisation of this sector.

Table 3*

Popularity and evaluation of use of selected forms of Internet advertising used by higher education institutions in Poland

Forms of Internet advertisement	Not used so far	Negative	Neutral - neither positive nor negative	Good	Very good	I don't know	No answer	Total
Traditional banners (468x60 pixels)	24	2	60	13	1	0	0	100
Derivative forms of traditional banners (e.g., skyscraper, billboard, other non-standard size billboards)	35	4	41	16	4	0	0	100
Pop up	67	17	10	4	1	1	0	100
Interstitial, superstitial (typically a full-screen animation displayed between the subsequent content pages)	81	0	8	6	5	0	0	100
Top layer (animation displayed in the foreground of the visual interface projected onto the content page)	76	6	4	13	1	0	0	100
Video advertisement	80	0	2	9	9	0	0	100
Sponsored article	47	2	5	22	24	0	0	100
WWW sponsorship	21	0	11	49	19	0	0	100
Advertising activity on Social Media	7	6	9	54	24	0	0	100
Amplifying on Internet fora	89	0	0	5	1	5	0	100
Direct e-mail (mailing)	69	1	4	15	11	0	0	100

* Source: Author's own analysis.

Table 4*

Popularity and evaluation of effectiveness of selected forms of Internet browser promotion by higher education institutions in Poland

Form of promotion	Not used so far	Negative	Neutral - neither positive nor negative	Good	Very good	I don't know	No answer	Total
Sponsored links in browsers	58	0	3	25	13	1	0	100
Advertising boxes in browsers	79	3	0	12	6	0	0	100
WWW positioning in browsers	32	2	6	45	15	0	0	100
Contextual advertising	62	1	14	14	8	1	0	100

* Source: Author's own analysis.

1. Pabian A. Marketing szkoły wyższej: [monograph] / A. Pabian – Warszawa : ASPRA-JR, 2005. 13213 p. **2.** Guziur P. Marketing w Internecie – strategie dla małych i dużych firm: [monograph] / P. Guziur – Gliwice : HELION, 2001, – 18 p. **3.** Kisiołek A. The evolution of online marketing from Web 1.0 to social networking media/ A. Kisiołek in H. Howaniec, W. Waszkielewicz (editors)// Marketing Management. Selected Issues. – Bielsko-Biała: ATH University in Bielsko-Biała (Poland), 2012. – 217 p. **4.** Sznajder A. Marketing wirtualny: [monograph] / A. Pabian – Cracow: Dom wydawniczy ABC, 2000, – 105 p. **5.** Kisiołek A. The development of Internet advertisement in Poland throughout the recent years/ A. Kisiołek // Marketing and Management of Innovations. Scientific journal. – Sumy: Department of Marketing and MIA, Sumy State University (Ukraine), 2014. – № 1/2014. – pp. 43–51.

Рецензент: Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.

Криstopчук Т. Є., д.пед.н., доцент, Пелешок О. О., здобувач (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

***Анотація.** В статті проаналізовано висвітлення проблеми організації професійної підготовки медичних сестер у наукових дослідженнях з теорії і методики професійної освіти. Здійснено огляд концептуальних ідей проблеми теорії та практики процесу навчання фахівців у системі вищої медичної освіти. Визначено теоретичні аспекти формування фахової компетентності медичних сестер у медичному коледжі. Виокремлено професійні компетентності медичних сестер у процесі фахової підготовки. Окреслено чинники, що складають теоретичні основи підготовки медичних сестер до професійної діяльності. Наведено особливості професійної діяльності фахівців медичної галузі.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, компетентність, медична освіта, медична сестра.*

***Аннотация.** В статье проанализирована проблема организации профессиональной подготовки медицинских сестер в научных исследованиях по теории и методике профессионального образования. Осуществлен обзор концептуальных идей проблемы теории и практики процесса обучения специалистов в системе высшего медицинского образования. Определены теоретические аспекты формирования профессиональной компетентности медицинских сестер в медицинском колледже. Выделены профессиональные компетентности медицинских сестер в процессе профессиональной подготовки. Очерчены факторы, составляющие теоретические основы подготовки медицинских сестер к профессиональной деятельности. Наведены особенности профессиональной деятельности специалистов медицинской отрасли.*

***Ключевые слова:** профессиональная подготовка, компетентность, медицинское образование, медицинская сестра.*

***Annotation.** This article is a scientific research on professional education theory, methods and management issues of nurses' professional training. The conceptual ideas of theory and practice of training specialists in the higher medical education system are reviewed. The educational qualification characteristics of specialists of nursing education are submitted. The factors that make up the theoretical basis for the training of nurses to professional activity are outlined.*

The peculiarities of professional activity of specialists are singled out. The role of problem-modular training as one of the means of forming professional competence of medical specialists is revealed. Models of professional training of nurses are analyzed. In particular, it is the model of the formation of professional and pedagogical competence of family medicine nurses in the process of professional training, which includes conceptual, motivational-stimulating, content, procedural, organizational, control and evaluation and effective blocks. There is also the model of professional training of masters in nursing, the pedagogical conditions of which are: realization of the continuity of the content of training nursing personnel in conditions of degree education; increase of the volume of independent, practical and research work; application of the integrated approach to the selection and use of methodically expedient forms and methods, qualitative material and technical and educational and methodological support of higher medical educational institutions; provision of personally oriented pedagogical interaction of the teacher and the applicant of education by mastering new professional competencies and gradual involvement of the applicants of education in practical and scientific activity. The authors define theoretical aspects on development of nursing professional competencies in the medical college/ school. The nursing competencies in regards to professional training are singled out.

Key words: *professional training, competence, medical education, nurse.*

Розвиток медичної освіти України в сучасних соціально-економічних умовах розвитку суспільства залежить від раціональної державної політики, яка визначається динамічною модернізацією системи охорони здоров'я України. Реформування медичної освіти спонукає до розв'язання актуальних проблем, однією з яких є професійна підготовка кваліфікованих кадрів для системи охорони здоров'я України. Актуальність теми дослідження зумовлена змінами у соціальному, економічному, освітянському просторі, що забезпечують перехід до принципово нової якості вищої медичної освіти, потенціал якої буде спрямовано на вирішення пріоритетних завдань вітчизняної системи охорони здоров'я контексті євроінтеграційних процесів.

Для надання висококваліфікованих медичних послуг в умовах підвищення стандартів якості життя та інтеграції в європейський освітній та науковий простір, потребують кардинальних змін та нових підходів і напрямів підготовки медичних сестер загальної практики сімейної медицини на засадах високого професіоналізму, різнопланової компетентності, застосування на практиці знань, умінь і навичок з метою ефективного виконання медсестринських функцій та завдань.

Медична освіта є вагомими складником вищої освіти України. Проблема вищої освіти та забезпеченню її якості приділяється належна увага у працях вітчизняних дослідників, зокрема, таким її аспектам, як сучасна філософія

освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк), теоретико-методологічні засади неперервної професійної освіти (С. Гончаренко, В. Олійник, С. Сисоєва); застосування сучасних педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців (В. Биков, П. Воловик, Р. Гуревич, П. Стефаненко), зокрема, якості вітчизняної медичної освіти (М. Банчук, І. Булах, Ю. Поляченко). Важливими для дослідження є праці вітчизняних вчених щодо проблеми формування професійних компетентностей майбутніх спеціалістів (О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Маркова).

Увагу дослідників привертають професійні компетентності як результат сформованих професійно важливих особистісних якостей (С. Вітвицька, Р. Чубук). Вагомий доробок накопичено вченими щодо проблеми організації підготовки медичних сестер (О. Маркович, З. Шарлович, М. Шегедин).

Мета дослідження полягає в аналізі проблеми організації професійної підготовки медичних сестер у наукових дослідженнях з теорії і методики професійної освіти. Відповідно до окресленої мети завданням дослідження є: огляд концептуальних ідей проблеми теорії та практики організації професійної підготовки медичних сестер; визначення загальнометодологічних аспектів навчання медичних сестер у системі вищої медичної освіти України.

Провівши аналіз теорії і практики становлення і розвитку вищої медсестринської освіти в Україні ХХ – початку ХХІ століть, Т. Кирян визначив освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців відповідного профілю. Зміст освіти медичних сестер, визначено як систему компетенцій (фахових та особистісних). До фахових віднесено знання з медичних і фундаментальних дисциплін, уміння оперувати різноманітними медичними технічними засобами, зокрема комп'ютерною технікою. До особистісних компетенцій – знання і вміння з психології та педагогіки, комунікативні навички, етичні принципи й підходи [1].

Сутність теоретичних основ підготовки майбутніх фахівців сестринської справи до професійної діяльності проаналізовано І. Мельничук, І. Стасюк. Окреслено чинники, що складають теоретичні основи підготовки студентів до професійної діяльності, та поділено їх на чотири групи. Перша група – це документи світового масштабу, в яких акцентовано увагу на різних аспектах проблеми забезпечення світового співтовариства кваліфікованими кадрами сестринської справи. До другої групи належать вітчизняні законодавчі акти, документи, в яких відображаються засади кадрової політики держави щодо майбутніх фахівців цього профілю. Третя група охоплює фундаментальні наукові праці, в яких конкретизується сутність засадничих понять: «підготовка», «професійна підготовка фахівців», «підготовка до професійної діяльності», «готовність», «сестринська справа», «фахівці сестринської справи». Четверту групу теоретичних основ складають напрями сучасних наукових розвідок, в яких обґрунтовані педагогічні інновації, експериментальні методики, що

оптимізують процеси професійної підготовки майбутніх медичних працівників середньої ланки [2, с.18].

О. Маркович підготовку фахівців сестринської справи до професійної діяльності розглядає як вільне оволодіння ними фундаментальними та спеціальними знаннями й уміннями в питаннях комплексного догляду за пацієнтами; здатність до аналітичного мислення і творчої діяльності, що пов'язана з їхніми функціональними обов'язками; здатність до вдосконалення і самонавчання тощо. При цьому науковець наголошує, що діапазон професійних обов'язків медсестри різноманітний і передбачає питання медсестринської діагностики, виконання лікувальних процедур, надання невідкладної допомоги пацієнтам, проведення медсестринського огляду, розв'язання медикосанітарних і медико-соціальних питань. Водночас кількість практичних навичок і вмінь, передбачених для засвоєння в процесі навчання, є значною за обсягом, а вправність виконання кожної дії повинна бути надзвичайно високою [3, с. 11]

М. Дем'ячук, досліджуючи проблему підготовки бакалаврів сестринської справи до професійної діяльності, передбачає урахування певних особливостей. Зокрема, вивчення прогресивного зарубіжного і вітчизняного досвіду навчання медсестер; професійна спрямованість навчання для опанування основами сестринської справи не лише шляхом засвоєння змісту клінічних дисциплін, а також соціоніки, деонтології, педагогіки, філософії, психології управління персоналом; спрямованість освітнього процесу на формування особистості майбутнього фахівця; формування різних компонентів професійної компетентності майбутніх медичних сестер [4, с.50].

Т. Кравцовою обгрунтовано і представлено проблемно-модульне навчання як один із засобів формування професійної компетентності молодших медичних працівників, яке передбачає використання на практиці одержаних теоретичних знань, формування професійних здібностей та професійного мислення. Навчання в рамках проблемно-модульного підходу передбачає оволодіння майбутніми молодшими медичними працівниками модульними програми, відповідно до яких здійснюється інтеграція різних навчальних дисциплін, видів і форм навчання, підпорядкованих загальній проблемі: формуванню готовності до дій у реальних ситуаціях професійної діяльності, тобто професійною компетентністю. Проблемно-модульне навчання найбільш адекватне соціальнопедагогічним цілям і змісту сучасного наукового знання і закономірностям пізнавальної діяльності та розвитку тих, кого навчають. У ньому найпошлідовніше реалізовано принцип проблемності, який припускає використання об'єктивної суперечливості досліджуваного, організацію на цій основі пошуку знань, застосування способів педагогічного керівництва, які дають змогу керувати інтелектуальною діяльністю й розвитком тих, кого навчають (розвитком потреб та інтересів,

мислення й інших сфер особистості). Модульні програми складаються з набору модулів змісту професійної освіти і навчання. Модульно-компетентнісний підхід вирішує завдання формування в студентів професійної компетентності, дає можливість управляти якістю підготовки працівників кваліфікованої праці і забезпечує прозорість його оцінки. При застосуванні в освітньому процесі технології проблемно-модульного навчання в молодших медичних працівників формуються як професійні компетенції, так і особистісні компетенції: мова, робота в команді, орієнтація на якість роботи, загальний інтелектуальний рівень [5, с. 214].

Як зазначає Т. Кравцова, технологія проблемно-модульного навчання дозволяє скоротити витрати на навчання, підвищити гнучкість організації навчального процесу; знизити залежність якості навчання від рівня кваліфікації педагога, скоротити витрати на розробку програм і навчальних посібників, підвищити практичну спрямованість професійної підготовки, здійснити відбір та отримання майбутніми кваліфікованими спеціалістами найбільш необхідної для майбутньої професійної діяльності інформації. Перспективність проблемно-модульного навчання, яка характеризується самостійною роботою, надає навчальному процесу максимальної гнучкості, індивідуальності, безперервності, посилює його демократизацію, задовольняє потреби у професійній підготовці. Особливості проблемно-модульного навчання полягають у тім, що студент частково або повністю самостійно може працювати із запропонованої йому навчальною програмою, що містить у собі цільову програму дій, бази інформації й методичне керівництво для досягнення поставлених дидактичних цілей [5, с. 211].

Формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки розкрито у роботі З. Шарлович. Автором обґрунтовано і представлено модель формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки. Модель формування професійно-педагогічної компетентності медичної сестри сімейної медицини в процесі фахової підготовки включає в себе концептуальний, мотиваційно-стимулюючий, змістовий, процесуальний, організаційний, контрольно-оцінний і результативний блоки.

Концептуальний блок включає в себе основні принципи та підходи, які визначають систему сучасної медсестринської освіти в Україні. Принципи науковості, системності і послідовності, доступності, зв'язку навчання з життям, наочності, міцності знань, безперервності, індивідуального підходу, гуманізації, диференціації, креативності, полкультурності, міждисциплінарної інтеграції, поліфункціональності, емоційності тощо сприяють повноцінному навчально-виховному процесу вищого медичного навчального закладу [6, с. 92].

Цікавою є модель професійної підготовки магістрів сестринської справи, представлена І. Махновською. Ефективність підготовки магістрів сестринської справи забезпечується такими педагогічними умовами, як:

реалізація наступності змісту навчання медсестринських кадрів в умовах ступеневої освіти; збільшення обсягу самостійної, практичної та науково-дослідної роботи; застосування інтегрованого підходу до вибору та використання методично доцільних форм і методів, якісного матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення вищих медичних навчальних закладів; забезпечення особистісно орієнтованої спрямованості педагогічної взаємодії педагога і студента шляхом опанування новими професійними компетенціями та поетапності залучення студентів до практичної та наукової діяльності [7, с. 100–101].

Об'єктом дослідження І. Сірак є професійна підготовка майбутніх медичних сестер у медичних коледжах. У структурі готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації науковцем виокремлено чотири взаємопов'язаних компоненти: мотиваційний, пізнавальний, операційний, рефлексивний. Відповідно до виокремлених компонентів визначено критерії і показники готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації: мотиви, цілі, інтереси, ціннісні орієнтації, ставлення до професії медичної сестри й до професійної самореалізації; наявність потреби у професійній самореалізації, установка на самоздійснення; спрямованість на досконале оволодіння фаховими знаннями й на професійну самореалізацію; усвідомлення значущості своєї діяльності та необхідності професійної самореалізації (мотиваційноціннісний критерій); рівень засвоєння фахових знань; самостійність мислення; емпатійність (схильність до співпереживання); сформованість особистісних 7 якостей (відповідальність, вимогливість, сумлінність, рішучість, наполегливість, самовладання та ін.), позитивна професійна «Я-концепція» (когнітивно-особистісний критерій); сформованість практичних професійних умінь та навичок; творча активність, максимально повна актуалізація і реалізація фахових умінь у процесі практики, вміння творчо вирішувати професійні завдання; здатність до взаємодії (уміння та навички професійного спілкування) з пацієнтом, лікарем, іншими медичними сестрами, родичами пацієнта; самостійність у квазіпрофесійній діяльності (творчо-діяльнісний критерій); здатність до самопроєктування власних професійних якостей, самоорганізації, самоуправління своєю діяльністю; здатність до рефлексії; здатність до саморегуляції; вміння оцінити й коригувати результати власної професійної підготовки (рефлексивно-регулятивний критерій) [8, с. 6–7].

Поняття «компетенція» визначається науковцями як соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки здобувача освіти, необхідної для його якісної продуктивної діяльності у певній сфері, тобто соціально закріплений результат [9, с. 409].

Категорія «професійна компетентність», як зазначає Т. Кравцова, визначається головним чином рівнем професійної освіти, досвідом і індивідуальними здібностями людини, її вмотивованим прагненням до

безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним ставленням до справи [5].

На основі теоретичного аналізу зроблено висновок, що за змістом поняття «професійна компетентність медичної сестри» розглядається як: сукупність професійних знань, умінь і навичок, професійно-особистісних якостей, що визначають внутрішню готовність здійснювати професійну діяльність на основі кваліфікаційних вимог та морально-етичних норм (О. Кравченко); інтегративна характеристика особистості, що представлена сукупністю компетенцій у професійній галузі діяльності та дозволяє особистості бути конкурентно-спроможною на ринку праці (І. Радзівська); інтегральна особистісна характеристика людини, що на високому рівні володіє персональним комп'ютером, опанувала норми професійного спілкування, розвиває свою особистість засобами професії, гнучко враховує нові запити суспільства до професії (І. Махновська).

Проблемі формування професійної компетентності у майбутніх медичних сестер присвячена робота І. Єремєєвої. На основі аналізу практичного досвіду науковцем розкрито процес формування професійної компетентності у майбутніх медичних сестер на прикладі аналізу знань та практичних вмінь у вивченні фахових дисциплін. Для формування професійної компетентності студента медичного закладу – майбутнього медичного працівника – необхідні володіння принципами взаємної співпраці, поєднання професійних якостей і особистісних позицій, прагнення до саморозвитку та самореалізації у своїй майбутній професійній діяльності [12, с. 29].

Досліджуючи проблему організації професійної підготовки медичних сестер, варто звернути увагу на формування спеціальних (фахових) компетентностей у здобувачів початкового рівня вищої освіти спеціальності 223 Медсестринство, які повинні не тільки досконало оволодіти фахом, але постійно займатися самоосвітою та самовдосконаленням: здатність усвідомлювати важливість самоосвіти та самовиховання в житті та діяльності медичної сестри; здатність застосовувати практичні знання та вміння для розв'язання завдань, пов'язаних з етапами сестринського процесу; здатність здійснювати професійну діяльність у відповідності до вимог санітарно-гігієнічного режиму, охорони праці, техніки безпеки та протипожежної безпеки; здатність проводити адаптаційні заходи для профілактики синдрому вигорання медичних сестер; здатність усвідомлювати безперервність процесів навчання та професійного удосконалення.

Проведений аналіз висвітлення проблеми організації професійної підготовки медичних сестер у педагогічній теорії показав, що ефективність організації професійної підготовки майбутніх фахівців значною мірою залежить від організаційних форм освітнього процесу. Для формування професійної компетентності медичних сестер необхідні володіння принципами взаємної співпраці, поєднання професійних якостей і

особистісних позицій. На основі теоретичного аналізу проблеми зроблено висновок, що дослідження вітчизняних науковців зосереджуються на висвітленні формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки; готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації; проблемно-модульному навчанні як одному із засобів формування професійної компетентності молодших медичних працівників. Перспективу майбутніх наукових розвідок убачаємо в дослідженні особливостей формування професійних компетентностей медичних сестер засобами алгоритмізації у коледжі.

1. Кирян Т. І. Вища медсестринська освіта в Україні ХХ – початку ХХІ століть // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2572>. – Назва з екрану. **2.** Мельничук І. М. Теоретичні основи підготовки фахівців сестринської справи до професійної діяльності // І. М. Мельничук, І. Л. Стасюк / Медсестринство. – № 2. – 2017. – С. 16–19. **3.** Маркович О. В. Формування професійних умінь майбутніх медичних сестер хірургічного профілю засобами алгоритмізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Маркович Олексій Володимирович. – К., 2008. – 284 с. **4.** Дем'янчук М. Р. Особливості підготовки бакалаврів сестринської справи до професійної діяльності / М. Р. Дем'янчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Педагогіка, соціальна робота. – Вип. 30. – С. 50–51. **5.** Кравцова Т. Формування професійної компетентності майбутніх молодших медичних працівників засобами проблемно-модульного навчання / Т. Кравцова // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 120. – С. 210–216. **6.** Шарлович З. П. Формування професійно-педагогічної компетентності медичних сестер сімейної медицини в процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Шарлович Зоя Павлівна – Ж., 2015. – 236 с. **7.** Махновська І. Р. Професійна підготовка магістрів сестринської справи в умовах ступеневої освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Махновська Ірина Романівна. – Ж., 2015. – 312 с. **8.** Сірак І. П. Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Сірак Інна Петрівна. – В., 2017. – 296 с. **9.** Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. **10.** Кравченко О. Формування професійної етики майбутніх медичних сестер у навчально-виховному процесі медичного коледжу: методологічні підходи / О. Кравченко // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2013. – Вип. 38. – С. 218–221. **11.** Радзівєвська І. В. Формування професійної компетентності майбутніх медичних сестер у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Радзівєвська. – К., 2011. – 21 с. **12.** Єремєєва І. В. Формування професійної компетентності майбутніх медичних сестер у процесі вивчення фахових дисциплін // І. В. Єремєєва / Магістр медсестринства. – № 2 (14). – 2015. – С. 28–30.

Рецензент: д.пед.н., професор Козяр М. М.

Культчицький В. Й., к.пед.н., доцент (Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського)

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз форм та методів патріотичного виховання молоді в українській школі (друга половина ХХ ст.). Розкрито основні форми патріотичної виховної роботи з молоддю, а саме: масові, групові, індивідуальні, наочні. Охарактеризовано методи виховання школярів, які поділяються на три групи: методи формування свідомості особистості; методи організації життєдіяльності учнів; методи стимулювання. Зроблено висновки про те, що форми та методи патріотичного виховання, що були впроваджені українськими освітянами другої половини ХХ ст., є визначальними для сучасного використання у виховній роботі з учнями навчально-виховних закладів.

Ключові слова: форми виховної роботи, методи виховної роботи, патріотичне виховання, молодь.

Аннотация. В статье осуществлен теоретический анализ форм и методов патриотического воспитания молодежи в украинской школе (вторая половина ХХ в.). Раскрыты формы патриотической воспитательной работы с молодежью, а именно: массовые, групповые, индивидуальные, наглядные. Охарактеризованы методы воспитания школьников, которые подразделяются на три группы: методы формирования сознания личности; методы организации жизнедеятельности учащихся; методы стимулирования. Сделаны выводы о том, что формы и методы патриотического воспитания, которые были внедрены украинскими педагогами второй половины ХХ в., являются определяющими для современного использования в воспитательной работе с учащейся молодежью.

Ключевые слова: формы воспитательной работы, методы воспитательной работы, патриотическое воспитание, молодежь.

Annotation. Due to change of social values and transformation of life orientations in modern society, a new approach requires the coverage of the national pedagogical heritage of the second half of the twentieth century. It is urgent to consistently cover historical and pedagogical material, to generalize pedagogical phenomena and facts, taking into account the socio-pedagogical factors inherent in this society in a particular historical epoch, through the cross-cutting issues, on the basis of a problematic approach. Under these conditions, there is increasing need for a constructive and critical rethinking of the accumulated

pedagogical knowledge of history on the development of education, schooling, theory and practice of education and upbringing. Such a systemic retrospective view is needed to find out the achievements of the past, to preserve and augment the work of previous generations of scholars, to prevent mistakes and to identify promising research directions. The article deals with theoretical analysis of forms and methods of patriotic upbringing of youth in the Ukrainian school (the second half of the XXth century). The basic forms of patriotic educational work with youth are revealed, namely: mass (discussions, disputes, conferences, «philosophical table», «opened platform», trivia shows, evenings, trips to the origin of native culture, history of the state and law, «scenic newspaper», creating books, almanacs), group (clubs, sports sections, creative groups, centres, excursions, feasts, review contests, competitions, school clubs, festivals, assemblies), individual (creative tasks, reports, individual work etc), visual (school museums, rooms, halls, galleries, exhibition of children's crafts, book fairs, topical roll-ups etc). Methods of pupils' education, which are divided into three groups: methods of formation of consciousness of the person; methods of organization of pupils' life activities; methods of stimulation are described. It is concluded that the forms and methods of patriotic education introduced by Ukrainian educators of the second half of the XXth century, are decisive for the modern use of educational work with students of educational institutions.

Key words: *forms of educational work, methods of educational work, patriotic education, youth.*

Чим більше утверджується Україна в своїй державності, тим інтенсивнішим стає пошук загальнонаціональних ідейно-духовних орієнтирів, здатних консолідувати суспільство, зміцнити державу, вивести її на високий рівень цивілізованості й культури. Історія засвідчує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення української державності невіддільна від почуття патріотизму. Адже любов до Батьківщини, надихає людей на подвиги й самопожертвування в ім'я великої мети.

За останні десятиріччя українська історико-педагогічна наука переживає складні, суперечливі трансформації: відбувається переосмислення наукових парадигм, пошук нових теоретико-методологічних орієнтирів. Характер та особливості цього процесу відображають нарошування фактографічної бази та посилення наукового дискурсу, плюралізму думок, контроверсійності поглядів, поліфонії теоретичних висновків. Тому розвиток історико-педагогічної науки має не абстрактно-формальну, а практично орієнтовану спрямованість, що відповідає нагальним завданням удосконалення системи освіти та виховання [1].

У зв'язку зі зміною соціальних цінностей і трансформацією життєвих орієнтацій у сучасному суспільстві нового підходу вимагає висвітлення вітчизняної педагогічної спадщини другої половини ХХ ст. Нагальним є послідовне висвітлення історико-педагогічного матеріалу, узагальнення

педагогічних явищ і фактів з урахуванням соціально-педагогічних чинників, властивих даному суспільству у конкретну історичну епоху, за наскрізними темами, на основі проблемного підходу.

За таких умов зростає потреба в конструктивно-критичному переосмисленні накопичено педагогічною наукою знань з історії розвитку освіти, шкільництва, теорії та практики навчання та виховання. Такий системний ретроспективний погляд необхідний для з'ясування досягнень минулого, збереження та примноження напрацювань попередніх поколінь науковців, запобігання помилкам і визначення перспективних дослідницьких напрямів [1]. Не слід ігнорувати досвід патріотичного виховання, який було накопичено за радянської доби. Треба віддати належне комуністичній партії, яка зуміла створити цільну систему патріотичного виховання. Щоправда, патріотичне виховання, як і вся система виховної роботи, трактувалася однобічно: українця привчали до розширеного тлумачення поняття Батьківщини. Йому вона бачилася в образі Радянського Союзу, а сам, він по суті, втрачав своє національне обличчя і виступав складовою частиною єдиного радянського народу. Почуття національної самосвідомості підмінялося почуттям загальнонаціональної гордості. І на такому розумінні виховувались покоління. Отже, патріотичне виховання здійснювалося не в загальнолюдському розумінні цього слова, а лише в плані пріоритету інтернаціонального над національним, при визнанні їх діалектичного взаємозв'язку.

І все ж, якщо не втратити ґрунту реальності, ми не можемо не бачити позитивних наслідків патріотичного виховання того часу: масового трудового героїзму радянських людей, які в найекстремальніших умовах йшли на будь-які жертви в ім'я світлого майбутнього. Не заперечити й бойових подвигів мільйонів людей, які у смертельних поєдинках відстоювали свободу і незалежність своєї Вітчизни. Це був патріотизм ширий, не показний, як би це сьогодні дехто не намагався заперечити [2]. Вивчення і осмислення спадщини минулого сприяє вирішенню проблеми виховання патріотичного шкільництва сьогодні.

Відтак, ігнорування всього багатства форм і методів патріотичного виховання молоді тільки на тій підставі, що вони були вироблені і використовувались в умовах тоталітаризму є неприпустимим. Навпаки, їх слід широко використовувати, лише наситивши новим змістом, а саме: покласти в основу патріотичного виховання любов і повагу до України, трагічної і разом з тим героїчної історії боротьби її народу за своє соціальне і національне визволення, за право на самостійний державний розвиток. Сьогодні це – одна з головних умов нашого становлення як незалежної держави.

Вагомий внесок у вирішенні зазначеного питання на сучасного етапі зробили вчені Г. Берченко, І. Бех, О. Вишневський, І. Дзюба, В. Карлова,

В. Кафарський, П. Кононенко, В. Кремень, М. Левківський, В. Оржаховська, В. Постовий, Г. Пустовіт, М. Пірен, К. Чорна, та ін.

Також проблеми патріотизму різних вікових груп дітей та шкільної молоді досліджували Н. Баєрська, М. Вишняк, В. Ганський, С. Гуменюк, Л. Кандиба, М. Касиль, І. Мартинюк, Р. Осипець, Ю. Руденко, Ю. Черножук.

Мета нашої статті – здійснити теоретичний аналіз форм та методів патріотичного виховання молоді в українській школі (друга половина ХХ ст.).

Педагогічні дослідження з проблеми патріотичного виховання зазначеного періоду чисельні і різноманітні. У них розкриваються як теоретико-методологічні аспекти (суть поняття «патріотизм» і «радянський патріотизм», його характеристики, шляхи і засоби формування та інше), так і прикладні (різні напрями патріотичного виховання: військово-патріотичне, виховання на трудових і бойових традиціях радянського народу, взаємозв'язок патріотичного, естетичного, морального виховання учнів різного віку та інше).

З урахуванням особливостей патріотичного виховання у суспільстві мета даного процесу визначалася як виховання патріота, який любить свою Батьківщину, відданий їй, готовий служити їй своєю працею і захищати її інтереси. Отож, патріотичне виховання – планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників інших культур та країн. Таке виховання включало розвиток любові до Батьківщини; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю Батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.

Таким чином, мету патріотичного виховання можна було досягнути лише при використанні конкретних форм і методів виховної роботи.

Складний процес патріотичного виховання здійснювався за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежав від змісту та завдань виховної роботи, вікових особливостей вихованців з урахуванням основних напрямів діяльності школярів.

Робота по вихованню патріотизму охоплювала усі види діяльності школярів: навчальну, ігрову, трудову, художню, спортивну, громадську. Вчителем використовувались найрізноманітніші форми роботи. Передусім це навчальні заняття, на яких набувалися знання, що мали громадянсько-патріотичне забарвлення. Великі можливості для формування громадянсько-патріотичної культури мали екскурсії, походи «Бойовими шляхами», збирання краєзнавчих матеріалів, участь в експедиціях – археологічних, фольклорних, етнографічних, свята рідної мови, створення музеїв фольклору та етнографії, тематичні години про права людини, зустрічі з працівниками правоохоронних органів, ситуаційно-рольові ігри на громадянські й політичні теми та інші [3, с. 153–158].

Разом з тим, необхідно відзначити, що краєзнавчій роботі та дисципліні як формам патріотичного виховання школярів приділялась значна увага. Це насамперед, знайомство з рідним селом, містом, екскурсії по селу, місту, де живеш, вивчення історії виникнення села, міста, його перших років існування; пошукова робота шляхом зустрічей зі старшими людьми своєї місцевості, їхні розповіді про минуле місцевості, де ти живеш: по можливості – збирання старовинних речей побуту тощо; знайомство з видатними земляками рідного краю (політичні та військові діячі, письменники, інженери, педагоги та інші), їх місце та роль у розвитку рідного краю, Батьківщини, світової науки, культури.

Українські педагоги та методисти другої половини ХХ ст. вважали, що головним методологічним принципом патріотичного виховання має бути пізнання і усвідомлення учнями своєї Малої Батьківщини. Патріотичне виховання учнів починається з пізнання Малої Батьківщини, з пізнання запахів прямих степових трав, тасмничого дихання морських глибин, співу жайворонка в піднебесі. Батьківщина без нас обійтись може, ми ж без неї – ніщо. Цю велику істину, на яку звертав увагу В. Сухомлинський, повинна розуміти і відчувати кожна дитина [4].

Проаналізувавши виховний процес в Україні другої половини ХХ століття, ми можемо виділити такі форми організації патріотичної виховної роботи, як масові (дискусії, диспути, конференції, «філософський стіл», «відкрита кафедра»), вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, «жива газета», створення книг, альманахів), групові (гуртки, спортивні секції, творчі групи, осередки, екскурсії, свята, огляди-конкурси, олімпіади, шкільні клуби, фестивалі, асамблеї), індивідуальні (творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо), наочні (шкільні музеї, кімнати, зали, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо) [5]. Таким чином, необхідно відзначити, що форми організації патріотичної виховної роботи за змістом дуже близькі до методів виховання.

Відтак, найпридатнішою для практичного користування у школі була класифікація, за якою методи виховання школярів поділялися на три групи: методи формування свідомості особистості (поглядів, переконань, ідеалів); методи організації життєдіяльності учнів; методи стимулювання учнів [6].

Методи формування свідомості школяра, тобто перша група методів, якраз і розрахована на те, щоб через вплив на свідомість, почуття й волю вихованця прищеплювати йому правильні життєві погляди, судження, патріотичні переконання, ідеали.

Свідомість дитини – це сприйняття, розуміння нею навколишнього, усвідомлення якогось явища, події чи вчинку, у тому числі й власного. Погляди репрезентують засвоєні особистістю знання й ідеї світоглядного характеру. Судження – думка школяра про що-небудь, погляд на щось, висловлення своїх думок і поглядів відносно предметів і явищ.

Переконання – це тверда упевненість у чому-небудь, віра в щось. Ідеал – зразкове, досконале, гідне для наслідування. Всі вони відображають світоглядні принципи особистості й формування на основі знань й особистого досвіду діяльності, відносин і поведінки, словесного впливу.

Роз'яснення – те, що вносить ясність у що-небудь, сприяє з'ясуванню чогось. До цього виховного методу вчитель вдавався дуже часто, щоб поінформувати про зміст нових для учнів понять, факторів чи явищ для розкриття їх суті, основних компонентів, ознак, зв'язків, закономірностей, практичного значення. Ціль роз'яснення – розкрити ідеологічний, духовний, морально-етичний, патріотичний зміст тих чи інших подій, вчинків, допомогти учням сформувати в собі правильні норми поведінки. Так, починаючи з першого класу, вчитель через роз'яснення схиляв дітей до розуміння патріотизму через дотримання законів держави, норм і правил громадською співжиття, дотримання громадського порядку.

Приклад – те, що учневі варто наслідувати, зразок, конкретний вияв чогось, певна діяльність або поведінка якоїсь особи. Це тим більш важливо, що школяр у своєму прагненні стати дорослим бере в якості взірця для наслідування приклад дорослих, поважних для нього людей. Велику притягальну силу для дітей мають образи народних героїв, позитивні персонажі з фольклору й літератури. Переконання дає найбільший ефект у поєднанні з іншими методами виховного впливу, в тому числі з розповідями, бесідами, читанням.

Розповідь – усне, словесне повідомлення вчителя про когось чи що-небудь. Вона завжди була й залишається дійовим методом ідейного, морально-етичного, патріотичного, трудового, розумового й естетичного виховання учнів. Теми розповідей можуть бути різноманітні. Учні охоче слухають розповіді свого вчителя, особливо тоді, коли вони торкаються героїчних часів своєї держави, викликають у дітей моральне довір'я, гордість, готовність до співпереживання.

Бесіди, тобто розмови вчителя з учнями, покликані привернути увагу вихованців до оцінки суспільних подій, вчинків, явищ, творів літератури й мистецтва і на цій основі формувати в них патріотизм, культуру поведінки, сумлінне ставлення до виконання своїх громадських, трудових і моральних обов'язків [7].

Наступна група методів виховання – методи організації життєдіяльності учнів націлювала школярів на «єдність слова і діла», що має колосальне значення у формуванні особистості. Адже виховання є не що інше, як вправління у правильному вчинку.

Виховання патріотизму, високої свідомості, міцної дисципліни й культури поведінки, гартування волі й характеру не може успішно здійснюватися, якщо воно обмежується тільки проповіданням ідей, поглядів і норм поведінки. Треба ще втілювати їх на практиці, привчати змалку дітей дотримуватися даної вимоги.

Привчання і вправлення, хоч і тісно взаємопов'язані, однак зберігають разом з цим за собою і певну різницю. Якщо привчання виробляє в учня якусь сторону певної дії, то вправлення спонукає оволодіти правильним вчинком повністю, у всьому його змістовому, структурному й ціннісному вираженні. Спираючись на привчання, вправлення передбачало багаторазове повторення, закріплення, зміцнення й удосконалення цінних способів дій як стійкої основи культурної поведінки.

Метод вправлення часто реалізовувався як – доручення – покладення на школяра виконання якогось обов'язку, певної роботи чи конкретної справи. Вони впливають найчастіше з потреб шкільного й домашнього життя, як-от: чергувати в класі, бути класним бібліотекарем, організувати тематичну виставку дитячих малюнків присвячену героїчному минулому країни. Щоденне виконання доручень, одержаних від учителя, батьків, дитячих об'єднань, дисциплінувало учнів, формувало почуття відповідальності, вчило раціонально використовувати час, переборювати труднощі й доводити справу до кінця, гартувало характер і волю. Успішне виконання доручення викликало в дитини емоційне піднесення, радісні переживання. Доручення визначали відповідно до віку й статі дитини з поступовим їх ускладненням, із врахуванням режиму праці й відпочинку школярів [8].

Нарешті, успіх патріотичного виховного процесу в школі зумовлювався також вмільм застосуванням третьої групи методів – методів стимулювання. Покликання їх закладені в суті самого латинського слова «стимулювати», що в перекладі на українську мову означає: спонукати до дії, давати поштовх, заохочувати. З метою активізації й посилення впливу на учнів у школі використовувались такі методи стимулювання: вимога вчителя, змагання, заохочення, покарання, схвалення, докір.

Змагання допомагало вчителеві бачити й оцінити можливості кожної дитини, визначити перспективу руху вперед, гартувати волю й характер. Воно стимулювало розвиток творчої активності, ініціативи, відповідальності та об'єктивної оцінки фактів. Всі ці риси конче потрібні молодому громадянину-патріоту своєї держави.

До традиційних методів стимулювання належать також заохочення і покарання як допоміжні методи виховання. Заохочення – метод виховного впливу, що виражає позитивну оцінку діяльності учня шляхом похвали і нагород. До нього вчитель вдавався тоді, коли необхідно було відзначити сумлінне ставлення дитини до навчання, працьовитість, старанність, гарну поведінку. На основі почуття задоволення й радості в неї появляється приплив енергії, життєвий оптимізм, впевненість у власних силах.

При відхиленні учня від норм поведінки вживався метод покарань. Покарання – це спокута за якусь провину. Застосовувався у тих випадках, коли учень свідомо не підкорявся справедливим вимогам, порушував норми й правила поведінки, нехтував учнівськими обов'язками. З погляду педагогічного, це метод негативної оцінки вчинків або дій вихованця з

метою їх викоренення. Педагогічне значення покарань чимале. Тому там, де не можна не карати, педагог не мав права не карати. При цьому слід пам'ятати, що кару застосовували тільки в тому разі, коли громадська думка стояла на боці кари.

Розумна система стягнень не тільки законна, але й необхідна. Вона допомагала оформитися міцному характерові, виховувала почуття відповідальності, тренувала волю, людську гідність, вміння чинити опір спокусам і долати їх, готувала до реального життя [9].

Таким чином, форми та методи патріотичного виховання, що були впроваджені українськими освітянами та педагогічними діячами другої половини ХХ ст. для формування патріотів своєї землі – майбутніх захисників держави, розглядаємо визначальними для сучасного використання у виховній роботі з учнями навчально-виховних, військово-спортивних та позашкільних закладів.

Подальших досліджень потребує розроблення нових спецкурсів, форм та методів патріотичного виховання молоді, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 16. 06. 2015 р. № 641 та Указу Президента України від 13. 10. 2015 р. № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки».

1. Стражнікова І. В. Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... док. пед. наук: 13.00.01 «загальна педагогіка та історія педагогіки» / Інна Василівна Стражнікова. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, 2015. – 45 с. **2.** Медведчук В. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення / В. Медведчук – К. : Україна, 1997. – 170 с. **3.** Олійник Ю. В. Етапи патріотичного виховання учнів засобами трудового навчання / Ю. В. Олійник // Історичне краєзнавство в системі освіти України : здобутки, проблеми, перспективи : наук. зб. – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 153–158. **4.** Сухомлинський В. О. Вибрані твори: (в 5-ти т.) / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1975. – Т. 1. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. – 654 с. **5.** Фіцула М. Педагогіка / М. Фіцула. – К. : Академія, 2002. – 528 с. **6.** Алексюк А. Н. Общие методы обучения в школе / А. Н. Алексюк. – К. : Радянська школа, 1981. – 206 с. **7.** Жерносек І. П. Організація методичної роботи в школі / І. П. Жерносек. – К. : ІСДО., 1995. – 107 с. **8.** Практикум з педагогіки: Навчальний посібник : Видання 2-ге, доповнене і перероблене / За заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 482 с. **9.** Харламов І. Ф. Педагогіка : учеб. пособ. / И. Ф. Харламов. – М. : Гардарики, 1999. – 519 с.

Рецензент: д.пед.н., доцент Федчишин Н. О.

Лотюк Ю. Г., к.пед.н., доцент, Соловей Л. Я., ст. викладач, Юскович-Жуковська В. І., к.т.н. доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

БЕЗПЕКА WI-FI МЕРЕЖІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Анотація. В статті досліджено методи захисту локальної мережі Wi-Fi організації в двох аспектах – захисту від несанкціонованого доступу на фізичному рівні та шифрування переданої інформації. Розглянуто можливість захисту локальної бездротової мережі за допомогою засобів, які вбудовані у програмно-апаратний комплекс мережевих пристроїв. Розкрито небезпеку і вразливість мережі та запропоновано способи захисту. Враховано особливості використання мережі Wi-Fi в разі коли, з одного боку, мають бути доступні деякі специфічні порти, наприклад ssh та ftp, а з іншого, гарантована безпека мережі. Обґрунтовано, що оскільки мережа ззовні, як правило, захищається файрволом організації, найбільшу увагу необхідно приділяти захисту від загроз у середині самої мережі.

Ключові слова: захист Wi-Fi мережі, Wi-Fi мережа організації, загрози Wi-Fi мережі, налаштування Wi-Fi роутеру.

Аннотация. В статье исследованы методы защиты локальной сети Wi-Fi организации в двух аспектах – защиты от несанкционированного доступа на физическом уровне и шифрования передаваемой информации. Рассмотрено возможность защиты локальной беспроводной сети с помощью средств, встроенных в программно-аппаратный комплекс сетевых устройств. Раскрыты опасность и уязвимость сети и предложены способы защиты. Учтены особенности использования сети Wi-Fi в случае, если с одной стороны, должны быть доступны некоторые специфические порты, например ssh и ftp, а с другой, гарантирована безопасность сети. Обосновано, что поскольку сеть извне, как правило, защищается файрволом организации, наибольшее внимание необходимо уделять защите от угроз внутри самой сети.

Ключевые слова: защита Wi-Fi сети, Wi-Fi сеть организации, Wi-Fi сеть этажа, угрозы Wi-Fi сети, настройка Wi-Fi роутера.

Annotation. The methods of protection of the local area network Wi-Fi of an organization in two aspects are considered – protection from unauthorized access on the physical level and encryption of the transmitted information. The protection of the local wireless network with the help of the tools embedded in the hardware and software complex of network devices is considered. The risks and vulnerabilities of the network and the ways of their protection are revealed.

The features of using Wi-Fi are considered when, on the one hand, certain specific ports, such as ssh and ftp, should be available and, on the other hand, ensure network security. Since the network is protected from the outside of the organization's firewall, the greatest attention is paid to protecting itself from threats inside the network itself. In order to protect it against external invasions, it is proposed to use Huawei's USG6360 firewall, which allows for in-depth analysis of traffic and to recognize most types of applications, network services, to prioritize among various types of traffic, to limit the band for centralized control and terminal management services, users, access rules and security. The popular security protocols are analyzed, for each protocol the stability, efficiency, vulnerability to attacks, etc. is given. The distribution of encryption protocols in relation to network access points is analyzed. Based on this analysis, recommendations for the choice of network equipment are formulated. The theoretical conclusions are illustrated by the example of setting the wireless router RT-N13U to the 802.11n standard, which is part of the Wi-Fi network of the Faculty of Cybernetics of the Academician Stepan Demyanchuk International University. The baseline data for the analysis is the scheme of the room, the characteristics of the access points, the given network parameters. So faculty of cybernetics is located on the fourth floor of one of the educational buildings of IUEH and contains separate lecture rooms, computer classes, departments and offices. The challenge is to provide access to the Wi-Fi network in all these classrooms. An example of this router demonstrates the basic network security settings. Particular attention is paid to adjusting the transmitter power in the RT-N13U router to provide a stable signal only within the premises and not to allow it to go outside the premises.

Keywords: *Wi-Fi network protection, Wi-Fi network of the organization, threats to Wi-Fi network, Wi-Fi router setup.*

Для використання Wi-Fi частоти 900 МГц, 2,4 ГГц і 5,8 ГГц були відкриті у 1985 р. До цього часу триває розробка стандартів Wi-Fi 802.11, якою займається Institute of Electrical and Electronic Engineers (Інститут інженерів з електротехніки та електроніки) [1]. Стандарт 1-го покоління IEEE 802.11 забезпечував швидкість до 2 Мбіт/с на дальності до 20 м усередині приміщення. Основним недоліком цього стандарту є використання частот 2,4 ГГц, на які впливає побутове та промислове обладнання. Стандарт 802.11b працював на частоті 2,4 ГГц, але швидкість передачі даних складала всього 11 Мбіт/с. Це був перший масовий стандарт, який вивів Wi-Fi на світовий ринок. Стандарт 802.11a/g працює в діапазоні 2,4 ГГц, як 802.11b, але при цьому використовує більш швидке OFDM з'єднання стандарту 802.11a, в результаті чого швидкість зросла до 54 Мбіт/с. Сучасний стандарт 802.11n має швидкість до 600 Мбіт/с і дальність всередині приміщень

досягає 70 м. Він використовує антенні системи МІМО, працює на частоті 2,4 ГГц. На його базі було створено стандарт IEEE 802.11ac-2013.

Wi-Fi технологія в наш час є однією з найбільш популярних і зручних для організації бездротової мережі, але в той же час вона несе в собі загрози інформаційній безпеці. Дані, які передаються через таку мережу, можуть бути перехоплені і розшифровані. Це потребує захисту бездротових мереж. Захист може бути організований як за допомогою програмних, так і апаратних рішень. Тому актуальною постає проблема виявлення вразливості мережі та відшукування відповідних засобів її захисту.

Дослідженням безпеки Wi-Fi мереж займається багато інженерів та науковців. Так Л. А. Шувалова [2] пропонує створювати «зону, що охороняється» і фізично не допускати порушника у зону дії Wi-Fi сигналу. Для створення такої зони пропонується підібрати потужність передавача та при необхідності «заекранувати стіни металевою сіткою». Але такі технічні засоби захисту у навчальному закладі організувати складно. Проблему доступу до ресурсів і дисків користувачів Wi-Fi-мережі, а через неї і до ресурсів LAN досліджували О. А. Міщенко, М. М. Радченко, О. Г. Гаврилук, О. Г. Цатурян [3]. Вони основну увагу приділяють використанню надійних стандартів передачі даних, таких як IEEE 802.11i. При цьому майже не розглядається питання організації у мережі та захисті специфічних ресурсів. Але у бездротовій мережі факультету кібернетики виникає необхідність створення таких ресурсів та організація доступу до них. Компанія SaferVPN [4] пропонує основну увагу приділяти захисту саме мережевого трафіку. Для цього пропонується вхід кожного користувача у мережу здійснювати через VPN підключення. При цьому мало уваги приділяється фізичному захисту Wi-Fi мережі та підбору протоколів передачі. Такий метод підходить для захисту точок доступу загального користування, але не підходить для локальної мережі факультету, коли потрібно оперативно надавати доступ як до локальних так і до глобальних ресурсів.

Метою нашої роботи є дослідження Wi-Fi мережі, як сучасного засобу підвищення ефективності комунікацій. Завданням цього дослідження є аналіз стану організації захисту бездротової мережі на прикладі мережі Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (МЕГУ) та напрацювання рекомендацій для захисту такої мережі.

Вихідними даними для розрахунку слугували: схема приміщення, характеристика точок доступу, задані параметри мережі. Наприклад, факультет кібернетики розташований на четвертому поверсі одного з навчальних корпусів МЕГУ і містить окремі лекційні аудиторії, комп'ютерні класи, кафедри та кабінети. Задача полягала у забезпеченні доступу до Wi-Fi мережі у всіх цих навчальних аудиторіях.

Безпека Wi-Fi мережі включає в себе два аспекти: це захист від несанкціонованого доступу та шифрування переданої інформації. Для

захисту локальної бездротової мережі в основному користуються засобами, які вбудовані у програмно-апаратний комплекс мережі [5].

Окреслимо основні параметри, за якими визначається безпека Wi-Fi мережі. Одним з найважливіших параметрів, необхідних для отримання доступу, є ідентифікатор мережі SSID. Згідно стандарту 802.11 SSID є ім'я мережі, яке потрібно ввести для входу в мережу. Для захисту мережі потрібно відключити загальну трансляцію ідентифікатора. Це захистить від спроб сторонніх користувачів підключитися до мережі (якщо не будуть задіяні спеціальні засоби сканування).

Для перешкоджання несанкціонованому доступу необхідно закріпити за кожним конкретним користувачем унікальну MAC-адресу. Для подальшої побудови захисту потрібно створювати віртуальні приватні мережі VPN, що забезпечить більш високий рівень захисту та шифрування трафіку.

Для побудови надійного захисту Wi-Fi мережі факультету кібернетики, як одного з структурних підрозділів МЕНУ, необхідно налаштувати протокол безпеки. Протокол WEP із специфікацій стандарту 802.11 – це основний засіб захисту бездротового каналу зв'язку та шифрування трафіку між точкою доступу і комп'ютером. Для встановлення зв'язку з усіма вузлами мережі повинен збігатися секретний ключ довжиною 40 біт (потокове шифрування методом RC4 зі статичним ключем).

Проте на цей час протокол WEP не є достатньо надійним. Так, для отримання секретного ключа достатньо перехопити порядку 7 мільйонів пакетів трафіку бездротової мережі. При середньому завантаженні мережі такої трафік можна зібрати за 5–8 годин і таким чином розшифрувати пароль.

Для більш надійного захисту Wi-Fi у світі був введений новий стандарт безпеки WPA, який є значно стійкішим, порівняно з WEP. У стандарті WPA реалізована динамічна генерація ключів шифрування, що виключає можливість прослуховування трафіку і обчислення статичного ключа, в основу якого покладено протокол TKIP. При передачі даних відбувається перевірка цілісності WEP-пакетів і шифрування кожного WEP-пакета окремим ключем. Кожен пакет в мережі має свій власний унікальний ключ, і додатково до цього кожен пристрій в мережі наділяється ключем, що постійно змінюється через певні проміжки часу [6].

Шифрування пакета здійснюється наступним чином: генерується випадкове число – вектор ініціалізації і WEP-ключ, після чого вони складаються, і отриманим ключем шифрується пакет даних. Подібний підхід дає величезну кількість варіантів ключів, співпадіння ключів хоча б для двох пакетів майже виключене. Поряд з апаратною реалізацією використовується також програмна реалізація цього протоколу. Наприклад, в ноутбуках на базі Intel Centrino можна використовувати WPA при установці Service Pack SP1.

Більш захищеним протоколом є WPA2, з Advanced Encryption Standard (AES) – алгоритмом шифрування, що забезпечує надійний захист і підтримує ключі довжиною 128, 192 і 256 біт. Цей протокол інтегрований в апаратне забезпечення. Так, сертифікат WPA2 отримала мережева карта Intel PRO Wireless 2915ABG. Дослідження розподілу протоколів шифрування відносно мережевих точок доступу виявило, що D-Link є найпопулярнішим в Україні і на цьому обладнанні побудовано більшість централізованих мереж [7]. Захищеність для D-Link по протоколам WEP (43,3%) і WPA (44,9%) приблизно збігається, а також має високий рівень у порівнянні з іншими виробниками (рис. 1).

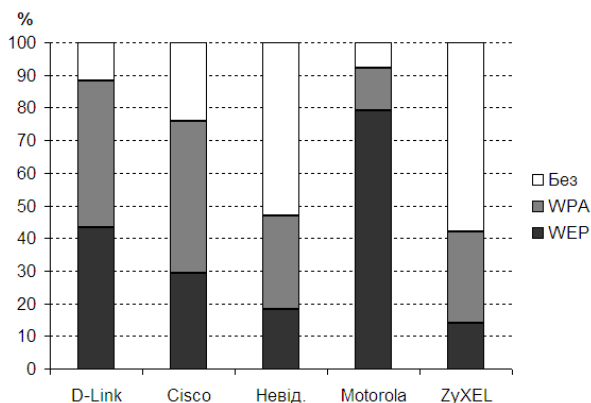

Рис. 1. Використання протоколів шифрування у точках доступу різних виробників

Для гарантування безпеки Wi-Fi мережі і захисту її від зовнішніх вторгнень можна використовувати також міжмережевий екран USG6360 від Huawei, який дозволяє, зокрема, здійснювати поглиблений аналіз трафіку і розпізнавати більшість типів додатків, мережеві сервіси, визначати пріоритет серед різних видів трафіку, обмежувати смугу для сервісів централізованого контролю і управління терміналами, користувачами, правилами доступу і безпекою [8].

Розглянемо налаштування *бездротового маршрутизатора RT-N13U* стандарту 802.11n з інтегрованим принт-сервером. Саме такі маршрутизатори встановлені на факультеті кібернетики Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука [9].

Для налаштування такого бездротового маршрутизатора необхідно встановити протокол передачі даних та алгоритм шифрування (рис. 2).

Рис. 2. Встановлення протоколу передачі даних та алгоритм шифрування у маршрутизаторі RT-N13U

Такий крок є обов'язковим, оскільки цим визначається захищеність Wi-Fi мережі. При цьому треба переконатися, що всі клієнтські пристрої підтримують саме ці параметри. Ці налаштування унебезпечать роутер від спроб несанкціонованого підключення. Проте, заради безпеки Wi-Fi рекомендується раз на місяць змінювати пароль на підключення. Це обумовлено тим, що при регулярному перехопленні трафіку порушники можуть накопичувати достатню базу і, отримавши доступ до потужних обчислювальних ресурсів, відновити пароль. Доведено, що при систематичному змінюванні пароля шанси порушників зводяться нанівель.

Наступним важливим налаштуванням є налаштування файрвола. (рис. 3).

Рис. 3. Налаштування файрвола у маршрутизаторі RT-N13U

Спочатку його необхідно увімкнути. Наступним кроком є налаштування захисту від DoS атак. Це актуально для роутерів, що безпосередньо включені у мережу Інтернет, а також для роутерів, які мають постійну IP адресу. Відразу доцільно заборонити стороннім особам доступ до роутера через Web інтерфейс, оскільки переважна більшість атак спрямована саме через цей інтерфейс.

Для побутових роутерів основні налаштування можна вважати завершеними. Проте для роутерів, встановлених на факультеті кібернетики МЕГУ, мають бути відкриті порти SSH та FTP. З відкриттям цих портів з'являються додаткові загрози для безпеки. Сервери SSH та FTP мають бути відкриті лише для внутрішньої мережі. Окрім файрвола треба встановити захист від перебору паролів (рис. 4).

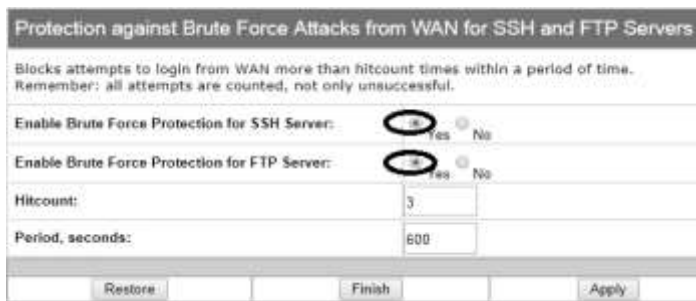

Рис. 4. Встановлення захисту від перебору паролів для SSH FTP з'єднань у маршрутизаторі RT-N13U

Для цього обирають пункти «Enable Brute Force Protection for SSH Server» та «Enable Brute Force Protection for FTP Server». При цьому при «Hitcount» справах ввести не коректний пароль доступ до відповідного сервісу блокується на «Period, seconds».

Досить важливим є захист від доступу до мережі ззовні приміщення. При розгортанні мережі Wi-Fi у приміщенні потрібно враховувати потужність передавача роутера. Вона програмно регулюється від 1 до 400 mW. Це значення вкажемо у полі «Powergain» на рис. 5.

Рис. 5. Налаштування потужності передавача у маршрутизаторі RT-N13U

При цьому потужність має бути такою, щоб забезпечити стійкий сигнал у всіх точках приміщення і унеможливити доступ ззовні. Це детально розглянуто у статті «Моделювання і розгортання Wi-Fi мережі на факультеті кібернетики ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янука» [9].

З наведеного дослідження можна зробити висновок, що для локальних Wi-Fi мереж основні загрози становлять не стільки технічні засоби проникнення у мережу, як недбалість адміністратора такої мережі. При ігноруванні деяких перерахованих вище налаштувань мережа Wi-Fi залишається повністю працездатною, але вразливою до атак. Вторгнення на

вузол Wi-Fi вдається виявити через деякий час, коли шкода порушниками вже нанесена. Тому потрібно при налаштуванні точки доступу відразу перевіряти всі параметри безпеки, ввімкнути і налаштувати їх, відповідно до стандартів мережевої безпеки.

1. Інститут інженерів з електротехніки та електроніки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ieee.org/> – Назва з екрану. **2.** Методи захисту даних у Wi-Fi мережах // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2011. – № 2(6). – С. 133–135. **3.** Радченко М. М. Безпека в мережах Wi-Fi. Аналіз основних методів захисту сучасних Wi-Fi мереж / М. М. Радченко, О. А. Міщенко, О. Г. Гаврилюк, О. Г. Цатурян // НЦЗІ ВІТІ ДУТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://refua.in.ua/bezpeka-v-merejah-wi-fi.html> – Назва з екрану. **4.** Защита при использовании публичных Wi-Fi сетей // SaferVPN [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.safervpn.com/ru/what-is-a-vpn/wifi-security> – Назва з екрану. **5.** Скопєнь М. М. Комп'ютерні інформаційні технології: Навч-й пос-к / М. М. Скопєнь. – К. : Кондор, 2015. – 302 с. **6.** Олифер В. Г. Компьютерные сети: принципы, технологии, протоколы : Учебник для вузов / В. Г. Олифер, Н. А. Олифер. – СПб., 2015. **7.** Исследование защищенности Wi-Fi сетей в г. Киеве – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kaa.org.ua/22-articles/57-дослідження-захищеності-wi-fi-мереж-в-м-кєєві.html> – Назва з екрана. **8.** Спортак М. и др. Компьютерные сети и сетевые технологии. Перевод с англ. К. : «ТИД»»ДС», 2012. – 736 с. **9.** Моделивання і розгортання Wi-Fi мережі на факультеті кібернетики ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука» // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : Збірник наукових праць. – № 2 (18). – Рівне : РВЦ МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2017. – 292 с. – С. 77–84.

Рецензент: д.ф.-м.н., професор Джунь Й. В.

Маліновська Н. В., к.пед.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет)

ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДОВКІЛЛЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність та необхідність розв'язання проблеми виховання у дітей відповідального ставлення до довкілля в умовах закладу дошкільної освіти та родини. Представлено методичку виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальної поведінки в природному середовищі, визначено педагогічні умови, які сприяють оптимізації цього процесу.

Ключеві слова: довкілля, відповідальне ставлення, старші дошкільники, відповідальна поведінка.

Аннотация. В статье обоснована актуальность и необходимость разрешения проблемы воспитания у детей ответственного отношения к окружающей среде в условиях учреждения дошкольного образования и в семье. Представлена методика воспитания у старших дошкольников ответственного поведения в природной среде, определены педагогические условия, которые способствуют оптимизации этого процесса.

Ключевые слова: окружающая среда, ответственное отношение, старшие дошкольники, ответственное поведение.

Annotation. Article highlights the development features of responsible attitude to environment of the preschool age children. The relevance of this issue and the objective need of its working-out in the pre-school educational institutions and family for the acquisition of life competence by children have been proved. Criteria and indicators have been defined and levels of formation by students of responsible behaviour in environmental conditions have been characterized: initiative-responsible, executive-responsible, formally-responsible and irresponsible. An experimental method for enveloping responsible attitude of the senior preschool-age children to the environment, which includes the accumulation and systematization of knowledge concerning safe behaviour in the environment; the formation of motivational value orientations aimed at preserving life and health; the accumulation of practical experience of responsible behaviour in the environment have been outlined. It has been experimentally proved that reasonable pedagogical conditions and methods contribute to the optimization of the process of education of responsible attitude to the environment of the senior preschool age children. While research performed it has been found that

the most formed are cognitive and behavioural criteria of responsible behaviour, and motivational-value criterion has a lower level. Results of the compared indicators of awareness and ability to act safely in different life situations proved the existence of a direct relationship between them. This is due to the fact that the educational process is carried out by teachers with using traditional methods of transmission of ready-made algorithms of responsible behaviour in the environment.

Key words: *environment, responsible attitude, senior pre-school age children, responsible behaviour.*

Одним із пріоритетних завдань у дошкільній освіті є виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей дошкільного віку, навчання основних правил поведінки під час надзвичайних ситуацій, вміння діяти в екстремальних умовах.

Дошкільний вік характеризується зростанням рухової активності, фізичних можливостей дитини, підвищенням допитливості, прагненням до самостійності. За відсутності життєвого досвіду це нерідко може призводити до виникнення травмонебезпечних ситуацій. У зв'язку з цим дорослі (батьки і педагоги) повинні дбати про збереження і зміцнення здоров'я дітей, захистити їх від можливих небезпек, навчити безпечно взаємодіяти з довкіллям [1; 2].

Проблема виховання відповідальної поведінки дітей у природному середовищі в період дошкільного дитинства досліджувалася провідними науковцями та педагогами-практиками у теоретичному (Т. Андрюшенко, О. Богініч, Н. Гавриш, В. Григоренко, П. Гусак, Н. Денисенко, О. Дубогай, Л. Загоруйко, Н. Зимівець, О. Капренко, О. Кононко, К. Крутій, Л. Лохвицька, З. Плохій, В. Петрович, Т. Поніманська, Н. Семенова) та практичному (С. Бадрак, Л. Борусевич, Т. Бунда, О. Ващенко, В. Грибова, В. Гузиніна, Г. Джемула, Л. Єніна, Т. Зав'язун, Л. Канафоцька, І. Литвиненко, Л. Мельник, В. Ніколаєнко, С. Свириденко, О. Семенюк, Л. Сергієнко, О. Чорновіл, В. Шавровська) аспектах.

Сучасні дослідники розглядають проблему виховання безпечної поведінки особистості як необхідну складову життєвої компетентності, спрямовану на збереження життя і здоров'я. Вони стверджують: врахування відповідального ставлення до власної безпеки має відбуватися на всіх етапах життя людини, а розпочинати його варто з раннього дитинства [3].

Базовий компонент дошкільної освіти як державний освітній стандарт орієнтує педагогів на певний результат планомірної системної роботи щодо формування у дітей елементарної компетенції з основ безпеки життєдіяльності.

Метою нашої статті є розкриття специфіки виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

У межах реалізації констатувального експерименту було визначено критерії та показники сформованості відповідального ставлення до довкілля у старших дошкільників: когнітивний з такими показниками: орієнтація у довкіллі та здатність виділяти небезпечні чинники в ньому; здатність оцінювати небезпечні ситуації, їх наслідки та шляхи уникнення; уявлення про дії щодо подолання небезпечних ситуацій; мотиваційно-ціннісний з його показниками: відповідальне, ціннісне ставлення до себе, свого життя і здоров'я; розуміння соціальної позиції «Я у світі»; діяльнісно-поведінковий з такими показниками: уміння дотримуватися правил збереження життя й здоров'я; уміння чинити опір негативним впливам довкілля в межах своїх вікових можливостей [4].

На основі аналізу експериментального матеріалу виявлено рівні сформованості відповідального ставлення дітей старшого дошкільного віку до довкілля: ініціативно-відповідальний, виконавсько-відповідальний, формально-відповідальний та безвідповідальний.

У ході дослідження встановлено, що найбільше сформований когнітивний і поведінковий критерій відповідальної поведінки, нижчий рівень має мотиваційно-ціннісний. Результати зіставлення показників обізнаності й уміння безпечно діяти в різних життєвих ситуаціях довели існування між ними прямої залежності. Це пов'язано з тим, що виховний процес здійснюється шляхом використання педагогами традиційних методів передачі готових алгоритмів відповідальної поведінки у довкіллі.

Дані констатувального етапу експерименту виявили необхідність методики виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

Процес виховання відповідального ставлення до довкілля у старших дошкільників здійснювався за допомогою розробки й реалізації педагогічної технології, яка включала три взаємопов'язані етапи: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий.

Метою першого, когнітивно-інформаційного етапу, було накопичення та систематизація знань дітей про довкілля, правила поведінки в ньому (правила дорожнього руху, поводження з електроприладами, з незнайомими людьми).

Формами роботи, що сприяли реалізації мети цього етапу, були заняття з ознайомлення дітей з довкіллям, спостереження, екскурсії, екскурсійно-огляди, читання художніх творів, цільові прогулянки, розглядання ілюстрацій, перегляд мультфільмів.

Провідною формою роботи на цьому етапі дослідження виступили заняття з ознайомлення дітей з довкіллям, під час яких збагачували, розширювали й уточнювали знання дітей про довкілля (природне, предметне, соціальне), його чинники; виховували дбайливе ставлення до

природи, світу й самої себе, інших людей. Увагу дітей звертали на обов'язкове дотримання правил поведінки у доквіллі.

Низка занять («Їсти гриби шкідливо дитворі», «Сильний вітер і гроза – небезпечні для життя», «Відпочинок в осінньому лісі», «Без води – і не туди, і не сюди!») були присвячені ознайомленню дошкільників з правилами поведінки в природі. Під час їх проведення використовувалися дидактичні ігри, читання художніх творів, відгадування загадок, бесіди, розповіді, інсценування або обговорення ситуацій.

Важливе місце в експериментальній роботі було відведено художнім творам, які використовувалися на заняттях (як елемент інтегрованого заняття або як повноцінне тематичне заняття), і поза ними. На їх основі проводилися ігри-інсценізації, ігри-драматизації.

З дітьми читали й обговорювали авторські казки Л. Прозорової, в яких описано сучасні реалії, близькі та зрозумілі дошкільникам ситуації. Цікаві сюжети (казки «Невдалий сюрприз для матері», «Струм не любить пустунів». «Цікавість не доводить до добра», «Ігри бувають небезпечними») захоплювали дітей, а запитання за їх змістом спонукали до прийняття свідомих рішень. Разом з персонажами діти вчилися диференціювати поняття «безпечне», «небезпечне»; орієнтуватися у правилах поведінки з незнайомими людьми, предметами і речовинами доквілля [5].

Проблемні ситуації, творчі завдання, прийоми моделювання допомогли дітям дізнатися, як правильно поводитися в нестандартних життєвих ситуаціях, до кого можна звернутися за критичних обставин.

Запитання допомагали дошкільникам детальніше розібратися в обставинах небезпечних ситуацій для того, щоб уникнути неприємностей у майбутньому або принаймні допомогти іншим, не нашкодивши самим собі.

На заняттях з ознайомлення дошкільників з доквіллям та під час індивідуальної роботи з ними вивчали прислів'я та приказки: «Хто з вогнем грається, той потім кається», «Від малої жаринки – великий вогонь», «Диму без вогню не буває», «Опікся на молоці, то й на воду дми», «З добрим дружи, а лихого стережись!» тощо.

Другий етап експериментальної роботи, мотиваційно-ціннісний, мав на меті виховання відповідального ціннісного ставлення до себе, свого життя і здоров'я у старших дошкільників.

У змістовий аспект роботи було покладено застосування різних форм роботи з дітьми: розваг, екскурсій, свят, різних видів ігор тощо.

Невеликі розваги, присвячені безпеці, об'єднували у цикли, які мали спільних персонажів (Сова, Незнайко, Зайчєня, Вовк, Їжак). Така форма роботи давала змогу швидко активізувати дітей, нагадати їм, чому було присвячена попередня розвага, а, як наслідок, допомагала сформуванню цілісної картини правил поведінки у доквіллі. Так, дошкільники з інтересом відвідували уроки у лісовій школі безпеки (міні-розваги «Щоб не трапилось

пожежі, треба бути обережним», «Будь обережним на дорозі»), рятували звірів (спортивна розвага «Маленькі рятівники поспішають на допомогу»).

Для забезпечення особистісно орієнтованого підходу під час освітньої роботи з дітьми з безпеки життєдіяльності використовували різноманітні дидактичні ігри. Їх проводили як під час організованої пізнавальної діяльності, так і в різні режимні моменти життєдіяльності групи: ранкові або вечірні години, на прогулянці тощо.

Діяльнісно-поведінковий етап експерименту передбачав розвиток у дошкільників практичних навичок відповідальної поведінки в процесі власної діяльності в довіллі.

Змістовим аспектом роботи були сюжетно-рольові ігри, моделювання певної ситуації (на дорозі, вдома, на природі), досліди.

Ефективним методом виховання відповідального ставлення дітей до довілля виявилось моделювання в ігровій формі ситуацій, в які потрапляють улюблені іграшки дитини. Наприклад:

– Ось ведмедик загубився в супермаркеті. Як йому поводитися?

– А ось лисеня загубилося в метро: до кого звернутися по допомогу?

Тести-ігри («Прогнозування наслідків», «Що трапиться, якщо...?») сприяли усвідомленому самостійному використанню накопиченого безпечного досвіду поведінки у довіллі. Вони вчили дошкільників передбачати варіанти того, що може статися, а також запобігти небажаній поведінці.

Досліди («Як працює термометр?», «Як загасити вогонь?», «Виникнення грому») надавали дошкільникам можливість самостійно знаходити рішення, підтвердження або спростування власних думок та переконань. Поміркувавши, як правильно діяти, аби допомогти своїм іграшкам, діти навчалися правильно поводитися у той чи іншій життєвій ситуації [6].

Раз на тиждень під час комплексного заняття або в спеціально відведений у режимі дня час з дошкільниками проводили хвилинки безпеки [7]. Дітей залучали до ігрової або пізнавальної діяльності у формі дидактичних ігор, бесід, дослідів, читання або обговорення змісту художніх творів та ілюстрацій, вивчення правил безпеки, моделювання проблемних ситуацій тощо. Під час такої діяльності дошкільники отримували нові або поглиблювали та закріплювали раніше засвоєні знання про основні правила поведінки в небезпечних для життя ситуаціях.

Цей етап дослідження завершувався проведенням Тижня безпеки дитини, який передбачав практичне закріплення у старших дошкільників знань і навичок свідомої безпечної поведінки, формування у кожної дитини активної позиції щодо власної безпеки.

Виховання в дитини дошкільного віку відповідальної поведінки в довіллі ґрунтується на позитивних прикладах дорослих. Тому в експериментальній роботі особливу увагу приділяли роботі з батьками,

переконували їх, що не можна вимагати від дитини виконання будь-якого правила, якщо близькі їй дорослі самі не завжди ними керуються.

Педагогічними умовами, що забезпечили виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку виступили: створення розвивального комфортного середовища в умовах дошкільного закладу задля забезпечення ефективності процесу виховання відповідальної поведінки дошкільників у довкіллі; впровадження поетапної методики виховання відповідального ставлення дошкільників до довкілля; реалізації конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання відповідальної поведінки дітей у довкіллі.

Узагальнені результати дослідження засвідчують ефективність запропонованих педагогічних умов та методики виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку, доцільність їх впровадження у педагогічний процес закладів дошкільної освіти.

1. Долинна Ольга. Пріоритетний аспект роботи – безпека життєдіяльності дитини / Ольга Долинна // Дошкільне виховання. – 2013. – № 4. – С. 7-13. **2.** Лохвицька Л. В. Програма з основ здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку «Про себе треба знати, про себе треба дбати» / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 120 с. **3.** Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 408 с. **4.** Карнаух Л. П. Психолого-педагогічні засади виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі / Л. П. Карнаух // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей і учнівської молоді: зб. наук. пр. / Інститут проблем виховання. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 217–224. **5.** Прозорова Людмила. Казка розуму навчає і від бід застерігає / Людмила Прозорова // Дошкільне виховання. – 2017. – № 1. – С. 20–23. **6.** Андреева Т. Т. Використання різних методів та прийомів у формуванні практичних навичок з безпеки життєдіяльності у дітей 6 року життя / Т. Т. Андреева, І. В. Панченко // Безпека життєдіяльності. – 2016. – № 12. – С. 15–17. **7.** Гураш Лариса. Розумна обережність – запорука безпеки. Методичні поради з питань безпеки життєдіяльності дошкільнят / Лариса Гураш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 7–9.

Рецензент: д.пед.н., професор Литвиненко С. А.

Марчук О. О., к.пед.н., доцент (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ТЕНДЕНЦІЇ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ

***Анотація.** У статті досліджено основні тенденції навчання та виховання молоді в сучасних культурно-освітніх установах України. Проаналізовано статті Закону України «Про освіту». Наведено кількість навчальних закладів різних типів та їх вихованців. Охарактеризовано діяльність позашкільних установ, просвітницьку роботу громадських організацій, молодіжних центрів. Представлено шляхи вдосконалення роботи сучасних культурно-освітніх установ.*

***Ключові слова:** тенденції, навчання, виховання, діяльність, Закон України.*

***Аннотация.** В статье исследованы основные тенденции обучения и воспитания молодежи в современных культурно-образовательных учреждениях Украины. Проанализированы статьи Закона Украины «Об образовании». Приведено количество учебных заведений разных типов и их воспитанников. Охарактеризована деятельность внешкольных учреждений, просветительская работа общественных организаций, молодежных центров. Представлены пути совершенствования работы современных культурно-просветительских учреждений.*

***Ключевые слова:** тенденции, обучения, воспитание, деятельность, Закон Украины.*

***Annotation.** The article analyzes the main tendencies of youth education and education in modern cultural and educational institutions of Ukraine. It is explained that the various factors influence the development of a person, which can be conditionally divided into hereditary, upbringing in the family and in the society. It is noted that the social environment has an important influence on the formation of the individual's outlook. Articles of the Law of Ukraine «On Education» are analyzed in detail. The activities of out-of-school institutions, educational work of public organizations, youth centers are described. It is noted that for the modern stage of the development of education inherent in the broad involvement in the education and training of young people from public associations. It is explained that the youth movement is coordinated today by the work of the Ukrainian National Committee of Youth Organizations. It is noted that in its activities all youth and children's public organizations are based on the following principles: a) voluntary; b) the equality of their members; c) self-*

government; d) legality; e) publicity. In the recent years representatives of religious denominations, which are inherent in the educational feature of Volyn's schooling, are actively involved in the process of training and upbringing of youth. The ways of improving the work of the modern cultural and educational institutions in the following directions are presented: a) to actively implement the provisions of the adopted Law of Ukraine «On Education»; b) promote cooperation between different cultural and educational centres; c) to involve specialists in work with students and students; d) to observe sanitary-hygienic conditions of premises where classes are held.

Key words: trends, education, education, activity, Law of Ukraine.

Формування людської особистості – процес багатогранний і тривалий. На розвиток людини впливають різні чинники, які умовно можна поділити на спадкові, виховання в родині та в соціумі. Соціальне оточення чинить важливий вплив на формування світогляду індивіда. Важливу увагу слід приділяти процесу навчання та виховання дитини в закладах дошкільної освіти, школі, позашкільних установах, культурно-освітніх інституціях. У сучасному Законі України «Про освіту» зазначено, що формування і розвиток природних обдарувань дітей та молоді може відбуватися у позашкільних установах, відтак метою позашкільної освіти визначено «розвиток здібностей дитини та молоді у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури і спорту, технічної та іншої творчості, здобуття первинних професійних знань, вмінь і навичок, необхідних для їх подальшої самореалізації та/або професійної діяльності» [1].

У зазначеному документі пояснено, що формування особистості дитини може здійснюватися «зкладами позашкільної освіти різних типів, форм власності та підпорядкування, іншими закладами освіти, сім'єю, громадськими товариствами, підприємствами, установами, організаціями та іншими юридичними і фізичними особами» [1].

Проблеми функціонування сучасних навчальних закладів, культурно-освітніх установ, молодіжних центрів досліджено у працях таких науковців: І. Бех, Л. Вовк, В. Глузман, Н. Горбунова, І. Зязюн, О. Сухомлинська, М. Фіцула та ін.

Метою нашої статті є дослідження основних тенденцій навчання та виховання молоді в сучасних культурно-освітніх установах України та виокремлення шляхів удосконалення їх роботи.

Суспільно-політичні зміни в Україні, процеси євроінтеграції та глобалізації зумовили потребу у реформуванні освітньої галузі, зокрема, діяльності членів культурно-освітніх установ.

В ході аналізу Закону України «Про освіту», нормативно-правової документації, статутів громадських організацій, молодіжних та дитячих

товариств нами було виокремлено основні тенденції розвитку культурно-освітніх установ та напрями вдосконалення їх роботи:

1. *Дільність розгалуженої мережі навчальних закладів, що здійснюють процес навчання та виховання на основі Закону України «Про освіту» від 1991 року.*

Сьогодні в Україні дія розгалужена мережа закладів різних типів. Нами проаналізовано роботу діючих навчально-виховних закладів, зокрема, визначено типи, кількість шкіл та їх вихованців на основі даних, що представлені в державних реєстрах статистики [2] (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість навчальних закладів в Україні та їх вихованців у 2017 році

№	Типи навчальних закладів	Кількість закладів	Кількість вихованців, тис
1	Дошкільні навчальні заклади	14,9 тис.	1304
2	Загальноосвітні	16,2 тис.	3922
3	Професійно-технічні	756	269,4
4	Заклади вищої освіти	661	1538,6

2. *Необхідність реформування системи освіти України у відповідність до прийнятого у 2017 році Закону України «Про освіту».*

Відповідно до прийнятої нової редакції Закону України «Про Освіту» постала потреба у внесенні кардинальних змін до діючої системи освіти, виробленні нової концепції навчання та виховання молоді, яка б враховувала нові форми навчання, види освіти, освітню діяльність різних суспільних угруповань, організацій, установ тощо. Так, згідно Закону, освітня система включає такі складові: дошкільна освіта; повна загальна середня освіта; позашкільна освіта; спеціалізована освіта; професійна (професійно-технічна) освіта; фахова передвища освіта; вища освіта; освіта дорослих (післядипломна освіта). Мета освіти передбачає всебічний розвиток людини, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян.

Законом передбачено формування ключових компетентностей, які необхідні сучасній людині здійснення її діяльності та реалізації своїх можливостей на благо суспільства. Структуру системи освіти, що розроблена у прийнятому у 2017 році Законі, відображено на рис. 1.

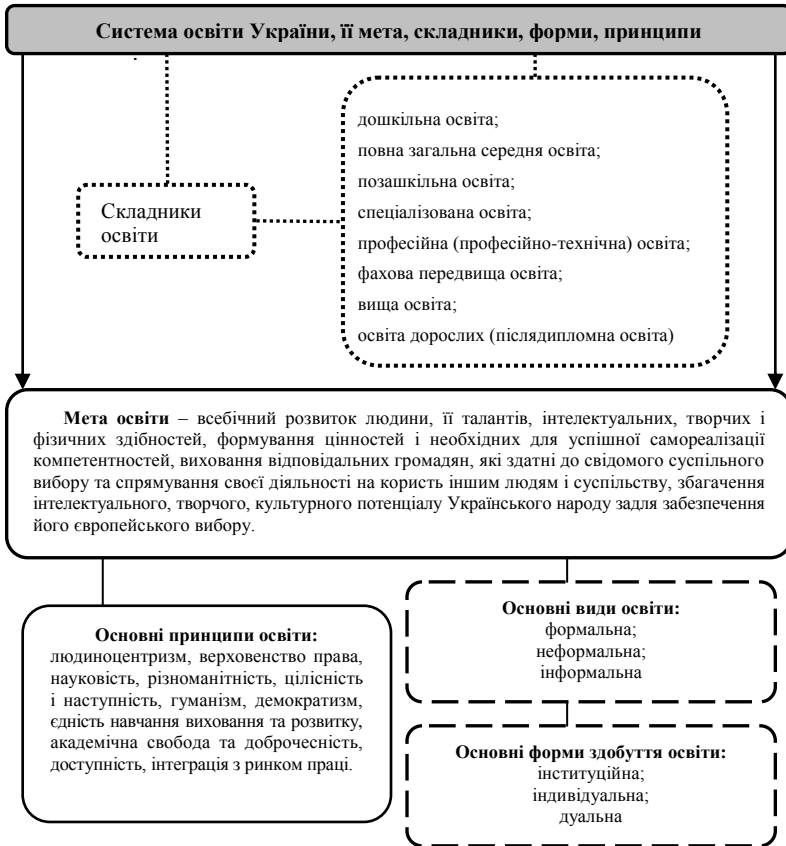

Рис. 1. Система освіти України, її мета, складники, форми, принципи (відповідно до Закону України «Про освіту», прийнятого у 2017 році).

3. Функціонування позашкільних установ, які сприяють усесторонньому розвитку природних обдарувань дитини.

Сучасні українські школярі та молодь мають змогу відвідувати позашкільні навчальні установи, яких у 2017 р. нараховувалося 1 357 (без врахування ДЮСШ) [3]. Загалом, кількість їх вихованців становила 1 млн. 250,7 тис. осіб. Нами було проаналізовано розподіл вихованців у позашкільних навчальних закладах за напрямками їх діяльності. Згідно статистичних даних, найбільшу зацікавленість викликають в підростаючого покоління гуртки та виховні центри художньо-естетичного (42,9 %) та науково-технічного (17 %) спрямування [3].

4. Залучення школярів та молоді до виховних заходів, що проводяться членами громадських товариств.

Для сучасного етапу розвитку освіти притаманне широке залучення до навчання та виховання молоді представників громадських об'єднань, однак їх діяльність порівняно із початком 90-х років не є такою ж активною. В ході аналізу досліджуваної теми було з'ясовано, що сьогодні в Україні діють різні громадські об'єднання. Станом на 1 січня 2015 р. було зареєстровано 3,943 тис. об'єднань громадян [2].

У Законі України про «Громадські об'єднання» пояснено їх сутність: «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [4]. Молодіжний рух сьогодні координується роботою Українського національного комітету молодіжних організацій. Зазначимо, що у своїй роботі діяльність всіх молодіжних та дитячих громадських організацій ґрунтується на таких принципах, як: а) добровільність; б) рівноправність; в) самоврядування; г) законність; д) гласність.

5. Активна участь представників релігійних громад в навчанні та вихованні підростаючого покоління.

В останні роки до процесу навчання та виховання молоді активно залучаються представники релігійних конфесій, що є притаманною освітньою рисою шкільництва Волині. Незважаючи на те, що у Законі України «Про освіту», прийнятому у 2017 році, одним із принципів освітньої діяльності є невторчання релігійних організацій в освітній процес, ними створюються недільні школи, організовуються літні табори, пришкільні табори, сімейні свята, з'їзди вчителів християнської етики, вихователів літніх таборів тощо.

7. Виникнення новітніх культурно-освітніх центрів для молоді, в яких використовують нетрадиційні методи навчання та виховання (арт-студії, «майданчики», тренінги, світові «кафе» тощо).

В останні роки спостерігається стрімке виникнення різних молодіжних центрів. Так, Кабінетом Міністрів України 20 грудня 2017 р. було прийнято Постанову «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі», що стало причиною їх виникнення в різних регіонах.

У новостворених молодіжних центрах діють арт-студії, молодіжні театри, курси ораторів, Інтернет-кафе, волонтерські спілки. Їх метою є сприяння розвитку творчого потенціалу громадян та залучення їх у діяльність анімаційного, музичного, театрального, літературного мистецтва, режисури, волонтерства тощо. Популярною формою роботи з молоддю є «майданчики», зокрема, у Тернопільському осередку діють такі центри: а) подієвий майданчик із технічним забезпеченням; б) відкритий простір для генерування ідей та

проектної роботи, в) крамничка рукотворів та особливих виробів; г) творча майстерка для мистецького розвитку; д) вуличний простір для відпочинку [5].

8. Здійснення обміну досвідом роботи між українськими та зарубіжними культурно-освітніми установами, використання ресурсів Інтернету в навчанні та вихованні молоді.

Сьогодні в Україні склалися сприятливі умови для обміну досвідом в сфері навчання та виховання молоді із зарубіжними культурно-освітніми установами. Відтак учні та студенти відвідують навчальні заклади та позашкільні установи за кордоном, представники громадських товариств сприяють відвідуванню українськими школярами міжнародних фестивалів, конференцій, виставок тощо.

Отже, проведений аналіз сучасних тенденцій навчання та виховання молоді в культурно-освітніх установах України дозволив виокремити основні напрями їх вдосконалення. Зокрема, сьогодні освітянам та культурно-освітнім діячам слід: а) активно реалізовувати положення прийнятої у 2017 році нової редакції Закону України «Про освіту»; б) ретельно продумувати тематику, мету, форми і методи проведення навчальних та виховних занять, які проводяться в культурно-освітніх осередках; в) сприяти співпраці між різними культурно-освітніми осередками; г) залучати до роботи з учнівською та студентською молоддю спеціалістів; д) стежити за санітарно-гігієнічними умовами приміщень, де проводяться заняття. Особливу увагу педагогам, батькам та громадськості треба звертати на виховну концепцію освітньо-культурних центрів, систему морально-етичних та національних цінностей, оскільки на формування світогляду дитини активно впливають всі чинники навколишнього середовища.

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Дата використання – 29.09.2018 р.
2. Державна служба статистики. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Дата використання – 02.10.2018 р.
3. Інформаційно-статистичні матеріали за результатами діяльності у 2015–2017 н. р. : «Освіта в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2017/11/ISZ_2017_Final.pdf7. – Дата використання – 20.09.2018 р.
4. Закон України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>. – Дата використання – 29.09.2018 р.
5. Молодіжний цент Волині [Електронний ресурс] – Режим доступу : uc.volyn.net/biznes-vlada-i-molodshukaly-yak-vyrishyty-problemu-nyzkoji. Дата використання – 23.09.2018 р.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Матвійчук А. В., д.філос.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука).

ПРАВОРОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХОВИХ ПРАВНИКІВ

***Анотація.** В статті розкрито феномен праворозуміння в контексті практичних завдань підготовки фахових правників. Показано основні рівні пізнання права та сформульовано особливості феномену праворозуміння. Розглянуто праворозуміння як специфічну систему і описано елементи цієї системи. Визначено, що стабільність суспільних відносин значною мірою залежить від рівня праворозуміння учасників цих відносин. Обґрунтовано думку, що праворозуміння як система знань про найбільш загальні закономірності становлення і функціонування права є фундаментом реалізації соціального призначення юриста – сприяти за допомогою юридичних засобів гармонізації суспільних відносин.*

***Ключові слова:** право, система права, праворозуміння, юридичний фах, правник, гармонізації суспільних відносин.*

***Аннотация.** В статье раскрыт феномен правопонимания в контексте практических задач подготовки профессиональных юристов. Показаны основные уровни познания права и сформулированы особенности феномена правопонимания. Рассмотрено правопонимание как специфическая система и описаны элементы этой системы. Определено, что стабильность общественных отношений в значительной степени зависит от уровня правопонимания участников этих отношений. Обосновано, что правопонимание как система знаний о наиболее общих закономерностях становления и функционирования права является фундаментом реализации социального предназначения юриста – способствовать с помощью юридических средств гармонизации общественных отношений.*

***Ключевые слова:** право, система права, правопонимание, юридическая профессия, юрист, гармонизации общественных отношений.*

***Annotation.** The phenomenon of legal consciousness is considered in the context of practical tasks of professional lawyers' training. Legal understanding is decisive for public life, since determines the nature of social relations, state regime, legality and law and order. On the other hand, one of the important means of meeting the social needs and progressive social transformations is legal regulation. For jurisprudence, the type of understanding of law is laid down in its basis, since it determines the paradigm of knowledge of legal and state events, which obviously have a conceptual impact on the formation of a*

system in terms of future lawyers training. The basic levels of law cognition are shown and peculiarities of the legal consciousness phenomenon are formulated. The legal consciousness is considered as a specific system and the elements of this system are described. Specific elements of this system include: 1) the principles of law and specifying their norms; 2) sources and forms of law recognized within a certain type of legal understanding; 3) legal awareness, which is an important factor determining the content of the right regulation. The position is maintained, that the stability of social relations largely depends on the level of legal consciousness of the participants in these relations. The ruling type of legal understanding ensures the unity of the legal system of society in all its elements and, first of all, the unity of the system of law, social legal consciousness and culture. The opinion is substantiated that legal consciousness as a system of knowledge about the most common patterns of law formation and functioning is the foundation for the realization of the social purpose of a lawyer – contribute to the harmonization of social relations with the help of legal means. The formation of legal thinking, based on the values of the moral order and the ideas of the rule of law and also takes into account the world experience of philosophical and legal intellectual searches, is indeed a fundamental task for the modern legal education in Ukraine.

Key words: law, system of law, legal consciousness, legal profession, lawyer, harmonization of social relations.

Реформування правової системи України не можливе без оновлення корпусу юристів, що покладає на заклади професійної юридичної освіти додаткові вимоги, зокрема щодо формування у майбутніх правників сучасного та адекватного розуміння права, як концептуальної і фундаментальної ідеї (і засобу) побудови української держави. На нашу думку, додаткова увага до формування праворозуміння у нового покоління українських юристів дозволило б якісно вплинути на процес оновлення національної правової системи, сприяти її наближенню до стандартів так званих «країн успішного права».

Актуальність досліджень щодо феномену праворозуміння зумовлена також і тим, що фактично у кожній сфері життєдіяльності сучасного суспільства ми апелюємо до права, а його розуміння має визначальний характер для ефективного, правомірного та морально вираженого здійснення індивідуальної та суспільної практики. Каталізатором уваги до права очевидно є суспільні зміни та пошуки такої форми суспільного устрою, яка б максимально повно забезпечувала права і свободи громадян й водночас надавала владі ефективні механізми забезпечення реалізації обов'язків кожного члена суспільства. При цьому інтелектуальна діяльність компетентних осіб, спрямована на пізнання сутності й змісту права, а також сукупність правових знань, отриманих унаслідок такої діяльності традиційно прийнято називати праворозумінням.

Окреслюючи ступінь наукової розробленості теоретичних проблем, пов'язаних з феноменом праворозуміння, варто відзначити, що і цей феномен, і процеси вивчення, осмислення і оцінювання природи права, форм його буття, аксіологічних характеристик, призначення та ролі у житті окремої особи та всього суспільства знайшли своє відображення у працях українських та зарубіжних філософів права та юристів-науковців, як-от: О. Балинська, О. Геселев, Г. Демиденко, Ю. Костін, М. Кравчук, О. Кустовська, Г. Лук'янова, В. Нересеянц, Н. Пархоменко, Г. Петрова, П. Рабінович, С. Рабінович, Ю. Шемшученко та багатьох ін. У працях названих науковців розглядалися окремі питання, пов'язані з визначенням поняття «праворозуміння», дослідженням змісту різних типів праворозуміння, вивченням особливостей сучасного юридичного пізнання та практики. Поза тим, напрацьовані матеріали не знімають усіх питань, щодо феномену праворозуміння.

Метою роботи є аналіз феномену праворозуміння та його значення в контексті підготовки фахових правників.

Треба визнати, що і в минулому юридичної науки, і нині підходи до розуміння права, його сутності і призначення завжди були предметом запеклих суперечок та дискусій. Вважається, що праворозуміння зумовлюють щонайменше дві речі – перманентна самоідентифікація суспільства і право саме по собі, як загальне. Саме за допомогою розуміння права суспільство постійно ідентифікує себе на кожному конкретному етапі свого розвитку і перманентність такої ідентифікації ускладнює створення всеосяжної єдиної концепції права. Це зумовлено тим, що кожному етапу розвитку суспільства притаманне своє власне розуміння права, які часто не сумісні між собою. Несумісність ця походить не стільки від розбіжностей у мисленні, а скоріше від розбіжностей у різних етапах розвитку суспільства і у часі [1].

Проблема праворозуміння без перебільшення є ключовою у правознавстві, адже від її вирішення залежить з'ясування таких фундаментальних проблем юридичної науки як-от: проблема джерел права, здійснення правотворчості, формування правосвідомості та правової культури, забезпечення законності і правопорядку, проблема розуміння сутності держави. Зрештою, для юриспруденції велике значення має покладений в її основу тип розуміння права, адже він детермінує парадигму пізнання правових і державних явищ, що очевидно має концептуальний вплив на формування системи підготовки майбутніх юристів.

Складність та важливість праворозуміння, як однієї з найважливіших правових категорій підтверджує той факт, що науковцями виділено три рівні пізнання права: 1) пов'язаний з практичною юриспруденцією, тобто із знанням права в дії та використанням цих знань для вирішення конкретних суспільних питань – захисту, упорядкування і регулювання життєдіяльності спільнот, забезпечення не тільки соціальної дисципліни, а й свобод громадян, обстоювання інтересів і держави, і особистості; 2) зорієнтований

на динамічний поступ права, зокрема в напрямі творення системи правових можливостей (прав і свобод) та правових обмежень (обов'язків і відповідальності), що проголошені і діють у державі (об'єктивне право); 3) пов'язаний із філософією права, яка поєднує пізнавальні зусилля низки соціогуманітарних наук у дослідженні сутності правових реалій, осмислює право як соціальний феномен, що є складовою культури в контексті цивілізаційного розвитку суспільства [2]. Із наведеного випливає, що категорія «праворозуміння» є центральною категорією теорії права і держави, в той же час розглядається як центральна категорія філософії права. Крім цього, загальним місцем багатьох теоретиків права є переконання в тому, що стабільність та гармонія суспільних відносин значною мірою залежить від рівня праворозуміння учасників цих відносин. Праворозуміння має визначальний характер для суспільного життя, адже детермінує характер суспільних відносин, державний режим, законність і правопорядок. З іншого боку, одним з важливих засобів задоволення суспільних потреб і прогресивних соціальних перетворень є нормативно-правове регулювання.

У спеціальній літературі можемо відшукати обґрунтоване положення, що правові погляди і теорії в правотворчості та правозастосуванні проявляються таким чином: на основі оцінки реальної суспільної ситуації суспільство або його окремі представники формують свої економічні, політичні, інші інтереси. Саме ці інтереси є передумовами розвитку права та стають основою розроблення шляхів і способів втілення вказаних інтересів у правові цілі і завдання, а в кінцевому рахунку – у певний вид правових норм. Таким чином створюється теоретична модель правового регулювання. На підставі неї розробляються і приймаються відповідні закони, які реалізують таку модель на практиці [3, с. 265–266]. У результаті створюється законодавство, що відповідає інтересам певного суспільства (або лише якійсь його частині, що корелюється з панівним типом праворозуміння).

Праворозуміння (як система знань про найбільш загальні закономірності становлення і функціонування права) виступає теоретичною основою процесів правового регулювання. При цьому до конкретних елементів вказаної системи – праворозуміння, вважаємо за можливе віднести:

1) принципи права і конкретизуючі їх норми, які здійснюють: а) визначення мети й пріоритетів правового регулювання різних типів суспільних відносин; б) визначення побудови і меж інституційної складової правового регулювання; в) визначення сфери особистісної складової у процесах правового регулювання; г) визначення специфіки правової регулятивної діяльності; д) визначення предметної складової правового регулювання;

2) джерела і форми права, визнані в межах певного типу праворозуміння, які: а) зумовлюють теоретичну, розумову діяльність суб'єктів правового регулювання, а також форми права, які застосовуються в цьому специфічному

процесі; б) визначають місце в правовій системі тих чи інших засобів правого регулювання;

3) правосвідомість, яка є важливим чинником, що визначає зміст правого регулювання, адже для вказаного процесу особливості правової свідомості суб'єкта правової регулятивної діяльності мають принциповий характер (наприклад, прямо впливають на вибір норми права, тлумаченні права, застосуванні права тощо).

Система праворозуміння фактично визначає керівні теоретичні правові принципи суспільно-правової системи. Водночас, праворозуміння відображає інтерпретацію елементів права з точки зору соціального та індивідуального суб'єкта права, які знаходять своє відображення у правовій ідеології та психології. На нашу думку, засвоєння юридичних знань, сприйняття певного типу праворозуміння – це передумова формування правових компетенцій (соціально-правових і професійно-правових) юриста. Соціально-правові компетенції передбачають формування здатності до самостійного осмислення правового досвіду людства, вироблення власних юридичних знань та принципів правової поведінки. Професійно-правові компетенції охоплюють навички прийняття юридично зважених рішень, уміння виконувати професійні завдання з урахуванням правових пріоритетів, здатність провадити професійну діяльність у руслі відповідності нормам закону у гармонійному поєднанні із професійними цінностями й етичними нормами. Останнє є предметом спеціальної дисципліни – юридична деонтологія.

Варто зауважити, що норми поведінки становлять ціннісно-смісловий і цільовий стрижень життєдіяльності й окремої особи, і суспільства загалом, а також мають статус свого роду системоутворювальних чинників певної культури поведінки. Сукупність деонтологічних норм доречно розмежувати на гносеологічні, етичні, спеціальні. Так, гносеологічні норми, що засновані на здобутках правознавства, задають параметри реалізації норм права. Очевидно, що ці параметри прямо залежать від панівного у суспільстві типу праворозуміння. Етичні деонтологічні норми, що відображають здобутки загальної етики щодо вирішення концептуальних проблем відношень «Людина – Людина» та «Людина – Суспільство», слугують моральними та ціннісними орієнтирами зваженої, з точки зору права і моралі, поведінки. Спеціальні деонтологічні норми, що мають форму чинної системи законодавства, похідні від гносеологічних та етичних деонтологічних норм, оскільки забезпечують формалізацію останніх і надають їм обов'язкового характеру, зокрема визначають правову відповідальність за їхнє невиконання.

Зрештою відзначимо, що праворозуміння нерозривно пов'язане з елементами системи права і не може бути розглянуте окремо від них. Панівний тип праворозуміння забезпечує єдність правової системи суспільства в усіх її елементах і передусім єдність системи права, суспільної правової свідомості та культури. Система праворозуміння детермінує керівні теоретичні правові принципи суспільно-правової системи. Панівне праворозуміння постає

фундаментом національної правової системи, отождивається в сфері її позитивного права, зокрема на змісті та характері правового регулювання. Функціонування права напряду залежить від пануючого типу праворозуміння, його ціннісних та моральних орієнтацій.

Водночас, гармонізація суспільних відносин очевидно є неможливою на сучасному етапі без напрацювання сучасної гуманістичної концепції розуміння права та визначення змісту державно-правових явищ. З точки зору сучасної юридичної науки така концепція мала б ґрунтуватися на інтерпретації права як багатоаспектної структури, забезпечити синтез тих складових права, які характеризуються різними, нерідко альтернативними чи навіть конкурентними природно-правовими, нормативістськими та соціологічними концепціями і теоріями права.

Принагідно варто згадати, що власне сенс юридичної професії полягає у підтриманні стабільного функціонування соціальної структури, тобто взаємозв'язаних і взаємодіючих між собою різноманітних соціальних груп, спільностей та інститутів, пов'язаних між собою відносно сталими відносинами, які, як правило, юридично врегульовані. З іншого боку, завданням юридичної професії є створення умов для реалізації права, яке також покликане сприяти гармонізації суспільних відносин. З цього випливає, що соціальне призначення юриста – сприяти за допомогою юридичних засобів гармонізації суспільних відносин.

У підсумку відзначимо, що взаємозв'язок праворозуміння та правового регулювання мають специфічний та складний характер. Очевидно, що праворозуміння передує практиці правового регулювання, оскільки останнє реалізує панівні погляди суспільства на право, його розуміння корпусом науковців та юристів-практиків. Функціонування права, його застосування і дотримання усіма учасниками суспільних відносин залежить від пануючого типу праворозуміння, його ціннісних та моральних орієнтацій (якщо такі в принципі є). Відтак, формування праворозуміння, що ґрунтується на цінностях морального порядку та ідеях правової держави, а також враховує світовий досвід філософсько-правових інтелектуальних пошуків, є засадничим завданням для сучасної юридичної освіти в Україні.

1. Мачуський Володимир, Проблеми сучасного праворозуміння [Електронний ресурс] / Володимир Мачуський // Актуальна юриспруденція – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1612%3A240717-11&catid=185%3A1-062017&Itemid=230&lang=ru **2.** Лук'янова Г. Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці / Г. Ю. Лук'янова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 4. – С. 33–43. – (Сер. юридична). **3.** Алексеев С. С. Право : Азбука. Теория. Философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.

Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.

Мельничук Л. Б., к.пед.н, доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне),
Маленька Н. В., вихователь I категорії (ЗДО № 28, м. Рівне)

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З СОЦІАЛЬНИМ ДОВКІЛЛЯМ

***Анотація.** У статті висвітлено досвід роботи у контексті використання елементів дуальної освіти у процесі підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям. Охарактеризовано основні ознаки дуальної професійної освіти, виокремлено її переваги. Представлено методіку проведення бінарного заняття у прикладному форматі спільно з вихователем закладу дошкільної освіти та зміст роботи над кожним з виокремлених етапів: пропедевтичному, цільовому, організаційному, змістовому, підсумковому та перспективному.*

***Ключові слова:** дуальна освіта, соціальне довкілля, студенти, викладач, вихователь, заклад дошкільної освіти, заклад вищої освіти, дошкільники.*

***Аннотация.** В статье отражен опыт работы в контексте использования элементов дуального образования в процессе подготовки будущих воспитателей к ознакомлению дошкольников с социальной средой. Охарактеризованы основные признаки дуального профессионального образования, выделены его преимущества. Наведена методика проведения бинарного занятия в прикладном формате совместно с воспитателем заведения дошкольного образования и содержание работы над каждым из выделенных этапов: пропедевтическом, целевом, организационном, содержательном, итоговом и перспективном.*

***Ключевые слова:** дуальное обучение, социальная среда, студенты, преподаватель, воспитатель, заведение дошкольного образования, заведение высшего образования, дошкольники.*

***Annotation.** The article shows the experience in the context of using the elements of the dual education in the process of preparing future educators to the familiarize pre-schoolers with the social environments. The place of the discipline «Methods of familiarizing pre-schoolers with the social environment» in the professional training of future teachers of the pre-school education institutions is substantiated. The urgency of the introduction of dual education technologies, aimed at eliminating the main disadvantages of the traditional forms and methods of teaching are substantiated. The main features of the dual*

vocational education are characterized and their advantages are highlighted. The technique of the conducting a binary class lesson is shown and the content of the work on each of the selected stages (propaedeutic, target, organizational, meaningful, final and prospective) are described. It is said that at the propaedeutic stage a tutor of the preschool education institution was invited to the advisory lesson which was planned in the extracurricular work schedule in order to familiarize him with a group of students. It is shown that the teacher must be familiar with the psychological and pedagogical characteristics of students. The next stage was the target which provided the identification of professional competencies that students should master after the practical training and the knowledge and skills that pre-schoolers should master. The organizational stage involved the distribution of the roles among students as the participants and the observers. The substantive stage involved the conduct of classes (with the participation of students and teachers) in accordance with the script. The final stage envisages summed up the results of the lesson and prepared its detailed analysis for the following practical lesson. It is shown that such work is very useful for students.

Keywords: *the dual education, the social environment, students, a teacher, educator, pre-school educational institution, institution of higher education, preschool children.*

Ознайомлення дітей дошкільного віку з соціальним довкіллям – першооснова розвитку рідного мовлення, національної свідомості [1]. У цьому зв'язку набуває актуальності проблема виховання інтересу до соціальної дійсності, явищ суспільного життя на етапі дошкільного дитинства як сензитивного для засвоєння сукупності суспільних норм.

Вітчизняними ученими розглядаються проблеми щодо підготовки педагогів у вищих навчальних закладах до соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, С. Литвиненко та ін.), підготовки фахівців дошкільної освіти (Л. Артемова, О. Богініч, А. Богуш, Г. Беленька, І. Дичківська, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Поніманська, Г. Сухорукова), професійної підготовки майбутніх вихователів до соціалізації дітей дошкільного віку (Н. Сайко). Водночас спеціальної розробки потребує педагогічна стратегія розвитку інноваційної спрямованості особистості дошкільного педагога, який володіє методологією нових підходів до дитинства, до специфіки соціалізації дітей дошкільного віку в сучасному соціумі, спроможного здійснювати соціально-педагогічний супровід ознайомлення з соціальним довкіллям у дошкільному дитинстві.

Аналіз стану сучасної практики виховання дітей дошкільного віку засвідчує, що педагог із нерозвинутою соціальною свідомістю, несформованою системою соціальних цінностей та пріоритетів, недостатнім рівнем професійно-педагогічної культури не може повноцінно залучати дітей до

процесу соціалізації, впливати на їхню поведінку у соціумі [2, с. 24]. Це доводить необхідність корекції змісту й методики професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям засобами дуального навчання.

Метою нашої статті є обґрунтування методичних аспектів використання елементів дуального навчання при підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти та висвітлення особливостей його упровадження на практичних заняттях з навчальної дисципліни «Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям».

Метою навчальної дисципліни «Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям» є теоретична та практична підготовка майбутніх фахівців спеціальності 012 «Дошкільна освіта» до розвивальної та освітньої діяльності з дітьми дошкільного віку [3]; уточнення, систематизація та поглиблення знань, умінь, навичок студентів у організації роботи з ознайомлення дошкільників з соціальною дійсністю.

У реалізації цих завдань найрезультативнішими є технології дуальної освіти, спрямовані на усунення основних недоліків традиційних форм і методів навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти, подолання розриву між теорією і практикою, освітою й практичною діяльністю, та підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів із урахуванням вимог закладу дошкільної освіти у рамках нових організаційно-відмінних форм навчання.

Термін «дуальна система» (від лат. dualis – подвійний) був введений у педагогічну термінологію в середині 60-х років минулого століття у ФРН як нова, більш гнучка форма організації професійного навчання. Методологічна характеристика дуальної професійної освіти передбачає узгоджену взаємодію освітньої та виробничої сфери з підготовки кваліфікованих кадрів певного профілю в рамках організаційно-відмінних форм навчання [4, с. 49]. Концепцію дуальної освіти зорієнтовано на просторове і часове поєднання за принципом 50 % на 50 % навчання в освітньому закладі та стажування на підприємствах. Така форма навчання сприяє більшій інтеграції освіти, науки і бізнесу [5]. Дуальна система вищої професійної освіти функціонує таким чином: теоретична підготовка у виші доповнюється набуттям професійно-практичних компетентностей в умовах закладу дошкільної освіти.

До основних ознак дуальної професійної освіти відносяться: паралельне оволодіння «прикладною» професією під час отримання вищої освіти; чергування теорії і практики в освітньому процесі; співпраця університету з закладами дошкільної освіти [6].

З огляду на зазначене вище, у відповідності до укладеного договору про співпрацю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука (МЕГУ) та закладу дошкільної освіти (ЗДО) № 28 Рівненської міської ради третій рік поспіль зі студентами

спеціальності «Дошкільна освіта» практичні заняття з навчальної дисципліни «Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям» проводяться як в аудиторному (на базі МЕГУ), так і практичному (на базі ЗДО) середовищі.

Проведенням кожного бінарного заняття у прикладному форматі передбачало окреслення викладачем спільно з вихователем ЗДО змісту роботи над кожним з викоремлених етапів: пропедевтичному, цільовому, організаційному, змістовому, підсумковому та перспективному (табл. 1).

Наведемо приклад методики проведення бінарного практичного заняття для студентів спеціальності 012 «Дошкільна освіта» з методики ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям на тему «Специфіка спілкування дошкільників з однолітками».

На *пропедевтичному етапі* на консультаційне заняття, заплановане у графіку позааудиторної роботи, було запрошено вихователя закладу дошкільної освіти № 28 м. Рівне з метою його ознайомлення з групою студентів 4 курсу (МДО-71). За допомогою світлин та наявних відеоматеріалів, представлених у вигляді мультимедійної презентації, вихователь провів заочну екскурсію для майбутніх фахівців дошкільної освіти з метою знайомства з особливостями функціонування закладу в цілому та освітнім середовищем дошкільників середньої групи зокрема.

У процесі відвертої бесіди з вихователем студенти мали змогу отримати відповіді на запитання щодо специфіки закладу дошкільної освіти та професійної діяльності вихователя. Майбутні фахівці у формі ділової гри аналізували та намагалися знайти вихід з проблемних ситуацій, які супроводжують вихователів у процесі роботи з дітьми та їх батьками.

Вихователь мав змогу ознайомитися з психолого-педагогічними характеристиками студентів, рейтингом їх успішності.

Свою чергою викладачеві закладу вищої освіти адміністрація ЗДО надала змогу ознайомитися з матеріально-технічною базою дитячого садочка, специфікою його діяльності.

У процесі педагогічного спостереження, аналізу педагогічної документації та бесіди з вихователями представник від університету ознайомлювався з групою дітей ЗДО, психолого-педагогічними характеристиками, особливостями сприймання навчального матеріалу.

У відповідності до теми практичного заняття для студентів «Специфіка спілкування дошкільників з однолітками» спільно з адміністрацією закладу ЗДО та вихователем було обрано таку тему заняття для дітей середнього дошкільного віку: «Умій дружити – не будеш тужити».

Наступний етап – *цільовий*, який передбачав виокремлення фахових компетентностей, якими повинні оволодіти студенти після проведеного практичного заняття та знань, умінь, та навичок, якими повинні оволодіти дошкільники.

Таблиця 1

Підготовка до практичного заняття з елементами дуального навчання

Етап	Теоретична підготовка (викладач дисципліни «Методика ознайомлення дошкільників з соціальним довкіллям»)	Практична підготовка (вихователь ЗДО)
1	<i>Пропедевтичний етап</i>	
	Ознайомлення вихователя з групою студентів, їхніми психолого-педагогічними характеристиками, рейтингом успішності	Ознайомлення викладача і студентів з групою дітей ЗДО, їхніми психолого-педагогічними характеристиками, особливостями сприймання навчального матеріалу
	Вибір теми заняття, обговорення його мети, підбір літератури; спільна розробка його сценарію з урахуванням психолого-педагогічних особливостей дошкільників та студентів.	
2	<i>Цільовий етап: окреслення мети</i>	
	Виокремлення фахових компетентностей, якими мають оволодіти студенти після проведеного практичного заняття	Виокремлення знань, умінь, та навичок, якими мають оволодіти дошкільники після проведеного заняття
3	<i>Організаційний етап</i>	
	Розподіл ролей серед студентів: учасники, спостерігачі	Розподіл ролей на занятті серед дошкільників
	Розробка методичного супроводу заняття (із залученням студентів)	
4	<i>Змістовий етап</i>	
	Проведення заняття (з участю студентів та викладача) відповідно до сценарію.	
5	<i>Підсумковий етап</i>	
	Підведення підсумків заняття. Підготовка його детального аналізу на наступне практичне заняття в умовах аудиторного навчання	Підсумок заняття для вихователя у звітній документації методиста ЗДО
6	<i>Перспективний етап</i>	
	Окреслення перспективних ідей для подальшої співпраці з метою упровадження елементів дуальної освіти	

Мета заняття для дошкільників «Умій дружити – не будеш тужити»: розвивати мислення, мовлення, увагу дітей. Виховувати дружелюбність, здатність до емпатії, позитивне ставлення до свого «Я». Сприяти забезпеченню психофізичного комфорту малят, відчуття захищеності. Формувати соціально-комунікативну компетентність, розуміння своєї приналежності до певної спільноти людей (групи в дитсадку, сім'ї, народу). Учити дітей виражати своє ставлення до інших різними способами. Формувати уявлення про те, що кожна людина – унікальна і гідна поваги.

Серед фахових компетентностей студентів, формуванню яких сприяло бінарне заняття, варто виокремити такі: ознайомлення із можливостями використання різноманітних об'єктів і явищ природи у роботі з дітьми дошкільного віку; самостійного набуття суспільнознавчих знань шляхом спостережень, експериментів; з передовим педагогічним досвідом роботи з ознайомлення дітей з соціальним довкіллям; підготовка до практичного втілення набутих знань у сучасних умовах суспільного дошкільного виховання.

Організаційний етап передбачав розподіл ролей серед студентів: учасники, спостерігачі. Зокрема, «учасники» брали безпосередню участь у проведенні заняття, «спостерігачі» – на основі педагогічного спостереження робили його детальний аналіз.

Студенти брали активну участь в організації методичного супроводу. Зокрема, силами студентів було виготовлено таке обладнання для заняття: клубок ниток; свічка; «чарівна скринька»; люстерко; «чарівна паличка», карта України.

Змістовий етап передбачав проведення заняття (з участю студентів та викладача) відповідно до сценарію.

На цьому етапі студенти мали можливість не лише спостерігати за методикою проведення заняття, але й стали співавторами у складанні його сценарію, а також взяли участь у грі-драматизації «Дружбу треба берегти» (рис.1).

Рис. 1. Фрагмент заняття для дошкільників за участю студентів

Підсумковий етап передбачав підведення підсумків заняття та підготовку його детального аналізу на наступне практичне заняття в умовах аудиторного навчання.

Варто зауважити, що у процесі практичного заняття майбутні фахівці дошкільної освіти мали змогу удосконалити такі уміння:

1) здійснювати спостереження за соціальною поведінкою дитини, виявляючи різноманітні її характеристики в процесі діяльності та в повсякденні;

2) використовувати ефективні методи та прийоми впливу на дітей з метою формування у них ціннісного ставлення до однолітків, почуття відповідальності, набуття нею життєвого соціального досвіду;

3) готувати конспекти занять для ознайомлення дітей з довідками, використовуючи сучасні засоби навчання, доступні розумінню дітей дошкільного віку.

Отже, досвід упровадження бінарних занять для дітей дошкільного віку за участю студентів під керівництвом викладача та вихователя дає змогу виокремити такі переваги дуальної професійної дошкільної освіти.

1. Практична орієнтація освітнього процесу. Завдяки такій спрямованості навчання підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти більшою мірою сконцентрована на формуванні й розвитку фахових умінь і навичок, ніж традиційна професійна освіта.

2. Крім того, розвиваються так звані «ключові компетенції», зокрема, уміння працювати в команді, організувати професійну діяльність, співпрацювати з колегами, спілкуватися з учасниками освітнього процесу ЗДО: завідувачем, методистом, вихователем, дошкільниками тощо.

3. Інтенсифікація професійної освіти. Інтеграція практичної професійної підготовки у навчальний процес пришвидшує мотивацію отримання бажаного диплома у порівнянні з традиційним шляхом.

Порушена у статті проблема не вичерпує всієї її багатогранності. Подальшого дослідження потребують питання практичної реалізації елементів дуального навчання студентів педагогічних факультетів у різних формах навчальної діяльності в процесі вивчення інших дисциплін.

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / [гол. ред. Н. О. Андрусич]. – К. : Дошкільне виховання, 1999. – 68 с. 2. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід: метод. посіб. / Авт.-уклад. : О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с. 3. Богуш А. М. Довідка : для дітей дошкільного віку. – у 2-х част. / А. М. Богуш, В. Р. Ільченко – Полтава, 2014. – 344 с. 4. Лилик І. В. Впровадження елементів дуальної освіти в систему вищої освіти в Україні / І. В. Лилик // Маркетинг в Україні. – 2016. – № 6. – С. 48–52. 5. Дуальна освіта [Електронний ресурс] // МОН України. – Режим доступу : mon.gov.ua. 6. Що таке дуальна освіта і навіщо вона Українцям? // Українська правда життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : life.pravda.com.ua.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Миськова Н. М., к.пед.н., доцент, Сузинович О. М., ст. магістратури
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТЕКСТОВИХ ЗАДАЧ

Анотація. У статті розкрито роль і місце математичної освіти в системі професійної підготовки майбутнього учителя початкової школи на сучасному етапі та висвітлено теоретико-методичні аспекти формування пізнавального інтересу учнів у процесі розв'язування текстових задач. Визначено основні критерії та рівні готовності студентів педагогічного факультету до формування в учнів пізнавального інтересу у процесі розв'язуванні текстових задач в умовах традиційної та експериментальної моделі підготовки вчителя.

Ключові слова: професійна підготовка, текстова задача, математична освіта, пізнавальний інтерес, майбутні вчителі початкової школи.

Аннотация. В статье раскрыта роль и место математического образования в системе профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы на современном этапе и освещены теоретико-методические аспекты формирования познавательного интереса учащихся в процессе решения текстовых задач. Определены основные критерии и уровни готовности студентов педагогического факультета к формированию у учащихся познавательного интереса в процессе решения текстовых задач в условиях традиционной и экспериментальной модели подготовки учителя.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, текстовая задача, математическое образование, познавательный интерес, будущие учителя начальной школы.

Annotation. The article reveals the role and place of mathematics education in the system of professional training of the future primary school teacher at the present stage. It is also studied the theoretical and methodological aspects of the formation of representations of future teachers on the formation of the cognitive interest of younger students in mathematics lessons in the process of solving text problems, their role in modernizing the process of professional training of a future primary school teacher. The provisions of the article theoretically substantiate the model of professional readiness of future primary

school teachers to the formation of the cognitive interest of younger students in mathematics lessons in the process of solving text problems in methodological and mathematical training. The pedagogical conditions of introducing the model of professional training of future primary school teachers to the formation of the cognitive interest of younger schoolchildren in mathematics lessons in the process of solving text problems during the period of methodical and mathematical training and the experimental training of students of the pedagogical faculty on the basis of the pedagogical educational institution are revealed and justified. It is proved that the leading task of teaching in higher education is not only focusing on the acquisition of knowledge by students in the teaching of the educational field «Mathematics» in elementary school, but also in bringing them to a deep understanding that mathematical education is not only part of the science of mathematics, but also the phenomenon of universal culture. The article reveals the possibilities of experimental verification of the effectiveness of the content, forms and methods of the author's model in the professional training of future primary school teachers, identifies the main criteria and levels of readiness of students of the pedagogical faculty for the formation of cognitive interest of younger schoolchildren in the process of solving text problems teachers.

Keywords: vocational training, textual problem, mathematical education, cognitive interest, future elementary school teachers.

Питання розвитку пізнавального інтересу сьогодні набуває особливої актуальності, тому що вона найтісніше пов'язана з рівнем засвоєння знань і з виховними проблемами. Саме тому необхідно підвищувати ефективність і якість освітньої роботи. Досягати, щоб кожне заняття сприяло розвитку пізнавального інтересу, який активізує та забезпечує якісні, глибокі знання, вміння та навички самостійного поповнення знань.

У зв'язку з цим виникають проблеми підготовки вчителя початкової школи, оскільки саме йому відводиться головна роль у навчально-виховному процесі. Основним напрямом освітньої політики визнається підготовка педагогічних працівників, створення умов для формування творчої особистості вчителя, реалізації та самореалізації його творчого потенціалу і можливостей в сучасному просторі початкової школи.

Розв'язання цих завдань вимагає, насамперед, створення гнучкої відкритої варіативної за типами шкіл і освітнім рівням системи освіти. Своїми технологіями система освіти повинна реалізовувати індивідуальний підхід у підготовці людини до наступної життєдіяльності.

Питанню формування пізнавального інтересу присвячені дослідження Я. Каменського, Т. Костюка, А. Маркової, Т. Сухомлинського, К. Скрипченка, К. Ушинського та ін. Закономірності пізнавальної діяльності, моделювання

як засіб пізнання та ін. розглянуто в роботах Т. Балла. А. Брушлівського, Л. Виготського. П. Гальперіна. Г. Костюка. О. Леонтьєва. О. Матюшкіна та ін.

Однак, не зважаючи на наявність в педагогіці значної кількості досліджуваного матеріалу щодо розвитку пізнавального інтересу, в практиці недостатньо ведуться роботи, які конкретизують систему засобів, методів, форм, оптимізації навчальної діяльності під час вивчення математики та формуванні математичної компетентності. У багатьох випадках процес формування пізнавального інтересу відбувається не цілеспрямовано, а періодично, залежить від кількості виділеного часу, індивідуально-особистісних характеристик вчителя та професійної компетентності.

Мета статті – теоретично обґрунтувати модель та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв’язування текстових задач.

Готовність до педагогічної діяльності визначається як особливий психічний стан, як наявність у суб'єкта образу структури певної дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання.

Професійна готовність учителя до педагогічної діяльності є складним синтезом взаємозв'язаних компонентів: психологічна готовність, тобто сформована спрямованість на педагогічну діяльність, настанова на роботу в школі, наявність інтересу до предмета та потреба в самоосвіті в цій галузі, розвиток професійного мислення; науково-теоретична – наявність необхідних суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань; практична – сформованість професійних знань, умінь і навичок; психофізіологічна – передумови для оволодіння педагогічною діяльністю з певної спеціальності, сформованість професійно значимих особистісних якостей [1, с. 134–135].

Визначено наступні компоненти готовності майбутніх вчителів початкової школи до формування пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв’язування текстових задач: мотиваційний, когнітивний, операційний.

Основою для формування готовності студентів до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв’язування текстових задач можуть бути:

- окремі цикли дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі;
- окремі предмети, які спрямовуються на досягнення цієї мети;
- визначені розділи й теми різних навчальних дисциплін;
- види навчальних занять (лекції, семінарські, практичні заняття) тощо.

Встановлено, що наявністю у майбутнього вчителя початкових класів умінь застосовувати у своїй професійній діяльності форми і методи роботи формування пізнавального інтересу у учнів початкової школи та організації їх навчально-пізнавальної діяльності, послідовно і ефективно запроваджувати всі елементи підходу визначається зміст операційного компоненту, який

відображає проєктивно-конструктивні, комунікативні та дидактично-організаційні вимоги до підготовки студентів [2].

Спеціальна модель професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти до формування їх професійної готовності щодо формування пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач» роботи дає змогу вивчити стан підготовки майбутніх вчителів початкової школи в сучасному педагогічному закладі за напрямом «Початкова освіта» до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач.

Основними рисами готовності майбутніх вчителів початкової школи до формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики є:

- глибина усвідомлення значимості використання формування пізнавального інтересу молодших школярів у процесі розв'язування текстових задач на уроках математики;

- вираженість спрямованості на застосування у власній професійній діяльності форм, засобів та методів роботи з формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики тощо;

- наявність чи відсутність постійної внутрішньої потреби в опануванні знань, навичок та умінь організувати процес формування пізнавального інтересу учнів 1–4 класів під час розв'язування текстових задач на уроках математики;

- свідомість у ставленні до виконання обов'язків, які пов'язані з вирішенням психолого-педагогічних завдань формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики;

- стійкість вияву активності, творчості, ініціативи під час підготовки, проведення та відвідування математиці у початковій ланці;

- наявність уміння організувати роботу з формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики, оперативно корегувати і перебудувати їх у залежності від конкретних умов класу;

- стійкість прагнення до цілеспрямованого спілкування за відповідними темами з викладачами і вчителями початкової ланки;

- глибина, міцність психолого-педагогічні знання щодо індивідуальних, психологічних, навчальних особливостей молодших школярів, уміння застосовувати їх у практиці навчально-виховного процесу [3].

У процесі розробки моделі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти як первинної теоретичної структури ми виходили з розуміння готовності як результату професійної підготовки, орієнтованого на формування полісуб'єктної професійно-особистісної позиції майбутніх

вчителів початкової школи, яка зумовлює достатній рівень їх психолого-педагогічної, методичної та технологічної готовності до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач з урахуванням у край необхідних вимог, нормативів і сучасних освітніх пріоритетів, забезпечує високий рівень професійної самоорганізації, самореалізації й педагогічної культури, стимулює до постійного самовдосконалення та підвищення власного фахового рівня.

На нашу думку, мета буде досягнута, якщо в ході фахової підготовки студенти перейдуть на якісно новий, вищий рівень готовності до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач.

Виявлено, що цілеспрямовану роботу з забезпечення педагогічних умов професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач слід проводити за наступними напрямками:

- формування у майбутнього фахівця початкової освіти позитивної мотивації організації процесу опанування професійними компетентностями роботи з формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики; задоволеність його власним соціальним статусом;

- збагачення теоретичних курсів дисциплін вільного вибору студентів, практично значущими професійними знаннями вчителя початкової школи;

- формування предметних компетентностей з методики викладання математики у початкових класах у позааудиторній роботі студентів засобами педагогічної практики, яка стане початком формування фахової діяльності майбутнього вчителя початкової школи;

- розроблення основ наукових студентських досліджень з проблеми формування пізнавального інтересу молодших школярів під час розв'язування текстових задач на уроках математики;

- формування і розвиток особистісних (емпатія, толерантність, повага до особистості) та професійних (організаторських, мобілізаційних та комунікативних) якостей майбутнього вчителя початкової школи.

Було з'ясовано, що підготовка майбутніх вчителів початкової школи була зорієнтована на виявлення загальної поінформованості, актуалізацію обсягу педагогічних знань, умінь і навичок студентів із окресленої проблеми, стимуляцію професійно-особистісної мотивації, спрямованої на розширення власних фахових можливостей, формування доцільної самоорганізації й рефлексії навчально-практичних і науково-дослідних зусиль щодо засвоєння й відпрацювання в навчальному процесі закладів вищої освіти покращеної технології професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Таким чином, готовність до педагогічної діяльності розглядається як особливий психічний стан, як наявність у суб'єкта образу структури певної

дії і постійної спрямованості свідомості на її виконання. Засвоєння студентами змісту роботи з формування пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач має бути основою для формування змісту того, що опановують студенти у процесі занять з методичних і психолого-педагогічних та інших дисциплін, а також того, що в них повинно бути сформовано та розвинуто, до чого вони повинні бути підготовлені як ефективні вчителі. Засвоєння студентами змісту роботи з розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках математики під час розв'язування текстових задач відбувається у процесі навчання їх психолого-педагогічних та методичних дисциплін.

Підготовка майбутніх вчителів початкової школи має бути зорієнтована на виявлення загальної поінформованості, актуалізацію обсягу педагогічних знань, умінь і навичок студентів із окресленої проблеми, стимуляцію професійно-особистісної мотивації, спрямованої на розширення власних фахових можливостей, формування доцільної самоорганізації й рефлексії навчально-практичних і науково-дослідних зусиль щодо засвоєння й відпрацювання в навчальному процесі закладів вищої освіти покращеної технології професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

1. Скворцова С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі : [монографія] / С. О. Скворцова, Я.С. Гаєвець. – Х. : «Ранок – НТ», 2013. – 332 с. **2.** Лодатко Є. Про математичну підготовку сучасного вчителя початкових класів / Є. Лодатко // Початкова школа. – 2006. – № 1. – С. 37–41. **3.** Гаєвець Я. С. Підготовка майбутніх учителів до навчання математики молодших школярів / Я. С. Гаєвець // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. – Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 33. – С. 273–277.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Олійник В. С., к.с/г.н., доцент, Яроменко О. В., к. геогр. н., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МОНІТОРИНГ ҐРУНТІВ РІВНЕНЩИНИ

Анотація. В статті проаналізовано ґрунти як один із найважливіших природних ресурсів. Наведено та охарактеризовано типи ґрунтів на території Рівненської області. Здійснено моніторинг ґрунтів Рівненщини за їх типами. Висвітлено основні функції ґрунтового покриву та еволюцію сучасних ґрунтотворних процесів. Подано властивості ґрунтів за їх ґрунтовими горизонтами. Розкрито оцінку ефективності родючості ґрунтів за показниками (зміни запасів гумусу, зміни рН ґрунту (кислотності, лужності), основних режимів у ґрунтах (водного, повітряного, поживного). Запропоновано заходи для збереження ґрунтів на території Рівненської області за їх типами.

Ключові слова: ґрунт, гумус, ґрунтова відмінна, типи ґрунтів, моніторинг ґрунтів.

Аннотация. Проанализированы почвы как один из важнейших природных ресурсов. Приведены и охарактеризованы типы почв на территории Ровенской области. Осуществлен мониторинг почв Ровенской области по их типам. Освещены основные функции почвенного покрова и эволюция современных ґрунтообразующих процессов. Очерчены свойства почв по их ґрунтовым горизонтам. Раскрыта оценка эффективности плодородия почв по показателям (изменения запасов гумуса, изменения рН почвы (кислотности, щелочности), основных режимов в почвах (водного, воздушного, питательного) и др. Рекомендованы мероприятия по сохранению почв на территории Ровенской области по их типам.

Ключевые слова: почва, гумус, ґрунтовые отличия, типы почв, мониторинг почв.

Annotation. Soils play an extremely important role in the life of the biosphere in general and in human's life in particular. In soils, the biological cycle of substances is carried out, energy is distributed, the content of biofil elements is regulated, the thermal, air, biochemical and other regimes are regulated, water balance is formed. They are a unique and universal purifier of drinking water, the properties of soils are reflected in people health. In view of this, the monitoring of soils in Rivne region territory is relevant. The purpose of the study is to analyze the types of soils in the Rivne region and to take measures to

preserve them. The soils are formed in the surface layer of the earth's crust, in the most active part of the biosphere and are an independent natural-historical body as a result of the action of soil-forming rocks, climate, plants and animals, age, relief and human activity. The most important feature that distinguishes the soil from the rock is fertility. Soils are characterized by a variety of the profile structure, which has a direct diagnostic value. Three natural climatic zones are quite clearly distinguished on the territory of Rivne region: Polissya, Forest-steppe (broad-leaved zone) and Malaya Polissya. A large variety of soil crop rocks on the territory of the region caused a large variety of soil cover. According to large-scale soil surveys, 277 soils types were identified. It was generalized the variety of soils includes main types: sod-podzolic (area of 265 K hectares); gray podzolic (123); respectively sod (131); chernozems podzoleny (163); chernozem-meadow (54); chernozem carbonate and sod-carbonate (40); marshes (230) and eroded soils with the area of 2 K hectares. We have named and characterized the types of soils in the territory of the Rivne region. Monitoring of the soil of the Rivne region by types was carried out. The main functions of soil cover and evolution of modern soil-forming processes are highlighted. Properties of soils are described by each soil horizons. The estimation of the soil fertility efficiency has been carried out according to the indicators (changes in humus reserves, changes in soil pH (acidity, alkalinity), studies of basic regimes in soils (water, air, nutrient), etc. Recommendations to preserve the soils in the Rivne region according to their types were suggested. The use of peat for fuel is the most radical way to destroy peat soils in the Rivne region, so it is better to use peat for fertilizers. Geography and monitoring of the soil in the region is rather important as the anthropogenic activity of mankind grows.

Keywords: soil, humus, soil excellent, types of soils, soil monitoring.

Одним із найважливіших видів природних ресурсів є ґрунти. Ґрунти відіграють надзвичайно важливу роль в житті біосфери взагалі та людини зокрема. В ґрунтах здійснюється біологічний кругообіг речовин, розподіляється енергія, регулюється вміст біофільних елементів, регулюється тепловий, повітряний, біохімічний та інші режими, формується водний баланс. Вони є унікальним і універсальним очищувачем питної води, властивості ґрунтів відображаються на здоров'ї людей. З огляду на це, здійснення моніторингу ґрунтів території Рівненщини є актуальним.

Найбільш узагальнене трактування поняття «ґрунт» трактується як складна поліфункціональна, полідисперсна, гетерогенна, відкрита, чотирифазна структурна система, в поверхневій частині кори вивітрювання гірських порід, що володіє родючістю і є комплексною функцією гірської породи, організмів, клімату, рельєфу та часу [1]. Ґрунти часто називають «дзеркалом ландшафту», тому що в них відбивається вплив усіх чинників

природи та часу. Проблеми ґрунтознавства висвітлені у працях ґрунтознавців, геоморфологів та географів. Праці М. Кваші, І. Коротуна, В. Олійника [1–3] присвячені комплексним вивченням ґрунтів Рівненщини. В роботі використано фондові матеріали Рівненського філіалу Інституту землеустрою, облводгоспу та архіви результатів власних польових досліджень В. С. Олійника

Мета дослідження – проаналізувати типи ґрунтів у Рівненській області та навести заходи щодо їх збереження.

Завдання: охарактеризувати типи ґрунтів на території Рівненської області; розкрити властивості ґрунтів за їх ґрунтовими горизонтами; висвітлити основні функції ґрунтового покриву та еволюцію сучасних ґрунтоутворних процесів; здійснити оцінку ефективності родючості ґрунтів за різними показниками; здійснити моніторинг ґрунтів Рівненщини за їх типами.

Ґрунти утворюються в поверхневому шарі земної кори, у найбільш активній частині біосфери і є самостійним природо-історичним тілом в результаті дії ґрунтоутворних порід, клімату, рослин та тварин, віку, рельєфу і діяльності людини. Найважливішою ознакою, що відрізняє ґрунт від гірської породи, є родючість. Ґрунти характеризуються різною будовою профілю, що має безпосереднє діагностичне значення. Профіль ґрунту – це генетична цілісність його горизонтів, тобто певне вертикальне чергування генетичних горизонтів, які бувають складними, простими і різняться морфологічними ознаками: забарвленням, структурою, гранулометричним складом, новоутворенням та ін. В основу ґрунтової таксономії систематики ґрунтів покладено вчення про ґрунтові типи ґрунтів та типи ґрунтоутворення, тобто типи – це велика група ґрунтів, що розвиваються в однакових умовах і характеризуються яскравим проявом основного процесу ґрунтоутворення при можливому сполученні з іншими процесами [2].

На території Рівненщини досить чітко виділяють три природно-кліматичні зони: Полісся, Лісостеп та Мале Полісся. На території області надзвичайно велике різноманіття ґрунтових порід, що зумовило велику строкатість ґрунтового покриву. За даними крупномасштабних ґрунтових обстежень перший тур яких проводився в 1957–1958 рр., було виділено 277 ґрунтових відмін. При повторних обстеженнях дані уточнювались, доповнювались, але по-суті залишились такими ж, змінювались лише контури відмін, деякі переходили в інші види та підвиди (наприклад, глейові в глеюваті). При складанні ґрунтової карти області просторові зображення одержали 51 відміну. При узагальненні розмаїття ґрунтових відмін виділяють такі основні типи їх поширення: дерново-підзолисті площею 265 тис. га; сірі опідзолені (123 тис. га); відповідно дернові (131); чорноземи опідзолені (163); чорноземно-лучні (54); чорноземи карбонатні та дерново-карбонатні (40); болотні (230) та еродовані ґрунти площею 2 тис. га [2; 3].

Під час моніторингу ґрунтів Рівненщини здійснено всебічне вивчення

ґрунтів за їх типами, Висвітлено еволюцію ґрунтотворних процесів, напрямів та інтенсивності процесів деградації ґрунтів, основних режимів у ґрунтах (водного, повітряного, поживного та ін.). Нами розкрито оцінку ефективності родючості ґрунтів за такими показниками як зміни запасів гумусу, зміни рН ґрунту (кислотності, лужності) тощо та наведено рекомендації щодо збереження ґрунтів.

Дерново-підзолисті ґрунти є зональними для Полісся. Вони сформувалися під покривом лісової рослинності за участю трав'янистої, тобто в умовах двох протилежних процесів – підзолистого, при якому руйнуються мінеральні та органічні сполуки порід, і дернового, який зумовлює накопиченню органічних речовин. Ця дія буває як сумісною, так і почерговою при зміні типу рослинності. Лісова рослинність утворює органічні кислоти, агресивні до мінеральних речовин, що призводить до руйнування первинних мінералів, а звільнені іони та оксиди при проливному режимі виносяться в нижні горизонти. В умовах кислого середовища кремнезем залишається на місці утворення, накопичується і надає верхнім горизонтам білесоватий колір. Деякі вчені (Ф. Дюшафур, Н. Глінка) вважають, що при опідзоліні мулуваті частинки мігрують з верхніх горизонтів в нижні, без їх руйнування. Типова будова профілю дерново-підзолистих ґрунтів наступна: Не – гумусова-елювіальна, сірий або світло-сірий колір, нестійкої ґрунтової структури з білесими зернятами кремнезему, зазвичай зв'язнопіщаного або супіщаного гранскладу; Е – підзолистий (вимитий) елювіальний, білястий, плістчастий, зустрічаються конкреції; І – ілювіальний (вимитий), бурий, щільний, горіхуватий; Р – материнська порода [2].

Існує багато різновидів ґрунтів дерново-підзолистого типу в залежності від складу, будови та властивостей материнських порід і в першу чергу їх гранулометричного складу. Розрізняють слабо- середньо-підзолисті ґрунти, окремо, дернові приховано-підзолисті, за гранскладом – піщані, зв'язнопіщані, супіщані. Саме поширення різновидів дерново-підзолистих ґрунтів детермінує з межами геоморфологічних районів. Так на територіях Верхньоприпятьської акумулятивної низини та Сарнинської акумулятивної низини домінують дерново-слабопідзолисті ґрунти піщаного та зв'язнопіщаного гранскладу на глибоких алювіальних пісках. Гумусово-елювіальний горизонт цих ґрунтів складає 20–30 см. Характерне слабе забарвлення гумусом, ґрунти сірого кольору з білими піщинками кремнезему, нестійкої грудкової структури. Названий горизонт нерівномірно переходить в алювіальний горизонт, світлого чи жовтуватого кольору, піщаного гранскладу з залізо-марганцевими кондиціями й помітно переходить в ілювіальний горизонт, який дещо ущільнений, бурого чи вахристо-бурого кольору з псевдодібрами зв'язко-піщаного та супіщаного гранскладу. Вміст гумусу малий (1,1 %), з коливаннями (0,5–2,5 %), рН сольове, в середньому (5,2), гідролітична кислотність становить 2,3 (1,0–9,0), сума

ввібраних основ 2,1. Вміст рухомих макроелементів складає P_2O_5 (0,05 %) та K_2O (0,9 %) відповідно. Фізичні і водно-фізичні властивості різко змінюються по профілю. У верхньому шарі щільність коливається в межах $1,34\text{--}1,42 \text{ г/см}^3$, зольність – 42–46 %, вологоємність 6–16 % залежно від ваги, коефіцієнт фільтрації складає 1,6–3,5 м/добу. В ілювіальних горизонтах щільність збільшується до $1,65\text{--}1,75 \text{ г/см}^3$, вологоємність оцінюється у 9–11 %, а твердість – $10\text{--}11^{\text{кр}}/\text{см}^2$ [1–3].

Через малий вміст гумусу та інших поживних речовин макро- і мікроелементів, несприятливі водно-фізичні властивості, зокрема велику щільність, малу вологоємність, високу водопроникливість дані ґрунти мають низьку родючість. Для ефективного їх використання необхідно вносити підвищені дози органічних добрив (50–80 т/га) та здійснювати вапнування. Використовувати дані ґрунти найбільш доцільно для вирощування жита, картоплі, льону.

Зауважимо, що на переважаючому фоні таких ґрунтів окремими контурами на піщаних підвищеннях залягають дернові приховано-підзолисті піщані та зв'язно-піщані ґрунти. Гумусовий горизонт цих ґрунтів 10–25 см. Слабо забарвлений колір різко переходить в бурий та вохристо-бурий і на глибині 40–50 см у жовтувато-сірий. Тобто яскравих ознак підзолистості в цих ґрунтах немає, тому й називають приховано-підзолистами. Вміст гумусу 0,6%, характерні й мала вбирна здатність і буферність цих ґрунтів. Ґрунти дерново-підзолистого типу, які сформувалися в межах Волинського пасма на моренних відкладах, значно відрізняються від попередніх. Вони переважно супіщаного гранскладу, містять більше пилюватих частинок мулу і гумусу. Прослідковуються добре виражені генетичні горизонти. Середньопідзолисті горизонти досить щільні. Гумусу в цих ґрунтах 1,2 % (0,7–2,7), рН сольове – 5,6 (4,9–6,8), гідролітична кислотність – 2,3 (0,3–3,9), вміст макроелементів P_2O_5 (0,06 %) та K_2O (1,24 %), щільність ґрунту складає $1,43 \text{ г/см}^3$, вологоємність – 18 %, а коефіцієнт фільтрації варіює від 0,3 до $0,6 \text{ м/добу}$. В ілювіальних горизонтах щільність збільшується до $1,65 \text{ г/см}^3$, пористість зменшується до 29–32 % [1; 3]. Варто зазначити, що природна та ефективна родючість цих ґрунтів значно вища, що дозволяє вирощувати більш вибагливі культури.

Існує залежність між глибиною залягання водотривких порід і властивостями ґрунтів та їх продуктивністю. Тому властивості дерново-підзолистих ґрунтів, які сформувалися в межах Костопільської денудаційної рівнини, в умовах близького до поверхні залягання мергельно-крейдових порід є кращими. Гранулометричний склад супіщаний. Окремими контурами в комплексі в дещо інших орографічних умовах залягають середньопідзолисті ґрунти з зв'язнопіщаним гранскладом. Вміст гумусу в гумусово-ілювіальному горизонті складає 1,6–2,0 %, K_2O 20–40 мг/на 100 г ґрунту, рН сольова, становить 6,4–6,6; гідролітична кислотність – 1,3– 2,3 мг/на

100 г. Щільність гумусового горизонту 1,6-1,68 г/см², в ілювіальному горизонті сягає 1,79 г/ см², пористість загальна у верхньому шарі складає 38,4 %, твердість – 14–27 кг/ см², вологоємність визначено від 17 до 19 % залежно від ваги ґрунту, а коефіцієнт безнапірної фільтрації з поверхні складає 0,6 м/добу [1; 3]. На цих ґрунтах вирощують задовільні врожаї всіх районуваних культур.

Дерново-середньопідзолиті ґрунти, які покривають кристалічний щит у Клесівській денудатійній рівнині, переважно супіщаного гранскладу, з добре вираженими генетичними горизонтами. Вміст гумусу (1,0–1,2 %), (рН 4,9–5,6). Відрізняються великою щільністю гумусово-ілювіальних горизонтів, великим вмістом мінеральних речовин. При використанні необхідно здійснювати заходи з вапнування, внесення органічних добрив та певних мінеральних добрив.

Дерново-підзолиті оглеєні ґрунти займають знижені елементи рельєфу з періодичними або постійними перезволоженнями, які обумовлюють анаеробні процеси в результаті яких утворюються закисні сполуки переважно заліза та алюмінію. Розрізняють ступені оглеєності: сильно-глейові, глейові та глеюваті. Вміст гумусу в оглеєних ґрунтах дещо вищий (1,7 %), кислотність більша (рН 4,6–4,8) тому при їх використанні слід вносити азотні мінеральні добрива, здійснювати вапнування.

Сірі лісові опідзолені ґрунти сформувалися на лесових породах, у лісостеповій (широколистяній) зоні Рівненської області на вододільних плато та їх схилах Волинської височини і є зональними для лісостепової зони. Типова будова профілю цих ґрунтів така: Не – гумусово-ілювіальний, бурувато-сірий, горіхувато-грудкуватий з присипкою кремнезему, переважно крупнопилуватого, легкого суглинку; Е – підзолистий, білястий, слабогумусований, плитчастий, пухкий; І – ілювіальний, темнобурий, дуже щільний, горіхуватий, середньосуглинковий; Рк – лесоподібний суглинок, жовтуватого кольору, крунопилувато-легкосуглинкового гранскладу [2].

Виділяють ясно-сірі, сіро-опідзолені та темно-сірі ґрунтові відмінни. Морфологічна будова профілю ясно сірих ґрунтів близька до дерново-підзолистих ґрунтів. Під гумусовим горизонтом залягає білястий, пластинчастий, елювіальний горизонт, глибше знаходиться щільний елювій. У сірих опідзолених ґрунтах елювіальний горизонт слабо виявлений. Гумусовий горизонт дещо глибший, під елювіальним залягає такий же елювіальний горизонт, щільний, бурого кольору. Ці ґрунти мають найбільше поширення (близько 123 тис. га). І, як і попередні, бідні на гумус (1,7 %), мають незначні запаси азоту та фосфору (0, 012 %), велику кислотність (рН 5,1), вони безструктурні, схильні до запливання, і утворення кірки на поверхні. Разом з тим, ці ґрунти ефективно використовуються при вирощуванні зернових, круп'яних, технічних та плодкових культур. Профіль темно-сірих ґрунтів близький до чорноземних.

Властиві глибокий гумусовий горизонт (30–40 см), гумусованість до 50–60 см, вміст гумусу складає 2,2–3,0 %, рН (5,9), гідролітична кислотність 2,3 моль. Щільність 25 см шару 1,41–1,42 г/см³, пористість (44 %), твердість 12 кг/см², вологемкість (27 %), вологість в'янення складає 9–10 %, а коефіцієнт фільтрації 1,1 м/добу [1–3].

Оглеєні сірі опідзолені ґрунти поширені лише на знижених ділянках, де періодично застоюється вода атмосферних опадів. Елювіальний горизонт досить щільний. Ці ґрунти використовують для вирощування всіх районуваних сільгоспкультур. Дернові ґрунти поширені більше в поліських районах області, в лісостепу лише в заплавах і терасах річок. Будова профілю проста: Н – гумусовий, сірий або темно-сірий, грудновато-зернистий, пухкий; НР – перехідний, менш гумусований, світліший; Р – материнська порода різного генезису. Серед дернових ґрунтів зустрічається глибокий (розвинений) з гумусовим горизонтом 30–40 см та неглибокий (нерозвинений) з горизонтом 8–10 см. Властивості дернових ґрунтів, в значній мірі залежать від органічного складу. Вміст гумусу в зв'язнопіщаних відмінах становить 1,7 %, субпіщаних (2,7 %), суглинистих (3,3%). Найродючішими серед дернових ґрунтів є дерново-карбонатні. В народі їх називали ще «пшеничними» ґрунтами. Вміст гумусу у них 5–6 %, рН оцінюють 6,7–7. Потужність гумусового горизонту сягає до 100 см, а перехідні горизонти оглеєні. На цих ґрунтах вирощують високі врожаї пшениці, ячменю, цукрових буряків, овочевих культур. Дернові карбонатні ґрунти поширені переважно в місцях виходу на поверхню кристалічних порід. Вони короткопрофільні, щербеністі з вмістом гумусу 3–4 % [1–3].

Лучні ґрунти зустрічаються і, в поліській, і лісостеповій природних зонах Рівненщини. Зустрічаються на терасах, заплавах річок, балках, на пісках, супісках і суглинках під трав'янистою рослинністю в умовах достатнього зволоження. Вміст гумусу 3–7 %, рН в залежності від зони змінюється від 4,5 до 7,0. Біля русел річок, в балках зустрічаються шаруваті ґрунти. У лісостеповій зоні під пишною трав'янистою рослинністю в умовах близького залягання ґрунтових вод поширені лучно-чорноземні ґрунти, які у перехідних горизонтах мають ознаки оглеєння. За будовою профілю подібні до чорноземів, добре зволожені з великим вмістом гумусу (4,6–7,5 %), рН (6,1–7,0), Р₂О₅ – 0,09–0,28 %, К₂О – 2,0–2,3 % [1]. Ці ґрунти придатні для використання усіх сільгоспкультур, зокрема овочевих, ягідних та інших високопродуктивних рослин.

Чорноземи сформувались в лісостеповій зоні на лесових породах під трав'янистою рослинністю. Типова будова профілю розглядається як: Н – гумусовий, темно-сірий, зернистий, пухкий горизонти; НР – верхній перехідний, дещо освітлений ґрунтовато-зернистий; Ріж – нижній перехідний, сірорудно-бурий, грудкуватий; Рк – порода, палівокарбонатний лес. Серед чорноземів Рівненщини зустрічаються неглибокі, глибокі, середньоглибокі.

Найбільш поширені чорноземи малогумусні, слабогумусовані, опідзолені. Для неглибоких чорноземів характерне проникнення гумусу на глибину 80–110 см, гумусовий горизонт складає 35–45 см. Глибокі чорноземи відрізняються проникненням гумусу до 120–130 см, власне гумусовий шар сягає 40–50 см. За гранулометричним складом переважають легко та середньосуглинкові. На чорноземах внесення мінеральних добрив рекомендується у співвідношенні Н, Р, К як 1: 1: 1. Вилуговані чорноземи займають слабознижені ділянки. Для них характерна слаба кислотність у верхніх горизонтах. В чорноземів опідзолених спостерігаються пластичніша структура. Гумус і солі карбонатів проникають на глибину 120 см, структура схильна до запливання. Щебенуваті чорноземи на алювії карбонатних порід поширені на території малого Полісся та в Острозькому районі. У них мала товщина гумусового шару (20–25 см), реакція лужна, вміст гумусу складає 4–6 %, запаси фосфору і калію незначні. Фізичні та водно-фізичні властивості чорноземів оцінюються як високі. Властива зерниста структура, щільність – 0,9–1,3 г/см³, пористість загальна 55–60 %, пористість аерацій становить 15–20 %, твердість 8–10 кг/см², вологоємність оцінюють у 30–40 % в залежності від ваги ґрунту, водопроникність складає 1,0–1,5 м/добу [1–3].

Таким чином, великий вміст гумусу, поживних речовин, нейтральна реакція розчину, суглинковий грансклад й водно-фізичні властивості є сприятливі для вирощування сільськогосподарських культур. Чорноземи виступають еталонном родючості й використовуються для вирощування високоякісних зернових культур, цукрових буряків, кукурудзи та інших цінних продовольчих культур.

Болотні ґрунти, це саме верхній шар боліт, в якому змінюються окисно-відновні процеси утворенні за рахунок торфоутворення. На території Рівненщини виділяють мулувато-болотні ґрунти, де верхній горизонт являє органічно-мінеральну суміш, яка з глибини 40–70 см переходить в породу, частіше пісок.

У торфувато-глейових ґрунтах шар торфу складає 50–100 см, у торфових середньо-глибоких 100–200 см, а глибокі мають шар торфу більше 2 м. Виділяють й надглибокі ґрунти з вмістом торфу більше 3 м. За ступенем розкладу торфу торфові ґрунти поділяють на слабо-розкладені зі ступенем розкладу до 20 %, середньо-розкладені (20–40 %) і добре розкладені, де ступінь розкладу більше складає 40–60 %. За зольністю дані ґрунти поділяють на малозольні (зольність 5–12 %), середньозольні (до 30 %), багатозольні (30–50 %). Торфові ґрунти поділяють ще за ботанічним складом, а типи відповідно за типами боліт, на яких вони утворились: верхові (оліготрофні), перехідні (мезотрофні), низинні (евтрофні). Ботанічний склад даних ґрунтів формується від рослин торфоутворювачів. Наприклад, низинні болота покриті такими рослинами як вільха, верба, береза, з чагарників домінують крушина, горобина й калина. Під ними ховаються папороть, орляк, рогіз,

бобівник, образки, хміль, півники. На відкритих (без деревинної рослинності) ділянках домінують очерет, рогіз, бобівник, вовче тіло, плакун трава, шейхцерія, частуха, осока. На торфових болотах низинного типу до глибини 40 см переважає деревинно-осоковий склад рослинності, а глибше 50 см осоково-очеретяний. Зольність таких ґрунтів складає 3,5–60,5 %, рН сольова (4,0–6,5). Ступінь розкладу 20–50 %, зольність 7–19 %, щільність (0,10–0,25 г/см³), пористість загальна становить 90 % об'єму, вологоємність 35–87 % залежно від ваги; коефіцієнт фільтрації складає 0,50 м/добу [1–3]. Рослинами торфоутворювачами верхових боліт є сфагнові мохи (товщиною 40–60 см), пушиця, журавлина, росичка, андромеда. З водно фізичних властивостей характерні такі: зольність (5–7 %), щільність (0,09–0,12 г/см³), пористість (91 %), вологоємність (75–94 %). Ботанічний склад верхнього шару сфагнуво-осоковий, глибше очеретяний.

Гідротехнічні меліорації та сільськогосподарське освоєння досліджуваної території призвели до різких змін торфоболотних ґрунтів. Акумуляція органічної речовини змінюється розкладом, зменшується її запас, відбувається мінералізація та ущільнення, нагромаджується азот. Вміст азоту високий, а фосфору і калію дуже низький, тому для отримання задовільних урожаїв необхідно вносити вагомі дози фосфорно-калійних добрив. Площі торфових боліт низинного типу майже всі осушені. За останні роки багато з них не використовуються через відсутність добрив і засобів обробітку. Торфоболотні ґрунти перехідного та верхового типів взагалі недоцільно освоювати під сільгоспугіддя через надзвичайно високу кислотність й низьку природну родючість. Добування торфу на промислові потреби є одним із найбільш негативних впливів людини на ґрунт, адже руйнується багатофазна система продукту біосфери. Залишається неродюча порода, яка тривалий час не покривається рослинністю.

Еродовані ґрунти утворились внаслідок вітрової та водної ерозії. Вітрова ерозія проявляється лише у поліській частині території Рівненщини. Розвіюються горбисті піски (площа слабозакріплених пісків складає більше 25 тис. га [1]), а іноді й пересушені торфовища. Водна ерозія, що розвинена в лісостеповій частині території області, охопила біля 120 тис. га земель [1], з найбільшими площами в Рівненському та Млинівському районах. Серед еродованих розрізняють слабо-, середньо- та сильнозмиті ґрунти. На еродованих землях важливо застосовувати комплекс протиерозійних заходів, спеціальні ґрунтозахисні сівозміни, посадку чагарниково-деревинної рослинності, гідротехнічні споруди, здійснювати спеціальний обробіток ґрунту.

Моніторинг ґрунтів Рівненщини, окрім спостереження передбачає здійснення заходів щодо їх збереження. Важливими залишаються проведення сівозміни та регулювання внесення добрив. Адже відсутність сівозмін на території досліджуваного регіону та відсутність внесення

органічних добрив призводять до зменшення гумусу, найголовнішого фактора родючості ґрунтів. Прохід важкої сільськогосподарської техніки земельними угіддями вимагає чіткого контролю. Оскільки надмірна вага призводить до збільшення щільності ґрунту, його твердості, сприяє зменшенню пористості, як загальної так і капілярної, зменшує вологоємкість та водопроникність ґрунту. Важливим кроком до збереження ґрунтів є повне припинення осушення боліт. Оскільки болота є регулятором водності, над болотами в літню пору року температура на 3–4° нижча, ніж на суходолі, що сприяє випаданню опадів, які необхідні у літній період. Використання торфу на паливо, це найбільш радикальний спосіб знищення торфових ґрунтів на Рівненщині, тому краще використовувати торф на добриво. В разі використання торфових ґрунтів слід залишати шар торфу не менше 50 см. На схилових територіях крутизною більше 5° обробіток варто здійснювати поперек схилів. Рекомендуємо не висівати просапні культури. На схилах 10–15° варто запроваджувати ґрунтозахисні сівозміни з глибоким розпушенням ґрунту, а також здійснювати заліснення лісово-чагарниковою рослинністю.

Вважаємо, що моніторинг ґрунтів Рівненщини за їх типами є своєчасним в міру зростання антропогенної діяльності людства.

1. Олійник В.С. Регіональні моделі родючості ґрунтів / В.С. Олійник // Географія в інформаційному суспільстві. – К. – 2008. – С. 37–44. **2.** Кваша М. В. Ґрунти Рівненської області / М. В. Кваша. – Львів : Каменяр, 1970. – 130 с. **3.** Олейник В.С. / В. С. Олейник // География и мелиоративная характеристика гидроморфных почв Западного Полесья УРСР // Проблемы мелиоративной географии Припятского Полесья. – Л., 1987. – С. 88–92.

Рецензент: д.геогр.н., професор Калько А. Д.

Онишків З. М., д.пед.н., доцент (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

ПЕДАГОГИ-НОВАТОРИ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті охарактеризовано різні моделі закладів освіти сільської місцевості з досвіду роботи педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка. Розкрито, що характерною особливістю моделі гуцульської школи майбутнього є використання знань про історію Гуцульщини, природу і господарство краю, народне мистецтво, традиції і звичаї, утвердження здорового способу життя учнів, підвищення педагогічної майстерності вчителів. Показано, що предметом особливої уваги в роботі педагога-новатора І. Г. Ткаченка було трудове виховання і навчання, трудові традиції та шкільні свята. Визначено, що авторська модель школи О. А. Захаренка відповідає парадигмі особистісно-орієнтованого навчання і виховання.*

***Ключові слова:** сільська школа, народне мистецтво, трудове виховання, система стимулювання, самообслуговування, здоровий спосіб життя.*

***Аннотация.** В статье охарактеризованы различные модели учебных заведений сельской местности из опыта работы педагогов-новаторов П. В. Лосюка, А. А. Захаренко, Т. Г. Ткаченко. Раскрыто, что характерной особенностью модели гуцульской школы будущего является использование знаний об истории Гуцульщины, природе и хозяйстве края, народном искусстве, традициях и обычаях, утверждение здорового образа жизни учащихся, повышения педагогического мастерства учителей. Показано, что предметом особого внимания в работе педагога-новатора И. Г. Ткаченко было трудовое воспитание и обучение, трудовые традиции и школьные праздники. Определено, что авторская модель школы А. А. Захаренко отвечает парадигме личностно-ориентированного обучения и воспитания.*

***Ключевые слова:** сельская школа, народное искусство, трудовое воспитание, система стимулирования, самообслуживание, здоровый образ жизни.*

***Annotation.** The low number of pupils in educational establishments of rural area stipulates modernization of their network via the creation of new school models. Our study is dedicated to characteristics of different models of educational establishments of a rural area in the experience of innovative teachers P. V. Losiuk, O. A. Zakharchenko, T. H. Tkachenko. The model in the study is discussed as a*

pedagogical system, consisting of certain structural components, interacting with each other. A characteristic feature of the model of the Hutsul school of the future is the use of knowledge about the history of Hutsulshchyna, nature and economy, folk art, customs, and traditions. Means of realization of these data is different manuals, anthologies, dictionaries, literature and history journals, created by pupils and teachers of the school, museum of Hutsulshchyna art, Lesia Ukrainka literature and history museum, school folklore group. Necessary sports base, created in the school, conduction of different sport and recreation events promote the establishment of a healthy lifestyle of pupils. Improvement of pedagogical excellence in school-complex is promoted by different forms of methodical work. Labour education and training, labour traditions, school holidays, which are an effective means of labour education are subject of special attention in the work experience of innovative teacher I. H. Tkachenko. Conduction of months of science, the use of favorable opportunities of extended day care group were viewed by I. H. Tkachenko as an important factor of mental education. O. A. Zakharchenko's author's school model meets paradigm of person-oriented learning and education which is realized through creative interaction of teacher and pupils, education without forcing, a combination of individual and collective approaches to the activity of pupils, the creative interaction of school and family. Use of self-servicing in O. A. Zakharchenko's author's school, the system of stimulation for success in education and public work: certificates of merit, awards, stories about a student, his family in school or local newspaper, on television are worth attention.

Key words: *village school, folk art, labour education, the system of stimulation, self-servicing, healthy lifestyle.*

В умовах реформування системи освіти зростають вимоги держави щодо рівня підготовленості випускників закладів загальної середньої освіти, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Суттєве зменшення наповнюваності класів та кількості учнів у школах сільської місцевості потребує значних витрат для їх забезпечення. Тому виникає потреба у модернізації мережі закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості. Розв'язанню цієї проблеми сприяє створення моделей закладів загальної середньої освіти, які здатні забезпечити підвищення якості підготовки учнів.

Науковці по-різному трактують зміст поняття «модель». Під моделлю розуміють таку розумну систему, яка здатна змінити об'єкт дослідження так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [1, с. 125]. Ми розглядаємо модель як педагогічну систему, яка складається із взаємозв'язаних структурних компонентів.

Питання роботи сільської школи знайшло належне відображення в дослідження І. І. Іванюк, О. Я. Савченко, Н. І. Шиян, О. М. Коберник, І. Г. Осадчого, В. В. Мелешко та ін.

Цінним є досвід роботи сільської школи, відображений в педагогічній спадщині педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка. Здобутки цих педагогів-новаторів збагатили педагогічну науку і практику з питань розробки моделей сучасної початкової школи в сільській місцевості.

Мета статті – розкрити особливості організації освітнього процесу в умовах сільської школи з досвіду роботи педагогів-новаторів П. В. Лосюка, О. А. Захаренка, Т. Г. Ткаченка.

Модель гуцульської школи майбутнього. Вартим уваги є досвід роботи Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів Косівського району Івано-Франківської області, до складу якої входить Яворівська загальноосвітня школа I–III ступенів та позашкільний заклад – Яворівський центр дитячої творчості, директором якого є Петро Васильович Лосюк, заслужений учитель України, кандидат педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України.

«Характерною особливістю навчально-виховного процесу в школі є використання гуцульщинознавства, а це – знання про історію Гуцульщини, природу і господарство краю, народне мистецтво, фольклор, традиції і звичаї тощо, – відзначає П. В. Лосюк [2, с. 214]. На допомогу вчителям з цього питання видано «Бібліотеку гуцульської школи», до якої увійшли посібники «Плай» (книга для читання про Гуцульщину), «Флояра» (хрестоматія з гуцульського фольклору), «Гуцульська школа», «Мій рідний край», «Гуцульщинознавство в українській національній школі», «Хрестоматія з гуцульщинознавства», «Гуцульщина літературна», «Школа здібностей», «Поговоримо про гуцульщину англійською», словник «Гуцульські говірки», науково-педагогічні та літературно-краєзнавчі журнали «Гуцульська школа» та ін.

Яворівська школа-комплекс є носієм автентичної культури гуцулів, оскільки виховання школярів на народних звичаях, обрядах, традиціях є першоосновою у вивченні гуцульського фольклору і народного мистецтва. Батьки вже з раннього віку прищеплюють дітям любов до народного мистецтва, до рідної природи, що служить основою для розвитку декоративно-прикладного мистецтва в школі. Школа сприяє формуванню виховного середовища на основі гуцульської етнопедагогіки.

Педагогічний колектив Яворівської школи-комплексу велику увагу приділяє естетичному вихованню школярів. Цьому сприяють створені в школі зала мистецтв, музей мистецтва Гуцульщини, літературно-краєзнавчий музей Лесі Українки. Шкільний фольклорний колектив «Молода гуцулія», відомий поза межами краю.

Для зміцнення здоров'я та утвердження здорового способу життя в школі створена необхідна спортивна база – спортивна зала, стадіон з необхідними спортивними спорудами, ігровими майданчиками, футбольним полем, гірськолижною базою. Традиційними стали проведення «Свята зими», «Свята проводів зими», днів здоров'я, загальношкільних спартакіад, змагань з окремих видів спорту.

Педагогічний колектив школи систематично працює над підвищенням професійної майстерності. Цьому сприяють різноманітні форми методичної роботи: тематичні педагогічні ради, засідання методичних об'єднань, творчі групи вчителів, школа молодого вчителя, предметні і методичні тижні та ін.

Організація виховного процесу в школі-комплексі здійснюється на основі принципів єдності національного та загальнолюдського, природо-відповідності, культуровідповідності, гуманізації, диференціації та індивідуалізації, наступності та безперервності, єдності навчання та виховання, демократизації, активності, самодіяльності і творчої ініціативи, гармонізації родинного і суспільного виховання, що сприяє здійсненню морально-патріотичного, правового, розумового, естетичного, фізичного, господарсько-трудового, родинно-сімейного виховання, формуванню здорового способу життя.

Модель сільської школи у науково-практичному пошуку І. Г. Ткаченка. Ефективну модель сільської школи на базі Богданівської середньої школи № 1 Знам'янського району Кіровоградської області створив Іван Гурович Ткаченко. Предметом особливої уваги в дослідженні І. Г. Ткаченка були проблеми сільської школи, зокрема особливості трудового навчання і виховання, а саме: розробка змісту, форм і методів реалізації трудового виховання, навчання й соціалізації учнівської молоді. І. Г. Ткаченко в практиці роботи школи реалізував єдність трудового виховання та загального розвитку учнів через систему уроків, факультативних занять, гуртків, учнівських бригад, наукових товариств.

Педагог-новатор вважав, що «навчальна праця в сільській школі може виконувати закладені в ній функції за умов, коли вона поєднується з вивченням наукових основ сучасного виробництва, прогресивною технологією, механізацією та автоматизацією виробничих процесів» [3, с. 235], тому він впроваджував ідею інтеграції природничих наук і сільськогосподарських знань.

І. Г. Ткаченко визначив зміст системи трудового виховання та її складові частини: трудове навчання в позакласній роботі – в гуртках, секціях, наукових товариствах; трудове виховання в сім'ї; трудове виховання в колективах винахідників і раціоналізаторів базового виробництва; науково обґрунтував види сільськогосподарської праці для учнів відповідно до їх віку, здоров'я, що сприяли розвитку природних задатків і здібностей, задовольняли їх допитливість і пізнавальні інтереси.

Педагоги Богданівської школи не обмежувалися лише організацією трудового навчання та виховання, а працювали над збагаченням взаємозв'язку праці та навчання. Сільськогосподарське оточення, в якому працює сільська школа, спілкування з людьми сільськогосподарських професій, – вважав І. Г. Ткаченко, – збагачує соціальний та виробничий досвід учнів. Тому він рекомендував учителям на уроках наводити такі приклади, які б характеризували сучасне сільське виробництво, працівників цього виробництва, які досконало володіють новою технікою, прогресивною технологією, досягають високого рівня продуктивності праці. Використання таких прикладів вимагає від учителя знання теоретичних і практичних основ сучасного сільськогосподарського виробництва. Тому необхідно збагатити ерудицію сільського вчителя науковими знаннями про сучасне сільськогосподарське виробництво, що сприятиме підвищенню якості трудового виховання й політехнічної освіти учнів сільської школи, цілеспрямованіше готуватиме їх до праці в сільському господарстві [3, с. 261–263].

Як важливий засіб формування особистості учня І. Ткаченко розглядає трудові традиції, шкільні свята: «Свято врожаю», «Свято першої борозни», «Я – член учнівської бригади», «День лісу», «Свято матері», «День птахів», «Змолоду честь трудову бережи», «Естафета поколінь хліборобів» тощо. Ці заходи були й ефективним засобом трудового виховання.

Важливим чинником розумового виховання, крім уроків, І. Г. Ткаченко вважав позакласну роботу, однією із форм якої є місячники науки. «Виховна мета місячників науки – збудити в учнів інтерес до вивчення даної науки; залучити їх до читання науково-популярної літератури; ознайомити з видатними вітчизняними вченими і їх внеском у скарбницю світової науки; показати застосування науки у виробництві; активізувати роботу в секціях і гуртках; об'єктивно оцінити успіхи кожного учня в оволодінні предметом цієї науки в школі; зробити творчі здобутки окремих учнів надбанням шкільного колективу, сім'ї і громадськості» [3, с. 147].

Сприятливі можливості для розумового виховання має група продовженого дня. Ефективність цієї роботи, вважав І. Г. Ткаченко, залежить від знання вихователем індивідуальних особливостей кожного учня – його здоров'я, рівня організації навчальної праці під час виконання самостійної роботи, стану засвоєння навчальної програми з кожного предмета тощо. З цією метою вихователі груп продовженого дня складали психолого-педагогічні картки на кожного учня.

Модель Сахнівської середньої школи в педагогічній спадщині О. А. Захаренка. Творцем авторської «школи над Россю» – Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області є О. А. Захаренко. Девізом цієї школи стали слова його директора: «Поспішайте робити добро. Духовне добро. Воно стократ цінніше від матеріального».

Самобутній педагогічний талант О. А. Захаренка полягав у створеній ним структурі навчально-виховного середовища Сахнівської середньої школи, яке складається з п'яти основних навчально-виховних центрів [4, с. 21–25].

Освітній центр включає навчальні приміщення для учнів молодших класів (навчальні кімнати, кімнати відпочинку, комп'ютерний комплекс, зал казок), а також навчальні кабінети для учнів основної та старшої школи.

Центр здоров'я складається зі спортивного залу, зимового і літнього плавальних басейнів, волейбольного і баскетбольного майданчиків, дендропарку, стрілецького тиру, майданчика для занять гімнастикою, а також облаштованого фітобару, де готують лікувально-профілактичні чаї.

Важливе місце у Сахнівській середній школі посідає культурно-виховний центр, до складу якого входять хореографічний зал, музичний салон, філіал школи мистецтв, творчі об'єднання, клуби за інтересами, вокально-інструментальний ансамбль, ляльковий театр, художня і балетна студії та ін.

Силами батьків та вчителів споруджений Сахнівський музейно-навчальний комплекс, що складається з чотирьох залів. «У ньому зібрані старовинні знаряддя праці: викопне кам'яне рубило і серп, виготовлені місцевим ковалем, бительня, гребінь з днищем, прядка і ткацький верстат. Відтворено куточок убогого селянського житла із старовинним начинням: мисником, каганцем, лампадою» [4, с. 23]. А також у музеї знаходяться експонати, що розповідають про створення колгоспу, листи, документи, скупі газетні повідомлення, ордени і медалі, якими нагороджено учасників боїв за Вітчизну, документи, фотографії, особисті речі односельців, матеріали про трударів сьогоднішньої Сахнівки. Це незвичайний музей. Він є музеєм всієї Сахнівки.

Чільне місце у структурі навчально-виховного середовища Сахнівської середньої школи посідає навчально-ідеологічний центр, до якого входять музей бойової і трудової слави, планетарій і обсерваторія, шкільний космодром («Сахнівський Байконур»), приміщення виставки дитячої творчості.

Значну увагу педагоги Сахнівської середньої школи приділяють трудовому вихованню. Центр трудового навчання й виховання має відповідну базу: сім цехів – токарний, слюсарний, деревообробний, кулінарний, інструментальний та електроцех; шкільне поле, теплиці, навчально-дослідні ділянки, машинно-тракторний парк у мініатюрі (комбайн, трактор, автомобіль, моторолер). Учні початкових класів щодня впродовж години працюють – беруть участь в операціях «Колосок», збирають насіння цінних рослин, охороняють птахів, мурашники та ін.

Уся Сахнівська школа знаходиться на повному самообслуговуванні: школярі стежать за чистотою в навчальних кімнатах, прибирають, роблять дрібний ремонт шкільного обладнання, дбають про чистоту свого робочого місця, одягу, інвентарю. У ній панує справжній культ праці – почуття поваги до праці і до людей праці, до матеріальних і духовних благ,

створених людьми, нетерпимість до бруду, безладу, турбота про чистоту, порядок, красу в усьому, відчуття задоволення від виконаної роботи.

Заслуговує уваги концепція індивідуальної роботи з дитиною в Сахнівській середній школі, що ґрунтується на традиційному принципі: допомогти дитині утвердити себе в конкретній справі. У дитини повинна бути конкретна справа, в якій вона повинна прагнути досягти висот, що допоможе їй самоутвердитися. Основою виховної системи, на якій базується робота цієї школи, є вічні людські цінності: культ матері в родині, милосердя, працьовитість, любов до рідної землі, до рідного краю, краса природи.

О. А. Захаренко обґрунтував методологічні засади своєї «педагогіки конкретної мети», суть якої полягає в тому, що перед шкільним колективом ставилася конкретна мета, яка захоплювала, згуртовувала і об'єднувала зусилля всіх у її досягненні. На сьогодні можна сказати, що конкретною метою його життя було створення школи, де панує атмосфера творчості, радості, морального і фізичного здоров'я, в якій уміють цінувати добро, справедливість, впевненість у своїх силах.

Особливою є система стимулювання в авторській школі О. А. Захаренка, де передбачено стипендії для відмінників, а також за успіхи з окремих предметів, грамоти за успіхи на олімпіадах, призи за активність у шкільних справах. До засобів морального стимулювання входили розповідь про учня, його родину в шкільній газеті або по місцевому телебаченню. У школі є свій телецентр, який виходить в ефір з новинами щодня і дивляться їх навіть у сусідніх селах.

В авторській школі О. А. Захаренка панувала ідея творчості. Цьому сприяли такі засоби стимулювання інтересу в дитини, як гра, турнір «Що? Де? Коли?», огляди-конкурси на кращий клас, ділянку, клумбу та ін.

О. Захаренко вимогливо ставився до підбору педагогічних кадрів, особливо для початкової школи. Він підкреслював, що важко переоцінити роль першого вчителя, адже він тримає у своїх руках майбутнє дитини, а в кінцевому випадку – майбутнє держави. Для початкової школи потрібно вибирати людей обдарованих, з творчою жилкою, з великим бажанням працювати, тому відбір фахівців потрібно починати ще з педагогічних класів, коледжів, університетів [5, с. 16].

Педагогічна система О. А. Захаренка ґрунтується на злагодженій співпраці сім'ї та школи. Батьки є постійними учасниками всіх шкільних справ, практично всі шкільні споруди збудовані толокою, руками вчителів і батьків. При школі діє батьківський університет; досвід сімейного виховання узагальнюється в художньо-педагогічній формі. Діти спільно з батьками складають свій родовід, занотовують важливі події з життя родини.

Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що діяльність педагогічного колективу Яворівської школи-комплексу становить перспективну модель

розвитку сучасної школи в сільській місцевості. Досвід роботи Богданівської середньої школи під керівництвом І. Г. Ткаченка, який ґрунтується на моделі взаємозв'язку трудового виховання та навчання, зв'язку навчання з виробничою працею, на ідеях гуманізму, використання впливу середовища, природи, традицій безперечно вартує уваги і на сьогоднішньому етапі розвитку сільської школи. Авторська школа О. А. Захаренка відповідає парадигмі особистісно орієнтованого навчання і виховання, тому що вона спирається на принцип гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості, зокрема ідею творчої взаємодії вчителя та учня, навчання без примусу, ідею досягнення поставленої мети, поєднання індивідуального та колективного підходів до діяльності учнів, самоврядування, індивідуального підходу до виховання, співпрацю школи з батьками, громадськістю тощо. Таким чином, виділені та охарактеризовані нами моделі закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості сприятимуть модернізації їх мережі, що, в свою чергу, забезпечить підвищення якості освіти, раціональне використання бюджетних коштів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделі сучасної початкової школи у сільській місцевості.

1. Штофф В. А. Роль моделей в познанні / В. А. Штофф. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1963. – 128 с. **2.** Лосюк П. В. Гуцульська школа майбутнього / П. В. Лосюк // Моделі розвитку сучасної української школи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 11–13 жовтня 2006 р., Черкаси – Соснівка. – К. : СПД Богданова А. М., 2007. – С. 212–214. **3.** Ткаченко І. Г. Богданівська середня школа імені В. І. Леніна / І. Г. Ткаченко. – К. : Радянська школа, 1975. – 276 с. **4.** Захаренко О. А. Слово до нащадків / О. А. Захаренко. – К. : СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с. **5.** Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро / Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини / О. А. Захаренко. – Черкаси, 1997. – 28 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Кодлюк Я. П.

Осіпчук О. В., викладач, Кочмар Д. А., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

***Анотація.** У статті проаналізовано традиційні та інноваційні методи навчання іноземної мови та їх ефективне поєднання. Висвітлено актуальне питання їх використання в освітньому середовищі вищої школи. Розкрито поняття «методу навчання». Визначено доцільність та необхідність впровадження інноваційних методів навчання іноземної мови в практику організації освітнього процесу у вищій школі. Запропоновано характеристику окремих традиційних методів (прямий метод, граматики-перекладний, аудіо-лінгвальний) та інноваційних (метод сценарію, метод «case study», метод проєктів). Обґрунтовано, що використання інноваційних методів спонукає студента активно діяти, співпрацювати, шукати та приймати рішення, висловлювати свою думку і дає можливість викладачеві активізувати мовленнєву діяльність студентів, сформувані необхідні вміння і навички.*

***Ключові слова:** інноваційні методи, традиційні методи, навчання іноземної мови, ефективне поєднання.*

***Аннотация.** В статье проанализированы традиционные и инновационные методы обучения иностранному языку и их эффективное сочетание. Освещен актуальный вопрос их применения в научной среде высшей школы. Раскрыто понятие «метод обучения». Определена целесообразность внедрения инновационных методов обучения иностранному языку в практику организации образовательного процесса в высшей школе. Предложена характеристика отдельных традиционных методов (прямой метод, грамматико-переводной, аудио-лингвальный) и инновационных (метод сценария, метод «case study», метод проектов). Обосновано, что использование инновационных методов побуждает студента активно действовать, сотрудничать, искать и принимать решения, высказывать свое мнение и дает возможность преподавателю активизировать речевую деятельность студентов, сформировать необходимые умения и навыки.*

***Ключевые слова:** инновационные методы, традиционные методы, обучения иностранному языку, эффективное сочетание.*

***Annotation.** The importance of foreign languages learning in the modern world as a result of Ukraine's integration into the world community is described in the article. The necessity of qualitative linguistic training in higher educational*

institutions is determined. It guarantees success, professionalism, competitive ability for students in the modern world. It is noticed that curriculums of higher educational institutions meet the requirements of the modern world and language proficiency. It is determined that an individual approach to language and creativeness of a university teacher are very important in the educational process. The role of the university teacher in the modern world is described. The university teacher's role in the modern world is not only to improve foreign languages skills of students, to bring up, to develop respect for culture and traditions of a country, to encourage active collaboration, to develop positive teacher-student relationships, but also to interact with students as equals. It is noticed that partnership, interaction, interplay are the results of joint and creative activities of the university teacher and students. The article deals with traditional and innovative methods of foreign language teaching and their effective combination. The article highlights the actual issue of their usage in educational environment of higher educational institutions. The term «method of teaching» is described in the article. The authors offer description of some traditional methods (direct method, grammar-translation method, audio-lingual method) and innovative methods (scenario method, case study method, project method). The feasibility and necessity of the innovative methods and their implementation in practice of the educational process in higher educational institutions are determined. The authors notice that there are many traditional and innovative methods and it is worthy to use different types of activity because the usage of the innovative methods in connection with the traditional methods activates educational process, motivates students, helps students to make decisions for themselves. The usage of the innovative methods is an important improvement of the educational process in higher educational institutions.

Key words: *innovative methods, traditional methods, foreign language teaching, effective combination.*

Знання іноземних мов – це ключ до успіху в сучасному світі. Загалом людина, яка володіє мовами, – різнобічно розвинута особистість, володіє кращими здібностями до вивчення нового, більш впевнена у спілкуванні з людьми. Інтеграція України у світову спільноту потребує досконалого володіння іноземними мовами. Тому використання інноваційних методів визначене як один з пріоритетних напрямів реформування освіти.

Знання іноземної мови – запорука вдалої кар'єри студентів. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою неможливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі. Робочі навчальні програми вищих навчальних закладів відображають вимоги сучасності у вивченні іноземних мов та володіння ними на фаховому рівні. Якісна мовна підготовка студентів неможлива без використання сучасних інноваційних методів.

Викладачеві важливо знати новітні методи викладання іноземної мови, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі, щоб вдало підібрати той

чи інший метод відповідно до рівня знань, інтересів студентів. Креативний та нетиповий підхід викладача до своєї роботи – важлива складова у навчальному процесі, оскільки «педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога» [1, с. 159–160].

Аналіз науково-методичної літератури доводить, що розв'язанню поставлених проблем присвячені праці багатьох дослідників педагогічної інноватики. Серед них, зокрема, Е. Г. Азімов, П. Г. Асоянц, І. Є. Булах, Т. І. Беленька, Ю. А. Гапон, Б. С. Городнича, А. М. Довгялло, А. І. Каменський, Т. І. Коваль, Л. І. Морська, В. Я. Ляудіс, Е. Л. Носенко, О. А. Палій, Є. О. Плотников, В. І. Стрілець, П. І. Сердюков, І. В. Максак, С. В. Титова, О. К. Тихомиров, О. Л. Цеомашко, Г. С. Чекаль, Н. М. Чемерис, Б. І. Шуневіч.

Проблеми використання інноваційних методів у вищому навчальному закладі під час навчання іноземної мови досліджували О. Золотавіна, М. Махінова, О. Сидорук, О. Гарнопольський.

Світовий досвід підготовки фахівців у вищій школі доводить, що найголовнішою навичкою, яку здобуває студент під час навчання, є вміння сприймати будь-яку наочну, вербальну інформацію, приймати рішення, передбачати його можливі наслідки, визначати оптимальні шляхи реалізації цього рішення, сміливо висловлювати свою думку, тому все це має бути враховано при постановці цілей, виборі методів та засобів навчання.

З часом відбуваються зміни у викладанні іноземних мов, з'являються нові підходи і тенденції, тому дослідження інноваційних методів є актуальним.

Мета статті полягає у дослідженні використання інноваційних методів у навчанні іноземної мови у сучасній вищій школі, а також у виявленні їх ефективності у порівнянні з традиційними підходами.

Що ж таке «метод»? Методи навчання – це «упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання навчально-виховних завдань». Метод навчання виступає «інструментом діяльності вчителя для виконання керівної функції – навчіння» [1, с. 150].

Методи навчання дають відповідь на запитання «Як навчити?» Поняття «метод» означає шлях до поставленої мети. В сучасній методиці навчання іноземних мов метод трактується в широкому і вузькому смислі. В широкому смислі метод означає систему навчання. В методиці відома ціла низка методів: прямий метод, комунікативний метод, аудіо-лінгвальний метод та ін. У вузькому смислі метод означає спосіб упорядкування діяльності вчителя та учня на шляху до поставлених цілей навчання. В цьому смислі метод – це спосіб, що забезпечує взаємодію учня і вчителя [2, с. 53].

Безпосередній/прямий метод. Це найстарший метод навчання іноземної мови, який полягає у постійному і безпосередньому контакті викладача зі студентом, де викладач відіграє роль керівника і наставника. Основною метою є розуміння висловлювання інших, тобто опанування мистецтва

вільного володіння мови в розмові. Недоліком є відсутність послідовності в презентації конкретних тем, тобто в виборі і градації дидактичного матеріалу.

Звісно, викладач іноземної мови навчає студентів та формує в них почуття комунікативної компетенції, виховує їх, розвиває в них почуття поваги до культури та традицій країни, заохочує до сумісної праці та активної діяльності, але в сучасній школі це швидше взаємодія рівних партнерів. Коли викладач діє на студента не як на об'єкт. В умовах спільної творчої діяльності викладача та студентів, тобто в умовах взаємодії, між ними складаються відносини партнерства, які проявляються у взаємозв'язку і взаємовпливі. Викладач стає не керівником над студентом, а партнером.

Грамотико-перекладний метод, який можна віднести до стандартних, і досі має місце у процесі навчання. Мета цього методу полягає у вивченні мови для вільного читання літературних текстів. Для цього слід ознайомитись з граматичною системою мови та опанувати лексику. Основним матеріалом тут є тексти, які перекладаються на рідну мову, аналізуючи при цьому граматичну структуру та лексику. Звісно, цей метод має багато плюсів, але недоліком такого методу вважається нехтування усним спілкуванням, яке домінує в щоденному житті.

Крім того, сучасність вимагає більше, ніж вміння перекладати. Співпраця з іншими вищими навчальними закладами (ВНЗ), обмін студентами, навчання за кордоном, модернізація всієї системи освіти вимагає активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу, для досягнення комунікативної компетенції, розвитку і самовдосконалення особистості, розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях.

Аудіо-лінгвальний метод. Цей метод був заснований в США під час Другої світової війни. Він ставив перед собою ціль – розвиток мовних навичок в строго визначеному порядку: аудіювання-говоріння-читання-письмо. Цей метод передбачає багаторазові, механічні повторювання матеріалу. Студенти в жоден спосіб не заохочуються до креативного використання мови. Їхнім завданням є вивчити стандартні структури і вміти їх використати відповідно до ситуації. Результат володіння мови контролюється за допомогою спеціально створених тестових завдань. Цей метод має переваги. Ними вважаються розробка ситуаційних технік презентації нового граматичного матеріалу і конкретного набору завдань.

Когнітивний метод. Основою методу є свідоме володіння граматичними конструкціями та поповнення лексики. За найбільш результативний підхід вважається дедукційний, який дає можливість студенту дослідити суть проблеми. Заслугою такого методу було впровадження до дидактичного процесу ситуаційних вправ, з'являються завдання, які вимагають креативного застосування мовних знань і завдання відкритого типу, які вимагають аналізу та дедукції.

Таким чином, синтез когнітивних методів навчання та вимог щодо викладання іноземної мови у ВНЗ дозволяє знайти шляхи до вирішення традиційних завдань навчального процесу і, паралельно, до розвитку інтелектуального і творчого потенціалу студентів.

Оскільки мова – це універсальна база мислення, знання іноземної мови слід розглядати з погляду вдосконалення інтелектуальних здібностей (пам'яті, уяви, логічного, креативного, критичного мислення). Творча здібність – це вміння відкривати щось нове, знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, усвідомлювати і аналізувати свій досвід. Завдяки творчій діяльності розвивається здатність самостійно реалізувати свої можливості, самореалізація веде до особистісного зростання загалом і мовної компетенції зокрема. Механічне вивчення схем не дає можливості вільного володіння мови. Заучування слів, висловів, речень чи текстів – один із способів освоєння нових знань, умінь і навичок. Цей метод досить простий і, можливо, іноді потрібний, але, на нашу думку, не найефективніший і зводиться лише до багаторазового повторення однакових дій.

В методиці розрізняють традиційні та альтернативні методи навчання. Існують такі альтернативні методи, як метод повної фізичної реакції (Total Physical Response), драматико-педагогічний метод, сугестивний метод, мовчазний метод, груповий метод.

Процес навчання іноземної мови – не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову. Він потребує напруженої розумової роботи та активної участі в процесі. Цього можна досягти тільки активним навчанням за допомогою інноваційних освітніх технологій.

До інноваційних навчальних методів можна віднести: навчання з комп'ютерною підтримкою (CALL), метод симуляцій, метод сценарію (storyline method), метод рольової гри, метод «case-study», метод проєктів, метод каруселі, метод групових пазлів. Комп'ютеризоване навчання іноземних мов широко використовується в США, Японії, Австралії, західноєвропейських країнах для розвитку навичок читання, письма, говоріння й аудіювання.

Оволодіння комунікативною і міжкультурною компетенцією неможливе без практики спілкування, і використання ресурсів Інтернет на занятті іноземної мови просто незамінне: віртуальне середовище Інтернет дозволяє його користувачам спілкуватись з реальними співрозмовниками на актуальні для обох сторін теми.

Один з поширених засобів інформаційних технологій – електронні підручники. Студенти мають можливість переглядати тематичні відеоматеріали, фільми. Під час виконання завдань студенти можуть користуватись мультимедійними програмами, енциклопедіями, довідниками, електронними та он-лайн словниками («Lingvo» та ін.)

Однак, слід пам'ятати, що інтернет – лише допоміжний технічний засіб навчання і для досягнення оптимальних результатів необхідно грамотно інтегрувати його використання в процес навчання.

Метод симуляції допомагає студентам відчути себе в певній ролі, яка може мати відношення до їх майбутньої професії, суспільного і повсякденного життя. Функцією викладача є розподілити між студентами конкретні ролі (залежно від теми), вибрати лексичний матеріал відповідно до теми симуляції, дати поради, які допоможуть виконати завдання. Безсумнівно, такий вид діяльності характеризується високим рівнем зацікавленості студентів, які, по-перше, об'єднуються колективним духом спільної праці, по-друге, мають можливість уявити себе у певній ролі та, по-третє, можуть самореалізуватись. Крім того, позитивним є те, що студенти спілкуються іноземною мовою на певну тему, що не може не сприяти кращому засвоєнню лексичного матеріалу.

Метод Storyline започаткований у Шотландії. Під час його використання викладачем, студенти, опираючись на вже існуючі знання і відповідаючи на запитання викладача, створюють власні моделі, пов'язані з темою.

Метод рольової гри дозволяє студентам бути причетними до розробки якоїсь теми, яку вивчають, побути у ролі когось іншого, спробувати застосувати свої знання в конкретній ситуації. Згідно з визначенням українських вчених, рольова гра – імпровізоване розігрування заданої ситуації [3, с. 93]. Згідно з Оксфордським словником – це навчальна діяльність, де ви виступаєте в ролі будь-якої людини в певній ситуації [4]. На нашу думку, рольові ігри не замінюють традиційні методи навчання, але доповнюють їх, роблять заняття цікавішими і головне допомагають досягнути мети навчання. Метод рольових ігор може використовуватись у поєднанні з іншими. На нашу думку, використання рольових ігор підвищує інтерес до навчальних занять і проблем, які розглядаються, студенти отримують нову інформацію, вчаться приймати рішення. Рольова гра допомагає реалізувати основний принцип – комунікативної спрямованості англійського навчання.

Метод case study є одним з найефективніших методів у сучасній методикі. Під час активного спілкування студенти дискутують, досліджують, обговорюють реальні ситуації, вирішують завдання викладача, які входять до підготовленого ним кейсу. Це стимулює їх розвивати навички проблемного пошуку.

Метод проектів – один з важливих засобів використання комунікативних умінь і навичок у практичному середовищі. Він передбачає співпрацю викладача і студента, креативний підхід до поставлених завдань і створення доповіді, презентації чи статті. Перевагами даного методу є те, що викладач має можливість ввести студента у активне мовне середовище, сформувати необхідні вміння і навички, активізувати мовленнєву діяльність.

Отже, використання різних методів зробить процес навчання різноманітним, зацікавить студентів та підвищить учбову активність, дасть можливість продемонструвати власні сили та повірити в них. Крім того, сприятиме зростанню ефективності всієї навчальної діяльності.

Слід відзначити, що важливим завданням викладача є спонукати студента висловлювати свою думку, відповідати на запитання, шукати рішення і

мислити нестандартно, але не виправлення помилок, що можуть виникати у студентів під час висловлювання своїх думок, оскільки подібні невчасні виправлення можуть повернути студента за той «мовний бар'єр», за яким нема місця мовленнєвій компетенції. Помилки, звичайно, потребують виправлення, але це можна зробити після обговорення.

Отже, можна виділити такі переваги інноваційних методів навчання:

1. Постійний взаємозв'язок між учасниками спілкування;
2. Студенти не бояться робити помилок;
3. Студенти мають можливість подолати страх перед мовним бар'єром;
4. Студенти мають можливість висловлювати свої думки;
5. Студенти можуть використовувати свої знання й досвід, набутий раніше;
6. Викладач не домінує;
7. Слабші студенти можуть отримати допомогу від сильніших;
8. Кожен студент залучається до роботи.

Крім того, використання інноваційних методів навчання спонукає не лише студента, але і викладача до постійної творчої діяльності, сприяє розвитку педагогічних здібностей. Використання інноваційних методів у навчанні іноземної мови дає змогу практично збільшити кількість розмовної практики, що зацікавлює студентів. Слід пам'ятати, що навчальний процес не може бути механічним, бо втратить творчу зацікавленість, тому слід урізноманітнювати заняття, комбінувати методи навчання.

З наведеного можна зробити висновок, що існує велика кількість традиційних та інноваційних методів навчання іноземної мови і великою помилкою викладача є використання одного методу, однієї форми роботи під час заняття. Слід пам'ятати, що канали сприйняття та запам'ятовування інформації не є односторонніми, тому слід використовувати різні форми.

Таким чином, використання інноваційних методів навчання в поєднанні з традиційними активізує процес навчання, підвищує інтерес і мотивацію студентів, сприяє їх самостійності у прийнятті рішень. Використання інноваційних методів навчання відіграє велику роль в процесі оптимізації навчального процесу в навчальному закладі вищої ланки. Викладачеві важливо постійно вдосконалювати власні знання про методи навчання іноземних мов і впроваджувати їх у власну викладацьку практику.

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка : Підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання – Прес, 2008. – С. 159–160. 2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2002. – С. 53. 3. Волкова Н. П. Педагогіка : навч посіб. 3 – те вид. стер. / Н. П. Волкова. – К. : Академвидав, 2009. – С. 93. 4. Hornby A. S. Oxford Advanced Learning Dictionary of Current English. Sixth edition / A. S. Hornby. – Oxford University Press. – P. 1155

Рецензент: д.пед.н., професор Кристопчук Т. Є.

Пагута Т. І., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЛЬ ЗАСОБІВ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Анотація. У статті досліджено проблему використання різних засобів з метою естетичного виховання молодших школярів. Визначено, що початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства. Обґрунтовано вплив засобів мистецтва на естетичний розвиток молодшого школяра. Показано, що могутнім засобом естетичного виховання молодших школярів є краса природнього середовища.

Ключові слова: естетичне виховання, молодші школярі, засоби, природа, мистецтво

Аннотация. В статье исследована проблема использования различных средств для эстетического воспитания младших школьников. Определено, что начальное звено образования призвана сформировать у учащихся целостное мировосприятие и мироощущение, обеспечит развитие эстетических идеалов и вкусов, чувство ответственности за сохранение культурного достояния общества. Обосновано влияние средств искусства на эстетическое развитие младшего школьника. Показано, что мощным средством эстетического воспитания младших школьников является красота природной среды.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, младшие школьники, средства, природа, искусство

Annotation. This article deals with the problem of using various means for the purpose of the junior pupils' aesthetic education. It is noted that the initial link of education is intended to form complete worldview and attitude of the pupils, to ensure development of aesthetic ideals and tastes, a sense of responsibility for preserving the cultural achievements of society. The influence of the means of art on the junior pupil's aesthetic development is well-grounded. It is revealed that the powerful means of the junior pupils' aesthetic education is the beauty of natural environment. The personality's aesthetic development has played and plays an important role in the person's life at any stage of its formation. It requires availability of specially organized pedagogical influence on the individual's feelings and consciousness through the leading forms of its

communication and activity. Surrounding world is constantly changing. New achievements in various fields faced by a person encourage it to develop in various directions, in particular, and aesthetically. A special role in aesthetic development belongs to elementary school where foundation of its preparation for life is laid, intellectual, spiritual and physical formation of the personality is provided. The junior pupils are attracted to art at elementary school and their involvement in music and artistic and creative activity is realized there. Primary school age – is the most favorable period for the comprehensive development of the personality. The reason for the low level of the elementary school pupils' aesthetic development one can consider not the peculiarities of their development, but ineffective methods of the teachers' work. In order to form purposefully the pupil's aesthetic culture, the teacher must clearly understand this culture, which psychological and pedagogical processes are based in it and how these factors affect the child.

Keywords: *aesthetic education, younger schoolchildren, means, nature, art.*

Естетичне виховання відноситься до тих проблем, від вирішення яких багато в чому залежить подальший розвиток людської культури. У другій половині ХХ століття проблема естетичного виховання розглядається багатьма дослідниками по-новому: загострюється гуманістична спрямованість проблеми у зв'язку з глобальним завданням збереження та розвитку культури. У сучасному суспільстві надзвичайно гостро постало питання надання нового статусу завданню формування особистості і перш за все її естетичному вихованню, яке сприяє зародженню, укріпленню та розвитку естетичних, етичних, художніх цінностей та мотивації у кожної людини.

Теоретичні основи естетичного виховання молоді розробляли відомі дослідники естетики О. Буров, Ю. Борев, Л. Столович, М. Каган, А. Зись, Л. Печко, О. Горшилова, В. Разумний, М. Кіященко, М. Лейзеров та ін.

Психологічні аспекти естетичного виховання відображені в роботах В. Андреева, І. Беха, П. Блонського, М. Боришевського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Максименка, Б. Теплова, Ж. Юзвак, П. Якобсона та ін.

Значний інтерес для нашого дослідження мають доробки Н. Анищенко, Є. Антонович, Т. Голінської, А. Дмитрієвої, С. Дегтярьової, Ю. Калягіна, Б. Аменського, Г. Тарасенко, Г. Шевченко та ін. учених, які розглядають питання інтеграції мистецтв в естетичному розвитку школярів.

Взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання відображено в працях К. Крутецького, Ю. Протопопова, Ю. Полуянова, Л. Рилової, Ю. Фохт-Бабушкіна.

Багато уваги естетичному вихованню засобами природи приділяється сучасними зарубіжними вченими. Провідні спеціалісти в цій галузі – С. Доббе (С. Dobbe), Е. Ейзнер (Е. Eisner), Х. Гарднер (Н. Gardner), Т. Монро (Т. Munro), В. Ланьєр (V. Lanier), В. Лоуенфельд (V. Lowenfeld).

Великого значення вихованню молодших школярів засобами природи надавали педагоги С. Русова, К. Ушинський, В. Сухомлинський, О. Захаренко.

Мета нашої статті – розкрити вплив засобів естетичного виховання на розвиток особистості молодшого школяра.

Засобами естетичного виховання, що формують естетичну свідомість школяра, є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання дітей предмети і явища навколишньої дійсності. До них належать: твори мистецтва, природа, естетика побуту і самостійна художня діяльність учнів.

Одним із засобів естетичного розвитку є мистецтво, особливістю якого є універсальність впливу на особистість по всім напрямкам. Мистецтво виховує в дітях не лише потребу художньої насолоди, а й здатність творчого ставлення до всіх природних та суспільних явищ.

Мистецтво – одна із форм суспільної свідомості, форма людської діяльності, за допомогою якої особистість відображає об'єктивну реальність. Мистецтво пізнає дійсність за допомогою художніх образів.

Мистецтво являє собою не просто художнє відображення життя, але і найбільш цілеспрямовану і реалізовану форму естетичного відношення до дійсності [6, с. 33].

Згідно Концепції національного виховання, одним із основних завдань загальноосвітньої школи, є «формування основ естетичної культури, розвиток естетичного досвіду особистості, її художніх здібностей; оволодіння цінностями і знаннями в галузі світового і народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; розвиток почуття прекрасного, формування здатності розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії, красу і багатство природи; здібність до творчої діяльності в різних видах мистецтва» [5, с. 141].

Особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, де закладається фундамент підготовки до життя, забезпечується інтелектуальне, духовне й фізичне становлення особистості. У початковій школі пробуджується в дітей інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо–творчої діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Молодший шкільний вік у дітей - це найбільш сприятливий період для всебічного розвитку особистості. Будь-які намагання естетичного виховання у старших класах не можуть компенсувати того, що втрачено у початкових класах. Причиною низького рівня естетичного розвитку у дітей початкових класів можна вважати не особливості їх розвитку, а малоефективні методи роботи педагогів. Для того, щоб цілеспрямовано формувати естетичну культуру школяра, учитель повинен чітко усвідомлювати, з чого складається

ця культура, які психологічні і педагогічні процеси покладені в її основу і як ці фактори впливають на дитину.

Існує декілька видів мистецтва: література, музика, зображувальне мистецтво, театр, кіно, хореографія, архітектура та інші. Специфіка кожного виду мистецтва в тому, що художній образ створюється особливими, специфічними художніми засобами і матеріалами: словом, звуком, рухом, фарбами, різними природними матеріалам. Кожен вид мистецтва своїми специфічними засобами здатен породити надто виразний художній образ, який не потребує допоміжних засобів. Разом з тим різні види мистецтва взаємодіють, посилюючи загальну естетичну дію на людину [7, с. 103].

Розглянемо вплив кожного із видів мистецтва на естетичний розвиток молодших школярів.

Художня література – це мистецтво слова. Воно естетично відображає світ у художньому слові. Художня література порівняно з іншими видами мистецтва найбільш повно і всебічно відображає дійсність. Читаючи художню літературу, учні початкових класів пізнають красу рідного слова, специфіку художньої мови. Читаючи літературні твори, учні пізнають процес розвитку мистецтва слова, свою історію, красу людських взаємин, у них виникає естетичне ставлення до літературних героїв, природи, науки, суспільних процесів, прагнення наслідувати їх. Слово вчителя допомагає учням правильно сприймати твір, відчутти силу і красу його образів, зрозуміти естетичні погляди нашого народу. Використовуючи епітети, метафори, порівняння, уособлення тощо, автори художніх творів створюють живу картину дійсності.

На уроках читання діти аналізують художній твір. Аналіз літературного твору – невід’ємна частина цілісного пізнання, що базується на знанні тексту, загального характеру творчості письменника, розуміння спільних закономірностей літературної творчості. Творчий аналіз – засіб формування в дитини цілісного образного, емоційного, ідейного естетичного уявлення про прочитаний твір.

Джерелом естетичної дії літературного твору є його художність. Як зазначав В. Белінський, художній твір повинен представляти собою єдність історичного і естетичного. Естетичність твору полягає в майстерності автора за допомогою виразних засобів показати красу природи, людських відносин тощо.

Музика – вид мистецтва, який відтворюючи дійсність, впливає на людину завдяки звуковим комплексам, що побудовані особливим чином. Музика в системі мистецтв займає особливе місце завдяки безпосередньому комплексному впливу на людину. Дослідження показують, що музика впливає і на психіку, і на фізіологію людини, що вона може здійснювати заспокійливий та збудливий ефект, викликати різноманітні емоції. У зв’язку з цим в системі естетичного виховання музика має велику роль в

розвитку загальних психічних властивостей, у вихованні емоційної чутливості, морально-естетичних ідеалів особистості, особливо у дітей.

«Музика – це мова почуттів, – писав В. О. Сухомлинський. Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури [9, с. 553].

В.О. Сухомлинський казав, що «музика й співи в школах – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який міг надати емоційного й естетичного забарвлення всьому духовному життю людини».

Уроки музики поєднуються із заняттями в гуртках художньої самодіяльності в процесі позакласної та позашкільної роботи. Все це веде до розвитку цілеспрямованого сприйняття учнями музичних творів, розуміння й естетичної оцінки ними музичного образу. Система знань, умінь і навичок в учнів активізує музичні асоціації, сприяє осмисленому сприйманню музичних творів.

У процесі ознайомлення дітей із музичним мистецтвом потрібно приділяти особливу увагу розвитку у молодших школярів сприйманню й оцінці музичних творів, формуванню естетичного відношення.

Автори посібника «Основи естетичного виховання» зазначають, що одним із основних завдань музичного виховання є формування інтересу і любові до музики, до такого спілкування з нею, яке буде сприяти естетичній насолоді музикою, до розуміння її змісту [8, с. 48].

Навчальна програма в початкових класах передбачає вивчення музичної грамоти, формування музичних умінь, навичок читати ноти, розвивати слухові і вокальні дані учнів. Значна увага приділяється українській музиці: народні пісні, обробки її композиторами, творам композиторів для дітей, різним музичним жанрам. У початковій школі діти знайомляться з творчістю таких композиторів як В. Моцарт, Л. Бетховен, Ф. Шопен, М. Глінка, П. Чайковський, Д. Кабалевський, М. Леонтович, М. Лисенко, М. Степовий та інші.

У молодшому шкільному віці багато дітей досить точно можуть відтворити мелодію, правильно визначити її характер, дати естетичну оцінку музичному твору, здатні емоційно переживати прослуханий твір, розуміти його «мову», але для цього завдання вчителя полягає в тому, щоб навчати дітей бачити прекрасне в музиці.

Як зазначає М. Таборідзе, увесь навчальний процес повинен бути спрямований на те, щоб на заняттях діти могли не тільки пізнавати виразні сторони музичного твору, а й орієнтуватися у його структурі, для того щоб виробити конкретні навички для осмисленого сприйняття музичних творів [10, с. 37].

Важливе місце в розвитку молодшого школяра займає образотворче мистецтво. «Твори образотворчого мистецтва, - писав В. Сухомлинський, - утверджують в юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах» [9, с. 557].

Основним завданням занять образотворчим мистецтвом з дітьми молодшого шкільного віку є збагачення і уточнення дитячих уявлень про предмети і явища природи, про оточуючу дійсність, про життя людей, про рідну країну. Знайомлячи дітей з образотворчим мистецтвом, необхідно заохочувати їх до занять малюванням та іншими видами даного мистецтва. Тільки на цій основі ми можемо розвивати поступово усвідомленні естетичні почуття, художній смак, які необхідні дитині для творчості. Образотворче мистецтво сприяє розвитку особистісних якостей, таких як відчуття краси та гармонії, здатності емоційно відгукуватись на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі, вміння бачити прекрасне у спостережуваних явищах та усвідомлювати його, потреба в спогляданні та милуванні.

На уроках образотворчого мистецтва ми знайомимо дітей і з декоративно-прикладним мистецтвом, яке «є національним за своєю природою, воно народжується із звичаїв, навичок, вірувань народу та безпосередньо наближається до його виробничої діяльності, його побуту» [3, с. 138–139].

Позитивною особливістю цього мистецтва є залучення дітей до прекрасного через різноманітні форми, які органічно вплітаються в повсякденне життя, побут, одяг, житло родини – розмальовані декоративні тарілки, різьблені з дерева речі, художні вироби з глини (глички, миски, макітри, малі форми скульптури, кахлі), прикраси одягу, різні види тканини. Цінність будь-якого мистецтва, зокрема і народного, визначається багатством засобів, за допомогою яких втілюються певні ідеї. У цілому саме у співвідношенні мистецтва з життям виявляється його естетична цінність як могутнього засобу освоєння і перебудови світу. Тому звернення до національного є на сьогодні одним із головних засобів нашого самозбереження.

Використання декоративно-прикладного мистецтва в навчальному процесі вносить суттєвий вклад у формування морально-естетичного світогляду молодших школярів. Декоративно-прикладне мистецтво становить собою величезний досвід розвитку народу та його культури, формує глибоку повагу до джерел, розвиває патріотичні почуття і переконання як результат розуміння своєї належності до нації.

Театр – це особлива форма, вид мистецтва, де розкриваються суперечності часу та внутрішнього світу людини, стверджуються ідеї за допомогою драматичної дії – вистави [3, с. 152].

Діти молодшого шкільного віку можуть відвідувати ляльковий та драматичний театр.

Практика показує, що саме в молодшому шкільному віці слід використовувати природний потяг дитини до мистецтва, можна пробудити в неї інтерес до сценічного мистецтва. Спочатку театр приваблює дітей яскравим видовищем, а згодом з'являється усвідомлений інтерес до театрального мистецтва і театр вносить в життя дитини радісні і хвилюючі моменти. Театр дає можливість дитині пережити високі почуття, стати безпосереднім учасником боротьби за Добро, Красоту, Справедливість.

Першочерговий етап залучення дітей до театру пов'язаний переважно з виставами-казками. У дітей молодшого шкільного віку виховується інтерес до цього жанру, вказується на роль казки в моральному та естетичному вихованні молоді.

Виставу слід сприймати цілісно. Цілісність сприйняття виступає необхідним етапом естетичного розвитку особистості дитини. Саме цілісність сприйняття дає дитині можливість досягати незвичайної сили співчуття, співучасті і таким чином зрозуміти головне – людський характер, накопичувати досвід почуттів. Естетичний вплив справжнього театрального мистецтва, що викликає почуття емпатії – співпереживання у глядача, приводить його до катарсису – духовного очищення, а саме в цьому і полягає надзавдання мистецтва взагалі.

Залучаючи дітей молодшого шкільного віку до театрального мистецтва, ми сприяємо розширенню рівня знань з історії театру, рівня знань про засоби сценічної виразності акторів (сценічна мова, рух пластика, міміка), вміння оцінювати рівень довершеності художнього образу, який створюється на театральній сцені, усвідомленні міри гармонійності складових вистави (художнє оформлення, музичний супровід, освітлення, костюми), розуміння змісту ролі, яку виконують актори.

Режисер Луїсвільського (США) дитячого театру, драматург, автор книги «Дитячий театр: філософія і метод» М. Гольдберг обґрунтовує загальнометодологічні підходи щодо виховної ролі театральної діяльності та впровадження у навчальну практику загальноосвітніх шкіл програм з театральної справи та практики, що сприяє естетичній освіті та вихованню підростаючого покоління [12, с. 4].

На думку О. Біда, Л. Прокопенко, «могутнім засобом естетичного виховання є краса довкілля. З метою поглиблення естетичного сприймання природи впроваджується детальне вивчення особливостей кожної пори року. Через безпосереднє усвідомлення колоритної гами певного сезону з'ясовується неповторність і циклічність природних явищ, одночасно встановлюється функціональний зв'язок між ними. Тому для вивчення сезонних змін у природі програмою з природознавства передбачено ряд уроків-екскурсій у світ навколишнього середовища в різні пори року, щоб учні могли безпосередньо сприймати й розуміти красу сезонних змін лісів, луків, полів» [2, с. 5].

Природа – це і своєрідна музика: шелест листя, спів пташок, дзюрчання води, шум моря. Поєднання краси з ароматом лісу, саду, поля викликає у школярів цілий комплекс переживань, які при постійному спілкуванні з природою стають дорогими і близькими дітям і лягають в основу патріотичного почуття. К. Ушинський вважав, що день, проведений дитиною посеред гаю і поля, вартий багатьох тижнів, проведених за шкільною партою.

Як зазначає Н. Серeda, кожний із нас живе в неосяжному, розмаїтому, чарівному світі. Але не кожний здатний бачити його красу, усвідомлювати себе його часткою. Виховати таку здатність можна тільки у безпосередньому спілкуванні з природою [10, с. 14].

Головне завдання в естетичного виховання за допомогою природи – це пробудження у дітей емоційного відношення до неї. Емоційне відношення до природи допомагає зробити людину вищою, багатшою, уважнішою. Природа – це один з факторів, що впливає на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Естетичні почуття – це чуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають почуття приємного, насолоду, яка глибоко переживається та вшляхетнює душу.

Любов до рідної природи виховується з раннього віку. У цей період потрібно прищеплювати дітям любов до краси, гармонії, єдності. Саме природа є носієм і джерелом естетичних цінностей: кольору, ритму, гармонії, пропорції [1, с. 8].

Виховання естетичного відношення до природи повинно розв'язувати завдання щодо формування у дітей естетичного сприйняття, оцінок і суджень, смаку та ідеалу, що припускає розвиток схильності до краси і виразності об'єктивних природних явищ, а також розуміння цінності, унікальності кожного із них.

Естетичне сприйняття забезпечується безпосереднім «живим» спілкуванням дітей з природою. Спостереження краси природних явищ – невичерпне джерело естетичних вражень. Важливо показати дітям естетичні якості природних явищ, навчити їх відчувати прекрасне, викликати оціночні судження, пов'язані з переживанням краси спостережуваних явищ.

О. Біда і Л. Прокопенко, вважають, що під час проведення екскурсії класовод має так спрямувати спостереження за предметами довкілля, щоб картини рідної природи викликали у дітей радісні почуття від зустрічі з красою рідного краю; навчити вихованців чути музику лісу, спів трави, тріщання льоду, бачити танок сніжинок, падаючого листя, насіння. Однак потрібно дати дітям змогу не тільки милуватися квітами, а й спрямовувати їхні розповіді на те, якими їм запам'ятались дерева, квіти, пташки, звірі під час екскурсії, прогулянки до лісу тощо. Це виховуватиме в дітей почуття прекрасного, навчатиме дивитись на все, що оточує їх, допитливими

очима, бачити прекрасне у буденному. Важливо підключити до процесу сприйняття всі органи чуття: зір, нюх, слух, дотик. Доцільно ставити перед дітьми завдання, які б спрямовували їхню увагу на естетичні властивості об'єктів природи, зацікавлювали. У відповідний момент необхідно обов'язково звертати увагу на форму листя різних рослин, на строкату ковдру луків, на ліс, що синіє вдалині, на темну перед дощем річку, на грозові хмари [2, с. 5].

Світ рідної природи стане ближчим і зрозумілішим для дітей, коли вони будуть читати описи природи в літературі. Неперевершені зразки опису природи знаходимо у творах Л. Українки, Т. Шевченка, Б. Чалого, М. Познанської, М. Пришвіна, В. Сосюри, В. Сухомлинського, М. Підгір'янки. Ознайомлення з пейзажними картинами великих майстрів (І. Левітан «Золота осінь», «Весна», «Велика вода»; О. Пластов «Перший сніг»; І. Шишкін «Зима», «Осінь»; Т. Яблонська «Весна», «Хліб»; Айвазовський «Захід сонця») сприяє розвитку естетичного смаку, пробуджує бажання і розвиває вміння дітей розповісти про цю красу, побачити аналогічні картини в житті, серед оточуючої природи, зберегти її красу. Кращому осмисленню пізнання природи сприяє слухання музичних творів «Політ джмеля» М. Римського-Корсакова, «Весняні води» С. Рахманінова, «Жайворонок» М. Глінки, «Веснянка» Л. Ревуцького, твори П. Чайковського з циклу «Пори року», а також виготовлення виробів з природних матеріалів.

Отже, мистецтво й природа відіграють важливу роль у всебічному гармонійному розвитку особистості молодшого школяра. Усі види мистецтва сприяють розвитку здібностей розуміти прекрасне у мистецтві та повсякденній дійсності, виробленню системи художніх уявлень, поглядів, переконань. Мистецтво приносить дітям естетичну насолоду, впливає на весь їх духовний світ.

Естетичне виховання школярів у спілкуванні з природою повинно зайняти провідне місце у загальній системі виховання. Під впливом естетичного ставлення до явищ природи в учнів розвивається художнє мислення, формуються естетичні судження, тобто виховуються манери, звички, смаки. Здатність естетичного бачення світу значною мірою залежить від глибини й емоційності викладу знань, які учень здобуває на уроках і під час позакласної роботи.

Школа здійснює естетичне виховання завдяки тому, що самі різні види мистецтва взаємодіють між собою. Ця взаємодія ґрунтується на міжпредметних зв'язках різних шкільних дисциплін, наприклад, літератури, образотворчого мистецтва та музики, природознавства. Здійснюється естетичне виховання за рахунок розкриття краси науки, праці, фізичної культури, естетики взаємин у шкільному колективі.

1. Артеменко Н. М. Природа и эстетическое воспитание учащихся: учебно-методическое пособие / Н. М. Артеменко. – К. : Рад.шк., 1984. – 80 с. 2. Біда О. А. Естетичне виховання молодших школярів за допомогою засобів довідкилля / О. А. Біда, Л. І. Прокопенко // Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – 2007. – № 115. – С. 3–7. 3. Естетика : навч. посібн. / [М. П. Колесніков та ін.]; за ред. В.О.Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 205 с. 4. Естетичне виховання в діяльності дитячої бібліотеки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.kherson.ua/lib/esteducation.htm> 5. Збірник нормативних документів з освіти та виховання / Упоряд. З. М. Онишків; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 172 с. 6. Киященко Н. И. Искусство и духовный мир человека / Н. И. Киященко, Н. Л. Лейзеров. – М. : Знание, 1983. – 63 с. 7. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников: учеб. пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов. / Б. Т. Лихачев. – М. : Просвещение, 1985. – 175 с. 8. Основы эстетического воспитания : пособие для учителя / [Ю. Б. Алиев и др.]; Под ред. Н. А. Кушаева. – М. : Просвещение. – 1986. – 240 с. 9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5 томах. Т. 3. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – С. 557. 10. Серета Н. В. Невичерпне джерело почуттів. В гармонії з природою – Хмельницький, 1999. – Уклад. Іова В. Ю., Красномоєць Л. В., Степанець Г. І., Редзинець З. В. – С. 58. (Збірник еколого-натуралістичних заходів, шкільних свят). 11. Эстетическое воспитание школьников: вопросы теории и методики / Под ред. М. Д. Таборидзе. – М. : Педагогика, 1988. – 101 с. 12. Goldber M. Aesthetic Development : A Position Paper // Children’s Theatre Review. – 1985, Vol. 34. – N 1. – P. 3–6.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Петрук О. М., к. пед.н., доцент (Міжнародний економіко – гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ БЕСІД ПРО МИР

***Анотація.** В статті розкрито поняття виховання в душі миру. Висвітлено можливості бесіди як однієї із форм виховної роботи закладу дошкільної освіти, яка організовано і планомірно проводиться вихователями з метою вивчення нового або закріплення знайомого матеріалу чи перевірки знань дітей про миролюбство. Обґрунтовано, що цілеспрямована робота вихователів під час проведення з дітьми бесід про мир сприяє вихованню у старших дошкільників гуманних почуттів, формує риси свідомої поведінки дітей та бажання жити в мирі.*

***Ключові слова:** виховання в душі миру, бесіди про мир, миролюбство, народні прислів'я, крилаті слова.*

***Аннотация.** В статье раскрыто понятие воспитания в духе мира. Освещены возможности беседы как одной из форм воспитательной работы учреждения дошкольного образования, которая организовано и планомерно проводится воспитателями с целью изучения нового или закрепления знакомого материала или проверки знаний детей о миролюбии. Обосновано, что целенаправленная работа воспитателей во время проведения с детьми бесед о мире способствует воспитанию у старших дошкольников гуманных чувств, формирует черты сознательного поведения детей и желания жить в мире.*

***Ключевые слова:** воспитание в духе мира, беседы о мире, миролюбие, народные пословицы, крылатые слова.*

***Annotation.** This article reveals the concept of the children's bringing up in the spirit of peace. The methods of work concerning acquaintance of preschoolers with ideas of peace are presented. The possibilities of conversation as one of the forms of educational work of the institution of preschool education, which organized and systematically conducted by educators with the purpose of studying the new or fixing familiar material, or checking the children's knowledge about peaceable disposition, love of native Ukraine, its role in the social life of other states, in the struggle for peace among peoples are determined. The pedagogical requirements for conversation about the peace policy of Ukraine, which deal with the content of conversation, the form of its conduction, and correspondence of the material to the educational characteristics of children were developed and*

tested. The authors emphasize that while preparing for an ethical conversation, the teacher should take into account the fact that the child's experience contains certain impressions, results of observations, attitude to the actions of literary heroes and coevals, therefore, laying the foundation of civic feelings among the elder preschool children, it is necessary not to overestimate the children with information. It is argued that conversation will achieve the positive effects only in the case when it is built on the «live» accessible perception of children by the materials, when it creates appropriate emotions and helps them to see the positive and negative in the people's behaviour, motives them to self-appraisal of their actions. It is proved that such conversations with the purpose of educating peacefulness and humane feelings of children have great educational power: they help children to imagine practically how it is important to keep peace in this difficult time for our country.

Key words: *education in the spirit of peace, conversations about peace, peaceableness.*

Проблема збереження миру – це найгостріша проблема, яка стоїть сьогодні перед людством. Доля миру залежить сьогодні не лише від політиків і військових. У вирішенні цих дуже важливих питань можуть і повинні брати участь люди всієї планети. Це стосується і дітей. Нашим дітям близькі і зрозумілі питання зміцнення і захисту миру, розвитку дружби і співробітництва. Педагоги повинні виховувати дітей, починаючи із закладу дошкільної освіти, в дусі відданості і любові до рідної України, її захисту від ворогів.

Саме тому Концепція розвитку громадянської освіти в Україні базується на необхідності створення сприятливих умов для формування та розвитку громадянських компетентностей людини у всіх сферах та на всіх рівнях освіти. Це дозволить громадянам краще розуміти свою роль в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав і обов'язків, покращити свою здатність брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено діяти на захист та утвердження демократії [1]. Виховання в дусі миру – уже не просто загальноприйнятий міжнародний термін. Воно стає особливим розділом педагогічної науки.

Окремі питання виховання дітей в дусі миру знайшли своє відображення в працях педагогів Л. В. Артемової, Ш.О. Амонашвілі, Ю. К. Бабанського, С.Я. Дем'янчука, А.С. Дем'янчука, Т.Є.Колоупаєвої, П. В. Конанихіна, Н.В. Лисенко, Т.І. Поніманської, О.В.Сухомлинського та ін.

Важливе місце у розвитку вітчизняної теорії та практики педагогіки миру посідає діяльність лабораторії з проблем виховання шкільної молоді на ідеях миру у м. Рівне. Її засновник професор С. Я. Дем'янчук вважав, що «доля миру між народами залежить не тільки від політиків і

військових. В розв'язанні цих дуже важливих питань педагогічної науки дуже важливу роль відіграють школи та їх вихованці» [2, с. 3].

Всі ці дослідження є, безумовно, позитивним явищем в педагогічній науці, в житті сучасного закладу дошкільної освіти. Однак такі важливі питання виховання дошкільників в душі миру, як методика проведення бесід про мир, занять, присвячених Миру, ні в одному дослідженні належного розкриття не знайшли.

Метою нашої статті є висвітлення можливостей та особливостей використання бесіди як однієї із форм виховної роботи закладу дошкільної освіти з виховання дітей в душі миру.

В енциклопедії освіти наголошено, що виховання в душі миру – це напрям педагогічної теорії і практики, який має за мету соціальну, духовну і моральну підготовку свідомої й активної участі в розв'язанні найважливішої проблеми сучасності – встановлення миру, взаєморозуміння і довіри між народами, дотримання прав народів і людини [3].

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», яка лежить в основі роботи вихователів, ставить за мету виховання духовних та моральних цінностей у дошкільників. У розділі «Соціально-моральний розвиток» викладено завдання та зміст роботи з виховання у дітей гуманних почуттів і доброзичливих взаємин, основ колективізму; конкретизовано зміст знань про норми моралі у суспільстві, що необхідні для формування основ моральних якостей. В Програму введено напрям роботи «Духовне виховання» [4]. Програма дошкільного закладу дає змогу розкритись дитячій душі, наповнитись духовністю, без якої життя просто неможливе, адже черства душа – це неповноцінне життя.

Одне з важливих місць у системі виховання дошкільників займають бесіди, які спрямовані на виховання дітей у душі миру. Бесіди про мир – це одна із форм виховної роботи закладу дошкільної освіти, яка організовано і планомірно проводиться вихователями з метою вивчення нового або закріплення знайомого матеріалу, або перевірки знань дітей про миролубство, любові до рідної України, її роль у суспільному житті інших держав, в боротьбі за мир між народами, ознайомлення з героїчним подвигом народу.

Головне завдання цих бесід полягає в роз'ясненні значення моральних норм і правил поведінки, аналізі вчинків дітей і дорослих, колективному обговоренні етичних проблем. Негативні прояви поведінки також можуть стати предметом для розмови, яка має на меті вироблення в дітей відповідної оцінки негативного вчинку і прагнення уникати його.

Беручи за основу дослідження Т.Є Колупасової та С.Я. Дем'янчука, ми розробили свою методику по ознайомленню дошкільників з ідеями миру. Ми також проводили бесіди з вихователями та їх вихованцями. У ході бесід з вихователями ми виявили, що виховуючи дошкільників в душі миру, 70 % вихователів використовують бесіди кожного дня, 95 % вихователів

запрошують на зустріч до дітей ветеранів, воїнів антитерористичної операції (АТО), 5 % вихователів крім проведення святкових ранків, не використовують більше ніяких форм і методів виховання дітей в душі миру. У куточках книги ні в одній групі ми не побачили книг з даного питання крім літератури народознавчого характеру.

Вивчаючи наявність у дітей знань про мир, ми також застосовували як індивідуальні, так і групові бесіди. Під час бесід ми задавали дітям такі запитання:

1. Що означає слово «мир»?
2. Які вірші Ви знаєте про мир?
3. Які прислів'я Ви знаєте про мир?

Відповіді дітей відображені в табл. 1.

Таблиця 1

Уявлення старших дошкільників про мир

№	Заклади дошкільної освіти (ЗДО)	Група	%	Зміст відповідей дітей
1	ЗДО № 24 м.Рівне	ст. група	81 18 1	Мир: – це життя без війни – коли світить сонце, не стріляють танки – відмовились відповідати
2	ЗДО № 28 м. Рівне	ст. група	99 1	– коли немає війни – відмовились відповідати
3	ЗДО № 1 м. Миропіль Житомирської обл.	ст. група	40 25 33 2	– коли літаки не кидають з неба бомби – коли всі люди радіють – коли всі між собою дружать – коли немає війни

У процесі дослідження ми переконалися в тому, що в бесідах про миролюбну політику нашої держави потрібно розповідати про найсуттєвіші вузлові питання політики України за мир між народами. Закладаючи першооснову громадянських почуттів у старших дошкільників, ми намагалися під час проведення бесід не перенаситити дітей інформацією, щоб не пригасити інтерес. Адже позитивних наслідків бесіда досягне лише тоді, коли вона буде побудована на «живому» доступному сприйманню дітей матеріалами, коли вона викличе у них відповідні емоції, допоможе їм бачити позитивне і негативне в поведінці людей, спонукає їх до самостійної оцінки своїх вчинків.

Вчені педагоги (Б. С. Кобзар, В. М. Коротов, С. Я. Дем'янчук) стверджують правильну думку про те, що бесіда про мирну політику України відіграє виховну роль лише в тому разі, коли вона відповідає певним педагогічним вимогам. Ці вимоги стосуються змісту бесіди, її форми проведення, відповідності матеріалу виховним особливостям дітей. У зв'язку з цим слід дбайливо добирати факти, які б навчали дітей, захоплювали їх своїм змістом, викликали у них відповідні переживання.

У процесі підготовки і проведення бесід про мир ми активізували дошкільників. Готувались до бесіди разом, створювали різні моральні ситуації, організовували перегляд фільмів на військову тематику, готували подарунки для запрошених гостей на зустріч. Готуючись до етичної бесіди ми враховували те, що досвід дошкільника містить окремі враження, результати спостережень, ставлення до вчинків літературних героїв та однолітків. Тому ми намагалися актуалізувати для дитини цей досвід. Це допомагає дитині зрозуміти, що її дії стосовно іншої людини не байдужі дорослим, ровесникам і що вчинки в колективі, сім'ї, суспільстві мають моральний смисл.

Аналіз навчальних програм для дошкільників дав можливість згрупувати бесіди з виховання у дусі миру для дошкільнят на чотири основні групи. До першої групи ми відносимо бесіди, в яких розкриваються політичні основи нашого суспільства, політики України, героїзм українського народу. Сюди можна віднести такі теми: «Україна – миролюбна держава», «Мое рідне місто, селище», «Державні символи країни», «Герої не вмирають» та ін.

До другої групи відносяться бесіди морально-етичного характеру. Така тематика цих бесід: «Праця людей годує, а лінь марнує», «Щоб в серці жила Батьківщина», «Хто не працює, той не їсть», «Товариш пізнається в біді» та інші.

До третьої групи відносяться бесіди, у яких вихователі виховують у дітей бережливе ставлення до природи звичаїв і традицій українського народу. Сюди належать такі теми: «Прилітайте лелеченьки», «Рослини і їх вшанування у народі», «Рідний край – земний рай», «Свято провів зими і зустрічі весни» та інші.

До четвертої групи ми відносимо бесіди, що звеличують красу української мови і виховують у дітей любов до своєї родини. Така тематика цих бесід: «Українська мова – мова мого народу», «І чужому научайтесь і свого не цурайтесь», «Роде наш красний», «Скрізь добре, а вдома найкраще», «Без роду немає народу» та інші.

Нами також було визначено три рівні сприйняття уміння вихователями проведення бесід про мир: високий, середній, низький.

Високий рівень сприйняття – вихователі мають чітку і конкретну уяву про уміння проведення бесід про мир, їх значення у формуванні особистості дошкільника. Середній рівень сприйняття – вихователі мають

знання про організацію і проведення бесід про мир, стараються дізнатися побільше про саму методикою проведення таких бесід. Низький рівень сприйняття – знання вихователів про проведення бесід про мир поверхневі, їх зацікавленість проведення бесід нестійка.

Як засвідчили результати нашого дослідження, найбільш глибокі знання і вміння у процесі проведення бесід про мир мають вихователі, яких ми віднесли до високого рівня. У ході експерименту виявлено що такі знання і вміння мають вихователі з питань виховання дітей відданими патріотами Батьківщини, її захисників. Тому саме педагоги цього рівня мають найбільший вплив на вихователів середнього і низького рівнів, а також подають їм методичну допомогу в проведенні бесід.

Крім того нами був проведений формувальний експеримент, в процесі якого створювались педагогічні умови, стимулюючи ефективність впливу на виховання старших дошкільників у душі миру в проведенні з ними бесід на теми миролюбної політики Української держави.

Проведення бесід про мир ми розпочинали з бесід про свою сім'ю, рід, родину, виховання любові до рідної вулиці, села чи міста, де народились, своєї Батьківщини, розширення знань про коріння нашого народу – історію Козаччини та Запорізької Січі, виховання бережливого відношення до природи та любові до своєї мови.

Особливої уваги ми надавали вивченню місцевого матеріалу, який ми черпали з розповідей людей старшого віку (легенди, загадки, прикмети, повір'я) та з публікацій в журналах «Дошкільне виховання», «Початкова школа», «Рідне слово» та ін. Особливо у пригоді стали нам публікації ознайомлення дітей із календарними святами, звичаями, обрядами В. Скуратівського.

В процесі проведення бесід з дітьми ми переконалися в тому, що педагог, готуючись до зустрічі з дітьми, зобов'язаний володіти не тільки навчально-виховним матеріалом, методикою його використання, а й вмінні переконливо і привабливо донести його до дітей. Емоційним наповнювачем мовлення педагога, як показало наше дослідження, є народні прислів'я, крилаті слова про мир і дружбу. Адже знаючи прислів'я відповідного змісту, розуміючи їх виховне значення, промовляючи їх з різною інтонацією, силою голосу, мімікою, педагог активізує взаємини між дітьми, засновані на злагоді і дружбі. Серед безлічі творів даного жанру ми підбирали педагогічно доцільні, а саме: «Хочеш з людьми в дружбі жити, не тримай у серці зла», «Із слабким не воювати», «Немічного не б'ють», «Хто іншим лихо бажає, сам лихо має», «Жити – Вітчизні служити», «За рідний край – хоч помирай» та ін.

Вивчення близького, доступного фольклорного матеріалу, на нашу думку, збагачує мовлення дітей, сприяє формуванню особистості дошкільника, виховує у них миролюбність.

Але чи не найбільше на дітей чинять вплив зустрічі дошкільнят з воїнами АТО та бесіди з ними, до яких діти готуються з щирістю і великим старанням. Спільно з батьками і вихователями вони представили виставку під назвою «З любов'ю до України», на якій експонували власноруч зроблені вироби патріотичного стилю, писанки, квіти жовто-синього кольору, обереги для воїнів АТО та інші прояви дитячих старань. Такі бесіди допомагають не тільки виховувати дітей у дусі миру, але й згуртовують дитячі колективи, формують риси свідомої поведінки дітей.

Як засвідчили результати наше дослідження, бесіди з метою виховання у дітей миролюбства, гуманних почуттів мають велику виховну силу: вони допомагають дітям практично уявити, якою ціною буває досягнутий результат, який ми маємо тепер, як важливо збереження миру в цей нелегкий для країни час.

Перспективи подальших пошуків у цьому напрямі ми вбачаємо в продовженні вивчення організаційних форм виховання дітей в дусі миру, зокрема заняття миру і народознавства.

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.ru/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source>. **2.** Дем'янчук С. Я. Досліджуємо проблеми виховання учнівської молоді національної школи України в дусі миру / С. Я. Дем'янчук // Миротворча діяльність школи і вузу: збірник наукових праць. – Ч.1. – Рівне : Тетіс, 1997. – 167с. – С. 3–7. **3.** Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. редактор В. Г.Кремінь. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. **4.** Білан О. І. Програма розвитку дитини «Українське дошкілля» / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Попко П. И., проректор по воспитательной работе (Барановичский государственный университет, Республика Беларусь)

ОРГАНИЗАЦИЯ МОНИТОРИНГА КАЧЕСТВА УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Анотація. У статті викладено модель моніторингу якості управління розвитком виховного потенціалу інформаційно-освітнього середовища університету. Модель створено на основі шести методологічних підходів, що дозволяє комплексно управляти виховним потенціалом інформаційно-освітнього середовища університету, реалізуючи горизонтальні і вертикальні зв'язки між структурними підрозділами, персоналом; здійснювати демократичний стиль керівництва на основі самоврядування і колегіального прийняття рішень.

Ключові слова: виховний потенціал, інформаційно-освітнє середовище, установа вищої освіти, моніторинг, якість, виховання.

Аннотация. В статье изложена модель мониторинга качества управления развитием воспитательного потенциала информационно-образовательной среды университета. Модель создана на основе шести методологических подходов, что позволяет комплексно управлять воспитательным потенциалом информационно-образовательной среды университета, реализуя горизонтальные и вертикальные связи между структурными подразделениями, персоналом; осуществлять демократический стиль руководства на основе самоуправления и коллегиального принятия решений.

Ключевые слова: воспитательный потенциал, информационно-образовательная среда, учреждение высшего образования, мониторинг, качество, воспитание.

Annotation. This article outlines a model for monitoring the quality of management of the development of the educational potential of the information-educational environment of a university. The model was created on the basis of a systemic, synergistic, interdisciplinary, student-centered, environmental, integrated methodological approach as that allows managing comprehensively the educational potential of the information-educational environment of a university, realizing horizontal and vertical communication between structural units, staff; implement of a democratic leadership style based on self-management and group decision-making. The implementation of the model involves a diagnostic program of primary and repeated research at horizontal and vertical levels, an

updated list of parameters that includes personal, social and organizational indicators. These indicators concern all participants of the information-educational environment and characterize the environment itself as an open system. The introduction of this model allows improving the socio-pedagogical and economic efficiency of the process of education, timeliness and rationality of decisions in the management of a university. In particular, the analysis is carried out not on gross indicators, but on indicators of the quality of personal and professional competences that provides the graduate specialist with a stable competitiveness in the labor market of the «creative» economy. Also, the integration of the university, regional authorities, society, business structures and employers is ensured; the perception by the staff of individual growth is formed as a guarantee of sustainable development, personal competitiveness and competitiveness of the university, strengthening the national security of the region and the country as a whole; resource optimization is provided.

Key words: *Educational potential, information and educational environment, high educational establishment, monitoring, quality, education.*

Принятие эффективных управленческих решений связано со сбором и анализом информации, позволяющей не только установить текущее состояние управляемого объекта или системы, но и выявить тенденции их развития. Постоянная деятельность в этом направлении относится к категории мониторинга. Практическая реализация мониторинга больших систем требует систематического накопления вторичной информации по совокупности укрупненных показателей, анализа их по отдельности и вместе, выявления тенденций развития системы в отношении этих показателей и, наконец, выработки долговременных стратегий и программ, проектов по текущей коррекции ситуации. При этом чрезвычайно важно выбрать изначально устойчивую методическую основу, а также обеспечить получение и сохранение значительного исходного массива данных.

Мониторинг и оценка состояния образования сами по себе не являются новыми. Качество образования (обучения и воспитания) исследуется в самых разнообразных аспектах (мониторинг ценностно-мотивационных ориентаций студентов, эффективности педагогических инноваций, системы контроля и т.д.). Новым является возросший интерес исследователей и педагогических работников к различным аспектам реализации воспитательного потенциала информационно-образовательной среды учреждения высшего образования (И. Ф. Бережная, А. П. Богомазов, Н. И. Вьюнова, Л. К. Гребенкина, Н. А. Жокина, Т. Г. Каленникова, В. А. Надеев, Т. А. Парафиянович, О. И. Савицкая, В. А. Ясвин и др.), к теории управления образованием (Ю. А. Конаржевский, М. М. Поташник, П. И. Третьяков и др.). Вместе с тем, проблемы качества воспитательного потенциала информационно-

образовательной среды разработаны в меньшей степени (Б. Н. Боденко, Е. В. Бондаревская, И. А. Зимняя, С. Л. Сергеюк и др.) [1–5].

Проведенный анализ научной, научно-методической литературы, передового опыта позволяет констатировать отсутствие системных научных исследований, посвященных проблеме нашего исследования и, тем самым, его актуальность.

Анализ действующего мониторинга результатов идеологической и воспитательной работы в университете, ежегодно проводимый по методике Республиканского института высшей школы Беларуси [6] позволил сделать вывод о том, что он содержит ряд личностных и системных параметров, но все еще построен на устаревших статистических методах. В этой связи, мониторинг не позволяет результативно в полной мере производить:

- диагностику реализации и развития, ресурсов воспитательного потенциала информационно-образовательной среды;
- оценку качества, своевременность и корректность принятия требуемых управленческих решений и, как результат, достижения Миссии учреждения высшего образования.

Целью нашего исследования выступали обоснование, разработка и внедрение в практику модели мониторинга управления развитием воспитательного потенциала информационно-образовательной среды университета в целях более глубокого анализа качества реализации воспитательного потенциала данной среды, а также более эффективного планирования обеспечения ресурсами и управления развитием воспитательного потенциала в Барановичском государственном университете.

Модель создана на основе следующих методологических подходов: системного, синергетического, междисциплинарного, личностно-ориентированного, средового, комплексного.

Учет требований названных подходов позволил комплексно управлять воспитательным потенциалом информационно-образовательной среды Барановичского университета, реализуя горизонтальные и вертикальные связи между структурными подразделениями, персоналом; осуществлять демократический стиль руководства на основе самоуправления и коллегиального принятия решений.

Реализация модели предполагает организацию мониторинга качества управления развитием воспитательного потенциала информационно-образовательной среды университета, обновленного перечня параметров, который включает личностные, социальные и организационные показатели. Эти показатели касаются всех участников информационно-образовательной среды и характеризуют саму среду как открытую систему.

Промежуточные результаты реализации мониторинга показывают, что они способствуют созданию синергетического эффекта функционирования и развития информационно-образовательной среды в логике достижения социальной активности и конкурентоспособности.

Обновленный перечень параметров мониторинга включает следующие параметры:

- идеологическая зрелость, информационная культура, профессиональная этика, ценность собственного престижа, здорового образа жизни, традиционных семейных отношений, инновационный потенциал, экологическое сознание и навыки бережливого производства работников;

- идеологическая зрелость, готовность решения внеучебных задач на иностранном языке либо вне родной языковой среды, стремление к мультиязычности, навыки межотраслевой коммуникации, способность работать в условиях высокой неопределенности; умение работать как с коллективами, так и с отдельными людьми, способность к творчеству и нестандартному мышлению, информационная культура, ценность собственного престижа, здорового образа жизни, традиционных семейных отношений, уровень экологического сознания и навыков бережливого производства студентов;

- актуальность целеполагания процесса обучения и воспитания, быта и досуга, его напряженность и достижимость, гибкость, измеримость, конкретность, совместимость, приемлемость для тех, кому придется достигать;

- актуальность, приемлемости для участников среды научно-методического уровня, инновационного и творческого потенциала, ресурсозатратность методик и форм обучения и воспитания, быта и досуга;

- микроклимат в коллективах, уровни кооперации и конкуренции в среде;

- материальное обеспечение и рациональность использования ресурсов;

- управление и открытость информационно-образовательной среды.

Разработанная модель предполагает диагностическую программу первичных и повторных исследований качества реализации и результативности воспитательного потенциала информационно-образовательной среды на горизонтальном и вертикальном уровнях (рис. 1).

В соответствии с разработанной моделью определен алгоритм диагностики качества воспитательного потенциала информационно-образовательной среды:

1) разработка программы диагностических исследований, которая включает:

- *диагностический (электронный и печатный) модуль*;

- составление анкеты «Уровень личностных и профессиональных компетенций» (для работников; для обучающихся; для выпускников);

- составление анкеты «Удовлетворенность воспитательным потенциалом информационно-образовательной среды БарГУ» (для руководителей организаций, в которых трудоустроены выпускники; для руководителей социально-культурной среды региона);

- составление анкеты «Удовлетворенность реализацией и управлением развития воспитательного потенциала» (для работников; для обучающихся);

2) распечатка бланков анкет в необходимом количестве, подготовка матриц для их обработки и систематизации;

3) разработка и утверждение графика диагностических исследований, мест их проведения, категории респондентов и ответственных лиц;

4) обучение лиц ответственных за проведение диагностических исследований;

5) научно-эмпирический анализ полученных результатов (контент-анализ и др.);

б) проведение заседаний профильных советов по качеству образования, Координационного совета по идеологической и воспитательной работе и Координационного совета лидеров студенческого самоуправления БарГУ; заседаний регионального общественного совета по качеству высшего образования.

Повторные диагностические исследования организуются по алгоритму первичных исследований.

Результаты диагностик позволяют сформировать цель, содержание программы и стандарта идеологической и воспитательной работы, составить планы идеологической и воспитательной работы регионального учреждения высшего образования.

Инновационный характер разработанной методики диагностики (рис. 1) заключается в оценке:

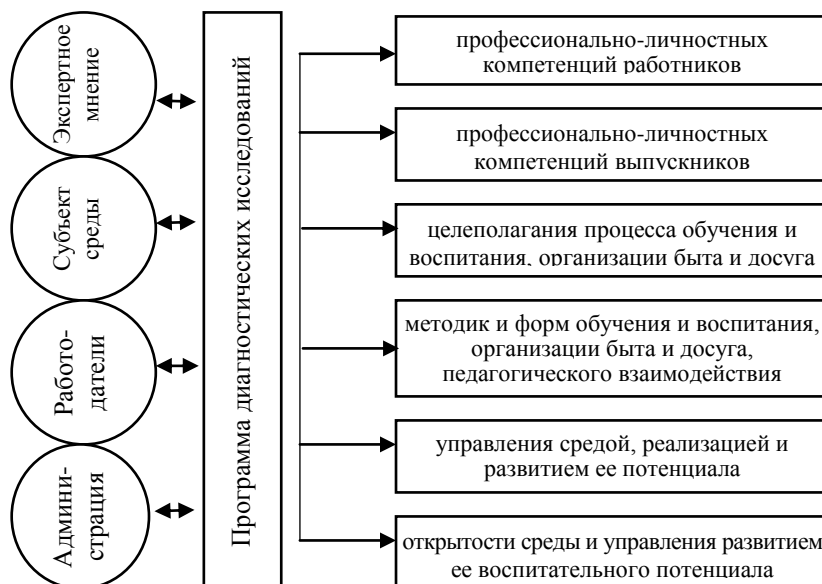

Рис. 1. Модель мониторинга качества реализации и управления развитием воспитательного потенциала информационно-образовательной среды

1) социальной активности и гражданской позиции профессорско-преподавательского состава;

2) вклада конкретного работника в достижение цели реализации воспитательного потенциала информационно-образовательной среды;

3) анализа количества повторных нарушений правил внутреннего распорядка, выявленных административных нарушений: анализ предупреждающих и корректирующих действий персонала, качества разработки и сопровождения обучающихся и работников, допустивших первичное нарушение;

4) анализа процента соответствия включенных мероприятий целям реализации воспитательного потенциала информационно-образовательной среды;

5) анализа качества и количества принятых управленческих решений, (задокументированных в протоколах заседания коллегиальных органов), качества их реализации;

6) анализа отдаленных результатов реализации воспитательного потенциала информационно-образовательной среды на основе результатов анкетирования работодателей о качестве выпускников, в частности, их социально-активной и гражданской зрелости, иных социально-личностных и профессиональных компетенций; отзывов самих выпускников о качестве их подготовки для жизнедеятельности и работы в условиях социально-экономических трансформаций и динамичности рынка труда.

Мониторинг предполагает осуществление особых педагогических и управленческих действий. Администрация учреждения высшего образования (ректор, проректор по воспитательной работе, декан, начальник отдела воспитательной работы с молодежью, начальник отдела культуры и творчества, начальник спортивного клуба, директор библиотеки, председатель совета лидеров различных категорий) выступает инициатором и гарантом высшей степени заинтересованности в качественном достижении поставленных воспитательных целей, конфиденциальности результатов диагностических исследований.

Коллектив сотрудников, осуществляющих реализацию и развитие воспитательного потенциала (педагог-психолог, работники отдела воспитательной работы с молодежью, куратор учебной группы, воспитатель общежития, руководитель коллектива/секции (по направлению), библиотекарь, преподаватель, ответственный за воспитательную работу на факультете, лидеры различных категорий) выступает инициатором и исполнителем диагностических исследований, гарантом их актуальности и достоверности.

Результаты исследования позволяют сделать вывод, что от мотивации руководителей напрямую зависит мотивация работников и обучающихся к ответственному участию в диагностических исследованиях, заинтересованность в их результатах. То есть, мотивированная и ответственная работа управленческой вертикали в области мониторинга способствует принятию работниками и обучающимися воспитательных целей, осмыслению ими

индивидуального вклада в их достижение, повышению ответственности за качество образования.

Поэтому важным условием результативной организации мониторинга выступает обучение методикам диагностики; целенаправленная работа по изменению роли педагогического и студенческого актива, вовлеченного в диагностические исследования, с объектной в субъектную.

Промежуточные результаты проводимой нами опытно-экспериментальной работы позволили выявить наиболее эффективные формы и методики мониторинга:

1. Школа инновационного профессионального мышления;
2. Советы по качеству развития инновационного профессионального мышления;
3. Спецкурс «Актуальные формы и приемы реализации и развития воспитательного потенциала учреждения высшего образования» (15 часов) для слушателей курсов повышения квалификации;
4. Открытые образовательные научно-методические площадки «Актуальные проблемы диагностических исследований в ... (указывается период): методический инструментальный и управленческий ресурс»; «Оптимизация усилий и затрат при сохранении устойчивого качества диагностических исследований».

Для качественной организации мониторинговых исследований используются обновленные критерии и показатели качества образования; определяются диагностические инструменты; распределяются полномочия по контролю качества мониторинговых исследований.

Каждый из установленных критериев диагностируется представителем высшего руководства по контролю качества, который отвечает за организацию диагностических исследований и подготовку аналитической справки, экспертом, который производит независимую диагностику и представляет альтернативную аналитическую справку, в рамках самодиагностики субъектами среды.

Полномочия представителя высшего руководства по контролю качества делегируются деканам факультетов, заведующим кафедрами, начальнику отдела воспитательной работы с молодежью, начальнику спортивного клуба, начальнику библиотеки, начальнику отдела менеджмента качества, председателю координационного совета лидеров студенческого самоуправления.

Экспертная диагностика производится в рамках работы государственных аккредитационных комиссий, государственных экзаменационных комиссий, работодателями, студенческим самоуправлением, председателями Первичных профсоюзных организаций сотрудников и студентов учреждения образования «Барановичский государственный университет».

Самодиагностику проводят все субъекты среды.

Таким образом, в результате исследования разработана, обоснована и внедрена модель мониторинг качества реализации воспитательного потенциала информационно-образовательной среды университета и управления его развитием, которая обеспечивает ряд социально-педагогических и экономических эффектов, в том числе:

- повышение профессиональной компетентности и методов мотивации управленческого и педагогического персонала в отношении реализации воспитательного потенциала процесса обучения, научно-исследовательской деятельности, при организации быта и досуга;

- обеспечение восприятия персоналом индивидуального роста, как залога устойчивого развития, личной конкурентоспособности и конкурентоспособности университета, укрепления национальной безопасности региона и страны в целом;

- анализ не валовых показателей, а индикаторов качества подготовки специалиста-выпускника с новыми компетенциями, обеспечивающими устойчивую конкурентоспособность на рынке труда «креативной» экономики;

- интеграция университета, региональных органов власти, социума, бизнес-структур и работодателей, что приводит к насыщению воспитательного потенциала информационно-образовательной среды университета актуальным контентом и способствует реализации значимых стартапов;

- оптимизацию воспитательной структуры университета без ущерба результативности.

1. Сергеюк С. Л. Методические материалы по организации идеологической и воспитательной работы в высшей школе Республики Беларусь / С. Л. Сергеюк, Н. В. Клишевич, О. М.Тынкович; под общ.ред. С. Л. Сергеюк. – Минск : РИВШ, 2018. – 114 с. **2.** Научно-методические материалы по проведению анализа результатов мониторинга эффективности и качества идеологической и воспитательной работы в учреждении высшего образования РИВШ [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://nihe.bsu.by/index.php/ru/normativnoe-soprovozhdenie>. – Дата доступа : 30.09.2018. **3.** Управление качеством образования: теория и практика / под ред. А. И. Жука, Н. Н. Кошель. – Минск : Зорньверасень, 2008. – 560 с. **4.** Боденко Б. Н. Оценка воспитательной работы (на уровне ее представленности в вузе) / Б. Н. Боденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. – 24 с.

Рецензент: д.пед.н., профессор Жук О. Л.

Сойко І. М., к.пед.н., доцент, Голодняк І. М., ст. магістратури
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

КОМПЕТЕНТНИЙ ПІДХІД У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті проаналізовано компетентнісний підхід, який передбачає визначення чіткого кола компетентностей. Зазначено, що життєва компетентність є основою для високоякісної самореалізації особистості в суспільстві. Обґрунтовано, що формування життєвих компетенцій учнів доцільно здійснювати на основі особистісно зорієнтованих педагогічних технологій. Розкрито провідну роль педагогічного колективу у виховній діяльності сучасної школи.

Ключові слова: компетентність, школа, вчитель, професіоналізм.

Аннотация. В статье проанализирован компетентностный подход, который предполагает определение четкого круга компетенций. Отмечено, что жизненная компетентность является основой для высококачественной самореализации личности в обществе. Обосновано, что формирование жизненных компетенций учащихся целесообразно осуществлять на основе личностно ориентированных педагогических технологий. Раскрыто ведущую роль педагогического коллектива в воспитательной деятельности современной школы.

Ключевые слова: компетентность, школа, учитель, профессионализм.

Annotation. The article analyzes the competence approach, which involves definition of a clear range of competencies, that is, the necessary complex of knowledge, skills, attitude and experience that enable to perform effectively certain activity or a certain function. Vital competence is the foundation, the basis for the personality's high-quality self-realization in society and personal life. Analysis of the priority tasks of the teaching staff – is formation of the students' vital competencies based on application of personally oriented pedagogical technologies in educational process, based on the psychological and pedagogical competencies of the modern teacher. Formation of vital competencies is considered as a necessary component of educational activities of the institution. The task of competently oriented educational activity of the institution is that the educational activity is based on subject-subject bases, where the student and teacher act as full partners. The feature of personal orientation is important for competence-oriented education. Every person from

its birth has different skills and abilities, therefore it is necessary to give each child the opportunity to choose their further life and professional activity. The process of educational activities planning is developed from deep study both a single student and the whole team, society, where he is, because only due to results of properly organized psychological and pedagogical diagnosis one can predict the final result of educational actions and the content of work involving attraction of the child to different types of activity taking into account its interests and abilities: organization, creative, self-service, cognitive, sports, health and fitness, aesthetic, ecological.

Key words: *competence, teacher, professional qualities, technologies.*

Деструктивні зміни в суспільстві, без сумніву, негативно позначаються на процесі соціалізації дітей та учнівської молоді, на особливостях їхньої поведінки й самопізнання. Ситуація соціальної нестабільності ускладнює здійснення вибору власного шляху в житті, планування свого майбутнього, унеможливорює швидке розв'язання буденних проблем. Педагог повинен допомогти дитині вижити в нестабільному суспільстві, виробити захисні механізми, навчити самостійно вирішувати життєві проблеми. Саме заклад освіти покликаний виступити альтернативою «негативного життя», зла, несучи підростаючій людині загальнолюдські цінності як матеріал для особистого вибору.

Проблема вдосконалення виховання в освіті, шляхом впровадження компетентнісного підходу досліджено в педагогічній науці. Розв'язання окресленої проблеми започатковане у працях А. Андреева, І. Зимньої, О. Овчарук, Р. Пастушенка, О. Пометун, Д. Равена, Г. Селевка, А. Хуторського та ін. українських і зарубіжних науковців.

Метою нашої статті є дослідження тенденцій компетентного підходу у виховній діяльності сучасної школи.

При реформуванні системи освіти України домінантою стає підготовка такого вчителя, діяльність якого спрямована на гуманізацію та індивідуалізацію виховного процесу, партнерство з дитиною, компенсацію відсутності сім'ї у молодій людині шляхом здійснення життєтворчої й культуротворчої місії педагогічного працівника.

Одним з пріоритетних завдань педагогічного колективу є формування життєвих компетенцій учнів на основі застосування особистісно зорієнтованих педагогічних технологій в освітньому процесі, що опираються на психолого-педагогічні компетентності вчителя з цього питання.

Важливим аспектом ефективного формування життєвих компетентностей учнів є глибокі знання та переконання педагогів, що саме компетентісно зорієнтована освіта дає кожному суб'єкту освітнього процесу широкі можливості для професійної підготовки майбутніх випускників, мотивує до постійної систематичної самоосвітньої, дослідницької, експериментальної

діяльності, до успішної творчої самореалізації, що, в свою чергу, створює умови для повнішої реалізації гуманітарної, здоров'язберігаючої, культуротворчої функції освіти, вироблення професійних цінностей.

Місія компетентісно спрямованої виховної діяльності закладу полягає в тому, щоб навчально-виховна діяльність ґрунтувалася на суб'єктно-суб'єктних основах, де учень і вчитель виступають як повноправні партнери [1, с. 12]. Для компетентісно зорієнтованої освіти важливою є риса особистісної зорієнтованості. Кожна особистість від народження має різні здібності й здатності, тому потрібно надати кожній дитині можливість вибору своєї подальшої життєвої і професійної діяльності.

Поняття «компетентність» знаходиться в епіцентрі світової педагогічної думки, оскільки воно розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, результати освітньої діяльності. Міжнародна комісія Ради Європи у своїх документах розглядає поняття компетентності як загальні або ключові компетенції, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, крос-навчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання. Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентності як здатність застосовувати знання й уміння, що забезпечує активне використання навчальних досягнень у нових ситуаціях.

Компетентісний підхід передбачає визначення чітко окресленого кола компетентностей, тобто необхідного комплексу знань, навичок, ставлень та досвіду, що дає змогу ефективно виконувати певну діяльність або певну функцію [2]. Життєва компетентність є основою, фундаментом для високоякісної самореалізації особистості в суспільстві та особистому житті. Життєва компетентність формується на основі стрижневих (ключових) компетенцій. У країнах Європи по-різному визначають їх обсяг та складові. Рада Європи подає таку класифікацію компетенцій:

1) політичні і соціальні (здатність і бажання брати відповідальність і участь у прийнятті рішень в групі, розв'язанні конфліктів мирними способами, бажання сприяти розвитку демократії);

2) полікультурні (здатність жити в полікультурному суспільстві, запобігати відродженню расизму, ксенофобії, брати на себе відповідальність; повага до інших, вміння мирно жити поряд з людьми інших культур, мов та релігій);

3) комунікативні (знання мов, зокрема, рідної мови; здатність розуміти, брати участь у діалозі, обстоювати власну думку, знаходити взаєморозуміння при розгляді суперечливих питань);

4) інформаційні (володіння сучасними технологіями, здатність їх використовувати, здатність до критичного мислення);

5) здатність навчатися впродовж всього життя (свідоме оцінювання власного навчального рівня; вміння планувати й оцінювати власний навчальний процес, що дає змогу навчатися автономно).

Отже, компетентнісний підхід вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти, це спроба привести у відповідність масову школу до потреб ринку праці, бо головною метою та пріоритетним завданням діяльності закладу освіти повинно стати виховання конкурентоспроможної, життєво компетентної особистості.

Одним із головних чинників життєвої компетентності сучасного учня є формування позитивного ставлення до власного здоров'я.

Основним завданням сучасної школи стає виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями, але й вміє застосовувати їх на практиці, діяти адекватно у відповідних ситуаціях, адаптуватися до складних соціальних умов, долати життєві труднощі, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, надавати опір негативним впливам [3, с. 17].

Компетентність у сфері здоров'я – одна з ключових компетентностей. Це здатність людини турбуватися про власне та суспільне здоров'я на основі усвідомлення цінності життя, валеологічних знань, відповідальності за свою поведінку. Це віра в свої можливості віднайти резерви й внутрішні ресурси для зміцнення і відновлення власного здоров'я. Це здатність самостійно отримувати необхідні знання, засвоювати досвід попередніх поколінь щодо здорового способу життя. Це глибоке розуміння себе, своїх фізичних та психічних властивостей, здатність ефективно вирішувати проблеми щодо власного здоров'я.

Здоров'я й безпека життєдіяльності особистості безпосередньо пов'язані з її поведінкою. Саме ця особливість потребує спеціального виділення завдань, що стосуються формування компетентності вихованців у сфері здоров'я. Ця компетентність вкрай необхідна для підтримки здоров'я на належному рівні, відповідальності й соціально-позитивної поведінки, для побудови адекватної взаємодії між людьми й ефективного спілкування, що відбивається на їх фізичному, психічному, моральному самопочутті [4, с. 7].

Ефективність процесу формування позитивного ставлення вихованців до власного здоров'я забезпечується реалізацією комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов, що охоплюють змістові та процесуальні його аспекти.

Однією з важливих умов є формування інтересу підлітків до власного здоров'я, стійкої потреби й бажання турбуватися про нього. Реалізація цієї умови забезпечується виконанням двох взаємопов'язаних вимог. По-перше, це участь вихованців у різноманітних видах валеологічної діяльності, в результаті чого вони набувають навичок взаємодії, спілкування, взаємонавчання, пошуку шляхів покращення здоров'я (спортивні свята, «Дні здоров'я», Тижні знань з основ БЖ, в яких традиційно беруть участь усі працівники школи, валеологічні КВК тощо). По-друге, це включення учнів в рефлексивну діяльність, що потребує від них постійного спостереження за собою, своїми діями, фізичним та психологічним станом. Цей напрям роботи спрямований на те, щоб захопити дітей пізнанням потенціалу свого

здоров'я, допомогти кожному повірити в себе та свої сили, викликати в них потребу у самовдосконаленні. У центрі їх уваги – саморозуміння, осмислення підлітками своєї «Я – концепції», структурування ними свого позитивного образу.

Із метою виховання в учнів інтересу до власного здоров'я вчителі звертаються до таких форм організації виховної роботи як анкети, твори-самоаналіз фізичного і психологічного самопочуття, ведення щоденників здоров'я, тощо. Такі види роботи допомагають дітям подивитися на себе з боку, взнати себе, свої інтереси, оцінити рівень свого здоров'я.

Найкраще навчання рефлексивній діяльності здійснюється в процесі тренінгових вправ, що дають можливість перебудувати неадекватну самооцінку підлітків, сформувати в них внутрішню потребу до самовдосконалення. Підвищенню рівня самосвідомості та саморегуляції підлітків сприяють завдання, спрямовані на аналіз власних вчинків, виявлення особистого уміння самостійно знаходити причини своїх невдач та нездоров'я, робити практичні висновки.

Ефективним прийомом емоційного стимулювання виступають життєві ситуації, близькі досвіду підлітків. Вони цінні тим, що дозволяють вести розмову на актуальні для вихованців теми, пов'язані з їхнім власним досвідом, їхніми переживаннями. Так, колективний аналіз ситуації-аналога допомагає учням зробити правильний вибір, який відповідає валеологічному способу життя в складних життєвих обставинах. Кращими матеріалами для аналізу конфліктних ситуацій є такі, що взяті з художніх творів (книг, фільмів, спектаклів) або з практичного життя.

Серед видів діяльності, що найбільш сприяють формуванню умінь і навичок здорового способу життя вихованців – фізкультурно-оздоровча, ігрова та творча. Фізкультурно-спортивні заходи, що проводяться в школі-інтернаті (свята, змагання, естафети тощо), дотримання режиму дня, санітарно-гігієнічних вимог, виконання ранкової гімнастики створюють умови для формування умінь і навичок здорового способу життя.

Формуванню здоров'я школярів допомагають спортивні секції. Спортивна діяльність може й повинна використовуватись в якості ефективного засобу в організації виховної роботи з дітьми. Причому найбільш привабливими є ті заняття, що характеризуються колективною організацією і цілеспрямованістю, емоційною насиченістю, творчою активністю, ігровим змістом. Правильно організована спортивна діяльність передбачає включення дітей у складну систему суспільних відносин, застосування в роботі найбільш привабливих і емоційно насичених форм діяльності, вибір способів впливу на поведінку і свідомість учнів відповідно до їх попереднього досвіду міжособистісних відношень, сполучення різноманітних спортивних і трудових заходів, що створює сприятливі умови для виховання і всебічного розвитку учнів.

Спортивно-оздоровча діяльність стає основним компонентом валеологічної культури, коли вона є і способом, і результатом перетворення людиною його власного фізичного світу, його буття.

З метою підвищення пізнавальної активності вихованців, вироблення творчого підходу до проблем, пов'язаних з формуванням позитивного ставлення до здоров'я, приведенням в дієвий стан їхніх фізичних, моральних, інтелектуальних сил, належна увага надається активним формам і методам виховання. Особливе місце в педагогічному арсеналі має гра [5, с. 234].

По-перше, це рухливі ігри, що закріплюють навички рухової активності, забезпечують соціалізацію учнів через колективну діяльність. По-друге, інтелектуальні ігри, що закріплюють основні поняття, уявлення, знання з основ здорового способу життя. По-третє, ігри з використанням елементів психодрами або театралізованого програвання ситуацій, що закріплюють рольові стереотипи (уміння сказати «Ні» в критичній ситуації, формування навичок спілкування, критичного осмислення шкідливих звичок). По-четверте, довгострокові рольові ігри, за технологією яких будується вся проектна діяльність великих і малих колективних справ.

Перспективним шляхом розвитку освіти є впровадження інноваційних, рефлексивно-предметних, ігрових технологій. Творчий педагогічний колектив у виховній діяльності впроваджує найефективніші технології навчання життєвим навичкам, а саме:

1) проектні технології, що забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь з різних видів діяльності;

2) ігрові технології, що формують уміння розв'язувати творчі завдання на основі вибору альтернативних варіантів;

3) тренінгові технології, спрямовані на розвиток творчого мислення, комунікативної, психологічної компетенцій учнівської молоді.

Вихователь виступає лише в ролі організатора цього процесу, лідера групи дітей. Інтерактивні технології допомагають освоїти вміння вести соціокультурний діалог на основі розуміння, прийняття та визнання особистості іншого. При використанні інтерактивних технологій, як правило, моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри. Тому вони сприяють формуванню у дітей практичних умінь і навичок, виробленню їхніх власних цінностей, створюють атмосферу співробітництва, творчої взаємодії. Інтерактивні освітні технології:

1) вчать продуктивно спілкуватися, ставити запитання, представляти різні точки зору, вміло й компетентно вести діалог, заохочують до співпраці;

2) враховують глибинні психологічні закономірності розвитку особистості дитини, підвищують її самооцінку;

3) розвивають здатність вихованця до пошуку нових знань, допомагають здійснити інтелектуальний прорив, формують навички критичного мислення;

4) сприяють переосмисленню уявлень дітей про свій образ «Я» та свої емоції, осягненню і засвоєнню ними духовних цінностей, усвідомленню стартових можливостей особистості, оцінці шансів і перспектив на майбутнє, розвитку вмінь приймати самостійні рішення та розв'язувати різноманітні життєві проблеми;

5) формують у молоді активну життєву позицію, навички соціальної взаємодії, конструктивного розв'язання питань спілкування за умов інтеграційних процесів у полікультурному середовищі.

Важливою й дієвою науковою основою реалізації державної політики в сфері освіти є розроблення й прийняття Національної програми виховання «Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [6]. Ця програма визначає стратегію виховання молодого покоління в умовах становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. Вона спрямована на реалізацію головної мети виховного процесу – «формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу» [6, с. 28].

Перед школою стоїть завдання виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнародних взаємовідносин, формування потреби та вміння жити у громадянському суспільстві.

Тому продовження вихованої діяльності закладу з формування національної свідомості й самосвідомості, відчуття приналежності до рідної землі, народу, виховання почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині, формування політичної й правової культури засобами громадянської освіти.

Процес планування виховної діяльності розробляється з глибокого вивчення як окремого учня так і усього колективу, соціуму, в якому він перебуває, бо тільки за результатами правильно організованої психолого-педагогічної діагностики можна спрогнозувати кінцевий результат виховних дій та зміст роботи, що передбачає залучення дитини до різних видів діяльності з урахуванням її інтересів та здібностей: організаторської, творчої, самообслуговуючої, пізнавальної, спортивної, фізкультурно-оздоровчої, естетичної, екологічної тощо [7, с. 34].

Програма виховання розробляється на весь період виховної роботи з дитячим колективом і повинна враховувати вікові, індивідуальні та психолого-педагогічні особливості вихованців.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що саме вчитель – це особа, яка несе відповідальність за соціальний розвиток та діяльність вихованців, здійснює корекцію всіх виховних впливів на дитину та групу як у закладі освіти, так і з боку

зовнішнього соціального середовища. Переломлюючи ці впливи, педагог приводить їх у відповідність до тих індивідуальних особливостей, які відрізняють довірену йому групу і кожну дитину, проводить тонку і безпосередню корекцію особистісного формування вихованців. Вона полягає у створенні такого виховуючого середовища, що сприяє розвитку особистості кожної дитини, її громадянської, соціальної активності та життєтворчості школяра.

1. Баранова Е. Комплексные формы воспитательного процесса / Е. Баранова, Е. Степанов // Воспитание школьников. – 2009. – № 4. – С. 9–15.
2. Булах М. Освітні технології формування життєвих компетентностей вихованців інтернатних закладів : методичний посібник / М. Булах. – Біла Церква, 2010. – С. 17–18.
3. Гільбух Ю. Шкільний клас: як пізнати та виховати його душу / Ю. Гільбух, О. Киричук. – К. : Освіта, 1996. – 144 с.
4. Гречаник О. Теоретичні питання виховної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі / О. Гречаник // Виховна робота в школі. – 2009. – № 9. – С. 2–25.
5. Дем'янюк Т. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : науково-методичний посібник / Т. Дем'янюк. – Суми : ТОВ Видавництво «Антей», 2006. – 384 с.
6. Основні орієнтири виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України : Програма. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 80 с.
7. Сорока Г. Планування та аналіз виховної роботи школи / Г. Сорока. – Харків : Видавнична група «Основа», 2003 – 64 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Сойко І. М., к.пед.н., доцент, Скаковська С. І., ст. магістратури педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ

***Анотація.** У статті досліджено особливості методики формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови. Описано специфіку формування усного і писемного мовлення школярів. Охарактеризовано сутність формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів та методичні особливості ознайомлення молодших школярів зі службовими частинами мови.*

***Ключові слова:** молодші школярі, початкова освіта, частини мови.*

***Аннотация.** В статье обоснованы особенности методики формирования коммуникативно-речевых умений младших школьников средствами служебных частей речи. Описана специфика формирования устной и письменной речи школьников. Охарактеризована сущность формирования коммуникативно-речевых умений учащихся начальных классов. Освещены методические особенности ознакомления младших школьников со служебными частями речи.*

***Ключевые слова:** младшие школьники, начальное образование, части речи.*

***Annotation.** The article substantiates the theoretical aspects of the didactic games and interesting exercises development in the process of parts of speech studying. Significance of the didactic game in formation of junior pupils' active mental activity has been characterized. The didactic requirements for ensuring efficiency of the game activity on the Ukrainian language lessons are distinguished and grounded. The peculiarities of usage of the elements of interesting linguistics by the elementary school teachers in the process of parts of speech study are analyzed. The main task of such classes is active and purposeful enrichment and improvement of students' speech. An effective way of the schoolchildren's speech development promotion is situational tasks. They stimulate thinking and increase the students' interest to the program material, enhance their activity in formation of knowledge, skills and abilities – that is, cognitive activity. The purpose of didactic games is formation of students' ability to combine theoretical knowledge with practical activity. Students will be able to master the necessary knowledge, skills and abilities only when they are interested in them, and when the teacher*

managed to interest the students. It is important to conduct games systematically and purposefully on each lesson, starting with elementary game situations, gradually complicating and diversifying them as students' accumulated knowledge, development of skills and abilities, understanding the rules of a game, development of memory, education of quick-wittedness, independence, perseverance, etc. Didactic games, used in the Ukrainian language classes in their organic combination, develop not only speech but also memory, attention, quick-wittedness, ability to classify objects, to compare them, to generalize, to differentiate.

Keywords: *junior schoolchildren, primary education, parts of speech.*

Сучасне суспільство не може існувати без мови – найважливішого засобу спілкування, засобу вираження думок та передачі досвіду сучасникам і нащадкам. Мова – наше національне багатство, тому на перший план виходить питання культури мови. Серед них головними є питання оволодіння правилами граматики, правопису, вимови й наголошення. Величезне значення має також вивчення й правильне використання мовних засобів вираження думки залежно від мети й змісту висловлювання.

Значний внесок у дослідження семантичних і граматичних функцій та семантико-стилістичних властивостей службових частин мови зробили О. К. Безпояско, І. Ф. Буслаєв, В. В. Виноградов, І. Р. Вихованець О. Х. Востоков, К. Г. Городенська, М. В. Ломоносов, О. М. Пешковський, В. М. Русанівський, П. Ф. Фортунатов, О. О. Шахматов Л. В. Щерба та ін. Вчені вказували на надзвичайну різноманітність службових частин мови за семантикою і граматичними функціями та властивостями, їх активну участь у формуванні різноаспектних висловлювань.

Переважає більшість мовознавців відзначає семантичну, морфологічну та синтаксичну специфіку службових слів. Головною визнається їх синтаксична своєрідність і синтаксична та комунікативна функції.

Службові частини мови, зокрема прийменники і сполучники, є засобами вираження синтаксичних відношень між повнозначними словами та конкретизують своє значення у відповідних синтаксичних конструкціях. Сполучники поєднують синтаксичні елементи (однорідні члени речення або частини складного речення) і виражають відповідні відношення; їх лексичне значення конкретизується лише за відповідних умов уживання, тобто в контексті. Частки виконують формотворчу і словотворчу функції, відіграють важливу роль як засоби модального оформлення речень [1, с. 38].

Метою нашої статті є дослідження методики формування комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови.

Проблема розвитку писемної форми комунікації молодших школярів – одна з найбільш актуальних проблем методики початкового навчання.

Основою комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів є частково мовленнєві вміння (звукимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні)

та загальномовленнєві (уміння слухати-розуміти, говорити, читати, писати). Крім того, засвоєння писемної форми спілкування стає показником їхньої комунікативної компетентності, необхідною умовою не тільки інтелектуального, а й гармонійного розвитку особистості.

Аналіз психолінгвістичної літератури показав, що писемне мовлення – специфічна форма комунікативної діяльності й не є перекладом усного мовлення в писемні знаки. У зв'язку з цим на основі даних порівняльного аналізу ми з'ясували, що обидві форми комунікації різняться такими критеріями, як умова й ситуація спілкування; наявність контакту з адресатом; умови реалізації мовлення; спосіб сприймання та передачі; структура мовлення в онтогенезі; засоби вираження; спосіб лінгвістичного сприйняття; можливість редагування; ступінь зв'язності та мовне оформлення.

Усне мовлення відбувається за наявності конкретного адресата в ситуації безпосереднього спілкування, а писемне – за умов його відсутності, тобто в ситуації опосередкованого спілкування, тому характеризується незалежністю від реакції адресата. Писемне мовлення в онтогенезі має монологічну структуру на відміну від первісної діалогічної усної форми мовлення. Писемний текст передається за допомогою знаків візуального коду і сприймається зоровим способом, а усний, навпаки, передається за допомогою звукового коду і сприймається як головний розвиток дитини в молодшому шкільному віці. Стрімкий розвиток усної форми мовлення дітей раннього віку й поява зародків писемної форми в дошкільний період (рисунокве письмо) не знаходять логічного продовження в молодшому шкільному віці. Цей критичний момент у мовному розвитку дитини спричинено тим, що в молодшому шкільному віці учень користується способом кодування окремих слів, (звуко-буквеним, (або) письмом) на відміну від дошкільного рисункового письма, яке кодує цілі вислови.

Природний розрив між двома формами мовлення, який стає помітним в дошкільному віці й пов'язаний із тим, що дитина говорити вже вміє, а писати – ще ні, підсилюється зведенням засвоєння писемної форми мовлення до опанування письма, тобто до формування в дитини орфографічної дії.

Уміння писати для дитини пов'язано з умінням позначати звуки (фонем) буквами. На думку науковців, орфографічна (штучна) дія стає «самооцінною дією на початковому етапі навчання і заміняє мовну дію дитини» [2, с. 32].

Основоположними для формування комунікативно-мовленнєвих умінь учнів початкових класів є поняття, які розкривають принцип дії вислову: вислів як реальна одиниця спілкування; межі вислову; зверненість і завершеність як ознаки вислову; автор вислову як носій активної відповідної позиції; усна й письмова форми висловлювання; двоголосе слово; поняття про мовні жанри як стійкі форми завершення побудови цілого вислову; поняття про первинні та вторинні мовні жанри; жанр і стиль.

Необхідним також є створення умов для формування в молодших школярів нового вміння – уміння будувати вислів. При цьому важливо звернути увагу на те, що, спілкуючись, людина не відкриває нових мовних жанрів – жанр визначає взаєморозуміння під час спілкування. Чим більш здатна людина оцінювати ситуацію спілкування, контролювати висловлювання (зрозуміле воно співрозмовникові чи незрозуміле) й залежно від реакції співрозмовника коригувати його, тим більше в неї розвинена здатність до використання різних мовних жанрів.

У молодшому шкільному віці, особливо на початкових етапах ознайомлення дитини з різними формами мовного висловлювання, діти тяжіють до роботи з усною формою, більш прийнятною для дитини: вона вільно володіє засобами вираження цієї форми на рівні свого мовного досвіду. Зробити ж ці засоби для дитини предметом осмислення можна лише за умови «відчуження» усної форми мовлення від самого вислову. Таку змогу дає впровадження писемної форми.

Велику цінність для початкового етапу формування комунікативно-мовленнєвих умінь ми вбачаємо не стільки у вигадуванні дітьми різних текстів, скільки в трансформуванні вислову з однієї форми в іншу. На цій стадії важливішим є не складання оповідань, казок тощо, а читання і переведення писемної форми в усну (драматизація або малювання).

Отже, створюючи сценарій відомого оповідання чи казки, а відтак розігруючи його, діти неминуче звернуться до засобів усної форми висловлювання. Інакше кажучи, «упровадження писемної форми дає дітям можливість усвідомити усну, побачити її засоби вираження й умови реалізації» [3, с. 315].

Важливим чинником розвитку мовної особистості молодшого школяра є мовний розвиток, а знакову природу мови, орфографічні дії діти опанують, засвоюючи писемну форму мовлення.

Потрібно зважати на те, що мовленнєве спілкування пронизує всі види діяльності, а отже й пам'ятати про розвиток комунікативного мовлення учнів слід повсякчасно: на всіх уроках і в позаурочний час. Важливо лише, щоб робота над формуванням комунікативного мовлення здійснювалася систематично, комплексно й поетапно (від формування частково мовленнєвих та загально-мовленнєвих до комунікативно-мовленнєвих умінь).

У початкових класах учні ознайомлюються зі службовими словами, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: *на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, чи, тому що*.

Відповідно до програми вже в 1–2 класах слід сформувати в молодших школярів такі вміння: упізнавати в реченні, тексті службові слова, писати їх окремо від інших слів; пов'язувати між собою слова, а також частини складного речення за допомогою службових слів; упізнавати в реченні, тексті загальноповживані прийменники, використовувати їх у мовленні [4].

Практичне ознайомлення з прийменниками відбувається ще в період навчання грамоти. Учитель на основі складання дітьми речень за малюнками та власними спостереженнями пояснює, що в реченні є «малі», «короткі» слова, без яких часто речення побудувати не можна: *Діти йдуть до школи. Хлопчик катається на велосипеді.* Мовний аналіз речень, побудова графічних моделей до них сприяє усвідомленню учнями того, що в реченні є довгі і короткі слова (відповідно вони і позначаються у схемі довгими та короткими лініями). Така робота готує першокласників до засвоєння правила про роздільне написання прийменників з іншими словами.

У 2 класі після вивчення слів – назв предметів, ознак, дій опрацьовується тема: «Службові слова в реченні». Під час аналізу мовного матеріалу (речення з прийменниками та сполучниками) учитель має спиратися на знання учнів про те, що слова можуть означати і на яке питання відповідати.

З метою запам'ятовування учнями найуживаніших у мові службових слів та вироблення у них умінь правильно користуватися прийменниками і сполучниками ефективним є використання таких завдань:

1. Знайдіть слова, до яких не можна поставити питання. Прочитайте речення без них. Зробіть висновок, для чого вживаються такі слова.

2. За допомогою яких слів зв'язані між собою слова?

3. Прочитайте слова. Подумайте, які слова потрібно додати в кожному рядку, щоб утворилися речення (*дерева, білка, пеньок, стрибнула; лапка, тримала, вона, шишку; пеньку, поснідала, білочка*).

4. Зв'яжіть кожну пару слів за допомогою службового слова (*пароплав, море; автомобіль, дорога*).

5. Перепишіть текст, вставляючи замість крапок службові слова.

Виконання практичних завдань є важливою умовою засвоєння частотних у нашій мові прийменників (*у, до, з, на, над, під, по*), їх написання та усвідомлення функції цієї частини мови в мові і мовленні.

У 3 класі учні спостерігають за префіксами, співзвучними з прийменниками (*без сорому – безсоромний, на письмі – написаний*), навчаються розрізняти їх на слух і на письмі. Сприймання і первинне усвідомлення цих мовних явищ можна організувати за словосполученнями такого типу: *написав на дошці; заховався за дерево; злетів з гілки; доплив до берега* та ін..

Спробуйте дати один одному поради, як правильно розрізняти префікси і прийменники, щоб не помилитися під час письма. Результатом колективної роботи може бути наступна таблиця (табл. 1).

Зі сполучником коротке ознайомлення відбувається лише у 4 класі під час вивчення розділу «Речення». Тема «Поєднання однорідних членів речення за допомогою сполучників», розрахована на три уроки, передбачає формування уявлення про сполучники і (й), а, але, вживання чи невживання перед ними коми та вимову однорідних членів речення з перелічувальною інтонацією чи інтонацією протиставлення.

Розрізняй префікси і прийменники

Префікс	Прийменник
Частина слова, пишеться разом	Окреме слово, пишеться окремо зі словами
Між префіксом і коренем не можна поставити допоміжне слово	Між прийменником і наступним словом можна поставити допоміжне слово
Служить для утворення нових слів	Служить для зв'язку слів у реченні

У процесі аналізу мовного матеріалу вчитель звертає увагу дітей на те, за допомогою яких службових слів можуть поєднуватися однорідні члени речення і повідомляє, що слова *і (ї), а, але, та* – сполучники. Закріплення цієї частини мови відбувається під час виконання учнями різних вправ: спостереження за вживаннями речень з однорідними членами у тексті; складання речень з однорідними членами; використання речень з однорідними членами в побудові текстів; вправління в моделюванні і побудові складних речень за зразком, схемою, малюнками, створеними ситуаціями та їх аналізі [5].

Щодо частки, то сам термін, за вимогами чинної програми, у початкових класах не вживається. Лише у зміст вивчення дієслова у 3 класі включено теми: «Не з дієсловами», розраховану на вивчення протягом двох уроків, та «Правопис не з дієсловами» у 4 класі – на один урок. Вважаємо, цього мало, адже існують частки, значення яких у мовленні важко переоцінити.

Така недостатня увага до ознайомлення з граматичними функціями та семантико-стилістичними властивостями службових частин мови, включення їх у мовленнєву практику учнів початкових класів призводить до появи помилок у мовленні, порушення його граматичного ладу.

Спостереження за особливостями вживання й значення службових частин мови, побудова з ними речень, відпрацювання різних видів інтонації, поповнення словникового запасу ширшим колом сполучників, часток, ніж передбачено програмою, можна провести під час виконання вправ на закріплення й інших тем програми. Мовний матеріал окремих вправ дозволяє організувати стилістичні спостереження за синонімічними й антонімічними прийменниками, за сполучниками сурядності й підрядності, за виражальними можливостями часток. Учитель повинен уважно ставитися до мовного матеріалу і звертати увагу дітей на різноманітні мовні явища, які можуть бути використані ними в мовленнєвій практиці.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що саме програми, підручники та посібники з рідної мови для початкової школи недостатньо відображають вимоги до вмінь правильно використовувати службові частини мови у мовленні, тому робота з

розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь потребує вдосконалення, зокрема, розробки методики розвитку умінь правильно вживати службові частини мови в процесі спілкування, яка повинна зайняти належне місце в системі мовленнєвої підготовки молодших школярів.

1. Демидчик Г.С. До питання про визначення статусу службових частин мови / Г. С. Демидчик // Придніпровський науковий вісник. – 2008. – № 127 (194): Філологія та педагогіка. – С. 38–45. **2.** Біляєв О. М. Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв. – К. : Знання, 2002. – 214 с. **3.** Демидчик Г. С. Службові частини мови у мовленні молодших школярів: Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / ред. кол. Н. В.Гузій, Г. С. Демичик та ін. – К. : НПУ, 1999. – Вип. 2. – С. 315–318. **4.** Навчальні програми Нової української школи (затверджені Колегією Міністерства освіти і науки 22 лютого 2018 року). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/school/program/60529/>. **5.** Потапенко О. І. Методика викладання української мови / О. І. Потапенко. – К. : Вища школа, 2002. – 126 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Сойко І. М., к.пед.н., доцент, Трушківська В. В., ст. магістратури
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ВИКОРИСТАННЯ ІГОР ТА ТВОРЧИХ ВПРАВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ

Анотація. У статті обґрунтовано теоретичні аспекти розвитку дидактичних ігор і творчих вправ у процесі вивчення частин мови. Охарактеризовано значення дидактичної гри у формуванні активної розумової діяльності молодших школярів. Виокремлено та обґрунтовано дидактичні вимоги щодо забезпечення ефективності ігрової діяльності на уроках української мови. Проаналізовано особливості використання вчителями початкових класів елементів цікавого мовознавства в процесі вивчення частин мови.

Ключові слова: дидактична гра, частини мови, початкова освіта.

Аннотация. В статье обоснованы теоретические аспекты развития дидактических игр и занимательных упражнений в процессе изучения частей речи. Охарактеризовано значение дидактической игры в формировании активной умственной деятельности младших школьников. Выделены и обоснованы дидактические требования к обеспечению эффективности игровой деятельности на уроках украинского языка. Проанализированы особенности использования учителями начальных классов элементов интересного языкознания в процессе изучения частей речи.

Ключевые слова: дидактическая игра, части речи, начальное образование.

Annotation. The article substantiates the theoretical aspects of the didactic games and interesting exercises development in the process of parts of speech studying. Significance of the didactic game in formation of junior pupils' active mental activity has been characterized. The didactic requirements for ensuring efficiency of the game activity on the Ukrainian language lessons are distinguished and grounded. The peculiarities of usage of the elements of interesting linguistics by the elementary school teachers in the process of parts of speech study are analyzed. The main task of such classes is active and purposeful enrichment and improvement of students' speech. An effective way of the schoolchildren's speech development promotion is situational tasks. They stimulate thinking and increase the students' interest to the program material, enhance their activity in formation of knowledge, skills and abilities – that is, cognitive activity. The purpose

of didactic games is formation of students' ability to combine theoretical knowledge with practical activity. Students will be able to master the necessary knowledge, skills and abilities only when they are interested in them, and when the teacher managed to interest the students. It is important to conduct games systematically and purposefully on each lesson, starting with elementary game situations, gradually complicating and diversifying them as students' accumulated knowledge, development of skills and abilities, understanding the rules of a game, development of memory, education of quick-wittedness, independence, perseverance, etc. Didactic games, used in the Ukrainian language classes in their organic combination, develop not only speech but also memory, attention, quick-wittedness, ability to classify objects, to compare them, to generalize, to differentiate.

Key words: *didactic game, parts of speech, primary (elementary) education.*

Важливе значення мови у розвитку підростаючого покоління і в подальші вікові періоди обґрунтовували майже всі видатні педагоги й психологи минулого і сучасності. Тому рідна мова є одним із найважливіших навчальних предметів в школі. Її особливе місце в системі навчальних дисциплін визначається тим, що саме від мовленнєвих і мовних знань, умінь і навичок безпосередньо залежать успіхи навчальної діяльності школяра, його успішність в оволодінні знаннями з усіх предметів та адекватна інтеграція в соціум.

Розвинене мовлення людини – не тільки форма думки, а й сама думка, супутник мислення, свідомості, джерело пам'яті. Створені за допомогою мови образи, описи подій, якостей, властивостей найрізноманітніших виявів життя людей є вищим актом пізнавальної діяльності людини. «Мовна поведінка, – пише В. Бадер, – як частина загальної поведінки людей свідчить як про рівень розумового розвитку, так і про рівень їх виховання. Вона репрезентує людину в цілому» [1, с. 32].

Ознайомлення із словниковим багатством, своєрідністю звукової та інтонаційної системи, словотворчими властивостями, особливостями граматичної будови, художньо-зображальними засобами мови розкриває учням духовне багатство народу, сприяє вихованню патріотизму.

Комунікативна лінія змісту програми передбачає формування у молодших школярів чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письма. Основним завданням таких занять є активне і цілеспрямоване збагачення й удосконалення мовлення учнів; безпосередня підготовка до складання учнями власних текстів; розвиток логічного мислення; розширення кругозору учнів.

Крім цього, в процесі роботи над формуванням власної мовленнєвої діяльності учні зможуть оволодіти контекстовими уміннями, тобто навчитися висловлюватись на тему, підпорядковуючи висловлювання основній думці

вихідного тексту, відбирати матеріал, визначаючи в ньому головне і другорядне, використовувати відібраний матеріал у потрібному порядку.

Питанням розвитку мовлення школярів та збагачення їх словникового запасу приділяли багато уваги психологи, мовознавці та методисти (Л. Варзацька, О. Леонтєв, М. Львов, В. Мельничайко, В. Мухіна, І. Синиця, Г. Рамзаєва, Г. Ушакова, Г. Фомічева та ін.). Проте ці та інші вчені досліджували переважно загальнометодичні аспекти активізації та розвитку активного й пасивного словника учнів різного віку і майже не зосереджували уваги на виявленні ролі граматики-орфографічних знань у збагаченні словникового запасу молодших школярів.

Використання ігрових технологій на уроках української мови досліджено в працях А. Багмут, Л. Варзацька, Н. Гац, В. Горбачук, Д. Кравчук, Т. Потоцької, Т. Рамзаєвої, М. Сокирко, Г. Фомічової, О. Хорошківської, Г. Шелехової. У наукових дослідженнях А. Каніщенко, Н. Лазаренко, Т. Сокольницької, Л. Попової, І. Холковської, І. Шаповалової проаналізовано повнозначні частини мови (іменник, прикметник, дієслово. У їх працях пояснено, що завдання вчителя полягає в тому, щоб зацікавити молодших школярів мовними явищами, збудити у них прагнення до знань.

Метою нашої статті є дослідження можливості використання ігор та творчих вправ у процесі вивчення частин мови в початкових класах.

Найбільш ефективними є ті уроки української мови, на яких вчителі використовують різноманітні форми роботи, збагачують їх знахідками своїх творчих шукачів. У процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися. самостійно думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються, до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Коли вчитель використовує на уроці елементи гри, то в класі створюється доброзичлива обстановка, бадьорий настрій, бажання вчитися. Плануючи урок, учитель має зважати на всіх учнів, добирати ігри, які були б цікаві й зрозумілі.

Дидактична гра – це практична групова вправа з вироблення оптимальних рішень, застосування методів і прийомів у штучно створених умовах, що відтворюють реальну обстановку [2]. Під час гри в учня виникає мотив, суть якого полягає в тому, щоб успішно виконати взятую на себе роль. Отже, система дій у грі виступає як мета пізнання і стає безпосереднім змістом свідомості школяра.

Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати цей матеріал, тобто він почне готуватися до участі у грі. Гра дає змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати в учнів інтерес до тих важливих і складних предметів,

властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається.

Дидактичні ігри на уроках української мови можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і понять, для повнішого і глибшого їх осмисленого засвоєння, формування графічних умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання [3].

У дидактичних іграх діти спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз й синтез, абстрагуються від несуттєвих ознак. нового навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вчителя майстерного педагогічного керівництва ними.

Ефективним видом роботи, що сприяє мовленнєвому розвитку школярів, є ситуативні завдання. Вони стимулюють мислення й збільшують інтерес учнів до програмового матеріалу, підвищують їхню активність у формуванні знань, умінь і навичок – тобто пізнавальну активність.

Нові для себе предмети та явища учні можуть пізнавати по-різному: за допомогою слова, найближчих до дійсності засобів (моделей, картин, малюнків, схем), а також через оригінальне сприйняття, тобто безпосереднє ознайомлення з ними (спостереження, перетворення предметів, читання літературних та прослуховування музичних творів).

Щоб ігрова діяльність на уроці проходила ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

1. Готовність учнів до участі в грі. (Кожен учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити мету її, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі);

2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом;

3. Чітка постановка завдання гри. Пояснення гри – зрозуміле, чітке;

4. Складну гру слід проводити поетапно, поки учні не засвоять окремих дій, а далі можна пропонувати всю гру і різні її варіанти;

5. Дії учнів слід контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати;

6. Не можна допускати приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінка за поразку в грі, глузування тощо).

Ігри важливо проводити систематично й цілеспрямовано на кожному уроці, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи їх у міру нагромадження в учнів знань, вироблення вмінь і навичок, засвоєння правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо.

7. Дидактичні принципи організації ігор: доступність, посильність, систематичність [3].

У грі повинні брати участь всі учні класу. Тому завдання треба добирати короткі, посильні, розраховуючи на відповіді всіх учнів класу.

Слід уникати одноманітності завдань, організовуючи їх так, щоб дітям не доводилося довго чекати включення в гру, бо це знижує їхній інтерес.

Мета дидактичних ігор – формування в учнів уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними знаннями, умінями й навичками учень зможе лише тоді, коли він виявлятиме до них інтерес, і коли вчитель зумів зацікавити учнів.

Добираючи ту чи іншу дидактичну гру, вчитель має пам'ятати, що процес створення гри містить ряд станів: вибір теми гри; визначення мети й завдань гри; підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка унаочнень, проведення гри, підбиття підсумків).

Успіх проведення гри залежить від дотримання вимог: ігри мають відповідати навчальній програмі; ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними; відповідність гри віковим особливостям учнів; різноманітність ігор; залучення до ігор учнів усього класу [4, с. 45].

Під час проведення дидактичних ігор в учителів виникає безліч проблем: за яким принципом відбирати навчальний матеріал для створення ігор, яке місце дидактичних ігор в ряді інших форм і методів навчання, як одному вчителю керувати класом учнів під час гри?

У навчальних іграх немає тих, хто програв або виграв, тут виграють усі. Їх можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними.

Дидактичні ігри, використані на уроках української мови в органічному поєднанні, розвивають не лише мовлення. Ці ігри добре допомагають розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вміння класифікувати предмети, порівнювати їх, узагальнювати, диференціювати. Т. Донченко у праці «Мета одна, уроки – різні» визначив чотири вимоги, без урахування яких не можна віднести ту чи іншу навчальну діяльність учнів до дидактичних ігор. На його думку, грою можна назвати таку навчальну діяльність, в якій присутній хоча б один із наступних елементів: елемент очікування несподіванки – поява, зникнення, пошук і знаходження, непередбачене повторення дії в грі тощо; елемент загадки, що інтригує дітей, стимулює їхню творчу фантазію, мобілізує дитячий досвід; елемент руху; елемент змагання [5, с. 15].

Наведемо приклади дидактичних ігор та цікавих вправ на визначення числа іменників.

Гра «Множина чи одинина?»

Учитель називає іменники в однині та множині. Учні картками, на яких написано «Множина», «Одинина», показують число іменників.

Виграє той, хто найменше помилиться. Для гри можна використовувати такі іменники: учитель, учні, фабрика, завод, пшениця, медаль, черешні, неділя, вишенька, герої, олівець, море, книга, яблуко, сонце, вікна.

Гра «Один – багато»

На дошці запис:

Зимі кінець, якщо заспівав жайворонок, зацвірінькали горобці, прилетіли дикі голуби, відлетіли в ліси, поля ворони, з'явилися шпаки.

Вийшов з барлоги ведмідь, застрибав на лісовій галявині заєць.

Які прикмети того, що зима закінчується?

Як називаються слова, що відповідають на питання хто? і означають назви предметів?

Запишіть у дві колонки іменники, що є назвами птахів і звірів, за зразком:

Один	Багато
Горобець	Горобці

Найактивніший ряд – переможець.

Гра «Хто більше»

Учні поділяються на дві команди. Перша команда добирає і записує іменники, які вживаються тільки в однині, друга – тільки в множині (в однині – молодь, лічба, читання, ходьба, доброта, сміливість, хоробрість, радість, любов; в множині – ножиці, граблі, ворота, дрова, макарони, гроші, канікули, іменники, жнива, харчі). Перемагає команда, яка дібрала більше відповідних іменників.

Означені цікаві вправи полегшували нашу роботу над розширенням уявлення про число, зокрема, у іменників, які мають форму множини, але називають один предмет (окуляри) або маючи форму однини, називають сукупність предметів (каміння).

До переваг використання дидактичної гри віднесено: безпосередній вплив на формування в учнів навчальної мотивації; стимулювання ініціативи та творчого мислення; включення у навчальну діяльність практично всіх молодших школярів; набуття ними досвіду співробітництва; встановлення міжпредметних зв'язків; забезпечення пізнавальної насиченості навчального процесу; створення «неформального середовища» для учіння та сприятливих передумов для формування різноманітних стратегій розв'язання завдань; прояв учнями вольових зусиль при розв'язанні поставлених завдань; «структурування» знань, які можуть застосовуватися в різноманітних галузях; забезпечення міжпредметних зв'язків; об'єднання розрізаних уявлень у складну та збалансовану картину світу тощо. Визначено, що використання дидактичних ігор в основній школі дає змогу учням долати суттєві труднощі в навчанні, бачити власні помилки, оцінювати досягнення, поєднувати теоретичні знання з практичними.

Безперечно, дані переваги використання дидактичної гри співвідносяться із завданнями реалізації компетентнісного підходу та особливостями організації та проведення сучасного навчального заняття в освітніх закладах різних типів.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що саме гра є дидактичною тільки тоді, коли пізнавальний елемент у ній нерозривно пов'язаний з елементами зацікавленості. Висока ефективність дидактичної гри безсумнівна. І вчитель, і діти працюють з використанням ігрових матеріалів легше, веселіше, а головне – значно продуктивніше. Це відбувається тому, що під час гри задіяні глибинні психологічні механізми, які забезпечують глибоке і міцне засвоєння навчального матеріалу.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть становити педагогічні дослідження з метою розробки дидактичних ігор та методичних підходів до їх цілеспрямованої організації в ході впровадження компетентнісного підходу в закладах освіти різних типів.

1. Бадер В. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів в сучасній школі / В. Бадер // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 4. – С. 31–36. **2.** Біляєв О. Методика вивчення української мови в школі / О. Біляєв. – К. : Знання, 2002. – 214 с. **3.** Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі / П. Щербань // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 18–19. **4.** Чумак Т. Ігрові елементи на уроках мови / Т. Чумак // Дивослово. – 2001. – № 7. – С. 44–46. **5.** Донченко Т. Мета одна, уроки – різні / Т. Донченко // Урок української. – 2009. – № 11. – С. 14–16.

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.

Шкабаріна М. А., к.пед.н., ст. викладач (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені акад. С. Дем'янчука, м. Рівне)

ПОНЯТТЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджено поняття «педагогічна творчість». Визначено, що педагогічна творчість це двосторонній процес, який передбачає формування творчих здібностей вчителя і учня. Розкрито, що педагогічну творчість можна розглядати у двох значеннях: у широкому значенні – як галузь педагогічної науки, у вузькому – як здатність учителя оригінально вирішувати завдання, що виникають під час освітнього процесу. Охарактеризовано основні ознаки та способи вияву творчості у напрямках діяльності вчителя. Запропоновано авторське визначення поняття педагогічної творчості.

Ключові слова: педагогічна творчість, освітній процес, педагогічна діяльність, творчі здібності.

Аннотация. В статье исследовано понятие «педагогическое творчество». Определено, что педагогическое творчество это двусторонний процесс, который предусматривает формирование творческих способностей учителя и ученика. Раскрыто, что педагогическое творчество можно рассматривать в двух значениях: в широком смысле – как отрасль педагогической науки, в узком – как способность учителя оригинально решать задачи, возникающие во время образовательного процесса. Охарактеризованы основные признаки и способы проявления творчества в деятельности учителя. Предложено авторское определение понятия педагогического творчества.

Ключевые слова: педагогическое творчество, образовательный процесс, педагогическая деятельность, творческие способности.

Annotation. The concept of «pedagogical creativity is investigated. It is determined that pedagogical creativity is a two-way process, which involves the formation of creative abilities of a teacher and student. It was found out that pedagogical creativity Pedagogical creativity can be considered in two meanings: in the broad sense – as a branch of pedagogical science, personally oriented development interaction of subjects of educational process, the process aimed at improving the educational process, the comprehensive development of the student's personality; in the narrow one – as the ability of the teacher to originally solve the problems that arise during the educational process. The main features and

ways of revealing creativity in the directions of the teacher's activity are described. They are: conducting of training sessions, work on the organization of the students' staff in accordance with their age and individual characteristics, designing the personality of the student, developing a strategy and tactics of pedagogical activity in order to optimally fulfill the tasks of comprehensive development of the individual. Author's definition is proposed pedagogical creativity is a purposeful, continuous process of development of the student's personality (co-creation), which consists in improving pedagogical activity, raising the level of pedagogical skill. Stages of creative pedagogical process are described. It is determined that the main feature of pedagogical creativity is that it becomes a co-creation, since the teacher cannot create himself, but does so with the students. The main criteria of the teacher's creative pedagogical activity are: the development of fundamentally new approaches to the education, education and development of students; rationalization and modernization of content, forms, methods and means of educational process.

Key words: pedagogical creativity, educational process, pedagogical activity, creative abilities.

Креативні особистості створюють підґрунтя для науково-технічного прогресу суспільства, оскільки саме оригінальні, інноваційні ідеї та винаходи забезпечують прогрес країни, визначають її інтелектуальний потенціал. Нині розвиток креативних здібностей набув статусу соціальної проблеми. Так, наприклад, Р. Флорида (R. Florida) зазначає, що «креативний клас» (креативні особистості) мають займати панівну роль у суспільстві й працювати у сфері науки та техніки, дизайну, освіти, мистецтва, розваг [1, с. 84–91]. Такий підхід до розуміння соціальної значущості креативності дозволяє стверджувати, що для працівника сфери освіти ця якість є особливо актуальною, адже саме ці особистості провадять науково-педагогічну діяльність, виховують молоде покоління.

Саме креативний потенціал країни визначає її статус у світі та рівень життя населення. У 2015 р. Martin Prosperity Institute (Канада) опублікував рейтинг глобального індексу креативності, у якому Україна займає 45 місце з 139 країн [2, с. 41], що визначило необхідність дослідження цієї проблеми.

Значені тенденції впливають на вектор розвитку освіти України. Закони України «Про освіту» [3], «Про вищу освіту» [4], Концепція Нової української школи [5] передбачають реформування системи вищої та базової освіти України, відповідно до сучасних європейських стандартів. Тому, основний акцент нині здійснено на відході від стандартизованості освітнього процесу, а основним пріоритетом є вияв творчості у роботі освітянина.

Аналіз останніх публікацій дозволяє стверджувати, що дослідження креативності є актуальним, оскільки кількість праць і поглядів щодо цього феномену постійно зростає. Дослідження з цієї проблеми проводили:

Т. Барішева, Д. Богоявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, Н. Вишнякова, В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, Є. Ільїн, Н. Коган, А. Маслоу, В. Моляко, О. Музика, Р. Стернберг, Є. Торренс, О. Тунік та ін.

Педагогічну творчість у своїх розвідках розкрили такі вчені: О. Антонова, О. Дунаєва, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Кашапов, К. Кречетніков, О. Куцевол, Л. Петришин, М. Поташник, Л. Харченко та ін.

Мета нашої статті: дослідити та визначити зміст поняття «педагогічна творчість».

Особистісні риси вчителя є постійною темою для дискусій у суспільстві. Саме від вчителя вимагають високих критеріїв професійної діяльності. Перед педагогом завжди постає велика кількість задач та проблем, оскільки кожен учень є особистістю і до нього вчитель повинен підібрати індивідуальний підхід. Загалом, учитель є не лише професіоналом, що досконало знає свій предмет, але й креативною особистістю, що постійно перебуває у процесі самовдосконалення та прагне до самореалізації, намагається полегшити та урізноманітнити освітній процес, спрямовує свої ідеї на розвиток особистості учня.

Професія вчителя є однією з найбільш відповідальних у суспільстві. До педагога завжди висуваються найвищі критерії, оскільки саме він є зразком наслідування для своїх учнів. У науковій літературі поняття «педагогічна творчість» визначається по-різному. Під нею розуміють особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію суб'єктів освітнього процесу (вчителя і учня), що зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними, і спрямована на формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя [6, с. 35]. Тобто педагогічна творчість це двосторонній процес, що передбачає формування творчих здібностей вчителя і учня. У педагогічному словнику творчість учителя визначена у більш вузькому значенні, як вироблення і втілення педагогом в постійно мінливих умовах освітнього процесу та у спілкуванні з дітьми оптимальних і нестандартних рішень [7, с. 331–332]. Найбільш повним вважаємо визначення С. Гончаренка, який визначає педагогічну творчість як оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання і навчання. На його думку, досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Педагогічна творчість стосується різних напрямків діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості [8, с. 326].

Педагогічна творчість може розглядатись у двох значеннях: у широкому значенні – як галузь педагогічної науки, особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, процес, що спрямований на удосконалення навчального-виховного процесу, усебічний розвиток особистості учня; у вузькому – як здатність учителя оригінально вирішувати завдання, що виникають під час освітнього процесу.

На думку М. Кашапова, у процесі педагогічної творчості вчитель проектує і створює власний досвід, удосконалює свою педагогічну майстерність [9, с.106–107]. Тобто, вчитель постійно знаходиться у процесі саморозвитку для досягнення вищого рівня педагогічної майстерності.

Специфіку педагогічної творчості науковці визначають у самому її об'єкті. Це дитина, яка постійно змінюється [10]. Видатний педагог та письменник В. Сухомлинський писав: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя» [11, с. 5]. Важливим є те, що результатом педагогічної творчості є становлення особистості дитини (учня). Специфічним є сам процес, який представляє взаємотворчість партнерів [12, с. 7–8].

М. Поташник висловлює думку, що педагогічна праця нетворчою не буває і бути не може, бо неповторні діти, обставини, особистість самого вчителя, і будь-яке педагогічне рішення має виходити з цих завжди нестандартних факторів. Якщо людина, яка працює з дітьми, не враховує цих особливостей, то її праця лежить за межею тієї, яку називають «педагогічною» [13, с. 4]. Отже, творча природа педагогічної праці пов'язана з її об'єктом – учнем – особистістю, яка змінюється та розвивається відповідно до вікових особливостей, суспільного та науково-технічного прогресу, має унікальний характер. У зв'язку з цим, учитель має «підлаштовуватись» під учня, враховувати його риси характеру, уподобання, що завжди потребує нестандартного, творчого підходу.

На думку М. Кашапова, педагог не буває нетворчим тому, що не існує однотипних ситуацій, а викладач займається співтворчістю, оскільки творить разом з учнями [9, с. 143]. Таким чином, особливістю педагогічної творчості є те, що вона перетворюється у співтворчість, оскільки вчитель не може творити сам, а робить це разом з учнями. Урок, позаурочна, позакласна робота являє собою творчий процес, після якого учитель та учні набувають нових знань та досвіду.

Основними критеріями творчої педагогічної діяльності вчителя є: розробка принципово нових підходів до навчання, виховання і розвитку учнів; раціоналізація та модернізація змісту, форм, методів та засобів освітнього процесу у світлі реформування освіти, зокрема для розвитку творчих можливостей учнів, їхніх талантів та обдарованості; комплексне і

варіантне використання в професійній діяльності всієї сукупності теоретичних знань і практичних навичок; бачення нової проблеми у знайомій ситуації, знаходження варіантних шляхів її вирішення; застосування науково-доказового вибору дій у конкретній педагогічній ситуації; проведення систематичного самоаналізу професійної діяльності, науково-дослідницької роботи з творчого узагальнення власного досвіду та своїх колег; володіння формами і методами управління творчою навчальною діяльністю учнів задля розвитку їхніх творчих можливостей; реалізація на практиці принципів педагогіки співробітництва; прояв гнучкості під час вибору оптимального управлінського рішення у нестандартних (особливо конфліктних) ситуаціях; оригінальне конструювання освітнього процесу [14, с. 100].

Вияв творчості у діяльності вчителя може бути реалізований у незвичайних підходах до вирішення задач, проблем; розробці та незвичайному поєднанні нових методів, прийомів навчання, форм і засобів; удосконаленні вже відомого відповідного до нових цілей; педагогічній імпровізації на основі знань, компетентного розрахунку та інтуїції; здатності бачити безліч варіантів для вирішення однієї проблеми; умінні переносити теоретичні та методичні рекомендації на практику. Виявами творчості, за В. Сластьоніним, також можуть бути відкриття нових можливостей усталених методів, незвичайний спосіб рішення педагогічних завдань [12, с. 8].

Творчу особистість учителя відрізняють гнучке, багате комбінаціями мислення, здатність до виокремлення істотних ознак, здатність швидко перебудовуватися, володіти такими операціями, як комбінування, варіювання, що об'єднуються зазвичай під поняттям «фантазія» [12, с. 6].

Творчий педагогічний процес, на думку, В. Кан-Калика, складається із таких етапів: 1) виникнення педагогічного завдання; 2) аналіз вихідних даних; 3) висування гіпотези, визначення системи заходів для втілення педагогічного задуму в дійсність; 4) аналіз і оцінка результатів творчості [10, с. 25].

Т. Калюжна визначила такі етапи творчої педагогічної діяльності: 1) підготовка (свідома робота на рівні понятійно-логічного мислення); 2) дозрівання (несвідома робота над проблемою); 3) осяяння (перехід несвідомого у свідоме, інакше кажучи, народження гіпотези); 4) розвиток ідей (свідома робота з кінцевого оформлення ідей і її перевірки) [15, с. 291].

Отже, педагогічна творчість – це цілеспрямований, неперервний процес розвитку особистості учня (співтворчість), що полягає в удосконаленні педагогічної діяльності, підвищенні рівня педагогічної майстерності. Педагогічну творчість визначаємо неперервним процесом тому, що учитель завжди включений у процес творчості (пошук нових рішень, вирішення проблемних завдань, оптимізація процесу навчання, методична, комунікативна творчість, імпровізація є щоденною працею вчителя). Цілеспрямованість педагогічної творчості виявляється в тому, що вона зумовлена певними потребами, суперечностями, проблемами. Процес шкільного життя є

мінливим, тому всі дії вчителя спрямовані на їх вирішення. Співтворчість виявляється у тому, що учитель працює з дітьми, його дії спрямовані на учнів, у процесі яких виникає творча взаємодія. Творчий процес ототожнюється з прогресом, удосконаленням, створенням нового, тому педагогічна творчість спрямована на удосконалення педагогічної майстерності.

1. Флорида Р. Креативный класс : люди, которые меняют будущее. – пер. с англ. / Р. Флорида. – М. : Издательский дом «Классика XXI», 2007. – 421 с. **2.** Florida R. The Global Creativity Index 2015 [Electronic resource] / R. Florida, C. Mellander, K. King. – Accessmode : <http://martinprosperity.org/media/Global-CreativityIndex-2015.pdf>**3.** Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> **4.** Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. **5.** Концепція Нової української школи (документ пройшов громадські обговорення і ухвалений рішенням Колегії МОН 27.10.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> **6.** Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій, Н. В. Кічук; за ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с. **7.** Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Изд. центр «Академия», 2000. – 176 с. **8.** Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : ЛИБІДЬ, 1997. – 374 с. **9.** Кашапов М. М. Психология творческого мышления профессионала : монография / М. М. Кашапов. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 688 с. **10.** Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с. **11.** Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 310 с. **12.** Сластенин В. А. Педагогическая деятельность как творческий процесс / В. А. Сластенин // Сибирский педагогический журнал. – 2005. – № 4. – С. 3–13. **13.** Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество / М. М. Поташник. – М. : Знание, 1987. – 80 с. **14.** Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с. **15.** Калюжна Т. Г. Педагогічна творчість як основа інноваційної діяльності майбутнього вчителя / Т. Г. Калюжна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики : методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2014. – С. 290–294.

Рецензент: д. пед. н., доцент Красовська О. О.

Янчук П. С., к.ф.-м.н., професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПРО ПОРІВНЯННЯ СПЕКТРАЛЬНИХ ТА АПРОКСИМАЦІЙНИХ МЕТОДІВ КОМП'ЮТЕРНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

***Анотація.** У статті зроблено короткий огляд методів Рітца та Гальоркіна, одних з найважливіших інструментів сучасних обчислень. Визначено, що їх походження лежить у підході Гільберта до варіаційного числення Ейлера та в роботах Рітца, Гальоркіна, Бубнова та Кравчука. Розкрито, яким чином вони змінили варіаційне числення і стали одними із батьків сучасної обчислювальної математики. Показано шлях, який веде до сучасних обчислювальних методів. Приймаючи до уваги, що у першій половині минулого століття К. Ланцош запропонував так званий тау-метод, а в другій половині – В. Дзядик апроксимаційні методи, які тісно пов'язані з методами Гальоркіна, показано як ідеї В. Дзядика змінили сучасний стиль розв'язування диференціальних та інтегральних рівнянь.*

***Ключові слова:** метод Рітца, метод Гальоркіна, тау метод Ланцоша, апроксимація алгебраїчними поліномами.*

***Аннотация.** В статье сделан краткий обзор методов Ритца и Галеркина, одних из важнейших инструментов современных вычислений. Определено, что их происхождение лежит в подходе Гильберта к вариационному исчислению Эйлера и в работах Ритца, Галеркина, Бубнова и Кравчука. Раскрыто, как они изменили вариационное исчисление и стали одними из отцов современной вычислительной математики. Показан путь, который ведет к современным вычислительным методам. Приняв во внимание, что в первой половине прошлого века К. Ланцош предложил так называемый тау-метод, а во второй половине – В. Дзядык аппроксимационные методы, которые тесно увязаны с методами Галеркина, показано как идеи В. Дзядыка изменили современный стиль решения дифференциальных и интегральных уравнений.*

***Ключевые слова:** метод Ритца, метод Галеркина, тау метод Ланцоша, аппроксимация алгебраическими полиномами.*

***Annotation.** We made a brief overview of the methods of Ritz and Galerkin, or briefly Galerkin, one of the most important tools of modern computing. Their origin lies in the Hilbert approach to the Euler variational method and in the works of Ritz, Galerkin, Bubnov, and Kravchuk. We discovered how they changed the variational calculation and became one of the parents of modern*

computational mathematics. It is shown the path that leads to modern computing methods and view a long struggle for many centuries by many great mathematicians. In the first half of the last century, K. Lancos offered a so-called tau-method, and in the second half – V. Dzyadyk approximation methods, which are closely related to the methods of Galerkin. In this paper we will show how the ideas of V. Dzyadyk changed the modern style of solving differential and integral equations. The purpose of the work is to investigate how important and how different the approximation method (A-method) is from the spectral methods of Ritz and Galerkin – the main variational methods of computing. According to V. Dzyadyk, the main idea in the process of developing the a-method is to construct such an approximate solution, which maximally accurately satisfies the approximation theorem on the characteristic of the best approximation by polynomials. That is why this method is called 'approximation'. In this method, V. Dzyadyk obtained, not only a posteriori error estimates, but also preliminary estimates (by comparing them with the values of the best approximations of the desired solution using polynomial powers). These studies naturally arose in the application of the theorem obtained in 1970 on the application of sequences of linear operators to solving Cauchy problems for linear differential equations with polynomial coefficients.

Keywords: *the Ritz method, the Galerkin method, the tau method of Lanczos, the approximation by algebraic polynomials.*

Одними з найбільш поширених методів комп'ютерного моделювання шляхом розв'язування задач математичної фізики, і зокрема крайових, на яких ми найбільше концентруємося є методи Рітца і Гальоркіна [1–4]. Ці методи стали ідейною основою спектральних методів та методу скінчених елементів.

Історично варіаційне числення почалося у 1696 році з відомого завдання Бернуллі іншим математикам, що стосувалося проблеми брахистохрони (кривої найшвидшого спуску), що призвело до нескінченних суперечок між братами Бернуллі. Ейлер дав у 1744 р. загальне рішення варіаційних задач у вигляді диференціального рівняння. Одинадцять років по тому Лагранж дав в знаменитому листі Ейлеру елегантне обґрунтування цього рівняння. Бездоганний внесок Ейлера щодо аналітичних та чисельних рішень різноманітних рівнянь в шістдесятих роках 18 століття, доповнив ці результати.

Метою нашої статті є дослідження вагомості і відмінності апроксимаційного методу (а-методу) від спектральних методів Рітца та Гальоркіна – основних варіаційних методів комп'ютерних обчислень.

На думку В. Дзядика, головна ідея в процесі розвитку і розробки а-методу полягає в побудові такого наближеного рішення, яке б якомога точніше задовольняло апроксимаційній теоремі про характеристику многочлена

найкращого наближення [5]. Саме тому цей метод названий апроксимаційним. У цьому методі, продовжує В. Дзядик, отримані не тільки апостеріорні оцінки похибки, але також і апіорні оцінки (шляхом їх порівняння $\forall n \in \mathbb{N}$ з величинами найкращих наближень шуканого рішення за допомогою поліномів степені не вище n). Ці дослідження природно виникли при застосуванні отриманої В. Дзядиком в 1970 році теореми при застосуванні послідовностей лінійних операторів вирішення задачі Коші для лінійних диференціальних рівнянь з поліноміальними коефіцієнтами.

У той час, як в спектральних методах базисні функції $\varphi_i = \varphi_i(x), x \in \Omega$ визначаються відразу в усій даній області $\Omega \subset \mathbb{R}^n$, де розв'язується диференційне чи інтегральне рівняння (загальніше: операторне рівняння) $Lu = f$, то в методі скінчених елементів ці функції визначаються локально.

У спектральних методах [1–4; 6] базисні функції вибираються у вигляді тригонометричних чи алгебраїчних поліномів. Щоб забезпечити стійкість та хорошу апроксимацію, у ролі глобально заданих алгебраїчних поліномів беруть поліноми Чебишова, або поліноми Лежандра. Також використовуються і інші поліноми із сімейства класичних ортогональних поліномів: поліноми Гегенбауера, до якого належать поліноми Чебишова та Лежандра, і загальніше – поліноми Якобі.

Відомий спеціаліст в галузі спектральних методів J. P. Boyd [6], сформулював один з моральних принципів для обчислювачів:

- коли Ви сумніваєтесь використовуйте поліноми Чебишова, хіба що функція є періодичною і тоді звичайні ряди Фур'є є кращими;
- якщо ви не впевнені, що інший набір базисних функцій краще, використовуйте поліноми Чебишева;
- якщо ви дійсно не впевнені, що краще використовувати інший набір базисних функцій, скористайтеся поліномами Чебишева.

Нехай елементи $\varphi_i, i = 1, 2, \dots$ утворюють базис гільбертового простору H . Якщо для всіх $i = 1, 2, \dots$ $(u, \varphi_i) = 0$, то $u = 0$. Якщо $Lu = f$ – рівняння в H існує такий елемент u_0 , що:

$$(Lu - f, \varphi_i), i = 1, 2, \dots, \quad (1)$$

то $Lu_0 - f = 0$ і u_0 є розв'язком рівняння $Lu = f$. І тоді логічною є вимога методу Гальоркіна:

$$(Lu - f, \varphi_i), i = 1, 2, \dots, N, \quad (2)$$

приймавши до уваги (1).

Апроксимаційний метод для задачі Коші. У роботах В. Дзядика, його учнів та послідовників досліджується питання про наближення поліномами задачі Коші на сегменті $[-h, h], h > 0$, розв'язку задачі Коші для звичайних диференціальних рівнянь з многочленними коефіцієнтами вигляду:

$$\sum_{j=0}^k a_j(x) \frac{d^{k-j} y}{dx^{k-j}} = p(x), \frac{d^j y(0)}{dx^j} = y_j, j = 0, \dots, k-1, \quad (3)$$

де $a_j(x)$ і $p(x)$ – поліноми і при цьому $a_0(x) \geq c > 0 \quad \forall x \in [-h, h]$.

У цьому пункті ми будемо придержуватися схеми викладу апроксимаційного методу В. Дзядика, так як його подавав сам автор [7].

Щоб надати роз'яснення ідеї, яка лежить в основі запропонованого нижче методу, розглянемо спочатку найпростішу задачу Коші для лінійних диференціальних рівнянь з поліноміальними коефіцієнтами вигляду:

$$\frac{dy}{dx} = y, y(0) = 1 \Rightarrow y(x) = e^x, x \in [-h, h]. \quad (4)$$

Згідно з принципом, що випливає з теореми про застосування послідовностей лінійних операторів, для того щоб знайти наближений поліноміальний розв'язок $y_n = U_n(x)$ степені $\leq n$ задачі Коші на сегменті $[-h, h]$, доцільно:

замінити цю задачу еквівалентним їй інтегральним рівнянням:

$$y(x) = 1 + \int_{-1}^x y(t) dt; \quad (5)$$

замінити отримане інтегральне рівняння операторним рівнянням вигляду:

$$y_n(x) = U_n \left(1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt \right), \quad (6)$$

де лінійний оператор U_n є пересадкою на $[-h, h]$ деякого стандартного оператора \tilde{U}_n із $[-1, 1]$, а $\tilde{U}_n f$ поліном степені $\leq n$ для довільної функції f з області визначення оператора \tilde{U}_n .

На підставі теореми Лебега бачимо, що в ролі операторів U_n доцільно взяти, по-перше, послідовність яких-небудь проєкційних операторів, у яких норми є можливо меншими, бо в цьому випадку кожен лінійний оператор наблизитиме невідоме нам рішення $y(x)$ з точністю до невеликого множника $(\|U_n\| + 1)$ найкращим чином. По-друге, серед таких лінійних проєкційних операторів U_n бажано вибрати оператори, при яких операторне рівняння (6) було б легко ефективно розв'язаним. Такі оператори існують і ними є, наприклад, оператори Фур'є-Лежандра, Фур'є-Чебишова, Фур'є-Якобі.

Нехай U_n оператор взяття часткової суми перших $n + 1$ членів ряду Фур'є-Лежандра довільної функції $f = f(x)$ на $[-h, h]$ (для якої таке розв'язання існує). Розвинемо функцію:

$$\varphi(x) = 1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt \quad (7)$$

в ряд Фур'є-Чебишова, який обірветься на $n + 1$ члені:

$$1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt = \sum_{i=0}^{n+1} \tau_i T_i\left(\frac{x}{h}\right), \tau_i = \frac{2}{\pi h} \int_{-h}^h \frac{\varphi(x) T_i(x/h)}{\sqrt{1-x^2}} dx, \quad (8)$$

звідки випливає:

$$U_n \left(1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt \right) = 1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt - \tau_{n+1} T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right). \quad (9)$$

Підставляючи (9) в праву частину (6), подамо операторне рівняння у вигляді:

$$y_n(x) = 1 + \int_{-1}^x y_n(t) dt - \tau_{n+1} T_{n+1}\left(\frac{x}{h}\right). \quad (10)$$

Закономірності, виявлені для задачі Коші:

$$\frac{dy}{dx} = y, y(0) = 1 \Leftrightarrow y(x) = 1 + \int_{-1}^x y(t) dt \quad (11)$$

носять загальний характер і у випадку задачі (3) необхідно виконати таке:

Шляхом послідовного інтегрування частинами на проміжку $[0, x]$ рівняння (3) замінити вихідну задачу Коші еквівалентним рівнянням Вольтерра вигляду:

$$a_0(x)y(x) = \int_0^x P_l(x, t)y(t)dt + \tilde{p}(x), \quad (12)$$

де l – параметр задачі, який визначається формулою:

$$l = \max_{0 \leq j \leq k} \{ \deg a_j(x) + j - 1 \}, \quad (13)$$

$P_l(x, t)$ – поліном по змінних x і t , причому сума показників при x і t не перевищує l ; $\tilde{p}(x)$ – сума k -го інтеграла від p по проміжку $[0, x]$:

$$\frac{1}{(k-1)!} \int_{-1}^x (x-t)^{k-1} p(t) dt \quad (14)$$

з деяким многочленом степені не вище $k-1$.

Відправляючись від інтегрального рівняння (12), необхідно побудувати інтегральне рівняння вигляду

$$a_0(x)y(x) = \int_0^x P_l(x, t)y(t)dt + \tilde{p}(x) - \varepsilon_n(x), \quad (15)$$

де

$$\varepsilon_n(x) = \sum_{i=1}^{l+1} \tau_{n+i} T_{n+i} \left(\frac{x}{h} \right), y_n(x) = \sum_{i=0}^n c_i x^i, \quad (16)$$

c_j і τ_{n+i} — невідомі величини.

За схемою методу Дзядика операторне рівняння (15) належить розв'язувати подавши наближений розв'язок $y_n(x)$ у вигляді скінченного відрізка ряду Тейлора:

$$y_n(x) = \sum_{j=0}^n c_j x^j, \quad (17)$$

або у вигляді скінченного ряду Фур'є-Чебишова:

$$y_n(x) = \sum_{j=0}^n a_j T_j\left(\frac{x}{h}\right). \quad (18)$$

Для інтегрування поліномів, зображених у вигляді (17) не виникає труднощів, а для інтегрування рядів Фур'є-Чебишова для $h > 0$ та $n \geq 2$ можна використати тотожність:

$$\int_0^x T_k\left(\frac{t}{h}\right) dt = \frac{h}{2} \left(\frac{T_{k+1}(t/h)}{k+1} - \frac{T_{k-1}(t/h)}{k-1} \right) + \varepsilon_k (-1)^{\frac{k-1}{2}} \frac{2k}{k^2-1}, \quad (19)$$

де $\varepsilon_k = 0$, якщо k – парне, і $\varepsilon_k = 1$, якщо k – непарне.

Для реалізації *a*-методу Дзядика шляхом символічних обчислень з допомогою системи комп'ютерної математики Maple, або іншої подібної, доцільно наближений поліноміальний розв'язок подати у вигляді (17), а для наближених обчислень, які використовують подання чисел з плаваючою точкою, наприклад, C, C++, C#, Java, Delphi та інші, для уникнення нагромадження похибок обчислень більше підійде подання (18).

Вже пройшло понад 30 років з моменту виходу монографії Дзядика, присвяченій апроксимаційним методам розв'язування диференціальних та інтегральних рівнянь [5], тому тепер є значно більше можливостей, щоб реалізувати *a*-метод та інші методи за допомогою операцій символічної математики:

- додавання та множення поліномів;
- диференціювання поліномів;
- інтегрування поліномів;
- розвинення поліномів у ряди Фур'є-Чебишева, Фур'є-Лежандра та ін.

При цьому, звичайно, немає необхідності використовувати напрями наведені там формули з метою явного подання ядра $P_l(x, t)$ та правої частини $\tilde{p}(x)$ інтегрального рівняння (12) чи операторного рівняння (15). Проте, наведені в згаданій монографії формули є чудовим дороговказом для створення та налагодження відповідних програмних продуктів.

Часткові суми ряду Фур'є-Чебишова наближають достатньо гладкі функції, визначені на проміжку $[-h, h]$ не тільки в метриці простору $L_{2,q}$:

$$\left(\|u\|_{L_{2,q}}\right)^2 = \int_{-h}^h q(x)u^2(x)dx, q(x) = \frac{1}{\sqrt{1-(x/h)^2}}, \quad (20)$$

а також і в рівномірній метриці:

$$\|u\|_{C[-h,h]} = \max_{-h \leq x \leq h} |u(x)|. \quad (21)$$

Як добре відомо, величина найкращого наближення поліномами u_n степені $\deg u_n \leq n$ в метриці простору $L_{2,q}$ кожної індивідуальної функції $u \in L_{2,q}$ реалізується на часткових сумах $S_n u$ ряду Фур'є-Чебишова:

$$E_n(u)_{L_{2,q}} = \min_{u_n} \|u - u_n\| = \|u - S_n u\|_{L_{2,q}}. \quad (22)$$

Звісно, апроксимаційними методами ми не знаходимо $S_n u$, розв'язку задачі Коші, проте знаходимо майже найкраще наближення до нього (в термінології В. Дзядика), точніше справедлива наступна

Теорема Дзядика (про асимптотичні властивості a -методу). Нехай $y = y(x)$ розв'язок задачі Коші (6), $a_k(x) = 1, x \in [-h, h]$.

Тоді операторне рівняння (15) при довільному фіксованому k і не дуже малих n має єдиний розв'язок $y_n = y_n(x)$; а різниця $y(x) - y_n(x)$ задовольняє асимптотичній рівності:

$$\|y - y_n\|_{L_{2,q}} = \left(1 + O\left(\frac{1}{n}\right)\right) E_n(y)_{L_{2,q}}, q = \left(1 - \left(\frac{x}{h}\right)^2\right)^{-\frac{1}{2}}. \quad (23)$$

З наведеного дослідження можна зробити висновок, що метод В. Дзядика дає асимптотично найкраще наближення при $n \rightarrow \infty$, тобто практично таке наближення, яке дає ряд Фур'є-Чебишова у випадку відомих функцій. Методи Гальоркіна та тау-метод Ланцоша, взагалі кажучи не дають асимптотично найкраще наближення. У роботах [7–10] результати про апроксимаційний метод поширені на випадок крайових задач математичної фізики і встановлено, що многочленні наближення є асимптотично найкращими.

1. Ректорис К. Вариационные методы в математической физике и технике / К. Ректорис. – М., 1985. – 590 с. 2. Флетчер К. Численные методы на основе метода Галеркина / К. Флетчер. – М., 1988. – 352 с. 3. Бабенко К. И. Основы численного анализа / К. И. Бабенко. – М. : Наука, 1986. – 744 с. 4. Савула Я. Г. Числовий аналіз задач математичної фізики : підручник / Я. Г. Савула. – Львів : видавничий центр ЛНУ імені Франка, 2004. – 221 с. 5. Дзядык В. К. Введение в теорию равномерного приближения функций полиномами: монография / В. К. Дзядык. – Москва : Наука, 1977.– 512 с. 6. John P. Boyd. Chebyshev and Fourier Spectral Methods: / P. Boyd John. – New York : Dover Publications, 2001. – 688 p. 7. Дзядык В. К. Аппроксимационные методы решения дифференциальных и интегральных уравнений. монография / В. К. Дзядык– Киев: Наукова думка, 1988. – 304 с. 8. Янчук П. С. Использование А–метода при решении эллиптических и параболических уравнений / П. С. Янчук // Гармонический анализ и развитие аппроксимационных методов. – Киев, 1989. – С. 112–121. 9. Янчук П. С. Про оцінки похибок поліноміальної апроксимації розв’язку задачі Неймана для рівняння Пуассона / П. С. Янчук // Волинський математичний вісник. – 2012. – Вип. 9(18). – С. 189–207. 10. Янчук П. С. Про спектральний метод наближеного розв’язування рівняння Пуассона / П. С. Янчук // Питання прикладної математики і математичного моделювання. – Д., 2012. – С. 261–268. 11. Янчук П. С. Поліноміальна апроксимація розв’язку задачі Діріхле для рівняння Пуассона з неоднорідними крайовими умовами / П. С. Янчук // Волинський математичний вісник. – 2011. – Вип. 8(17). – С. 213–239.

Рецензент: д.ф.-м. наук, професор Джузь Й. В

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ТА ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

УДК 612.763: 616.7-053.4

DOI 10.5281/zenodo.1485440

Андрєєва Р. І., к.фіз.вих., доцент, Коваль В. Ю., к.пед.н., доцент,
Стрикаленко Є. А., к.фіз.вих., доцент, Меньшикова Н. А., викладач
(Херсонський державний університет)

ФОРМУВАННЯ КООРДИНАЦІЙНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З НЕУСКЛАДНЕНИМИ ФОРМАМИ ПОРУШЕНЬ ПОСТАВИ

Анотація. У статті проаналізовано рівень розвитку координаційних здібностей дітей дошкільного віку 3–5 років з неускладненими формами порушень постави. Здійснено систематизований аналіз тестового контролю координаційної підготовленості дошкільників. Перевірено ефективність використання спеціалізованих засобів координаційної підготовки дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави.

Ключові слова: координаційні здібності, координаційна підготовленість, діти дошкільного віку, неускладнені форми порушень постави.

Аннотация. В статье проанализирован уровень развития координационных способностей детей дошкольного возраста 3–5 лет с неосложненными формами нарушений осанки. Осуществлен систематизированный анализ тестового контроля координационной подготовленности дошкольников. Проверена эффективность использования специализированных средств координационной подготовки детей дошкольного возраста с неосложненными формами нарушений осанки.

Ключевые слова: координационные способности, координационная подготовленность, дети дошкольного возраста, неосложненные формы нарушений осанки.

Annotation. The article focuses on the analysis of the level of development of coordination abilities of preschool children with uncomplicated postural disorders aged from 3 till 5 years. It is assumed that the complex structure of coordination abilities of preschool children requires the necessity of revealing optimal tests classifications to control the level of manifestation of coordination skills and their direct application. Eight informative tests have been modified by establishing their relevance to the age possibilities of children with uncomplicated postural disorders by means of changing their structural components. A systematic analysis of the test control of coordination

preparedness was carried out. The effectiveness of the use of specialized means of coordinating preparedness of preschool children with uncomplicated forms of disturbances of posture has been verified. While developing the evaluative scale and approximate indicators of the level of manifestation of coordinative abilities of these children basing on the results of the tests we have focused on statistically significant differences in age and gender of children aged from 3 till 5. The received data of the research of determination of coordination abilities of children aged 3–5 years with uncomplicated forms of postural disorders revealed that the most significant rates of growth were found basing on indicators of ability to differentiate the parameters of motion – 25 %. Somewhat lower increase was established on the basis of other researched indicators fluctuating within the range of 2.6–7.6 %.

Key words: *coordination abilities, coordination preparation, children of preschool age, uncomplicated forms of postural disorders.*

Починаючи з дошкільного віку, у дітей активно розвивається рухова функція [1], більшість видів координаційних умінь мають сенситивні періоди розвитку в молодшому шкільному віці [2; 3], саме тому особливу увагу їх розвитку та контролю необхідно приділяти на 3–5 році життя дитини. Рівень розвитку координаційних умінь у дошкільників напряму залежить від обсягу раніше сформованих вмінь та навичок, оскільки збільшення арсеналу різноманітних рухів позитивно впливає на функціональні можливості їхнього рухового аналізатора.

Вчені А. Г. Карпєєв та Л. М. Роговик обґрунтували складну структуру координаційних здібностей, що вказує на доцільність виділення оптимальної класифікації різних тестів для контролю рівня прояву координаційних умінь дітей та їх безпосереднього застосування [4; 5]. Для контролю рівня координаційних умінь дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави мають використовуватися спеціально підібрані рухові тести, адаптовані до їх вікових можливостей, та логічно пов'язані з тими руховими діями, що виконуються безпосередньо під час занять з оздоровчої фізичної культури [6; 7].

У сучасних теоретичних аспектах оздоровчої фізичної культури методика розвитку координаційних умінь у дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави залишається недостатньо розробленою. Немає чіткого розуміння природи координаційних здібностей, їх структури і особливостей вікових проявів. Не розроблені критерії оцінки рівнів розвитку координаційних здібностей, не виявлені особливості технології розвитку цієї фізичної якості дітей з неускладненими формами порушень постави. Суперечність і невирішеність багатьох питань розвитку координаційних умінь у дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави обумовлюють актуальність цієї роботи і вимагають подальших наукових пошуків.

Проведений аналіз публікацій С. Ю. Давидової та Л. М. Роговика [2; 4] дозволяє виявити пряму залежність швидкості формування рухових навичок дітей від рівня розвитку їх координаційних умінь: чим вище рівень розвитку спритності у дітей, тим легше та швидше формуються в них ті чи інші навички. З психологічної точки зору, координація залежить від повноцінного сприйняття власних рухів та оточуючих обставин, від уміння швидко змінювати свою діяльність. Як зазначає С. Н. Михайлова, вона має тісний зв'язок зі швидкістю та точністю складних рухових реакцій [8]. Дослідження науковців свідчать, що фізіологічні механізми, що покладені в основу розвитку координаційних умінь, залежать від рухливості нервових процесів і тісно пов'язані з властивостями та пластичністю центральної нервової системи [9].

Удосконаленню керування власними руховими діями дошкільників сприяють вправи, виконання яких вимагає чіткої регуляції рухів у просторі та часі, регуляції м'язових зусиль, при чому рівень прояву координаційних здібностей залежить від сили, рухливості та лабільності нервової систем, що забезпечують властивість запам'ятовувати рухи та відтворювати їх у разі потреби через формування моторної пам'яті; а також пропріоцептивної чутливості, що є найважливішою передумовою для ефективної еферентної імпульсації та її формування у суворій відповідності [10]. При цьому, зарубіжними дослідниками встановлено [11], що зоровий супровід траєкторії рухів частин тіла та предметів передбачає формування координаційних умінь у дітей молодших вікових груп (3–4 років). Рівень розвитку координаційних умінь у дошкільників має пряму залежність з обсягом раніше сформованих вмінь та навичок, оскільки збільшення арсеналу різноманітних рухів позитивно впливає на функціональні можливості рухового аналізатора [1].

Метою нашої статті є дослідження рівня розвитку координаційних умінь дітей дошкільного віку у процесі занять оздоровчою фізичною культурою та експериментально виявити ефективність застосування методики формування координаційних умінь дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави.

Експериментально-дослідна робота проводилась на базі Дитячого оздоровчого центру «Юнга» Херсонської обласної ради впродовж лютого 2017 – лютого 2018 року. У дослідженні брали участь 10 осіб (3 дівчинки та 7 хлопчиків) віком від 3 до 5 років.

Координаційні уміння дітей дошкільного віку з неускладненими формами порушень постави оцінювались за спеціалізованими руховими завданнями для контролю рівня прояву координаційних умінь до оцінки та регуляції просторово-часових та динамічних параметрів рухів, рівноваги, відчуття ритму, здібності до орієнтування у просторі та координованості рухів: «Намотування нитки на катушку»; «Попадання м'ячем у ціль з відстані 2м»;

«Стояння на одній нозі протягом 15 с з розплющеними очима»; «Оббігання перешкод 10 с»; «Стрибок на розмітку»; «Ритмічне постукування рукам»; «Біг до трьох конусів різного кольору»; «Швидкісне маневрування».

Модифікація 8 інформативних тестів передбачала встановлення їх відповідності до вікових можливостей дітей з неускладненими порушеннями постави через зміну їх структурних складових: відстані для бігу, стрибків, кидків, а також кількість повторень та способів їх виконання.

Формування координаційних умінь будувалось за принципом розучування якомога більшої кількості різноманітних рухів, які застосовуються в різноманітних ситуаціях та різних умовах. Це сприяло збільшенню запасу рухових умінь, розширенню функціональних можливостей рухового аналізатора в цілому.

Вправи на формування координаційних умінь дітей дошкільного віку з порушеннями постави застосовувались у підготовчій, основній та заключній частинах заняття. У підготовчій частині використовувались вправи на формування вмінь до відчуття ритму, збереження рівноваги, розслаблення м'язів, координованості рухів. Специфічні завдання формування координаційних умінь вирішувались під час основної частини заняття: формування навички правильної постави, вдосконалення координації рухів і рухових навичок на фоні збереження правильної постави, удосконалення діяльності дихальної, серцево-судинної і інших систем органів. Застосовувались спеціальні вправи, які сприяють формуванню і закріпленню навички правильного положення тіла під час ігор, ходьби, бігу, стрибків, метань тощо. В основній частині використовувались 3–4 основні рухи. Кількість повторів залежала від виду рухової дії: вправи на збереження рівноваги – 3–5 разів, метання предметів – 6–10 разів, бігові вправи – 2–3 рази. До заключної частини були включені вправи, зорієнтовані на формування вмінь до розслаблення м'язів, відчуття простору, збереження рівноваги.

Методика складалася з комплексів фізичних вправ для цілеспрямованого формування координаційних умінь (оцінки й регуляції просторово-часових та динамічних параметрів рухів, збереження статичної рівноваги, динамічної рівноваги, відчуття ритму, орієнтування в просторі, розслаблення м'язів та координованості рухів) залежно від відставання рівня розвитку кожного виду координаційних здібностей. Орієнтовна відсоткова кількість вправ, відведених на формування координаційних умінь дітей 3–5 років була представлена таким чином: оцінка й регуляція просторово-часових та динамічних параметрів рухів – 11 %, орієнтування в просторі – 19 %, збереження статичної рівноваги – 19 %, збереження динамічної рівноваги – 13 %, відчуття ритму – 13 %, розслаблення м'язів – 12 %, координованість рухів – 13 %. В ході дослідної роботи використовувались спеціалізовані комплекси фізичних вправ для виправлення дефектів постави (круглої, сутулої і кругло ввігнутої спини), для плоскої спини.

Вагомого значення набули комплекси тематичних занять для профілактики порушень постави, орієнтовний зміст яких представлений нижче.

Результати проведеного дослідження дозволили встановити, що координаційні здібності – це сукупність рухових здібностей людини, що визначають швидкість освоєння нових рухів, а також уміння адекватно перебудовувати рухову діяльність у несподівано змінних умовах. Координаційна складність рухових дій є одним з основних критеріїв розвитку особистості.

Результати вихідного рівня розвитку показників координаційних умінь та узагальнені показники якісного рівня прояву дошкільнят 3–5 років експериментальної групи наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз розвитку координаційних умінь дітей 3–5 років з порушеннями постави (n=10)

Координаційний прояв	$Mx \pm Smx$	Рівень
Тест 1 «Намотування нитки на котушку»	$18,98 \pm 0,07$	вище середнього
Тест 2 «Попадання м'ячем у ціль з відстані 2м»	$2,0 \pm 0,13$	середній
Тест 3 «Стояння на одній нозі протягом 15 с з розплющеними очима»	$13,98 \pm 0,29$	вище середнього
Тест 4 «Оббігання перешкод 10 с»	$12,91 \pm 0,17$	низький
Тест 5 «Стрибок на розмітку»	$75,90 \pm 0,13$	вище середнього
Тест 6 «Ритмічне постукування руками»	$4,33 \pm 0,09$	високий
Тест 7 «Біг до трьох конусів різного кольору»	$14,13 \pm 0,11$	низький
Тест 8 «Швидкісне маневрування»	$21,26 \pm 0,07$	низький

Здійснений аналіз отриманих результатів (табл. 1) засвідчив, що розвиток показників координаційних умінь дітей 3–5 років з неускладненими порушеннями постави знаходиться в більшості випадків на середньому та низькому рівнях. Так, досліджувані дошкільнята 3–5 років в середньому намотували нитку на котушку за 18,98 с, зберігали рівновагу на одній нозі з розплющеними очима протягом 13,98 с та виконували стрибок на розмітку з результатом 75,90 см. Отримані результати дошкільників 3–5 років з неускладненими формами порушень постави відповідали вище середньому рівню. Середній рівень прояву координаційних умінь дошкільників 3–5 років з порушеннями постави був встановлений лише за однією тестовою вправою, що характеризує здібність до узгодженості дій, точності та концентрації уваги на руховій дії. Так, влучали м'ячем у ціль з відстані 2 м в середньому 6 дітей із 10.

За всіма іншими досліджуваними показниками в ході констатуючого етапу були встановлені низькі рівні прояву координаційних умінь. Дошкільники 3–5 років з порушеннями постави виконували оббігання перешкод в середньому за 12,91 с. Здібність дітей до пристосування і перебудови рухових дій за тестом біг до трьох конусів різного кольору була оцінена з результатом 14,13 с, а за тестовою вправою «швидкісне маневрування», що характеризує здібність до реагування та просторової орієнтації, був встановлений результат 21,26 с. При цьому, варто зазначити, що рівень прояву координаційних умінь дітей 3–5 років з порушеннями постави знаходився на високому рівні лише за показниками ритмічного постукування руками, де виявлений результат складав 4,33 с.

Отже, результати проведеного тестування засвідчують, що із 10 дошкільнят за усередненими даними 43,75 % дітей 3–5 років з порушеннями постави мали високий рівень прояву координаційних здібностей, 7,5 % – середній, вище за середній рівень прояву координаційних здібностей мали 6,25 % дошкільників, а 42,5 % – низький рівень розвитку координаційних здібностей.

Отримані результати вимагали пошуку ефективних засобів та методів покращення координаційних умінь дітей 3–5 років з неускладненими формами порушень постави. З метою доведення ефективності впровадження методики формування координаційних умінь та систематичного підвищення рівня їх розвитку нами була розроблена технологія проведення комплексного контролю та оцінювання координаційних умінь дітей 3–5 років. Наявність статистично значущих вікових та гендерних відмінностей дітей з порушеннями постави 3–5 років було враховано при розробці оціночних шкал та визначенні орієнтовних показників рівня прояву координаційних здібностей цих дітей за результатами виконання тестів.

Характеристика результатів впровадження спеціальних тематичних занять та засобів під час занять і порівняння їх з вихідними даними дозволяють стверджувати, що майже за всіма координаційними показниками у дошкільнят відбулися значні позитивні зміни (табл. 2).

Як свідчать порівняльний аналіз вихідних та кінцевих результатів тестування показників координаційних умінь дітей 3–5 років (табл. 2) у них виявлені зрушення майже за всіма показниками. Рівень вірогідності отриманих результатів знаходився в межах $P < 0,01 \div 0,001$. Виняток становили лише результати за тестовими вправами для визначення здібності дітей до пристосування і перебудови рухових дій та здібності до узгодження дій юних футболістів ($P > 0,05$), де не виявлено статистично достовірних змін.

Проведений аналіз отриманих результатів визначення координаційних умінь дітей 3–5 років з неускладненими формами порушення постави дозволив виявити, що найбільш суттєві темпи приросту у дітей виявлені за показниками здібності до диференціювання параметрів руху за тестом «Попадання м'ячем у ціль з відстані 2 м» (25 %).

Таблиця 2

Кількісні зміни координаційних умінь дошкільників 3–5 років
з неускладненими формами порушень постави (n=10)

Вид тестової вправи	Етап досл.	Mx ± Smx	Приріст (y %)	P
Тест 1 «Намотування нитки на котушку»	ВД	18,98 ± 0,07	2,6	< 0,01
	КД	18,48 ± 0,16		
Тест 2 «Попадання м'ячем у ціль з відстані 2м»	ВД	2,0 ± 0,13	25,0	< 0,01
	КД	1,5 ± 0,11		
Тест 3 «Стояння на одній нозі протягом 15 с з розплющеними очима»	ВД	13,98 ± 0,29	0,6	> 0,05
	КД	13,9 ± 0,16		
Тест 4 «Оббігання перешкод 10 с»	ВД	12,91 ± 0,17	7,0	< 0,001
	КД	12,0 ± 0,09		
Тест 5 «Стрибок на розмітку»	ВД	75,90 ± 0,13	4,1	< 0,01
	КД	79,0 ± 0,16		
Тест 6 «Ритмічне постукування руками»	ВД	4,33 ± 0,09	7,6	< 0,001
	КД	4,0 ± 0,04		
Тест 7 «Біг до трьох конусів різного кольору»	ВД	14,13 ± 0,11	7,3	< 0,001
	КД	13,1 ± 0,28		
Тест 8 «Швидкісне маневрування»	ВД	21,26 ± 0,07	4,5	< 0,001
	КД	20,3 ± 0,08		

Примітка: ВД – вихідні дані; КД – кінцеві дані.

За іншими показниками також виявлені позитивні зміни, але їх темпи приросту дещо нижчі: здібність до ритму за тестом «Ритмічне постукування» покращилася на 7,6 %; здібність до реагування за тестовою вправою «Біг до трьох конусів різного кольору» – на 7,3 %, здібність до просторової орієнтації за тестом «Оббігання перешкод 10 с» – на 7,0 %. В усіх випадках рівень достовірності змін $P < 0,001$.

За тестом «Стрибок на розмітку» відсоткові зміни приростів склали 4 %, під час виконання тесту «Намотування нитки на котушку» – 2,6 %, здібність до пристосування і перебудови рухових дій за тестом «Швидкісне маневрування» покращилася на 4,5 %. Рівень достовірності змін $P < 0,01 \div 0,001$.

Отже, отримані результати експериментальної роботи зі всією очевидністю свідчать про ефективність впровадження спеціальних тематичних занять та застосування засобів підвищення координаційних умінь дітей 3–5 років з неускладненими формами порушення постави.

Висновки. В процесі експериментально-дослідної роботи встановлені достовірні темпи приросту координаційних здібностей дітей 3–5 років з неускладненими формами порушень постави. На основі отриманих результатів експериментальних даних можна стверджувати, що застосування тематичних занять та спеціалізованих засобів розвитку координаційних умінь дозволяє підвищити рівень розвитку координаційних здібностей дітей 3–5 років з неускладненими формами порушень постави.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані із визначенням динаміки приросту показників різних видів координаційних умінь дітей та аналізом їх впливу на готовність до школи.

1. Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : [навчальний посібник для студ. дошкільн. фак-тів виш. навч. закладів] // 2-е вид., перероб. та доп. / Е. С. Вільчковський, О. І. Курок. – Суми, 2004. – 428 с.
2. Давидов С. Ю. Морфо-функціональні показники і розвиток моторики у дітей 3–6-річного віку різних талів конституцій / С. Ю. Давидов. – М., 2005. – С. 39–43.
3. Лях В. И. Координационные способности : диагностика и развитие / В. И. Лях. – М. : ТВТ Дивизион, 2006. – 290 с.
4. Роговик Л. Психомоторика дитини / Л. Роговик. – К. : Главник, 2005. – 112 с.
5. Шапкова Л. В. Корекційні рухливі ігри та вправи для дітей з порушеннями у розвитку / Л. В. Шапкова. – К., 2002. – 212 с.
6. Карпеев А. Г. Методологические аспекты изучения координационных способностей / А. Г. Карпеев // Вопросы биомеханики физических упражнений. – 2002. – С. 24–32.
7. Назаренко Л. Д. Критерии оценки ритмичности как двигательной составляющей координации / Л. Д. Назаренко, Ж.А. Игнатьева // Современный олимпийский спорт и спорт для всех : VII междунар. науч. конгресс. – М., 2003. – С. 287–289.
8. Михайлова С. Н. Развитие координации движений у детей 5–6 лет как основа повышения их физической подготовленности : автореф. дис.... канд.пед.наук / С. Н. Михайлова. – Л., 2000. – 21 с.
9. Приймаків Л. А. Закономірності розвитку і вдосконалення координації рухів у дітей 5–7 років / Л. А. Приймаків, І. І. Козетов // Наука в олімпійському спорті. – 2000. – № 1. – С. 53–59.
10. Васильєва О. М. Особливості вироблення точності руху у дітей 6 років / О. М. Васильєва, Л. А. Леонова // Нові дослідження з вікової фізіології. – 2000. – № 114. – С. 101–105.
11. Суянгулова Л. А. Совершенствование координационных способностей детей дошкольного возраста : автореф. дис. канд. пед. наук / Л. А. Суянгулова. – Омск, 2001. – 19 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Дем'янчук Т. О., к.пед.н, професор, Крамарева Г. О., студентка 2-го курсу (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ШКІРИ ОБЛИЧЧЯ У КОСМЕТОЛОГІЇ

Анотація. У статті представлено методи діагностики шкіри обличчя, які застосовуються у косметології для підтримки оптимальної працездатності та якості життя пацієнтів. Охарактеризовано причини та типи старіння шкіри обличчя, зв'язок між змінами шкіри та здоров'ям людини. Визначено, що реабілітація передбачає комплексний підхід, який включає налагодження роботи організму в цілому та застосування методів терапевтичної косметології.

Ключові слова: шкіра обличчя, методи діагностики, косметологія.

Аннотация. В статье представлены методы диагностики кожи лица, которые применяются в косметологии для поддержки оптимальной работоспособности и качества жизни пациентов. Охарактеризованы причины и типы старения кожи лица, связь с изменениями кожи и состоянием здоровья человека. Определено, что реабилитация предполагает комплексный подход, который включает налаживание работы организма в целом и применение методов терапевтической медицины.

Ключевые слова: кожа лица, методы диагностики, косметология.

Annotation. The article is devoted to the coverage of methods of skin diagnostics used in cosmetology to maintain optimal working capacity and quality of life. The causes and types of aging of the face skin are described. It is noted that in order to preserve and prolong the youth of the skin it is necessary to carry out preventive measures after leaving it and to apply correction methods, the program «Anti-aging». The relationship between skin and health changes is described, where, with the help of the location of wrinkles on the face, one can determine the state of human health. It was emphasized that skin lesions and somatic disease have a common etiology and represent only different manifestations of the same process. Therefore, it is important to find a reason before using the rehab program. Diagnosis of skin condition is important for the detection of dermatological problems and diseases, as well as the selection of proper treatment and skin care. The invasive and non-invasive methods used in cosmetology for the diagnosis of the skin of the face that describe the moisture, fatness, elasticity, pH of the skin, and the amount of melanin are described. This will help to recognize the signs of aging at the cellular level, as well as assess

the effectiveness of pharmacotherapy and hardware cosmetology. The application in skin diagnostics of dermatoscopy, methods of therapeutic cosmetology, make-up, as a procedure of mechanical cleaning is illustrated. It is generalized that rehabilitation involves an integrated approach, which includes adjusting the work of the organism as a whole and the application and methods of therapeutic cosmetology.

Keywords: *facial skin, diagnostic methods, cosmetology.*

Однією з особливостей відновлювальної медицини є її профілактична спрямованість, яка реалізується шляхом вирішення проблем, які пов'язані з оздоровленням організму та підвищенням його адаптивних можливостей з метою відновлення і зміцнення стану здоров'я, покращення психоемоційного стану, а також підвищення професійної надійності та довголіття на основі переважно застосування природних та штучних фізичних факторів, фізичних вправ та факторів традиційної терапії [1]. Нині актуальним є застосування програми «антистаріння» для різних органів і систем людини, оскільки, соціальна направленість відновлювальної медицини полягає у підтримці оптимальної працездатності та якості життя пацієнтів.

Фундаментальні дослідження в області цитогенетики, біохімії та біофізики шкіри призвели до появи уніфікованих, інформативних методів діагностики та малоінвазивних технологій омолодження [2].

Згідно з літературними даними, вірогідність точного діагнозу захворювання шкіри складає при застосуванні: іридіодіагностики – до 90 %; аурикулодіагностики – до 70 %; усіх інших методів і методик нетрадиційної діагностики – до 50 %. При класичних методах діагностики шкіри найбільш точними є: комп'ютерна томографія, яка забезпечує вірогідність діагнозу – до 95 %; комп'ютерна радіоізотопна діагностика – до 90 %; лабораторні, ендоскопічні, рентгеноскопічні, термографічні методи діагностики – від 50 до 70 %; ультразвукові, функціональні та інші методи діагностики – до 50 %. Окрім того, сучасна нетрадиційна діагностика характеризується різновекторністю, тому, основними методами використання такої діагностики є природні (огляд, допит, пальпація, перкусія, спробування). Таким чином, вірогідність нетрадиційної діагностики захворювання шкіри складає від 50 до 90 % і залежить від професійності, досвіду та медичного інтелекту лікаря [3].

Мета нашої статті полягає у висвітленні комплексного підходу до діагностики шкіри обличчя з метою призначення косметологічних процедур для припинення її старіння.

Відповідно до сформульованої мети були поставлені такі завдання:

1. Визначити типи старіння шкіри обличчя;
2. Визначити методи діагностики шкіри обличчя, які застосовуються в косметології.

Старіння, яке виникає в силу природних фізіологічних процесів, називається хроностарінням або хронологічним старінням. Передчасне старіння шкіри носить назву «гормональне старіння», «фотостаріння» або «міостаріння». Оскільки, біологічний вік і швидкість розвитку процесів старіння зумовлені генетично та запрограмовані на клітинному рівні, то передчасне старіння піддається корекції, а саме – шляхом усунення суб'єктивних факторів.

Ознаки старіння шкіри мають різні зовнішні прояви в залежності від стадії і типу старіння. Перший тип старіння – «втомлене обличчя», для якого характерні зниження пружності м'яких тканин обличчя та шиї, поява набряків, наявності носо-губної складки, опущення куточків роту. Після відпочинку і повноцінного сну шкіра відпочиває і має вигляд молодої, а увечері обличчя знову приймає втомлений вигляд.

Другий тип старіння – «зморшкувате обличчя». Обличчя і шия поцятковані дрібними морщинами, шкіра суха. В куточках очей помітні «гусячі лапки», верхня губа і підборіддя відзначені «гофре» із зморшок, яскраво виражені зморшки верхнього і нижнього віка.

Третій тип старіння – «подвійне підборіддя» та «обвислі щоки». Спостерігається деформація м'яких тканин обличчя й шиї, змінюється овал обличчя, формується надлишок шкіряних складок на верхньому і нижньому віці. Це тип старіння шкіри представляє собою старечу деформацію. До цього типу старіння схильні люди, у яких навіть у молодому віці спостерігалася значна виразність підшкірно-жирового шару.

Четвертий тип старіння – поєднує попередні ознаки, знижену пружність шкіри, виразну зморщеність обличчя і шиї, деформацію контурів обличчя.

П'ятий тип старіння – мускулистий, частіше спостерігається у представників Середньої Азії, Монголії та Японії. При цьому типі старіння більш розвинуті м'язи обличчя, а підшкірно-жировий шар виражений у значно меншій степені. У людей цього типу спостерігаються крупні й дрібні («гусячі лапки») зморшки навколо очей. На більш пізніх стадіях старіння шкіри проявляється згладженим овалом обличчя і виразністю носо-губної складки.

Для збереження і продовження молодості шкіри необхідно здійснювати профілактичні заходи з її догляду та застосовувати прийоми корекції до ділянок шкіри, які вказують на ознаки старіння. При цьому потрібно правильно визначити тип шкіри, тип і стадію старіння. Для збереження молодості нормальної шкіри достатньо підтримувати її природний баланс.

Суха шкіра потребує до себе більш ретельної уваги і турботи: необхідно забезпечувати її достатню зволоженість і харчування. Для жирної шкіри потрібне ретельне очищення, застосування засобів, які коректують підвищену секреторну діяльність сальних залоз, заходи із захисту шкіри від інфікування.

Для кожного типу шкіри необхідно забезпечити очищення, підтримання тонусу, зволоження, харчування та захист.

Існує декілька теорій старіння шкіри, які в свою чергу, можуть суперечити одна одній: молекулярно-генетична та стохастичні (ймовірні) теорії. До молекулярно-генетичної відносять теломерну теорію, елеваційну (онтогенетичну) теорію старіння, адаптаційно-регуляторну теорію. В свою чергу, стохастичні (ймовірні) теорії включають теорію вільних радикалів, теорію катастрофи помилок, теорію апоптозу.

Якщо природне старіння вважається неминучим і незворотним процесом, який призупинити неможливо, то передчасне старіння піддається корекції, його можна призупинити тому, що воно викликане суб'єктивними факторами: способом життя та харчуванням, факторами оточуючого середовища, ультрафіолетовим опроміненням, різноманітними захворюваннями та постійними стресами. Ранні зморшки у людей, які активно виражають свої емоції, можуть з'явитися вже у 18–20 років. Для них характерні зведені брови, зморщений ніс, примружені очі. Мімічні м'язи, що знаходяться під шкірою, скорочуються і збирають шкіру в окремих ділянках у дрібні складки. Поступово від перебування мімічних м'язів у напруженому стані настає втома і вони втрачають здатність до повного розслаблення, що відображається на еластичності та зовнішньому виді шкіри. Відбувається утворення передчасних зморшок, де дрібні шкірні складки фіксуються у стійкі глибокі зморшки.

Але деякі зморшки на обличчі можуть свідчити про захворювання. Такий зв'язок між змінами шкіри та здоров'ям людини встановили французькі вчені. Чим глибші зморшки, тим вище ймовірність серцево-судинних захворювань [4].

На конгресі Європейської спільноти кардіологів ESC Congress у 2018 році у Мюнхені доктор Йоланде Ескироль представив результати власних досліджень, які свідчать, що глибокі горизонтальні зморшки на лобі людини вказують на підвищений ризик розвитку у неї серцево-судинних захворювань. Команда вчених Ескироля упродовж 20 років вивчала стан здоров'я у 3200 співробітників. Через певні проміжки часу вчені досліджували глибину зморшок у співробітників та оцінювали їх за шкалою від 0 (немає зморшок) до 3 (багато глибоких зморшок). Ними була встановлена кореляція між глибиною зморшок та наявністю захворювань серцево-судинної системи і обґрунтовано, що для людей, які мають незначні зморшки на лобі, взагалі або в меншій мірі непритаманне це захворювання.

Такий зв'язок між наявністю горизонтальних зморшок на лобі та захворюваннями серцево-судинної системи Ескироль пояснив тим, що кровоносні судини на лобі із-за невеликого їх розміру особливо чутливі до утворення бляшок, а поява зморшок вказує на перші ознаки старіння судин. Так як захворювання серцево-судинної системи можуть залишатися

тривалий час непомітними і відбуватися без симптомів, то діагностика здоров'я пацієнтів за зморшками на їхньому обличчі могла б сприяти виявленню захворювання на ранніх стадіях.

Особливості характеру людини, її емоції відображаються на її внутрішньому стані та зовнішності. Вони можуть мати прояв на очах, обличчі та тілі, відображати реальний стан соматичної і психіки. Така діагностика інколи може бути більш інформативною, чим прилади обстеження [5].

Шкіра є своєрідним кров'яним депо, ніби другою селезінкою в організмі. Розширені судини шкіри здатні вмістити більш одного літра крові при об'ємі всієї циркулюючої крові, рівної п'яти літрам. Встановлено, що шкіра є важливою залозою внутрішньої й зовнішньої секреції, має тісні зв'язки зі всіма внутрішніми органами, є сполучною тканиною, ендокринними залозами (гіпофізом, наднирниками та ін.). Шкіра наділена багатою іннервацією і є джерелом нервово-судинних реакцій, в результаті яких виділяється тепло та іони.

Зморшки на обличчі, в'яла та обвисла шкіра на вилицях свідчить про проблеми з сечовим міхуром. Дещо припухле підборіддя – про переважання нирок. Множинні зморшки на вилицях мають зв'язок зі зниженою функцією шлунку та підшлункової залози. Поперекові зморшки на підборідді можуть бути ознакою застійних явищ на рівні печінки та малого тазу. Якщо шкіра на вилицях нагадує прозору плівку, то необхідно перевірити стан печінки. При частому онімінні підборіддя необхідно звернутися до кардіолога і зробити електрокардіограму.

Носогубні складки, припухлість і зміна форми носа, поява лілового відтінку говорять про захворювання легень і товстого кишечника. Глибокі симетричні зморшки з обох боків носа говорять про дисфункцію шлунково-кишкового тракту. Якщо носогубна складка продовжується до підборіддя, це свідчить про проблеми з травленням, а саме про гастрит з підвищеною кислотністю. А це в свою чергу вказує на появу виразки шлунка або дванадцятипалої кишки, коліту. Вертикальні неглибокі зморшки над верхньою губою свідчать про гінекологічні захворювання. Вертикальні зморшки від куточків рота вниз попереджають про можливий гастрит зі зниженою секреторною функцією та схильність до захворювання підшлункової залози. Про наявність спазм у товстому кишечнику вказує наявність борозен навколо рота. Білий кантик навколо рота свідчить про негаразди у роботі серця. Тріщини в куточках рота свідчать про порушення водно-сольового обміну або виведення рідини нирками.

Зморшки на лобі та біля очей, а також безліч хрестоподібних зморшок над переніссям можуть свідчити про захворювання хребта. Поперекова зморшка вказує на проблеми у шийно-потиличній зоні та наявність остеохондрозу. Горизонтальні зморшки, які прорізають лоб над переніссям, можуть свідчити, що людина страждає мігрєнями. Глибока горизонтальна

борозна між бровами вказує на недостатність кисню в організмі людини. Вертикальна складка між бровами, яка розташована праворуч, засвідчує, що у людини пошкоджена печінка та жовчний міхур. Коли ця складка зміщена вліво – це перша ознака проблем з селезінкою. Вертикальна зморшка посередині лобу на рівні перенісся вказує на проблеми шлунку. Зморшки під очима у формі півмісяця також свідчать про проблеми з сечовим міхуром, припухлість верхніх вік – про неповноцінну роботу нирок, мішки під очима – про наявність проблем з серцем.

Ураження шкіри при соматичних захворюваннях відображають зв'язок патології шкіри з порушеннями гомеостазу і станом внутрішніх органів. Соматичне захворювання є причиною захворювання шкіри. Ураження шкіри і соматичне захворювання мають спільну етіологію і представляють лише різні прояви одного і того процесу

Діагностика стану шкіри має важливе значення для виявлення дерматологічних проблем і захворювань, а також підбору правильного лікування та уходу за шкірою. Косметологи і дерматологи діагностують стан шкіри за допомогою огляду з використанням сучасного обладнання. Це дає змогу більш ретельно обстежити шкіру, її структуру та функції, а також виявити захворювання на початкових стадіях їх розвитку [7].

Методи дослідження поділяють на інвазивні та неінвазивні. До неінвазивних методів відносять оцінку функціонального стану та морфології шкіри. В косметології для визначення функціонального стану шкіри використовують багатфункціональні діагностичні прилади, за допомогою яких оцінюють вологість і жирність шкіри. Вологість визначається за допомогою емсійного і імпедансного методів. Жирність вимірюється методами фотометрії, а також за допомогою адсорбуючих індикаторних смужок.

Багатфункціональні діагностичні прилади допомагають визначити еластичність шкіри, рівень рН шкіри, що є важливим для підбору засобів очищення. Рівень рН шкіри визначається за допомогою рН-метрії. Цей метод дозволяє визначити кількість меланіну для підбору сонцезахисних препаратів і процедур відбілювання. Діагностика функціонального стану шкіри включає також вимірювання температури (термометрію, термографію) і оцінку рівня еритеми фотометричним способом.

Шари шкіри, а саме морфологію її, можна побачити за допомогою ультразвукового сканування. За допомогою цього виду діагностики можна детально вивчити всі складові структури шкіри: епідерміс, дерму і підшкірну клітчатку. Це допоможе розпізнати ознаки старіння на клітинному рівні, а також оцінити ефективність фармакотерапії та апаратної косметології. Отримати інформацію про стан шкіри можна завдяки кольоровим знімкам в ультрафіолетових променях, які демонструють структуру зморшок, кількість пор та дають оцінку гладкості шкіри, допомагають в інтерпретації результатів контурної пластики та ін'єкційних методів лікування.

Широке застосування в діагностиці шкіри має дерматоскопія, як неопераційний спосіб дослідження захворювань шкіри, зокрема меланому. Обстеження починається з фотографування шкіри, зображення якої виноситься на екран комп'ютера, де видно приховану пігментацію шкіри, порфірини та інші показники. Спеціальні датчики вимірюють вологість та еластичність шкіри, визначають рівень меланіну, фототип.

До методів терапевтичної косметології належать: застосування косметичних засобів для харчування, очищення, тонізації та зволоження шкіри; масаж; чистка обличчя; ін'єкції (мезотерапія, контурна пластика, ботулінотерапія); апаратні методики (фототерапія, ультразвук, магнітотерапія, лазерна терапія, пресотерапія, електричні токи та ін.).

Процедура механічної чистки обличчя складається з демакіяжу; вапоризації; чистки; дорсонвалю; лікувальної сыворотки, яка підбирається з урахуванням існуючих проблемами шкіри; антисептичної маски, яка звужує пори; заспокійливих засобів. Чистка обличчя показана пацієнтам, для яких характерна підвищена жирність і пористість шкіри, відкриті й закриті комедони, сальні пробки, різні висипання та інші проблеми зі шкірою. Крім механічної (мануальної) чистки обличчя у сучасній косметології також застосовують інші види чисток, а саме ультразвукову, вакуумну, хімічну, комбіновану й мікродермоабразію. Чистку обличчя поєднують з такими процедурами, як пілінг, лазерне лікування вугрового захворювання, апаратна косметологія, біоревіталізація, мезотерапія, контурна пластика, кріомасаж.

Апаратні косметологічні методики терапії дозволяють впливати на шкіру зсередини за допомогою ін'єкцій лікувальних апаратів, які вводяться в глибокий шар епідермісу. Застосування лазера сприяє вирівнюванню та омолодженню шкіри обличчя, видаленню небажаного волосся на обличчі й тілі, а також родинок, рубців і татуіровок.

Таким чином, наявність шкіряних проявів є першими симптомами соматичних захворювань. Тому, завдання косметологів полягає у своєчасному встановленні зв'язку між змінами шкіри і захворюванням, яке розвивається непомітно. Чим швидше буде встановлена причина проявів шкіри і людина буде направлена на додаткове обстеження, тим раніше вона почне патогенетичне, а не симптоматичне лікування. Отже, реабілітація пацієнтів із захворюваннями шкіри передбачає комплексний підхід, який включає налагодження роботи організму в цілому та застосування методів терапевтичної косметології.

1. Разумов А. Н. Восстановительная медицина : роль и место в науке и практике здравоохранения / А. Н. Разумов, И. П. Бобровицкий // Актуальные вопросы восстановительной медицины, 2003. – №1. – С. 5–11. 2. Губанова Е. И. Инволюционные изменения кожи нижней трети лица у женщин (клинико-функциональное исследование) / Е. И. Губанова // Автореферат на соискание

д.мед.н. специальности 14.01.10 – кожные и венерические болезни. – М, 2010. – 44 с.

3. Полушкін П. М. Основи нетрадиційної діагностики / П. М. Полушкін, О. В. Алсібай, Д. В. Гальченко, Ф. Ф. Клімов. – Д. : РВВ ДНУ, 2012. – 56 с. **4.** Холоделина В. Эти морщины могут свидетельствовать о заболеваниях сердечно-сосудистой системы / В. Холоделина // [Электронный ресурс] Режим доступа : <https://germania.one/jeti-morshhiny-mogut-svidetelstvovat-o-zabolevanijah-serdechno-sosudistoj-sistemy/> **5.** Гоникман Э. И. Искусство диагностики по лицу / Э. И. Гоникман. – М. : Велігор, 2007. – 394 с. **6.** Трухан Д. И. Изменения кожи при сердечно-сосудистых и ревматических заболеваниях / Д. И. Трухан, И. А. Викторова, Н. В. Багищева // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2016. – № 7–6. – С. 988–992. **7.** Дашко М. О. Методи корекції косметичних дефектів шкіри : фізичні (діатермокоагуляція, кріотерапія, теплолікування, лазеротерапія, дермабразія) та хіміко-медикаментозні (мезотерапія, пілінги, біоревіталізація), правила деонтології при виконанні процедур / М. О. Дашко. – Львів, 2017. – 32 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Гльків О. С., к.пед.н., доцент (Львівський державний університет),
Завацька Л. А., к.пед.н., професор, Сотник Ж. Г., к.фіз.вих., доцент
(Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янука, м. Рівне)

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ З ВИКОРИСТАННЯМ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

***Анотація.** У статті досліджено ефективність використання комп'ютерної техніки у навчально-виховному процесі студентів закладів вищої освіти, які готують майбутніх фахівців фізичної культури та спорту. Розкрито можливість використання пакетів прикладних програм у базових та професійно-орієнтованих дисциплінах в навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Комп'ютерна техніка і математична статистика», «Комп'ютерні та інформаційні технології».*

***Ключові слова:** комп'ютерні, інформаційні технології, пакети прикладних програм.*

***Аннотация.** В статье исследована эффективность использования компьютерной техники в учебно-воспитательном процессе студентов заведений высшего образования, которые готовят специалистов физической культуры и спорта. Раскрыта возможность использования пакетов прикладных программ в базовых и профессионально-ориентированных дисциплинах в учебном процессе при изучении дисциплин «Компьютерная техника и математическая статистика», «Компьютерные и информационные технологии».*

***Ключевые слова:** компьютерные, информационные технологии, пакеты прикладных программ.*

***Annotation.** The efficiency of the use of computer technology in the educational process of training future specialists in physical education, in the planning and control of physical training, motor activity and psychophysical state of students is described. The paper demonstrates a way of combining the professional interests of students with computer skills developed using computer information technologies. The use of application software packages in the course of studying the courses of fundamental and special disciplines of future specialists of physical culture and sports such as «Computer engineering and mathematical statistics», «Computer and information technologies», «Foreign language», «Sport medicine», «Theory and Methods of Physical Education», «Accounting*

for Tourism Activity», «Kinesiology» and other disciplines. It is noted that this contributes to the formation of a stable system of interests, basic knowledge and practical skills sufficient for students to independently master professional – oriented packages. The study of modern information technologies and the formation of the basis of information culture involve the development of a methodology of work in global information networks. It is envisaged to use knowledge test application software packages to better master the discipline and validate the studied material. The importance of application of information technologies for independent work on disciplines and research work is noted. The comparative analysis of different levels of information culture and training, which is the basis of innovative potential, can be estimated by two parameters – level of computer literacy and level of professional training. It is emphasized that information technologies in the field of physical culture and sports should become one of the components of the educational process.

Keywords: *computer, information technology, application packages.*

Фахівцю будь-якої галузі сьогодні необхідні інформаційна культура та досвід практичного використання персональних комп'ютерів (ПК). Для майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту нові інформаційні технології відкривають доступ до інформації про досягнення у різних видах спорту в світі, про сучасні дослідження впливу на організм фізичних навантажень з позицій фізіології, біохімії, біомеханіки, теорії й методики спортивного тренування, спортивно-оздоровчої роботи, фітнесу, тобто, дають нові можливості для отримання професійних знань, вмінь та творчого використання новітнього досвіду у процесі засвоєння навчальних дисциплін та підготовки до майбутньої професійної діяльності.

Зростання обсягу інформації про навколишній світ ставить нові вимоги до змісту освіти і обсягу знань, якими володіють спеціалісти. Безмежно збільшувати тривалість навчання неможливо, тому, єдиним способом модернізації навчального процесу до адекватних вимог сьогодення є застосування комп'ютерних технологій і сучасних методів обробки інформації. Перехід вітчизняних закладів вищої освіти на якісно новий рівень підготовки спеціалістів вимагає від них зміни технології навчання шляхом втілення нових методів, прийомів, підходів, насамперед, вивчення і використання комп'ютерних технологій.

З самого початку навчальний курс «Комп'ютерна техніка і математична статистика» розвивався як інтерактивна дисципліна. Така спрямованість цієї навчальної дисципліни пояснюється специфікою її змісту. Жодна інша навчальна дисципліна не використовує міжпредметні зв'язки так широко, як комп'ютерна техніка. Починаючи із розв'язування прикладних задач з математики, комп'ютерна техніка переросла у широко профільну систему міжпредметних знань. Динаміка удосконалення технічних засобів, які

використовувались на уроках інформатики в різні періоди, диктувала вихідні педагогічні умови для реалізації міжпредметних зв'язків.

На актуальність проблематики міжпредметних зв'язків під час вивчення інформатики вказує велика кількість статей у журналах, «Комп'ютер в школі та сім'ї», «Фізика та астрономія в школі», «Рідна школа» та ін. Автори розкривають методіку становлення міжпредметних зв'язків інформатики з математикою, фізикою, біологією, географією, музикою та іншими навчальними дисциплінами [1; 2]. Ці дослідники враховують реальні можливості сучасних комп'ютерів і наявну програмну базу. Аналіз цих статей вказує на відхід від встановлення односторонніх міжпредметних зв'язків, при яких завдання міжпредметного змісту реалізуються на уроках інформатики. У системі вищої професійної освіти такі міждисциплінарні зв'язки повинні бути ще більш тісними, зокрема в галузі фізичної культури, спорту та здоров'я людини.

Аналіз даних початкового етапу комп'ютеризації навчання дає можливість зробити висновок, про те, «що передача комп'ютеру всіх функцій вчителя неможлива, а комп'ютер може найефективніше впливати на кінцеві результати навчання лише в поєднанні з іншими засобами [3]. Можливості «графічного відображення інформації привертають увагу методистів як засобів унаочнення та демонстраційної подачі навчальної інформації» [4].

А. М. Ясінський виділив такі структурні напрями роботи щодо реалізації міжпредметних зв'язків на заняттях з інформатики [5]:

- визначення змісту тем, розділів, понять із «Основ інформатики», на основі яких базуватимуться міжпредметні зв'язки;
- визначення переліку понять і вмінь, які використовуватимуться при реалізації завдань;
- показ спільних методів, які використовуватимуться на уроках інформатики та інших предметів;
- координація дій з метою ліквідації дублювання при вивченні одних і тих же питань в різних дисциплінах;
- здійснення єдиного підходу до вивчення спільних понять та вмінь;
- дотримання принципів наступності при формуванні понять та вмінь.

Метою нашої статті є дослідження можливості поєднання фахових інтересів студентів із виробленням навичок застосування комп'ютерних інформаційних технологій.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

1. Розкрити можливість використання пакетів прикладних програм при вивченні курсу фундаментальних та спеціальних дисциплін майбутніми фахівцями фізичної культури і спорту;
2. Здійснити порівняльний аналіз різних рівнів інформаційної культури та професійної підготовки майбутніх спеціалістів, які є основою їхнього інноваційного потенціалу.

Знання і вміння отримані під час опанування дисциплін «Комп'ютерна техніка і математична статистика», «Комп'ютерні та інформаційні технології» повинні стати відправною точкою для використання сучасних інформаційних технологій при вивченні студентами фундаментальних, професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін в процесі аудиторної та самостійної роботи.

Адаптація курсу «Комп'ютерна техніка і математична статистика», «Комп'ютерні та інформаційні технології» до умов формування основ інформаційної культури не вимагає зміни концепції та радикального реформування змісту освіти. Студенти повинні вміти використовувати новітні технології навчання в науково-дослідній роботі, а також аналізувати отримані дані в професійній діяльності. Структура курсу відповідає розвитку глибини інформаційних запитів особистості, що полягає в удосконаленні форм, методів і засобів опрацювання інформації, для адаптації індивіда в інформаційному просторі суспільства.

Під час вивчення майже всіх дисциплін викладачі-предметники використовують персональні комп'ютери (ПК) для кращого сприйняття студентами відповідної теми, розділу з їхнього предмету. Наприклад, студенти I–II курсів при вивченні іноземної мови освоюють комп'ютерну лексику, тобто, комп'ютерна техніка дає можливість викладачу іноземної мови засвоювати найбільш уживані терміни, які використовуються при роботі з персональним комп'ютером. Упродовж навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) на заняттях з іноземної мови під час вивчення розмовних тем з використанням ПК студенти можуть використовувати знання, набуті в процесі вивчення дисциплін «Комп'ютерна техніка і математична статистика», «Комп'ютерні та інформаційні технології», а також під час вивчення фахових дисциплін. Так, при вивченні розмовної теми «Медична допомога» студенти можуть використовувати пакет прикладних програм «Інтенсивний курс англійської мови», «Кращий курс англійської мови». Для цього студенти повинні прослухати розповіді, діалоги, повторити їх за диктором, а потім виконати тестові завдання. Це сприятиме кращому вивченню як іноземної мови, так і персонального комп'ютера. Крім того, студенти тренуватимуть зорову і слухову пам'ять, а також набуватимуть навичок роботи на ПК. При цьому здійснюватиметься двосторонній зв'язок: студенти краще вивчатимуть іноземну мову за допомогою комп'ютера. Отже, ПК сприятиме вивченню іноземної мови і навпаки, іноземна мова сприятиме вивченню інформаційних технологій.

Під час вивченні гуманітарних дисциплін важливо подолати певні стереотипи у ставленні викладачів і студентів до традиційних засобів навчання, а також до сучасних комп'ютерів, на базі яких успішно впроваджуються нові інформаційні технології навчання (НІТН). ЗВО України вже накопичили досвід застосування НІТН у певних циклах

гуманітарної освіти. Однак, університети Європи, США та Японії розпочали цю діяльність ще у середині 80-х років. Нині настав час, коли більшість викладачів і студентів розуміють, що з допомогою сучасних комп'ютерних засобів можна значно урізноманітнити навчальні заняття, змодельовати на екрані дисплея явища, які недоступні у реальному житті, полегшити процес опанування знань. Розглянемо конкретні приклади.

Враховуючи сучасні вимоги до виконання обчислень та побудови графіків та діаграм з дисципліни «Спортивна метрологія» зручним є використання пакету електронних таблиць MS Excel16. Це дозволяє закріпити алгоритм розв'язку задачі та звільнити студентів від рутинної роботи. При побудові моделей нами використовувалися матеріали із тієї галузі, для якої готувався фахівець. Майбутні фахівці знайомилися з комп'ютерними пакетами призначеними для виконання конкретної роботи. Так, наприклад, при дослідженні фізичного стану спортсмена використовувалася комп'ютерна програма «Спортес 1.0», яка вирішує три основні завдання: контроль і управління фізичним вихованням дітей і підлітків; створення і ведення методичних і інформаційних документів у вигляді бази даних; пошук і читання інформації. Програмний продукт «Спортес 1.0» має зручний, призначений для користувача інтерфейс, що дозволяє швидко і з найменшими помилками здійснювати введення первинної статистичної інформації, отримувати описову статистику з вибірки (розмір вибірки, вибіркове середнє, помилку обчислення середнього, стандартне відхилення) і експортувати потрібну інформацію для подальшого поглибленого аналізу в спеціалізованих статистичних пакетах (SPSS, Statistica, Excel та ін.). Для підвищення зручності роботи з комп'ютерною програмою та її продуктивності введення даних рекомендується здійснювати безпосередньо в табличному вигляді. Для ефективної роботи з даними в таблиці необхідно підтримувати механізм сортування і фільтрації.

Під час вивчення предмету «Теорія і методика фізичного виховання» використовувалася комп'ютерна програма «Паспорт фізичного здоров'я» для обробки і представлення даних про рівень соматичного здоров'я людини і біологічний вік. Структура програми представлена: контрольним блоком, який включає комплекс спеціальних показників для комп'ютерного контролю і аналізу; експертним блоком, що має нормативні регіональні моделі; блоком рекомендованих дій, які розробляють індивідуальні тренувальні програмами, спрямовані на корекцію антропометричних, функціональних показників і рухових якостей тих, хто займається (табл. 1).

Під час роботи з цією програмою ПК використовується як навчальний засіб з навчальних дисциплін «Комп'ютерна техніка і математична статистика», «Комп'ютерні інформаційні технології» і як технічний в процесі вивчення «Теорії і методики фізичного виховання».

Характеристики комп'ютерної програми

Найменування програми	Оцінка фізичного стану студентів. Рекомендації для організації оздоровчого тренування
Призначення	Діагностика фізичного стану
Середовище розробки	BorlandDelphi 7
Обсяг	130 Мб
База даних	Запис, зберігання, сортування, статистика
Контингент	Юнаки 17–22 роки
Програма занять	Рекомендації для організації оздоровчого тренування, вправи, спрямовані на корекцію фігури
Оцінювальні характеристики	Оцінка показників фізичного розвитку, рівня фізичного стану
Користувачі	студенти ЗВО

Для розв'язання задач різної складності майбутніми фахівцями фізичного виховання, спорту і здоров'я людини використовувалися електронні таблиці. Наше завдання полягало у тому, щоб сформувати у студентів розуміння суті завдання, методів розв'язування, а також наданні студентам допомоги в оволодінні спеціальними інструментами електронних таблиць. Великий клас задач, який розв'язується в MSExcel, виникає тоді, коли необхідно вивчити загальну тенденцію змін, не маючи часу на пошук даних про рівні впливу окремих факторів. Для того щоб встановити загальну тенденцію розвитку і на її основі організувати прогноз, аналіз рядів динаміки можна вважати достатнім. Унікальним інструментом для розв'язування такого типу завдань в Excel є технологія використання трендів. В процесі експерименту, окремі задачі спрямовані на опрацювання статистичних даних, проводилися за допомогою спеціалізованих середовищ (Project Expert).

Електронні таблиці Excel використовувалися також для побудови моделей із курсів – економіка фізичної культури, економіка підприємств, менеджмент у фізичній культурі та спорті.

У галузі освіти економетрія є своєрідним мостом переходу від загальної освіти до спеціальної. Економетрія будеться на фундаменті знань економічної теорії, математичного програмування та загальної статистики. Елементи економетрики були введені в курс лабораторних і практичних робіт з економіки підприємств. Через велику кількість обчислень будувати економетричні моделі неможливо. Тому, для побудови економетричних моделей доцільно використовувати пакет електронних таблиць MS Excel 16.

Студенти Львівського державного університету під час вивчення дисципліни «Бухгалтерський облік туристичної діяльності» спеціальності

«Туризм» використовували комп'ютерні технології для опанування таких тем, як «Банк», «Валюта», «Контракти», «Кредит», «Страхування», «Митниця». Вони дозволяли скоротити час виконання роботи за рахунок наявності у програмі готового прикладу. При цьому розвивалися уважність, логічне мислення, спостережливість, точність та організованість в роботі. Водночас студенти набували навичок роботи на персональному комп'ютері. Відбувся двосторонній зв'язок: вивчення певної дисципліни за допомогою комп'ютера, і навпаки, засвоєння навичок роботи на ПК під час вивчення економічних дисциплін.

При виконанні деяких завдань лабораторних робіт з навчальних дисциплін «Фінанси» та «Фінанси підприємств» майбутні фахівці із зацікавленням сприймали нові методи економічних обчислень, знайомилися з методикою ведення бухгалтерських розрахунків, використовуючи для цього програму «1С: Бухгалтерія 8 для України». Вона призначена для автоматизації бухгалтерського й податкового обліку, включно з підготовкою обов'язкової (регламентованої) звітності, в організаціях, що здійснюють будь-які види комерційної діяльності: гуртову й роздрібну торгівлю, комісійну торгівлю (включно з субкомісією), надання послуг, виробництво тощо. Відповідно бухгалтерський і податковий облік повинен вестися згідно чинного законодавства України. Програмний продукт «1С: Бухгалтерія 8 для України» включає технологічну платформу «1С: Підприємство 8» і конфігурацію (прикладне рішення) «Бухгалтерія для України».

Використовуючи ПК, майбутні фахівці мали змогу за лічені хвилини отримати будь-який бухгалтерський документ, вести журнал операцій (журнал – ордер), визначати баланс підприємства на основі введених документів, перевірити правильність проводок, а також оформляти різні звіти (річні, квартальні). При роботі з цією програмою бухгалтери звільняються від великої кількості ручної розрахункової праці. Програма «1С: Бухгалтерія 8 для України» працює на персональних комп'ютерах з операційною системою не нижче як WINDOWS – 98, і студенти при вивченні цієї програми могли набути бухгалтерських навичок роботи, звикнути до організованості, точності, алгоритмічної роботи та поглибити свої знання з комп'ютерної техніки та бухгалтерського обліку.

При виконанні практичних робіт з курсу «Кінезіологія» виникла необхідність проаналізувати виконання фізичних вправ спортсменами і дати оцінку їх виконання. Для цього використовувалася технологія проведення біомеханічного відеокomp'ютерного аналізу, яка включає два основних етапи: зйомку відеокамерою і обробку одержаних відеограм (кінограм) з використання спеціального програмного забезпечення на комп'ютері. Для оцінки діяльності спортсменів проводилася відеозйомка з використанням відеокамери «CANON DIGITAL IXUS 970 IS» (з частотою зйомки 30 кадрів за секунду) вдень при достатній освітленості. Обробка

інформації здійснюлась на ПК програмою ACDSeePro 4 і AdobePhotoshop XCV edition з покадровою реєстрацією руху. Незважаючи на відмінності у методиці роботи із зазначеними пакетами, в результаті їх вивчення в студентів формувалася стійка система інтересів, базових знань і практичних навичок достатніх для самостійного освоєння професійно-орієнтовних пакетів. Вказані пакети дозволяють розв'язувати типові задачі.

Вивчення у ЗВО сучасних інформаційних технологій і формування у студентів основ інформаційної культури передбачає освоєння ними методики роботи в глобальних інформаційних мережах. Користувачам ПК взаємодію із системою Internet забезпечують програми – браузерери. Тому, в програму курсу «Комп'ютерні та інформаційні технології» включено вивчення програм «Microsoft Explorer», «Netscape Navigator», а також спеціалізованих програм для обслуговування електронної пошти. На лабораторних роботах студентами відпрацьовувалися навички пошуку інформації з використанням пошукових серверів, методика роботи із комерційною інформацією, технологія поширення власної інформації в глобальній мережі.

Результати дослідження. В умовах використання ПК навчальний матеріал подавався невеликими логічно завершеними порціями: після кожної з них передбачався контроль і закріплення. При цьому навчальний матеріал подавався в режимі зручному для студента, який сам вибирав темп подачі матеріалу і доступний для нього рівень складності. Як засвідчив досвід, дуже ефективним під час проведення аудиторних занять є застосування тестового поточного контролю знань. Він викликає і активізує студентів на інтенсивне вивчення матеріалу. Однак, підготовка тестів з кожної теми є трудомісткою, тому для цього використовувалися пакети прикладних програм з контролем знань. Наприклад, якщо відбувалося вивчення MSWord, MSExcel, MSAccess, PowerPoint, Internet, то за допомогою тестів з використанням ПК перевірялося засвоєння студентами цієї теми.

Можливості ПК для організації контролю і самоконтролю дозволяють студенту самостійно провести необхідну корекцію знань. Самостійна діяльність студентів повинна бути направлена на індивідуальне осмислення і засвоєння кожної окремої порції навчального матеріалу, на самостійне виконання різних вправ з закріпленню цієї порції та її застосування. Якщо використовувати комп'ютер як засіб навчальної діяльності, то з'являється можливість створення навчального середовища, яке сприяє розвитку самостійної думки студента і його творчої реалізації. З допомогою комп'ютерного моделювання можна реалізувати самостійну навчальну діяльність студентів, направлену на розширення варіативних пошуків рішення предметних ситуацій в порівнянні з традиційним навчанням. За результатами наших спостережень можна зробити висновок про те, що індивідуалізація самостійної навчальної діяльності студентів є однією з основних переваг використання ними в самостійній роботі ПК. Комп'ютер

дозволяє звичайну схему – виклад матеріалу, закріплення, контроль – показати як максимально індивідуалізований процес самостійної роботи студентів. Крім того, можливості ПК з варіативного показу інформації і моделюванню явищ сприяють формуванню у студентів таких характерних рис самостійної навчальної діяльності, які створюють умови для творчого самостійного навчального пізнання, тобто гнучкості і структуризації думки, нахилу до експериментування. Тим самим комп'ютер створює можливості для формування самостійних думок студентів.

Результатами спостережень засвідчили, що студенти 1-го курсу проявляють цікавість не тільки до змісту інформаційної культури, але і до способів її одержання. Тому в процесі організації і проведення самостійної роботи за допомогою комп'ютерів ми намагалися створити умови, які б забезпечували краще засвоєння знань. При цьому, ми виходили з того, що дидактичні можливості комп'ютера варто інтерпретувати як можливості, які можуть підтримувати і організовувати процеси викладання і навчання. Види діяльності викладача (дидактичне проектування, організація дидактичного процесу, дидактичний аналіз) при комп'ютерному навчанні зберігаються. Але змінюється їх зміст, з однієї сторони, і проходить їх взаємопроникнення з другої. При цьому, говорячи про взаємопроникнення, необхідно враховувати, що викладач на комп'ютерному занятті, використовує готові програмні засоби, в яких уже поставлена конкретна мета, відібраний зміст, визначені вимоги до знань і умінь, реалізовані конкретні методи, змодельовані конкретні форми організації навчання.

Для підвищення якості підготовки спеціалістів у ЗВО передбачена підготовка їх в дусі причетності до справ сучасного перетворення народного господарства і колективного залучення студентів до вирішення питань, які мають наукове і науково-практичне значення. Тому, всі дипломні та курсові роботи повинні базуватися на реальних даних. Для цього для більшості розділів курсових і дипломних робіт студенти розробляли алгоритми рішення завдань різними числовими методами. Це дозволяло створювати пакети програм для розв'язування завдань, які сформовані в окремих розділах спеціальних предметів, що є базою для виконання досліджень. Ці пакети можна використовувати і для проектування та перевірки правильності розрахунків задач в курсових і дипломних проектах. Застосування ПК в розрахунках може розглядатися як складова частина діяльності студента з виконання курсової або дипломної роботи, а також при проведенні науково-дослідницької роботи і дослідницько-конструкторської роботи (НДР, ДКР). Програми для ПК дозволяють вести розрахунки у режимі діалогу. При цьому студент є не пасивним спостерігачем, а активним учасником під час виконання розрахунків, постійно «спілкуючись» з комп'ютером, змінюючи певні параметри системи, яка розраховується, вводючи додаткові дані, якщо вони потрібні в процесі розрахунку, контролюючи проміжні

етапи розрахунку. Остаточне прийняття рішень цілком покладено на студента, який активно впливаючи на хід розрахунку, може не тільки розрахувати, але і оптимізувати схему, яка розглядається.

Пакети навчальних програм для комп'ютера не повинні заміняти ні викладача, ні підручник, а лише допомагати студенту грамотно розв'язувати поставлену задачу, використовуючи раніше отримані теоретичні знання. Тому одну із організаційних форм виявлення і формування самостійності та творчості студентів необхідно пов'язувати з підготовкою ними курсових і дипломних робіт. Індивідуальні можливості і переваги студентів в творчості повинні знаходити цілковиту підтримку зі сторони наукових керівників, тому що індивідуальна різноманітність в науковій творчості є умовою успішності в колективних формах дослідницької роботи.

Раціонально організовані аудиторні та позааудиторні форми і типи самостійної роботи, їх інтеграція в єдину взаємозв'язану систему зможуть сприяти формуванню повноцінних знань, творчої думки, позитивного відношення до навчання, оптимальних способів і прийомів розумової праці, самостійності та активності як узагальнених властивостей особистості студентів. Для цього у ЗВО фізкультурного профілю інформаційні комп'ютерні технології дедалі ширше використовуються на різних етапах процесу професійної підготовки майбутніх фахівців.

Сучасні інформаційні технології знайшли своє застосування при плануванні та контролі фізичної підготовки, рухової активності та психофізичного стану студентів засобами комп'ютерних технологій. Інформаційні технології також застосовуються для розвитку мислення студентів засобами комп'ютерного моделювання фізичних вправ та тестування фізичної підготовки студентів. Інтелектуальні комп'ютерні системи у спорті стали предметом дослідження та впровадження у навчальний процес [6].

Таким чином, рівень сформованості інноваційного потенціалу студентів можна оцінити за двома параметрами – рівнем комп'ютерної грамотності та рівнем фахової підготовки. Дослідження показали, що ці два компоненти є рівноправними факторами впливу на рівень інноваційного потенціалу. Послаблення однієї із складових веде до значного пониження інноваційного потенціалу студентів, зокрема, на початкових курсах, де недостатньо сформований фаховий рівень спеціаліста.

Отже, під час вивчення інформатики питання міжпредметної інтеграції доповнюється актуальністю розвитку сучасних комп'ютерних технологій, які стають основою побудови новітніх інформаційних технологій навчання і забезпечують на практиці реалізацію завдань інтеграції. Інтегративні міжнаукові взаємодії стимулюють студентів до отримання нових результатів, посилюють результативність наукових досліджень. Діючі міжпредметні зв'язки у закладах вищої освіти фізичної культури і спорту в навчанні є

конкретним проявом інтеграційних процесів, які відіграють важливу роль у підвищенні практичної та науково – теоретичної підготовки студентів. Стійкі міжпредметні зв'язки комп'ютерної техніки з фаховими дисциплінами впливають на результативність навчання через систему мотивацій, їх інтенсифікації засобами інформаційних технологій.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності визначення можливості застосування комп'ютерних інформаційних технологій у кульовій стрільбі, гімнастиці, фізіології, біомеханіці та інших навчально-педагогічних дисциплінах. Впровадження подібних розробок допоможе з'ясувати рівень готовності фахівців фізичного виховання до використання інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності. Тому, інформаційні технології в галузі фізичної культури і спорту повинні стати однією зі складових навчального процесу.

1. Семко О. Комп'ютерне моделювання у шкільній фізиці / О. Семко // Рідна школа, 2006. – № 1. – С. 25–26. **2.** Швай О. Міжпредметні зв'язки на основі використання елементів математичного моделювання / О. Швай // Фізика та астрономія, 1996. – № 2. – С. 8–9. **3.** Гончарова О. М. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання / О. М. Гончарова // Організаційні форми, методи і засоби навчання в системі формування інформаційної культури учнів. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 283. **4.** Гордієнко І. В. Інформаційні системи в менеджменті / І. В. Гордієнко. – К. : КНУ, 1999. – 128 с. **5.** Ясінський А. М. Формування основ інформаційної культури школярів засобами інтегрованих завдань з інформатики / А. М Ясінський. // Дисер. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03. – К. 2000. – 186 с. **6.** Бубнов В. Формування інформаційної культури майбутніх фахівців фізичного виховання, спорту та рекреації / В. Бубнов // Молода спортивна наука України : Зб. наук. праць в галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 8. У 4-х т. – Львів : НВФ «Українські технології», 2004. – Т. 4. – С. 43–46.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Корнійчук Я. А., здобувач (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ОЗДОРОВЧИХ СИСТЕМ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. В статті обгрунтовано альтернативні методи застосування педагогічних інновацій на уроках фізичної культури та інших педагогічних дисциплін оздоровчого напрямку, розкрито їх значення для навчально-виховного процесу на сучасному етапі педагогічної діяльності. Досліджено вплив авторської методики на фізичний стан організму людини. Визначено, що авторська методика окрім покращення фізичних якостей здійснює оздоровчий вплив на організм людини, розкрито її вплив на окремі функціональні системи організму. Запропоновано систему контролю загального стану організму людини та рівня його готовності до фізичних навантажень.

Ключові слова: педагогічні інновації, навчання, виховання, вплив, розвиток, методика.

Аннотация. В статье обоснованы альтернативные методы использования педагогических инноваций на уроках физической культуры и других педагогических дисциплин оздоровительного направления, раскрыто их значение для образовательно-воспитательного процесса на современном этапе педагогической деятельности. Исследовано влияние авторской методики на физическое состояние организма человека. Определено, что авторская методика кроме улучшения физических качеств осуществляет оздоровительное влияние на организм человека, раскрыто ее влияния на отдельные функциональные системы организма. Предложена система контроля общего состояния организма человека и уровня его готовности к физическим нагрузкам.

Ключевые слова: педагогические инновации, обучение, воспитание, влияние, развитие, методика.

Annotation: This article highlights the author's technique developed on the basis of alternative healing systems and characterized its impact on the physical development of the human body, the development of physical qualities, as well as the possibility of rehabilitation for violations of various body systems. This article «The use of alternative health systems in teaching activities in the improvement of work» determines a number of alternative methods for the use of

robots in pedagogical innovations on the lessons of physical education and other lessons, as well as their implications for teaching and of upbringing process on modern stage. This article highlights the curative effects of alternative healing systems on the human body functions redundant system selection, the development of physical qualities in the respective disorders of the urinary system, as well as loads, the use of alternative health systems is the rate of recovery of an athlete. In the article is lighted up influence of massage on development of physical qualities of a diseases, also the possibility of of the functional state of organism of a man after the healing the special methods of massage at implementation of the physical loadings and going in for sports and of in an organism at the certain diseases of related to sporting activity. This article justified a number of alternative methods for the use of robots in pedagogical innovations such as lessons of physical education and other educational lessons, as well as their implications for teaching and educational process at the modern stage. This article highlights the impact of alternative methods of healing the human body. Their importance to the nervous system, job opportunities in some disorders of the nervous system , development of physical qualities and physical development using certain method . The possibility of correction of certain disorders of the nervous system communicate with other systems that may be useful for teachers and children are engaged in the sections, mugs, extracurricular activities and overall health .

Keywords: *pedagogical innovations, training, influence, development, technique.*

Останнім часом у школі стає все далі популярнішим застосування інтерактивних методів навчання та педагогічних інновацій. Однак при цьому зазвичай використовуються комп'ютерні технології, тому навчальний процес має як позитивні так і негативні моменти. До основного негативного моменту під час застосування комп'ютерних технологій можна віднести, насамперед, малу рухливість та здатність до звикання, що не надто корисні для здоров'я молодої людини, тому пропонується використовувати альтернативні педагогічні інновації, в основу яких закладені природні здатності дитини до пізнавальної діяльності.

Концептуальні підходи до застосування інноваційних методів навчання та виховання були висвітлені у працях академіка І. Д. Беха. Можливість використання передового досвіду та педагогічних інновацій було розкрито у публікації В. Ю. Іова та І. В. Красномоєць [1]. Окремі аспекти застосування альтернативних методів оздоровлення у галузі фізичного виховання були висвітлені на VII Міжнародній конференції присвяченій розвитку галузі фізичного виховання і спорту України [2].

Варто зазначити, що застосування альтернативних оздоровчих систем в школі є досить важливим. Застосовуючи їх можна досягнути значного підвищення розвитку фізичних якостей без завдання шкоди здоров'ю

людини, а в багатьох випадках покращити стан здоров'я людини. Однак їх застосування вимагає високого рівня підготовки викладача. Для прикладу наведемо ефективність застосування методики розробленої на основі таких оздоровчих систем як індійська йога, тайцзицюань та циган [3].

Метою нашої статті є обґрунтування ефективності застосування педагогічних інновацій у навчально-виховному процесі.

Завдання дослідження: розкрити сутність педагогічних інновацій у фізичному вихованні та дослідити вплив альтернативних оздоровчих систем на організм людини.

Проведення уроків фізичної культури пов'язане з певними особливостями, їхня організація має свою специфіку. Також варто звернути увагу на те, що у зв'язку з неприємними подіями, які останнім часом траплялися на уроках фізичної культури, значно змінилися відношення до фізичного навантаження як у дітей так і батьків. Відповідно до цього відбулися зміни у програмі з цієї дисципліни, які відмінили обов'язкові нормативи [4], що є не найкращим рішенням. На думку автора окремі нормативи варто було б навпаки збільшити, зорієнтувавши дітей на необхідність приділяти більше уваги тренуванням. При цьому велику увагу потрібно приділяти їх медичному обстеженню.

Один із найкращих способів для визначення рівня підготовки людини до фізичного навантаження є система КОНТРЕКС II, яка складається з 11 показників: 1) вік; 2) маса тіла, яка визначається за формулою:

$$50 + (\text{зріст} - 150) \times 0,75 \text{ (0,32 для жінок)} \text{ вік} - 21/4 \text{ (для жінок на 5)} \quad (1)$$

Перевищення реальної маси тіла над розрахованою нормою передбачає зняття певної кількості балів;

3) артеріальний тиск, який визначається за формулою:

$$109 + 0,5 \times \text{вік} + 0,1 \times \text{маса тіла} \quad (2)$$

– для систолічного тиску і

$$74 + 0,1 \times \text{вік} + 0,15 \times \text{маса тіла} \quad (3)$$

– для діастолічного тиску.

Ця формула застосовується для чоловіків, а для жінок потрібно у формулі (2) лише змінити коефіцієнти 109 на 102; 0,5 на 0,7 і 0,1 на 0,15. Відповідно, для діастолічного тиску у формулі (2) необхідно поміняти 74 на 78; 0,1 на 0,17 і 0,15 на 0,1. Перевищення реального тиску від визначеного за цими формулами також передбачає віднімання відповідної кількості балів;

4) пульс в стані спокою (кожен удар менше 90 дає 1 бал);

5) гнучкість (нахил уперед);

- 6) швидкість (естафетний тест);
- 7) динамічна сила (стрибок угору);
- 8) швидкісна витривалість;
- 9) швидкісно-силова витривалість;
- 10) загальна витривалість;
- 11) відновлювання пульсу.

Для кожного тесту встановлюється певна вікова норма перевищення якої дає обстежуваному можливість набрати відповідну кількість балів або навпаки відняти (це стосується фізіологічних показників). Всі бали сумуються і за їхніми результатами визначається рівень підготовки людини до фізичного навантаження. Менше 50 балів – дуже низький, 50–90 – нижче середнього, 91–160 – середній (тобто дитина може займатися в основній групі), 161–250 – вище середнього, понад 250 – високий (тобто організм може переносити навантаження високого рівня).

Під час характеризування цієї системи не наводилися вікові таблиці тому, що вони доволі громіздкі, однак, ця система розрахована на дорослих, для дітей її варто трішки адаптувати. Але провівши по ній тестування перед початком навчання можна отримати продуктивну інформацію доступним способом про стан організму дитини. За отриманими даними можна приймати рішення як саме працювати з тією чи іншою дитиною.

Самі ж уроки фізичної культури можуть носити переважно оздоровчий характер. З урахуванням того, що фізичне навантаження високого рівня для дітей робити не рекомендується, пропонується на уроці фізичної культури виконувати певну інтеграцію спортивних занять з іншими дисциплінами з метою закріплення матеріалу, підвищення зацікавлення та фізичного розвитку дітей. Наприклад, у 5 класі заняття фізичною культурою можна поєднувати з уроком математики таким чином: якщо тема уроку настільний теніс поєднуються естафети з виконанням елементів гри настільного тенісу під час яких учень повинен дістати з коробки варіант завдання, яке йому потрібно розв'язати, при цьому завдання повинні бути доступні. Подібні завдання можна використовувати в поєднанні з іншими дисциплінами. Для того щоб фізичні заняття інтегрувати з уроком іноземної мови можна використовувати терміни або назви предметів, вправ, частин тіла та ін. на відповідній мові (звичайно в доступній формі). Самі вправи, ігри та естафети варто проводити із застосуванням асоціацій відповідно до теми з обраного уроку. Наприклад, з умовним відтворенням певної історичної події (битви – інтеграція з уроком історії, поведінки рухів тварин і рослин урок – природознавства).

Застосування такого підходу приносить непогані результати. Діти з зацікавленням виконують вправи, задіяна більша частина класу. Діти значно менше втомлюються. При цьому вони отримують хороший фізичний розвиток та закріплюють матеріал отриманий на інших уроках.

Для дослідження було залучено учнів, які мали певні відхилення в стані здоров'я, але займалися за авторською методикою, систематизованій на основі альтернативних оздоровчих систем [5]. Для контролю їх фізичного стану були заміряні показники, які характеризують розвиток фізичних якостей. Після проведення дослідження були отримали результати, які засвідчили ефективність проведених занять.

За 18 місяців занять оздоровчими системами дітей з враженнях опорно-рухового апарата були розвинуті їхні фізичні якості без шкоди для організму. При цьому у таких дітей сила зросла на 7 разів, стрибок на 35 см, швидкість на 1,1 с, гнучкість на 10 см, витривалість на 3,5 хв. Отже, з урахуванням захворювання хребта такі якості як сила, гнучкість і витривалість на початковому рівні були розвинуті слабо, а через 18 місяців отримали чималий фізичний розвиток. Це свідчить про те, що разом із розвитком фізичних якостей поступово зникали симптоми захворювання.

На початковому етапі середні показники частоти серцевих скорочень у групі А були 80 уд/хв., а через два роки занять становила 74 уд/хв. У групі Б початкова частота серцевих скорочень була 75 уд/хв., а через два роки занять становила 62 уд/хв. Після проведеного дослідження, можна зробити висновок, що заняття альтернативними оздоровчими системами допомогли покращити фізичні дані дітей, а саме сила зросла на 167 %, швидкість на 62 %, гнучкість на 900 %, витривалість на 250 %. Найбільше виявився вплив занять фізичною культурою на розвиток гнучкості. Це пов'язано з тим, що багато вправ насамперед із індійської системи йога, які призначені для корекції та профілактики порушень сечовидільної системи, паралельно сприяють розвитку гнучкості.

Порядок застосування методики. Для початку необхідно підготувати тіло до занять і очистити його згідно вчення П. К. Іванова та крія йоги. Методи потрібно підбирати індивідуально, при цьому час підготовки повинен бути необмежений. Після оволодіння методами очистки тіла необхідно приступити до розучування комплексу з 54 вправ. На розучування вправ, як правило, відводиться рік – півтора після чого комплекс виконується протягом 2–3,5 років. Можна його виконувати і впродовж всього життя, оскільки тільки тоді відбувається повний вплив комплексу на організм. Для спортсменів або тих, хто хоче розвинути фізичні якості після розучування комплексу рекомендується розучити 24 форму тайцзицюань, яка після розучування виконується впродовж 1 року, але при умові щоденних занять. При відхиленнях у стані здоров'я пропонується розучувати спеціальні комплекси для відповідних систем. Кожен із компонентів методики можна використовувати окремо, але деякі методи можна застосовувати паралельно за наведеною вище послідовністю.

Для перевірки ефективності зазначеної вище методики було проведено такі спостереження. Для спостереження була створена група людей, які

займалися за вищезгаданою методикою. Для контролю їхнього стану, до початку спостереження та через 3 роки після виконання основних методів оздоровлення, були зняті показники за допомогою системи Контрекс II, яка описана вище. Після завершення спостереження були отримані такі результати: до початку експерименту середня кількість балів у групі людей які займалися за запропонованою методикою була 183, після завершення – 385 балів. Отже за три роки занять авторською методикою фізичний стан людини, оцінений за системою Контрекс II, може покращитись на 202 бали, що є доволі ефективним.

Із проведеного дослідження, можна зробити висновок, що застосування педагогічних інновацій в навчальному процесі є ефективним методом для кращого засвоєння матеріалу учнями. Ці методи сприяють зацікавленню та зменшенню втомлюваності школярів під час навчання. Водночас, в них розвиваються рухові навички, що позитивно впливає на зміцнення здоров'я.

Застосування альтернативних оздоровчих систем під час навчання сприяє кращому розвитку фізичних якостей дітей із відхиленнями у стані здоров'я. У окремих випадках заняття фізичною культурою забезпечують покращення здоров'я, а то й цілковите одужання дітей. До того ж при застосуванні запропонованих методів збільшується насиченість уроків.

Перспективи подальших досліджень: в майбутньому планується дослідити ефективність впливу низки педагогічних інновацій у різних дисциплінах.

1. Іова В. Ю., Красномоєць Л. В. Інноваційні методи виховання : Навчально-методичний посібник / В. Ю. Іова. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2006. – 272 с. **2.** Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. – Вип. V / Редколегія : А. С. Демянчук, М. В. Дутчак, Л. А. Завацька, Ю. В. Пелех, С. С. Єрмаков, В. М. Мухін, Б. М. Мицкан, Р. З. Поташнюк. – Рівне : Редакційно-видавничий центр Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Демянчука, 2007. – 372 с. **3.** Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : зб. наук. пр. – Вип. VII / Наук. редактор Л. А. Завацька. – Рівне : Редакційно-видавничий центр Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Демянчука, 2010. – 358 с. **4.** Дятленко С. М. Фізична культура/ С. М. Дятленко. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К. : Ірпінь, 2005. – 272 с. **5.** Морозинський В. Й. Методика викладання гімнастики і оздоровчої роботи. Навчальний посібник для студентів / В. Й. Морозинський. – Рівне : Міжнародний університет «РЕГ» ім. акад. С. Демянчука, 2004. – 315 с.

Рецензент: к.пед.н., професор Завацька Л. А.

Кроть І. М., викладач, Мазюк В. Л., викладач (Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ)

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ОЛІМПІЙСЬКОГО РУХУ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті розкрито засади інтеграції олімпійської освіти в навчально-виховний процес дітей та учнівської молоді в різних країнах світу та Україні. Охарактеризовано форми впровадження олімпійської освіти в Болгарії, Німеччині, Естонії, Гонконзі, Польщі, Аргентині, Грузії, Литві, Білорусі. Звернено увагу на розвиток олімпійської освіти в країнах, в яких проводилися олімпійські ігри: Японії, Канаді, Франції, Австралії, Греції, Китаї, Росії.*

***Ключові слова:** олімпійська освіта, олімпійський рух, культурна спадщина.*

***Аннотация.** В статье раскрыты основы интеграции олимпийского образования в учебно-воспитательный процесс детей и учащейся молодежи в разных странах мира и Украине. Охарактеризованы формы внедрения олимпийского образования в Болгарию, Германию, Эстонию, Гонконг, Польшу, Аргентину, Грузию, Литву, Беларусь. Обращено внимание на развитие олимпийского образования в странах, где проводились олимпийские игры: Японии, Канаде, Франции, Австралии, Греции, Китае, России.*

***Ключевые слова:** олимпийское образование, олимпийское движение, культурное наследие.*

***Annotation.** The article covers the integration of the Olympic education into the educational process of children and students, recognized in the world community as one of the ways of developing the Olympic movement and humanizing the whole society. Considerable attention is paid to the issue of Olympic education of youth in the work of the National Olympic Academy, which is formed in many countries. The forms of the implementation of Olympic education are described: Bulgaria (Free School), Germany («Olympic Week Program»), Estonia («School Olympic Games», «Olympic Winter Games»), Hong Kong («Olympic camps»), Popularization of Fair Plays in Polish models. The forms of implementation are analyzed in Argentina, Georgia, Lithuania, the Republic of Belarus. The attention was paid to the countries where the Olympic Games were held: Japan, Canada, France, Australia, Greece, People's Republic of China, Russia. It is noted that in Ukraine, Olympic education is being implemented according to the public-state model by the joint efforts of the National Olympic Committee of Ukraine, the Olympic Academy of Ukraine and*

the Ministry of Education and Science of Ukraine. The dissemination of knowledge about the Olympic Movement and Olympic sport is carried out in general and special educational areas. The experience of integration of the Olympic knowledge in the teaching of subjects in the school program in different countries of the world is analyzed. The public-state model of the Olympic education of the general direction for the institutions of general secondary education of Ukraine is presented. It is emphasized that there is a problem involving schoolchildren in the cultural heritage of the Olympic movement, which is possible only in the conditions of school education.

Keywords: *Olympic education, Olympic movement, cultural heritage.*

Інтеграція олімпійської освіти в навчально-виховний процес дітей та учнівської молоді визнана в світовому співтоваристві одним із шляхів розвитку олімпійського руху та гуманізації всього суспільства. Вона дозволяє долучати широкі маси до гуманістичних ідеалів і цінностей олімпізму, олімпійського руху, фізкультурно-спортивної діяльності та здорового способу життя, як наслідок, – сприяти вихованню гармонійно розвиненої дитини, вирішуючи завдання, що стоять сьогодні перед освітою багатьох країн світу.

Олімпійська освіта набула глобального характеру у кінці ХХ – початку ХХІ ст. у багатьох країнах світу. Відповідно до рекомендації Міжнародного олімпійського комітету (МОК), положень Олімпійської хартії, рішень олімпійських конгресів та сесій МОК, розробляються програми з олімпійської освіти, які впроваджуються в діяльність закладів освіти.

Аналіз літературних джерел свідчать про те, що починаючи з 1968 р. активно відкриваються та популяризують свою діяльність центри олімпійських наук і національні олімпійські академії, програми з олімпійської освіти, які були поступово впроваджені в багатьох країнах. Проблеми олімпійської освіти активно обговорюються на міжнародних олімпійських конгресах, наукових конференціях, симпозіумах, семінарах. Про необхідність розгортання та активізацію цієї педагогічної діяльності згадано у багатьох офіційних міжнародних документах. Значна увага питанням олімпійської освіти молоді приділяється в роботі Національних олімпійських академій, які сформовані у багатьох країнах. Розроблені багаторічні програми олімпійської освіти для різних соціальних груп населення. Перша програма олімпійської освіти була розроблена в Канаді у 1976 році. Наступні такі ж програми були розроблені Національними олімпійськими академіями США, Німеччини, Австралії тощо.

Мета статі полягає в узагальненні наукових даних щодо інтеграції олімпійської освіти у навчально-виховний процес в різних країнах світу.

Так, у Болгарії запроваджено проект «Вільна школа», який є додатковою освітою, що виходить за рамки державних шкільних програм. Цей проект

дає можливість поглиблювати знання з предметів: олімпізм і культура, спорт, біологія, хімія, екологія, рекреація, мистецтво. Навчальні заняття поєднуються із проведенням змагань, зустрічей, вечорів, спектаклів, виставок із запрошенням батьків та вчителів. Проте, проект, не входить до обов'язкової освіти, а тому не охоплює всіх учнів [1; 2].

Напередодні Олімпійських ігор численні початкові і середні школи *Німеччини* пропонують «Програми олімпійського тижня», що містять лекції, уроки, спортивні фестивалі. Проте, дослідження Р. Науля свідчать про те, що олімпійські цінності в навчальних програмах фізичного виховання шкіл Німеччини майже відсутні, вони не стали фокусом навчання на уроках фізичної культури та шкільного спорту [3]. За таких обставин учні позбавлені можливості систематично опановувати культурною спадщиною олімпійського руху.

З 1996 р. в *Естонії* запроваджено проект «Шкільні олімпійські ігри», що містить дві частини: «Тиждень олімпійських знань», який передбачає інтеграцію інформації з олімпійської тематики у процес викладання різних шкільних навчальних предметів: математики, географії, історії, літератури тощо, та «Шкільний спортивний фестиваль» – спортивне свято з використанням олімпійських ритуалів. Однак, фестиваль – це одноразовий захід, який відбувається один раз на навчальний рік і триває незначний проміжок часу [4].

У *Вірменії* питання олімпійської тематики введено до змісту Комплексної програми з фізичного виховання школярів, починаючи з другого класу [5].

Проведення «Олімпійських таборів» як форми поширення олімпійських цінностей серед юних спортсменів практикують у *Гонконзі*. Проте аудиторія учасників цих заходів доволі мала – до 50 осіб.

Польська модель олімпійської освіти заснована на популяризації принципів Фейр Плей, як складової частини олімпійської філософії, через впровадження експериментальної програми в навчальний процес фізичного виховання школярів. Також у країні значна увага приділяється ролі музеїв у впровадженні олімпійської освіти серед молоді [6; 7; 8; 9]. Проте, експериментальна програма не поширюється на всіх школярів країни, а обмежується тільки експериментальними школами.

Основною формою роботи з олімпійської освіти в *Аргентині* є інформаційно-роз'яснювальна робота (лекції, семінари) з учнями шкіл, членами клубів, лекторами, підготовленими на щорічних сесіях Національної олімпійської академії. Варто зазначити, що в цій країні також спостерігається незначна кількість школярів, залучених до надбань олімпійського руху.

У *Грузії* питання олімпійської тематики мають місце у навчальних програмах з фізичної культури. Крім того, у більшості загальноосвітніх навчальних закладів м. Тбілісі впроваджено теоретичний курс «олімпізм», який забезпечується підручниками і навчальними посібниками «Сучасний

олімпійський рух», «Олімпізм у Грузії», «Олімпізм» (А. Цибадзе) та «Олімпійська енциклопедія» (І. Гугушвілі) [10].

Інтегрована програма олімпійського виховання для школярів 13–15 років запроваджена у *Литві*. Вона спрямована на використання міжпредметних зв'язків. В основі цієї програми спорт і фізкультура, які інтегруються з такими предметами: праця, природа і людина, географія, музика та позакласне виховання [4]. На жаль, брак цієї ініціативи полягає у тому, що тільки певна категорія школярів, а саме учні 7–8 класів мають змогу долучитися до історії й сьогодення олімпійського руху та його культурних надбань.

У *Білорусі* питання олімпійської тематики введено до теоретичного розділу предмета «Фізична культура» та окремих елементів олімпійських знань до деяких навчальних предметів у початковій школі, впроваджено факультативні курси у базовій школі, вивчаються питання олімпійської тематики у процесі викладання загальноосвітніх шкільних предметів та факультативних і профільних курсів у старшій школі та професійно-технічних навчальних закладах [11; 12; 13].

Зважаючи на теоретичні та емпіричні дослідження, розпочаті у 1990-х – 2000-х рр. у *Бразилії*, у школах впровадження олімпійських знань не отримало досі розвитку [14].

Завдяки проведенню IX Південноамериканських ігор 2010 р. концепція олімпійської освіти в *Колумбії* була апробована в м. Медельїні. Відповідно до неї олімпійські знання входять не до програм фізичного виховання, а інтегруються в інші навчальні предмети. Це місто було обрано ще й тому, що воно претендувало на проведення Юнацьких Олімпійських ігор 2018 р. Але у зв'язку з тим, що місцем проведення юнацького спортивного форуму було обрано Буенос-Айрес, олімпійська освітня програма залишилася тільки мрією Медальїна, проте вчителі продовжують використовувати олімпійські знання у своїй роботі [14].

На особливу увагу заслуговує реалізація олімпійської освіти у країнах, що приймали Олімпійські ігри.

Спроби довести олімпійські цінності до молодого покоління були здійснені в *Японії* ще перед Іграми XVIII Олімпіади в Токіо через реалізацію нормативного документу Міністерства освіти, культури, спорту, науки Японії «Реалізація програми «Олімпійський національний рух – в школах». В рамках цієї програми були випущені підручники [14].

Більш широкою була програма, реалізована у 1976 р. у *Канаді* напередодні Ігор XXI Олімпіади.

Ставши місцем проведення XVI зимових Олімпійських ігор 1992 р. в Альбервілі, *Франція* розробила програму олімпійської освіти. Французькими фахівцями, за підтримки Міністерства освіти країни, було розроблено і направлено до шкіл (для дітей віком від 8 до 11 років) олімпійський портфель «Еколімпік», що містив інформацію для вчителів, картки для

школярів за 34 темами та сім плакатів [14]. У Франції з 2006 р. спільними зусиллями органів освіти та Національного олімпійського комітету та Національної олімпійської академії Франції організовувалися літні та зимові «Молодіжні олімпійські табори» для дітей 10–12 років. Реалізація проекту охоплювала два етапи:

– перший етап – інформаційно-пропагандистський, що передбачав пізнання олімпізму та історії Олімпійських ігор через інтеграцію в навчальні предмети, розуміння загальнолюдських цінностей, притаманних спорту взагалі та олімпізму, відповідно до педагогічних завдань учителів різних предметів;

– другий етап – етап безпосереднього єднання дітей протягом перебування їх у таборі [15].

В *Австралії* до Ігор XXVII Олімпіади 2000 р. в Сідней було розроблено освітню програму «Шкільна стратегія Олімпіади – 2000» за напрямками: «Зв'язки Дружби», «Збір олімпійських ресурсів», «Нагороди П'єра де Кубертена», «Візьміть шефство над спортсменом», «Тиждень олімпійських знань», «Переїмися духом!», змагання «Австралійське жабеня» [16; 17].

Далі своїх попередників пішла *Греція* під час підготовки Ігор XXVIII Олімпіади 2004 р. у Афінах. У рамках освітньої програми були запроваджені щотижневі одноденні заняття з учнями початкових і середніх шкіл. Важливим напрямом цієї програми була підготовка навчальної літератури для учнів різних вікових груп, в якій у доступній формі через малюнки, репродукції картин, легенди тощо було показано значення олімпійського руху та Олімпійських ігор у суспільному житті [18; 19; 20].

Широкомасштабним виявився освітній проект Китайської Народної Республіки «Програма олімпійської освіти «Пекін–2008», присвячений Іграм XXIX Олімпіади. Підготовча робота в цьому напрямі розпочалася в 1990-х роках. Саме тоді до програм фізичного виховання навчальних закладів були введені питання з олімпійської тематики. Тоді ж були випущені китайські підручники: для учнів початкових класів – «Олімпійська історія», для учнів середніх шкіл – «Олімпійські знання». Учителі були забезпечені навчальним посібником «Олімпійський рух» та методичними матеріалами, що публікувалися у журналі «Фізичне виховання у Китаї». З 2005 р. в країні почав працювати спільний план Міністерства освіти Китаю та Пекінського організаційного комітету Ігор XXIX Олімпіади (BOCOG) з впровадження олімпійської освіти в початкових і середніх школах, що дозволило охопити близько 400 млн. школярів [21].

Окремо варто розглянути досвід впровадження олімпійської освіти в *Росії*, на території якої відбулися Ігри XXII Олімпіади 1980 р. та XXII зимові Олімпійські ігри 2014 р. У цій країні олімпійська освіта реалізується за громадсько-державною моделлю, заснованій на тісній співпраці Російського олімпійського комітету та Міністерства освіти країни. Для системної

реалізації низки зобов'язань заявочної книги «Сочі 2014» стосовно поширення цінностей і філософії олімпізму у сфері освіти в Росії, було поставлено задачу – розробити план впровадження Системи олімпійської освіти. Організаційний комітет розробив програму «Олімпійська освіта в школах: активність, філософія, професія». «Активність» сприяє залученню школярів до фізичної активності, посиленню інтересу до спорту через різні види активності: змагання, суддівство, нагородження тощо. «Філософія» змістовно наповнює існуючі навчальні плани знаннями про індустрію спорту і олімпійський рух через географію, історію, літературу, суспільствознавство тощо, не створюючи зайвого педагогічного навантаження у вигляді додаткових навчальних годин. «Професія» виконує функцію профорієнтації, допомагаючи зацікавленим молодим людям згодом зробити вибір на користь індустрії спорту, олімпійського та паралімпійського руху [22].

В *Україні* олімпійська освіта реалізується за громадсько-державною моделлю спільними зусиллями Національного олімпійського комітету України, Олімпійської академії України та Міністерства освіти і науки України, відповідно до укладеного у 2006 р. договору. Поширення знань з олімпійського руху та олімпійського спорту здійснюється у двох відносно самостійних напрямках – загальноосвітньому та спеціально-освітньому [23].

Спеціально-освітній напрям реалізується в процесі підготовки фахівців галузі фізичної культури і спорту. Загальноосвітній напрям передбачає поширення знань про сторію олімпійського руху, цінності олімпізму, кращих представників світової та української спортивної еліти, передусім, серед дітей та учнівської молоді. Розвиваючись за громадсько-державною моделлю, олімпійська освіта реалізує гуманістичні, соціальні, етичні, моральні, патріотичні та інші аспекти впливу виховного потенціалу олімпізму на формування особистості дитини. Реалізацію громадсько-державної моделі олімпійської освіти загальноосвітнього напрямку на рис. 1.

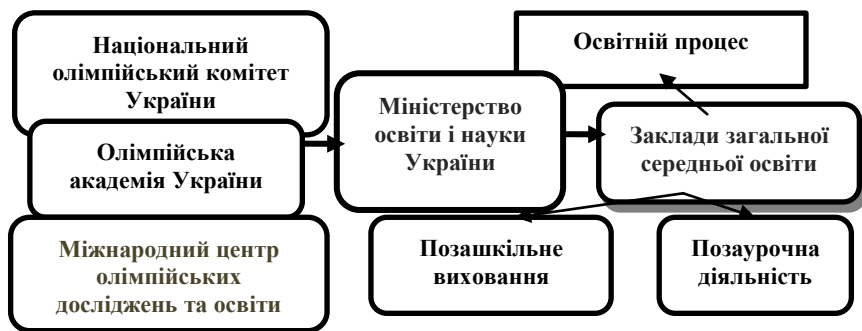

Рис. 1. Громадсько-державна модель олімпійської освіти загальноосвітнього напрямку для закладів загальної середньої освіти України

Незважаючи на багатогранні аспекти впровадження олімпійської освіти, її форми, засоби та методи, слід зазначити, що в освітній, позаурочній та позашкільній діяльності недостатнє місце відводиться залученню школярів до культурної спадщини олімпійського руху. А ті заходи, які проводять НОК України та Олімпійська академія України не в змозі охопити всіх школярів України. Отже, школа залишається єдиною установою, яка здатна забезпечити опанування культурною спадщиною олімпійського руху переважною більшістю школярів України.

Аналізуючи досвід інтеграції олімпійських знань у викладання предметів шкільної програми, необхідно відмітити, що у більшості країн олімпійська освіта реалізується за громадською моделлю олімпійської освіти, якою опікуються громадські організації такі як Національні олімпійські комітети та Національні олімпійські академії. У деяких країнах олімпійська освіта поєднується з навчальним предметом «Фізична культура». У незначній кількості національних освітніх систем, переважно пострадянських країн, у навчальних програмах загальноосвітніх навчальних предметів олімпійські ідеї вивчаються на факультативних заняттях.

Масштабні культурно-освітні олімпійські ініціативи та проекти для навчальних закладів, розроблені та реалізовані організаційними комітетами Олімпійських ігор, є короткочасними і завершують свою життєдіяльність після закінчення Ігор. Система олімпійської освіти, створена в Україні, користується заслуженим авторитетом і посідає гідне місце у міжнародній спільноті. Проте, незважаючи на численні культурно-освітні проекти Національного олімпійського комітету України та Олімпійської академії України, існує проблема залучення всіх школярів до культурної спадщини олімпійського руху, що можливо лише в умовах шкільної освіти.

1. Атанасов Ж. Олимпийское движение и воспитание нравственно-эстетического отношения к спорту. Проблемы олимпийского движения / Ж. Атанасов – София, 1977. – С. 125–138.
2. Кудрявцева Н. Новые формы работы по олимпийскому образованию детей и молодежи / Н. Кудрявцева // Междунар. форум «Молодежь – Наука – Олимпизм», 1998 (Июль 14–18, Москва). – М. : Советский спорт. – С. 131.
3. Naul R. Olympische Erziehung. Aachen : Meyer&Meyer. – 2007. – P. 88–93.
4. Смалінскайте И. Применение интегрированной программы олимпийского воспитания для учащихся 7–8 классов в контексте общего образования Литвы / И. Смалінскайте // Междунар. форума «Молодежь – Наука – Олимпизм», 2002 (Июнь 15–18, Москва). – М. : Советский спорт; 2002. – С. 131–135.
5. Меликсетян Р. Олимпийское образование в общеобразовательных школах Республики Армения / Р. Меликсетян // II Междунар. форум «Молодежь – Наука – Олимпизм». – М. : Советский спорт, 2002. – С.78.
6. Брониковский М. Реализация олимпийского образования в школах Польши / М. Брониковский // Наука в олимпийском спорте. – К. : Олимпийская литература, 2007. – С. 2.
7. Высоцкий Ц. А. Ценности олимпизма как фактора гуманизации образования в вузе физкультурного профиля / Ц. А. Высоцкий // Автореферат на соискание научной степени к.п.н. со специальности «Теория и

методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры». – Минск, 2006. – 20 с. **8.** Zukowska Zofia. Fair play. Sport Edt Opracow / Zofia Zukowska // Warszawa, 1996. – 252 p. **9.** Favre Sisto. Competitive Sport and Education. Report of the 8-th Summer Session of the IOA. Athens, 1969. – P. 94–106. **10.** Апциаури Л. Олимпийская академия Грузии и некоторые проблемы системы олимпийского образования. Практика олимпийского образования / Л. Апциаури // Материалы II Междунар. форума «Молодежь – Наука – Олимпизм», 2002. (Июнь 15–18, Москва). – М : Советский спорт, 2002. – С. 18–19. **11.** Григоревич В. Олимпийское образование в Республике Беларусь : история, современное состояние и перспективы / В. Григоревич // Наука в олимпийском спорте, 2007. – № 2. – С. 26–29. **12.** Кобринский М. Е. Олимпийское образование в Республике Беларусь / Кобринский М. Е, Кокашинский А. А. // Мир спорта, 2003. – № 3. – С. 36–41. **13.** Кулинкович Е. Организация и содержание олимпийского образования в Республике Беларусь / Е. Кулинкович // V Междунар. науч. конгр. «Олимпийский спорт и спорт для всех». – Минск, 2001. – С. 87. **14.** Naul R, Binder D, Rychtecky A, Culpon I, editors. Olympic Education : an internatsonal review. Discription : Abingdon, Oхon; New York, NY : Routbedge is an imprint of the Taylor & Francis Group, an InformaBusines, 2017; 361 p. **15.** Franceolympique [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.franceolympique.com> **16.** Броунли Х. Программы и деятельность по олимпийскому образованию в школе / Х. Броунли // Материалы Междунар. форума «Молодежь – Наука – Олимпизм», 1998 (Июль 14–18, Москва). – М. : Советский спорт, 1998. – С. 290. **17.** Australian Olympic Committee : National Education Program. Modeaccess [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sydney.olympic.org>. **18.** Olympic Games 2004 : activitybook : for 6–11 yearolds. Athens, 2004. 46 p. **19.** Olympic Games 2004 : activitybook: for 10–12 yearolds. Athens, 2004. 64 p. **20.** Olympic Games 2004: activitybook: for 12–16 yearolds. Athens, 2004. 64 p. **21.** Томенко О. О. Особливості олімпійської освіти в КНР напередодні Ігор ХХІХ Олімпіади у Пекіні / О. О. Томенко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту, 2008. – № 3. – С. 36–40. **22.** Доклад АНО «Оргкомитет «Сочи 2014» О мерах по обеспечению проведения Культурной Олимпиады, внедрения Олимпийского образования и підготовки кадров в рамках подготовки и проведения ХХІІ Олимпийских зимних игр и ХІ Паралимпийских зимних игр 2014 года в г. Сочи // Режим доступа : <https://science-education.ru/ru/article/view?id=10959>. **23.** Булатова М. М. Олімпійська освіта у системі навчально-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів України / М. М. Булатова, В. М. Єрмолова – К. : Олімп. л-ра, 2007. – 44 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Левенець О. І., учитель-методист вищої кваліфікаційної категорії
(Рівненський навчально-виховний комплекс «Колегіум»)

ОЛІМПІЙСЬКА ОСВІТА – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

***Анотація.** У статті досліджено історичні аспекти системи олімпійського виховання періоду античних часів Стародавньої Греції і періоду відродження Олімпійських ігор. Розглянуто важливість постаті П'єра де Кубертена не лише як засновника сучасного олімпізму, а як педагога, новатора, творця концепції «олімпійської педагогіки». Подано рекомендації щодо впровадження у процес навчання й виховання найбільш цікавих для школярів форм позакласної роботи з олімпійської освіти, що сприятиме гуманізації суспільства.*

***Ключові слова:** олімпійська освіта, фізична культура, спорт, учитель, школа, суспільство, виховання.*

***Аннотация.** В статье исследованы исторические аспекты системы олимпийского воспитания периода античных времен Древней Греции и периода возрождения Олимпийских игр. Рассмотрено важность фигуры Пьера де Кубертена не только как основателя современного олимпизма, а как педагога, новатора, создателя концепции «олимпийской педагогики». Даны рекомендации по внедрению в процесс обучения и воспитания наиболее интересных для школьников форм внеклассной работы по олимпийскому образованию, что будет способствовать гуманизации общества.*

***Ключевые слова:** олимпийское образование, физическая культура, спорт, учитель, общество, школа, воспитание.*

***Annotation.** The article analyzes the historical aspects of the system of education of the period of ancient times of ancient Greece and the period of the Olympic Games revival. Considered the importance of the figure of Pierre de Coubertin not only as the founder of modern olympism, but as a teacher, innovator, creator of the concept of «Olympic pedagogy». Recommendations on introduction into the process of education of the most interesting forms for extracurricular work on Olympic education that contribute to the humanization of society are presented. Historical data on the formation and development of the education system in Ancient Greece show that the education of youth in ancient times was based on a program that contributed to the comprehensive physical and spiritual development of a man. The theory that Pierre de Coubertin laid the foundation for the creation of a special subject «sports pedagogy» has made it possible to foresee human development in various spheres of its activity*

(education, sports, art), and the rapid development of society and sport has led the author of the theory to the concept «Olympic pedagogy», in which he saw the unique means of education and education, thus foreseeing the Olympic education and education of the younger generation. Given the change in the philosophy of education at the present stage, the New Ukrainian School should take into account the individual characteristics and needs of each child in order to reveal its potential and help to realize him in life. Promoting the solving of such tasks may be the introduction of various forms of extracurricular work in the Olympic education, which is an important component of humanistic education, in the process of teaching and upbringing.

Key words: *Olympic education, physical culture, sport, teacher, society, school, education.*

Сучасна школа динамічна, вона пред'являє багато серйозних запитів. Першокласники мають виконувати правила шкільного життя, управляти не тільки поведінкою, але й розумовою діяльністю: увагою, пам'яттю, мисленням. Дитині необхідне вміння слухати, запам'ятовувати, спостерігати, вирішувати завдання, яке поставив учитель.

Актуальність дослідження обумовлено необхідністю впровадження в навчально-виховний процес загальноосвітніх закладів нових освітніх програм, які дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю учня до здобуття освіти. Нині реалізуються нові засади освітнього процесу, які покликані сприяти системним реформам національної освіти, процесам її інтеграції до європейського та всесвітнього освітнього простору. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей... [1]. Усі діти, які пішли до першого класу, навчаються у новому освітньому середовищі і за новими методиками навчання. Слід зазначити, що основна відмінність нових методик – це орієнтація на здобуття учнями компетентностей, *розкриття потенціал кожної дитини, допомога їй реалізувати себе у житті.*

Проблеми гуманістичного виховання, що пов'язані з олімпізмом й олімпійською освітою у системі освіти кінця ХХ – початку ХХІ ст. досліджували такі вчені, як: К. Балтремус, І. Бех, К. Георгіадіс, О. Сухомлинська, М. Кобринський, О. Контаністов, В. Кремень та ін. [2–8]. Їхні роботи дають підстави стверджувати, що впровадження елементів олімпійської освіти у процес навчання й виховання, як позитивного фактора, сприяє гуманізації суспільства.

Метою нашої статті є дослідження доцільності впровадження олімпійської освіти у навчально-виховний процес школи. Для досягнення цієї мети визначені такі завдання:

- проаналізувати історичні дані становлення та розвитку олімпійської освіти у Стародавній Греції;
- розглянути виховне значення олімпійського руху з погляду П'єра де Кубертена;
- подати рекомендації щодо впровадження у процес навчання й виховання найбільш цікавих для школярів форм позакласної роботи з олімпійської освіти.

Вперше офіційне обговорення питань олімпійської освіти відбулося наприкінці XIX ст. (у 1897 р. на сесії МОК у Гаврі), проте його витоки належить шукати у Стародавній Греції [9].

У період розквіту фізичної культури Афін, що припадає на VI – початок IV ст. до н. е., крім фізичної підготовки застосовувалися заходи з розвитку розумових здібностей спортсменів. Розвинута система естетичного та етичного виховання афіняни органічно поєднувалася з фізичною культурою [10].

У полісах Греції тілесне виховання розглядалося як умова, що забезпечувала повноцінну діяльність громадянина. Призначення античної гімнастики полягало в тому, щоб забезпечити відповідність між думками та діями, поведінкою і приписами, словом та вчинком [11].

Ідея, яка об'єднувала цілі, засоби і методи античного фізичного виховання полягала у тому, щоб кожна здібність повинна розвиватися у боротьбі – так вчила еллінська народна педагогіка... Кожний грек із дитинства відчував у собі бажання брати участь у змаганнях міст, сприяти розвитку свого міста... [12].

Спорт для греків був не просто розвагою, він сприймався як серйозне заняття, тісно пов'язане з гігієною та медициною, а також з естетикою та етикою. Таким чином, фізичне виховання залишалось одним із суттєвих аспектів культурного життя греків [13]. На інтенсивний розвиток спортивних змагань у Стародавній Греції великий вплив здійснював важливий елемент буття і культури стародавніх греків – агоністика – змагальний принцип, який реалізувався в усіх сферах життя (праці, мистецтві, спорті) з метою досягнення найкращих результатів, визнання, прославлення сфери діяльності, примноження особистого престижу і слави міста-держави [9].

Виховання спортивного духу у Стародавній Греції базувалося на тому самому фундаменті, що й інші культурні цінності грецької цивілізації. І головним серед них було звільнення людини від будь-якої деспотії. Людину вчили вірити в себе, у свої сили і можливості, найвищі цінності людського життя. Тілесна досконалість, фізична і духовна сила для греків були основоположними принципами, що, як правило, проявлялись і здійснювались на спортивних аренах [9]. Життєвим кредо стародавніх греків було гармонійне поєднання тіла, духу та розуму. І тут доречно згадати мудрі слова, які були викарбувані на скелі в Стародавній Елладі:

«Якщо хочеш бути сильним – бігай, хочеш бути красивим – бігай, хочеш бути розумним – бігай» [14].

Освіта молоді в античні часи базувалась на програмі, яка сприяла всебічному фізичному і духовному розвитку. Роль палестр і гімнасій була вирішальною у формуванні характеру і духу всіх античних Ігор. Щоденні розумові і фізичні вправи, інтелектуальні та артистичні змагання – все це призводило до усвідомлення переваг здорового способу життя [15; 16].

Якщо, використовуючи термін «освіта», ми маємо на увазі ерудицію, тренування, культуру і гуманізм як характерні риси згаданого вище терміну, то церемоніал стародавніх Олімпійських ігор на спеціально відведеній території у священному Алтисі та прилеглих районах був першим зразком олімпійської освіти для спортсменів, глядачів та пілігримів [3].

Гуманістичні ідеї входили до концепції виховання античного періоду, однією зі складових якої була каллокагатія – духовно-естетичний ідеал давньогрецької культури, що привертав увагу вчених, педагогів, громадських діячів багатьох поколінь, починаючи з Аристотеля і до сьогодні: Л. Куна, С. Дурантеза, В. М. Платонова [17].

Ініціатору відродження сучасних Олімпійських ігор П'єру де Кубертену імпонували погляди стародавніх греків на систему виховання, проведення різноманітних змагань, головними з яких були Олімпійські ігри. В них Кубертена приваблювала, передовсім, як він підкреслював, «одна з найкращих особливостей грецької цивілізації: участь м'язів у роботі з морального розвитку». Саме це і мріяв він відродити, прагнучи наповнити неоолімпізм, перш за все, моральним, духовним змістом [17].

Пояснюючи необхідність відновлення Олімпійських ігор, П'єр де Кубертен зазначав: «Наша мета – відродити інститут, що перебуває в цілковитому забутті багатьох віків. Значення спорту зростає з кожним роком. Його роль у сучасному світі так само значна, якою була за античності. Народжуються види спорту з новими характеристиками, вони інтернаціональні й демократичні, а отже, відповідають ідеалам і потребам нашого часу». Водночас він застерігав: «... за наших днів, як і в минулому, їхній вплив може бути і позитивним і негативним, що залежить від їх використання та напрямів розвитку. Спорт може збуджувати як найблагодісніші, так і найбільш упосліджені почуття. Він може розвивати безкорисливість і зажерливість, може бути великодушним і зрадливим, мужнім і відрозливим. Урешті, він може використовуватись для зміцнення миру або для приготувань до війни». Він вважав, що «високі почуття, прагнення до безкорисливості й великодушності, дух лицарства, сильна енергія і мир є чільними потребами сучасних демократичних держав...» [18].

Своє бачення призначення спорту й олімпійського руху в сучасному світі П'єр де Кубертен висловив у поетичній формі – у безсмертному творі

«Ода спорту» [18]. Ідеали, які були в основі олімпійського спорту Стародавньої Греції, а саме синтез розумової та фізичної досконалості, – вічні й привабливі для людства. Саме боротьба за ці ідеали не тільки дозволила відродити Олімпійські ігри, а й зробила олімпійський рух дуже популярним явищем, що охоплює всі континенти і країни, свого роду феноменом суспільного життя світового співтовариства [3; 15].

Одним з основоположних принципів олімпійського руху є визначення олімпізму як «життєвої філософії, що звеличує та об'єднує в гармонійне ціле якості тіла, волі й розуму. Поєднуючи спорт із культурою та освітою, олімпізм прагне створити такий спосіб життя, який базувався б на радощах, здобутих через зусилля, освітніх цінностях доброго прикладу та повазі до універсальних етичних принципів» [19; 20].

П'єр де Кубертен був упевнений у тому, що фундаментом олімпізму мають стати не лише фізичні зусилля людини, які сприяють досконалості, але й її контакти з живописом і літературою, любов до Батьківщини.

Метою олімпізму є повсюдне використання спорту для служіння гармонійному розвитку людини, щоб сприяти створенню мирного суспільства, яке піклувалося б про збереження людської гідності [6; 9; 21].

Олімпізм для Кубертена як філософія життя був духовним, розумовим і фізичним життєвим досвідом у постійних зусиллях людини досягти морального й інтелектуального підйому. Набагато випередивши свій час, він у думках і на ділі разом зі створенням Кафедри олімпійських наук в Німці виступив на захист навчання олімпізму [3; 22].

У розумінні виховних завдань олімпійського руху Кубертен орієнтувався передовсім на гуманістичну ідею необхідності гармонійного розвитку особистості. Ця ідея піднімається до платонівської аристократичної тріади: музика, філософія і гімнастика, які розглядаються як фундаментальні елементи, що стосуються всіх аспектів існування людини, а також до давньогрецького ідеалу калокагатії (з гр. kalos – прекрасний і agatos – добрий). Цей ідеал має на увазі таку прекрасну людину, для якої характерні поєднання зовнішніх достоїнств із внутрішніми, духовними, моральними якостями, гармонія тіла і душі [23; 24].

П'єр де Кубертен також замислювався і над такою колізією, як олімпізм і щастя. Він говорив, що якби його запитали, як жити у злагоді з олімпійським духом, то першою умовою він назвав би – бути щасливим. Але щастя, отримане від фізичних вправ – це результат двох невід'ємних елементів людського буття: тіла і духу. Поділ цих двох частин одного цілого на повністю незалежні фактори призводить до дисармонії особистості, а тому вони повинні бути зведені в одне гармонійне ціле, щоб досягти рівноваги, якої досягли у стародавній Олімпії [25].

Головним виховним завданням олімпійського руху ініціатор відродження сучасних Олімпійських ігор вважав формування в людині гармонії через

спорт. Він підкреслював, що олімпійський рух може стати школою виховання шляхетності і моральної чистоти, так само як фізичної витривалості і сили; формувати характер і зміцнювати моральну силу, а тому сприяти гармонійному розвитку людини [26].

Підкреслюючи, що без знань минулого ми не змогли б зрозуміти майбутнє, Кубертен висловлював надію на те, що історія реалізує всі інтелектуальні компоненти, у тому числі й олімпізм, котрий також належить історії. Він відмічав, що Олімпійські ігри мають педагогічний аспект, як і у минулому сфокусований на культурі молоді і колективної думки народів [27].

П'єр де Кубертен був першим педагогом, який висловився з приводу виховної ролі олімпізму. Можливо, педагогічний напрям у Кубертена був сильніше пов'язаний із спортом, але головним засобом досягнення миру він вважав виховання високих моральних якостей особистості [31]. Кубертен-педагог вбачав у спорті унікальний засіб виховання й освіти. Він вважав, що спорт – це діяльність не заради задоволення або засіб від байдикування і навіть не фізична компенсація розумової роботи, а навпаки – джерело внутрішньої досконалості кожної людини [26].

Ініціатор відродження сучасних Олімпійських ігор заклав фундамент науковому обґрунтуванню спеціального предмета, який назвав «спортивна педагогіка», тим самим передбачивши олімпійську освіту і виховання підростаючого покоління, які з'явилися пізніше [28].

Олімпійська педагогічна програма П'єра де Кубертена була багатогранною, такою, що охоплювала різні дисципліни і теми, з чітко визначеними соціально-культурними і гуманітарними цілями, що знайшло відображення у його численних педагогічних працях. Олімпійська педагогіка включала спортивну освіту, освіту в галузі встановлення миру, соціальну освіту, необхідну для демократії, історичну освіту, освіту в галузі філософії, фізкультури, мистецтва, фізіології спорту, гігієни, формування характеру, сучасного лицарства, апофеозу. Стурбованість за майбутнє Олімпійських ігор і подальший розвиток спорту змусила його створити і визначити новий термін «олімпійська педагогіка», що ґрунтувалася на повазі до «зусиль і ритмічності» [3].

Результатом діяльності Кубертена є створення концепції «спортивної педагогіки», а потім «олімпізму» й «олімпійської педагогіки». Олімпійські ігри і спорт у цілому Кубертен розглядав як засіб вирішення педагогічних завдань, практичної реалізації реформи освіти, метою якої було вдосконалення людини, людських відносин. Головна мета олімпійського руху, на думку Кубертена, полягає в тому, щоб на основі свідомої, цілеспрямованої та скоординованої діяльності, з одного боку, всебічно сприяти реалізації у спорті і через спорт гуманістичних ідеалів і цінностей, а з іншого – протидіяти його антигуманному використанню [29].

Згідно нового Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 87 від 21 лютого 2018 р., метою фізкультурної освітньої діяльності є формування соціальної та інших ключових компетентностей, стійкої мотивації здобувачів освіти до занять фізичною культурою і спортом для забезпечення гармонійного фізичного розвитку, підвищення функціональних можливостей організму, вдосконалення життєво необхідних рухових умінь та навичок [30].

Здобувач освіти має: – регулярно займатися руховою активністю, фізичною культурою та спортом; – демонструвати рухові вміння та навички, а також використовувати їх у різних життєвих ситуаціях; – добирати фізичні вправи для підвищення рівня фізичної підготовленості; – керуватися правилами безпечної і чесної гри, уміти боротися, вигравати і програвати; – усвідомлювати значення фізичних вправ для здоров'я, емоційного задоволення, гартування характеру, самовираження та соціальної взаємодії [30].

Освіта й виховання мають стати фундаментом турботи про підростаюче покоління. Формування позитивного ставлення дітей та молоді до занять фізичною культурою, спортом, до високих спортивних результатів повинна забезпечити широка мережа різних спортивних секцій і гуртків на базі шкіл. А регулярне проведення дитячих та молодіжних спортивних змагань з використанням олімпійської символіки дозволить ознайомити учасників заходу з символами та церемоніями Олімпійських ігор. В залежності від вікової категорії учасників, потрібно підбирати найбільш цікаві форми позакласної роботи з олімпійської освіти. Так, для учнів початкової школи можна запропонувати олімпійські уроки, конкурс малюнків, олімпійські вікторини, конкурс «Листівка олімпійцям», змагання «Олімпійські перегони».

Учням середнього шкільного віку, позитивний результат принесуть усі із наведених вище форм роботи, а також діяльність олімпійського куточка або кабінету олімпійської освіти, конкурс стінних газет, малі Олімпійські ігри, спецкурс «Основи олімпійських знань». Для учнів старшого шкільного віку більш ефективними і цікавими будуть такі форми роботи, як дискусія, диспут, прес-конференція, брифінг, олімпійські фестивалі, конкурс стінних газет, години спілкування.

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді [31].

Інтеграція олімпійської освіти в навчально-виховний процес дозволяє залучити більш широкий загал школярів до гуманістичних ідеалів і

цінностей олімпізму, але для цього необхідно забезпечити заклади освіти науково-методичною літературою та теоретико-методичною підготовкою педагогічних кадрів у процесі здобуття ними освіти.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження систем виховання молоді у античному періоді та періоді відродження Олімпійських ігор, варто зазначити, що впровадження олімпійської освіти в навчально-виховний процес школи XXI ст. сприятиме формуванню позитивного ставлення та інтересу до фізичної культури, спорту та олімпійського руху у школярів.

- 1.** Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 р.
- 2.** Балтремус К. А. Гуманізація виховного процесу в старших класах загальноосвітньої приватної школи : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 / К. А. Балтремус. – К., 2003. – 20 с.
- 3.** Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К., 1998. – 204 с.
- 4.** Георгиадис К. Теоретические основы олимпийского образования / Костас Георгиадис // Наука в олимпийском спорте. – 2007. – № 2. – С. 3–16.
- 5.** Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості : теоретично-метод. проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / [ред. О. В. Сухомлинська]. – К. : ВіРА Інсайт, 2001. – 339 с.
- 6.** Кобринский М. Е., Олимпийское образование как средство гуманизации спортивной деятельности / М. Е. Кобринский, В. Высоцкий // IX Міжнар. наук. конгр. «Олімпійський спорт і спорт для всіх» : тези доп. – К., 2005. – С. 17.
- 7.** Контанистов А. Олимпийское образование в системе физического воспитания российских школьников / Александр Контанистов // Наука в олимп. спорте. – 2007. – № 2. – С. 41–45.
- 8.** Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти : Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.
- 9.** Платонов В. Н. Олимпийский спорт : в 2 кн. / В. Н. Платонов, С. И. Гуськов. – К. : Олимп. лит., 1994 – 1977. – Кн. 1. – 493 с.
- 10.** Кун Л. Всеобщая история физической культуры : пер. с венг. / Л. Кун ; под общ. ред. В. Столбова. – М. : Радуга, 1982. – 399 с.
- 11.** Ришковски В. Принципы проектирования региональной и локальной систем организации физического воспитания школьников : дис. доктора наук по физ. воспитанию и спорту : 24.00.02 / В. Ришковски. – К., 2002. – 392 с.
- 12.** Ницше Ф. Философия в трагическую эпоху / Ф. Ницше. – М. : Reel-book, 1994. – 416 с.
- 13.** Марру А. История воспитания в античности (Греция) / А. Марру. – М. : Греко-латинский кабинет, 1998. – 425 с.
- 14.** Єрмолова В. Витоки олімпійської освіти, її місце у напрямках діяльності Міжнародного олімпійського комітету та інших міждержавних організацій / В. Єрмолова // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 1. – С. 35–39.
- 15.** Алексеенко Г. Некоторые воспитательно-образовательные аспекты олимпизма и пути гуманизации современного спорта / Г. Алексеенко, В. Морозов // V Междунар. науч. конгр. «Олимпийский спорт и спорт для всех». – Минск, 2001. – С. 62.
- 16.** Смалінскайте І. Применение интегрированной программы олимпийского воспитания для учащихся 7–8 классов в контексте общего образования Литвы / И. Смалінскайте // Междунар. форум «Молодежь – Наука – Олимпизм». – М. : Сов. спорт, 2002. – С. 131–135.
- 17.** Єрмолова В. Олімпійська освіта : теорія і практика : навч. посіб. / В. Єрмолова. – К., 2011. – 335 с.
- 18.** Кубертен П. Олимпийские мемуары / Пьер де Кубертен. – К. : Олимп. лит., 1997. – 179 с.
- 19.** Олимпийская энциклопедия / [гл. ред. С. П. Павлов]. – М. : Сов.

энциклопедия, 1980. – 415 с. **20.** Олимпийские академии России : материалы IV семинара президентов олимп. академий в рамках IX Всерос. научно-практ. конф. «Олимпийское движение и социальные процессы». – М., 1999. – 110 с. **21.** Булатова М. М. Олімпійська освіта у системі навчально-виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів України / М. М. Булатова, В. М. Єрмолова. – К. : Олімп. л-ра. – 2007. – 44 с. **22.** Сергеев В. Н. Олимпийское образование : определение сущности и перспективы направления научных исследований / В. Н. Сергеев // Теория и практика физ. культуры. – 2001. – № 7. – С. 48–49. Центр «СпАрт» РГАФК, 2002. – 346 с. **23.** Кун Л. Всеобщая история физической культуры : пер. с венг. / Л. Кун ; под общ. ред. В. Столбова. – М. : Радуга, 1982. – 399 с. **24.** Столяров В. Социология физической культуры и спорта (введение в проблематику и новая концепция) : научно-метод. пособие для ин-тов и акад. физ. культуры / В. Столяров. – М. : Гуманитар. Центр «СпАрт» РГАФК, 2002. – 346 с. **25.** Coubertin P. The Olympic Idea : discourses and Essays / Pierre de Coubertin. – Lausanne, Stuttgart, Sport-verlag, 1966. – 147 p. **26.** Coubertin P. Pedagogie sportive. Nouvelle Edition / Pierre de Coubertin. – Lausanne : Bureau international de Pedagogie sportive, 1919. – P. 128. **27.** Academie National Olympique : Fondation. Perspectives. Activites2002. – 346. – Lausanne : IOC, 1992. **28.** Столбов В. Эволюция олимпийских идей от Пьера де Кубертена до Хуана Антонио Самаранча / В. Столбов // Олимпийское движение и социальные процессы : материалы V Всерос. научно-практ. конф., посвященной 100-летию Междунар. олимп. комитета. – М., 1996. – С. 22–28. **29.** Столяров В. И. Концепция олимпийского образования (многолетний опыт разработки и внедрения в практику) / Владислав Столяров // Наука в олимп. спорте. – 2007. – № 2. – С. 30–35. **30.** Державний стандарт початкової освіти (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87). **31.** Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (схвалена колегією Міністерства освіти і науки України, протокол № 3/5-2 від 26.03.2015 року).

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Степанюк С. І., к.фіз.вих., доцент, Глухов І. Г., к.пед.н., доцент (Херсонський державний університет), **Ломака Ж. М., к.м.н., доцент** (Херсонська міська клінічна лікарня ім. А. С. Лучанського), **Ткачук В. П., к.пед.н.** (Івано-Франківський коледж фізичного виховання Національного університету фізичного виховання і спорту України)

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ХЕРСОНСЬКОГО ЦЕНТРУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ ІНВАЛІДІВ «ІНВАСПОРТ»

***Анотація.** В статті обґрунтовано важливість створення та розвитку Херсонського центру фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт», який репрезентує відображення гуманістичного погляду на життя та сприяє збагаченню й оновленню генوفонду нації, вихованню її духовної еліти. Встановлено, що сьогодні «Інваспорт», використовуючи передовий досвід провідних країн, проводить широку пропаганду Паралімпійського та Дефлімпійського руху на Херсонщині.*

***Ключові слова:** особи з інвалідністю, спорт інвалідів, фізична культура, спортивні досягнення.*

***Аннотация.** В статье обоснована важность создания и развития Херсонского центра физической культуры и спорта инвалидов «Инваспорт», который представляет отражение гуманистического взгляда на жизнь, способствует обогащению и обновлению генфонда нации, воспитанию ее духовной элиты. Установлено, что сегодня «Инваспорт», используя передовой опыт ведущих государств, проводит широкую пропаганду Паралимпийского и Дефлимпийского движения на Херсонщине.*

***Ключевые слова:** лица с инвалидностью, спорт инвалидов, физическая культура, спортивные достижения.*

***Annotation.** As a matter of fact in the 21st century, Ukraine has entered a positive humanitarian achievement in the field of social protection of low-income categories of citizens and is developing dynamically the signs of a civilized European state. Therefore, the problem of integration of people with disabilities into society becomes of special significance. The purpose of the work was to study and summarize the history of sports development of persons with disabilities in Kherson region. The results of the work showed that in March 1993 Kherson Regional Center of Physical Culture and Sports for Disabled «Invasport» was founded. During its existence, the center developed 16 kinds of sports – athletics, basketball, volleyball, free and Greco-Roman wrestling, swimming, soccer, foot-ball, table tennis, power lifting, shooting,*

archery, goalkeeper, checkers, chess parachute and academic rowing. The composition of sport groups included more than 300 athletes with disabilities of 4 nosologies (hearing impairment, vision, physical and mental development, lesions of the locomotor apparatus). Therefore, based on the research conducted, we can conclude that the regional center «Invasport» in close cooperation with state, community and youth organizations is looking for new ways to improve physical education, rehabilitation and sports work with the, their parents, training specialists for work with disabled athletes, conducts widespread advocacy of the Paralympic and Defolympic movement in the Kherson region, involving the best practices of the best regional Invasport centers of Ukraine and the emerging powers of Europe.

Keywords: *persons with disabilities, sport of invalids, physical culture, sports achievements.*

В Україні на сьогодні 2,5 млн 600 тисяч людей з інвалідністю [1]. В декларації ООН про права інвалідів (1975 р.) говориться, що «інваліди мають невід’ємне право на повагу їх людської гідності незалежно від походження, характеру і важкості уражень, мають громадські та політичні права, право на економічне та соціальне забезпечення, на медичне, психічне або функціональне лікування, на відновлення здоров’я, на освіту, професійну підготовку і відновлення працездатності...» [2].

На думку О. В. Римара, спортивний рух інвалідів – складова частина сучасного міжнародного олімпійського руху, що об’єднує організації, спортсменів та інших осіб, зокрема людей з особливими потребами [3]. Як зазначає президент Національного комітету спорту інвалідів України, народний депутат Верховної Ради України В. М. Сушкевич, параолімпійський рух – це одне з найвищих досягнень людського гуманізму тисячоліття, що минуло. Україна сьогодні стоїть на шляху всебічної інтеграції у європейське та світове співтовариство, що передбачає розвиток демократичних, гуманістичних, основ розвитку усіх сторін суспільно-політичної, соціальної, духовної, освітньої, культурної сфер життя суспільства. Фізична культура і спорт посідають у цих процесах, з огляду на їх соціальну і оздоровчу, міжнародну і репрезентаційну значущість, неабияке значення.

Формування спортивного руху інвалідів в Україні бере свій початок з 1989 року. Саме в цей час почали створюватись фізкультурно-спортивні та оздоровчі клуби інвалідів. У подальшому ці громадські об’єднання стали основою для створення національних федерацій спорту інвалідів з різними видами уражень: опорно-рухового апарату, вадами зору, слуху та інтелекту. У 1992 році ці чотири федерації об’єдналися у Національний комітет спорту інвалідів України [4].

Стрімкий розвиток масового спорту інвалідів відбувся, коли в Україні була започаткована діяльність унікальної, і поки що єдиної в світі державної

системи управління фізичною культурою і спортом інвалідів [1]. У 1993 році рішенням Уряду України були створені Український центр з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» і 27 його регіональних відділень [5].

Завдяки системній організаційній та практичній роботі Національного комітету спорту інвалідів України, Українського центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт» та спортивних федерацій з нозологій, українські спортсмени з інвалідністю не тільки досягнули високих результатів – кожен виступ наших спортсменів щоразу дивує світ неймовірними перемогами.

Метою нашої статті є дослідження та узагальнення історії створення та розвитку Херсонського центру фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт».

У березні 1993 року було засновано Херсонський обласний центр фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт». Очолив його – Анатолій Петрович Вдовиченко [6]. 19 березня 1998 року начальником обласного центру «Інваспорт» було призначено Івана Івановича Міщенка, який працював на цій посаді до 2017 року. На сьогодні, виконуючим обов'язки начальника обласного центру «Інваспорт» є Кедровський Борис Григорович.

До 2008 року обласний центр був структурним підрозділом обласного управління у справах сім'ї, молоді та спорту обласної державної адміністрації, а з 2008 року – Херсонської обласної Ради.

З 2012 року і по теперішній час – Херсонський регіональний центр фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт» знаходиться у складі Херсонської обласної ради. Завданням центру є забезпечення комплексних та цільових програм з питань фізкультурно-спортивної та реабілітаційно-виховної роботи з інвалідами різного віку і нозологій [7].

Основними напрямками роботи регіонального центру «Інваспорт» є:

- активізація реабілітаційної, фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи серед інвалідів та членів їх сімей;
- підготовка збірних команд та провідних спортсменів центру до участі у Паралімпійських, Дефлімпійських та Глобальних іграх, Чемпіонатах, Кубках та Першостях України, Міжнародних змаганнях;
- проведення масових змагань серед дітей з інвалідністю за програмою Всеукраїнської Спартакіади «Повір у себе» та ін.

За час існування, центром було розвинуто 16 видів спорту – легку атлетику, баскетбол, волейбол, вільну та греко-римську боротьбу, плавання, футбол, футзал, настільний теніс, пауерліфтинг, кульову стрільбу, стрільбу з лука, голбол, шашки, шахи, параканое та академічне веслування.

До складу груп з видів спорту входить більше 300 спортсменів з інвалідністю 4-х нозологій (вадами слуху, зору, фізичного і розумового розвитку, ураженнями опорно-рухового апарату) [6].

У 2012 році було створено Херсонський осередок «Спеціальної Олімпіади», вихованці якого беруть участь у обласних, Всеукраїнських та Міжнародних змаганнях. Очолює осередок – Р. А. Малащенко.

У кінці 2015 року було створено громадську організацію «Херсонська Федерація Паралімпійських, Дефлімпійських та неолімпійських видів спорту» ГО «ХФПДНВС». Організація проводить навчально-тренувальну підготовку та надає допомогу в організації та відрядженні спортсменів з інвалідністю міста Херсона для участі у змаганнях.

До 2015 року при центрі існувала Дитяча юнацька спортивна школа для інвалідів, яка після реорганізації стала окремою юридичною одиницею, яку очолив майстер спорту України з легкої атлетики серед спортсменів з УОРА, колишній студент Херсонського державного університету – Руслан Анатолійович Малащенко.

В наш час у школі культивується 11 видів спорту до складу яких входить 243 спортсмени з інвалідністю. Також школа має власну водно-спортивну базу (3 затони річки Дніпро) та зал настільного тенісу.

Адміністрація ДЮСШ приділяє значну увагу організації і проведенню в районах та містах області комплексних змагань серед дітей-інвалідів за програмою Спартакіади України «Повір у себе». Тільки у обласних змаганнях з різних видів спорту у цьому році взяло участь 450 юних спортсмени. За підсумками районних та обласних змагань були скомплектовані збірні команди для участі у фіналі XXIII Всеукраїнської Спартакіади «Повір у себе» у кількості 29 осіб, які стали переможцями та призерами Всеукраїнських змагань [6]. Після реорганізації Херсонський регіональний центр «Інваспорт» займається організаційними питаннями розвитку Паралімпійського та Дефлімпійського руху та реабілітації осіб з інвалідністю на Херсонщині, а також контрольне роботу провідних спортсменів, які входять до складу Національних збірних команд України з різних видів спорту.

Регіональний центр «Інваспорт» у тісній співпраці з державними, громадськими та молодіжними організаціями веде пошук нових шляхів удосконалення фізкультурно-оздоровчої, реабілітаційної та спортивної роботи з інвалідами, їх батьками, підготовки спеціалістів для роботи зі спортсменами-інвалідами, проводить широку пропаганду Паралімпійського та Дефлімпійського руху на Херсонщині, залучаючи для цього передовий досвід кращих регіональних центрів «Інваспорт» України та провідних країн Європи, активно залучаючи до цього засоби масової інформації, сайти інтернет-мережі. Інфраструктура Херсонського регіонального центру «Інваспорт» складається з регіонального центру в м. Херсоні та 4 відділень у м. Нова Каховка, Генічеськ, Олешки, Білозерка.

Починаючи з 1995 р. і по теперішній час, спортсмени центру беруть участь у Всеукраїнських змаганнях, Чемпіонатах Світу, Європи, Паралімпійських, Дефлімпійських та Глобальних іграх. Юнаки молодшого віку активно виступають на Всеукраїнських Спартакіадах «Повір у себе».

Серед найкращих спортсменів: Крук Сергій – заслужений майстер спорту України з легкої атлетики, переможець і бронзовий призер XX

Дефлімпійських ігор 2005 року (Австралія), чемпіон Європи 2007 року та чемпіон світу 2008 року, чемпіон Дефлімпійських ігор 2009 року у Пекіні, кавалер ордену «За мужність» III ступеня; Кравченко Вікторія – заслужений майстер спорту України з легкої атлетики, дворазова срібна призерка XIII Паралімпійських ігор 2008 р. в Пекіні, срібна призерка XIV Паралімпійських ігор 2012 року у Лондоні, кавалер орденів «Княгині Ольги» II і III ступенів, почесний громадянин міста Олешки; Урсуленко Наталія – заслужений майстер спорту України з легкої атлетики, чемпіонка Європи 2008 року в Італії, срібна і бронзова призерка чемпіонату світу 2012 року, чемпіонка Європи 2012 року, дворазова бронзова призерка XXII Дефлімпійських ігор 2013 року у Софії, дворазова чемпіонка Європи з легкої атлетики 2015 року, срібна та бронзова призерка чемпіонату світу 2016 року, кавалер орденів «За мужність» II і III ступенів; Морозова Катерина – майстер спорту України міжнародного класу з веслування академічного, бронзова призерка XIV Паралімпійських ігор 2012 року у Лондоні, чемпіонка світу 2013 року, кавалер ордену «За заслуги» III ступеня; Козлов Володимир – майстер спорту України міжнародного класу з веслування академічного, бронзовий призер XIV Паралімпійських ігор 2012 року у Лондоні, бронзовий призер Кубка світу 2012 року, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня; Григорчук Сергій – майстер спорту України з шахів, срібний призер Всесвітньої шахової Олімпіади 2012 року в Індії, володар Кубка світу 2013 року; Доценко Іван – майстер спорту України з футболу, срібний призер XXII Паралімпійських ігор 3012 року у Лондоні, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня; Турков Володимир – заслужений майстер спорту України з легкої атлетики, чемпіон світу 2012 року, чемпіон Європи 2011 року, чемпіон XXI Дефлімпійських ігор 2009 року у Тайвані, срібний призер XXII Дефлімпійських ігор 2013 року у Софії, нагороджений орденом «За мужність» III ступеня і медаллю «За працю та звитягу»; Єлизавета Мерешко – чотириразова чемпіонка та дворазова срібна призерка Чемпіонату Європи з плавання УОРА 2014 року у Нідерландах, триразова чемпіонка та дворазова срібна призерка Чемпіонату світу 2015 року у Великобританії. У 2016 році на XV Літніх Паралімпійських іграх у Ріо-де-Жанейро вона здобула чотири золоті та бронзову нагороди встановивши світовий рекорд.

Нових вершин спортсменами Херсонщини було досягнуто у 2017 році. Чемпіонат світу з легкої атлетики у Тайланді приніс Світлані Півень чемпіонське звання та бронзову нагороду, чемпіонат Європи з настільного тенісу у Словенії – Богдану Омельчуку – перше командне місце, чемпіонат світу з легкої атлетики у Великобританії – Яні Лебдевіч – срібло, чемпіонат Європи з легкої атлетики у Чехії – Світлані Півень – бронзу, XXIII Дефлімпійські ігри у Туреччині – Юлії Кисильовій – бронзову нагороду. Лариса Міхнева на Кубку Європи зі стрільби з лука серед

спортсменів з порушеннями опорно-рухового апарату у Чехії стала четвертою. Хочеться вірити, що 2018 рік буде також успішним для херсонських спортсменів [7].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що починаючи з 1995 року і по теперішній час, спортсмени Херсонського центру «Інваспорт» беруть активну участь у Всеукраїнських змаганнях, Чемпіонатах Світу, Європи, Паралімпійських, Дефлімпійських та іграх Спеціальних олімпіад. При цьому, херсонські спортсмени на змаганнях різного рівня, здобувають для України спортивні визнання.

1. Сушкевич В. М. Це був тріумф людських спроможностей / В. М. Сушкевич // Олімпійська арена. – 2001. – Спецвипуск. – С. 38–39. **2.** Декларация о правах инвалидов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/disabled.shtml. **3.** Римар О. В. Спорт неповносправних : історія та сучасність / О. В. Римар. – Львів, 2001. – 56 с. **4.** Історичні, організаційні та соціальні аспекти розвитку спорту інвалідів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту [С.Ф. Матвеев, Ю. А. Бріскін, І. О. Когут та ін.]. – Київ : Асконіт, 2011. – 250 с. **5.** Український центр інвалідного спорту «Інваспорт» : Інформ. бюл. Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту. – К., 2000. – 34 с. **6.** Звіт Херсонського обласного центру «Інваспорт» про результати змагань з 1995 по 2017 роки. – 10 с. **7.** Степанюк С. Історія розвитку спорту осіб з інвалідністю на Херсонщині / С. Степанюк, Л. Малашенко, Л. Козіброда, Ж. Ломака // Наук Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). – К., 2018. – Вип. 2 (96). – С. 91–94.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Шепелев О. О., аспірант (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті розкрито важливість проведення занять з фізичного виховання для дітей дошкільного віку та впровадження нових методик в навчальну програму дошкільних навчальних закладів. Доведено, що дошкільний вік є оптимальним періодом для формування потреби в здоровому способі життя, мотивації до занять фізичною культурою і спортом, свідомого ставлення до свого здоров'я. Розглянуто особливості організації та проведення занять з фізичного виховання у дошкільному закладі.

Ключові слова: діти дошкільного віку, фізичне виховання, здоров'я.

Аннотация. В статье раскрыта важность проведения занятий по физическому воспитанию для детей дошкольного возраста, внедрение новых методик в учебную программу дошкольных учебных заведений. Доказано, что дошкольный возраст есть оптимальным периодом формирования потребности в здоровом способе жизни, мотивации к занятиям физической культурой и спортом, сознательного отношения к своему здоровью. Рассмотрены особенности организации и проведения занятий с физического воспитания в дошкольном заведении.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, физическое воспитание, здоровье.

Annotation. The article describes the importance of physical education for preschool children. Influence of physical culture on health and harmonious development of children, importance of introduction of new methods in the curriculum of preschool educational institutions. It is known that preschool age is the most optimal period for the formation of the need for a healthy lifestyle. The earlier and more consistent attention is paid to the health and motor activity of the child, the better is its physical and mental development. The article describes the importance of games, because during games, performing various exercises, the child also finds the initiative, learns to be persistent in achieving the goal. Classes in physical culture, mobile games, especially promote the education of children in discipline, collectivism, determination, courage and other qualities that are necessary for a person. A prerequisite for the preservation and strengthening of all components of health, and hence the full and timely development of the physical, social-moral, intellectual and

cognitive, emotional-value, creative and other spheres of the child's personality, is the application in the educational process of pre-school educational institutions scientifically verified, experimentally proven, innovative educational methods of healthcare and health forming direction. It is important that such techniques and technologies are organically integrated into the integral educational process of a separate age group and of all pre-school educational institutions, implemented in a complex way through the creation of a safe developing objective, natural and social environment, an environmentally friendly living space, high-quality health care, nutrition, optimization of motor regimes, systematic approach to the formation of children's value attitude towards their own health and motivation for a healthy lifestyle.

Key words: *preschool children, physical education.*

Дошкільна освіта є самостійною системою, обов'язковою складовою освіти в Україні, яка гармонійно поєднує сімейне та суспільне виховання. Найпершим суспільним середовищем для дитини є дошкільний навчальний заклад, метою якого є її соціальна адаптація до умов життя в товаристві незнайомих однолітків і дорослих, забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самої себе.

Закон України «Про дошкільну освіту» визначає збереження і зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини як першочергове завдання розвитку, навчання і виховання наймолодших громадян країни [1, с. 5].

Необхідною умовою збереження і зміцнення усіх складників здоров'я, а, отже, й повноцінного та своєчасного розвитку фізичної, соціально-моральної, інтелектуально-пізнавальної, емоційно-ціннісної, творчої та інших сфер дитячої особистості є застосування в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів науково-вивірених, експериментально апробованих, інноваційних освітніх методик здоров'язбережувального і здоров'яформувального спрямування. Важливо, щоб такі методики і технології органічно інтегрувалися в цілісний освітній процес окремої вікової групи і всього дошкільного навчального закладу, реалізувалися комплексно через створення безпечного розвивального предметного, природного і соціального середовища, екологічно-сприятливого життєвого простору, повноцінного медичного обслуговування, харчування, оптимізації рухового режиму, системного підходу до формування у дітей ціннісного ставлення до власного здоров'я і мотивації до здорового способу життя, дотримання гармонійних, доброзичливих взаємин між усіма суб'єктами освітнього процесу: педагогами, дітьми та батьками вихованців, при цьому, залишаючи дитину центром усіх освітніх впливів.

Формування основ здорового способу життя у дітей дошкільного віку передбачає широке використання у процесі організації дитячої життєдіяльності

в дошкільних навчальних закладах комплексу різних засобів, серед яких: гігієнічні фактори (режим харчування, сну, діяльності й відпочинку, гігієна одягу, взуття, приміщень, обладнання тощо), фізичні вправи (гімнастика, ігри, елементи спорту і туризму, праця), чинники природного середовища (повітря, сонце, вода) [2, с. 181].

Відомо, що дошкільний вік є найоптимальнішим періодом для формування потреби в здоровому способі життя дитини. Чим раніше та послідовніше приділяється увага здоров'ю і руховій активності дитини, тим краще проходить її фізичний і психічний розвиток. У дошкільному віці інтенсивно розвиваються здібності, формуються етичні якості, риси характеру і, найголовніше, зміцнюється фундамент здоров'я, у зв'язку з чим особливе значення в процесі виховання дитини відіграє фізична культура. В контексті зазначеного, це питання досліджували: Т. Банникова, Я. Коблев, І. Козлов, В. Козлова, Л. Лубишева, Г. Ляшенко, М. Правдов, Г. Решетньова, Д. Фарбер та ін.).

Вчені Е. Вільчковський, Л. Глазиріна, Н. Єрмак, А. Кенеман, О. Курок, І. Мюллер, В. Нестеров, Т. Осокіна, Н. Седих, Е. Степаненкова, Д. Хухлаєва, В. Шишкіна, О. Шнейдер та ін., обґрунтували, що рухова активність у цей період життя є унікальним чинником комплексного розвитку всіх аспектів цілісної особистості дитини (психологічного, інтелектуального, естетичного, етичного). Тому її поступово потрібно готувати до включення в систему соціальних відносин, що постійно ускладнюються

Метою нашої статті є розкриття особливостей проведення занять з фізичного виховання для дітей дошкільного віку та їхнього впливу на стан здоров'я та фізичний розвиток дошкільників.

Завдання та зміст фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах визначаються вимогами Базового компонента дошкільної освіти в Україні, чинними програмами розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Малюток», «Дитина», «Українське довкілля» [3].

Саме в перші шість – сім років життя у людини закладаються основи здоров'я, довголіття, формується багато рухових навичок, розвиваються фізичні якості (спритність, швидкість, сила тощо). Організації фізичного виховання сприяє створення відповідних умов (раціонального режиму, харчування тощо), урізноманітнення організаційних форм фізичного виховання (заняття, ранкова гімнастика, рухливі ігри тощо), підвищення рухової активності дітей протягом дня тощо.

Завдяки високій пластичності нервової системи у дошкільників дуже швидко встановлюються нервові зв'язки й формуються умовні рухові рефлекси. Однак, дитина повинна не тільки вміти користуватися своїми рухами у звичній обстановці, а й у різних умовах, які змінюються (в іграх, під час прогулянок, коли треба перестрибнути через рівчак, підлізти під

гілку тощо). Отже, сформована навичка з того або іншого руху повинна бути не тільки міцною, а й достатньо гнучкою (пластичною).

Поряд із формуванням навичок з основних рухів у дитини розвиваються фізичні якості: сила, швидкість, спритність, витривалість та інше. Тому, рухи потрібно виконувати не тільки правильно, а й досить швидко та тривалий час (наприклад ходьбу, біг), а для цього потрібний певний рівень розвитку тих або інших фізичних якостей. Для їх відновлення і вдосконалення використовуються загально розвиваючі вправи, основні рухи, вправи спортивного характеру й рухливі ігри.

Під час ігор, виконання різних вправ дитина проявляє ініціативу, вчиться бути наполегливою в досягненні мети [4, с. 25–27]. Заняття з фізичної культури, рухливі ігри, особливо сприяють вихованню в дітей дисциплінованості, колективізму, рішучості, сміливості та інших якостей, необхідних людині. Наприклад, щоб стати сміливим, треба навчитися долати страх, натрапляючи на небезпеку. На заняттях з фізичної культури деяким дітям буває страшно пройти по гімнастичній лавці, перестрибнути через перешкоду, стрибнути у висоту з розбігу і т. д. Однак, вони (іноді з допомогою вихователя) переборюють свій страх і виконують рух, що, безумовно, сприяє вихованню у них сміливості.

Навчання і виховання на заняттях з фізичної культури взаємопов'язані. Заняття з фізичного виховання є пріоритетними у процесі систематичного, послідовного формування, закріплення і вдосконалення основних рухових умінь і навичок у дітей, розвитку їхніх фізичних якостей. Тому проводяться вони в усіх вікових групах, переважно в першій половині дня – з усієї групою або підгрупами дітей. Тривалість фізичних занять з дітьми встановлюється в межах: для дітей 3-го року життя – 15–20 хв., 4-го року життя – 20–25 хв., 5-го року життя – 25–30 хв., 6-го року життя – 30–35 хв.

Такі заняття проводяться двічі на тиждень за загальним розкладом занять у приміщенні або на майданчику (в період з квітня по жовтень за належних погодних умов, систематично, починаючи з середньої групи) і тричі на тиждень під час прогулянок у першій половині дня протягом усього року. Тривалість фізкультурних занять на прогулянках така сама, як і занять у залі, але за холодної пори вона може подовжуватися на 5 хвилин. Варіативність проведення занять визначається різними чинниками, як от: пора року і погода (відповідно підбираються одяг та взуття дітей), наявність обладнання та інвентарю, ступінь володіння дітьми рухами. Якщо у дошкільному закладі проводяться заняття з плавання (1–2 рази на тиждень залежно від віку дітей) то у день їх проведення не плануються фізкультурні заняття за розкладом на прогулянці.

Формування правильної постави та профілактики плоскостопості – одне з основних завдань фізичного виховання дошкільнят. Правильна постава важлива не тільки з естетичного погляду, а ще й тому, що створює

сприятливі умови для роботи серцево-судинної системи, дихальної й травної систем, благотворно впливає на самопочуття дитини.

У дошкільному віці важливе значення має також формування навичок особистої та громадської гігієни. Це завдання розв'язується протягом усього періоду перебування дітей у дошкільному закладі. Перед вступом до школи дитина повинна вміти вмиватися, чистити зуби, самотійно вдягатися, охайно їсти, підтримувати чистоту в приміщенні тощо.

Водночас у дітей повинні бути виховані звички щоденно виконувати фізичні вправи. Позитивний вплив фізичних вправ на організм дитини досягається лише тоді, коли ці вправи виконуються регулярно. Дошкільники мають біологічну потребу в рухах, вони дістають насолоду від самого процесу виконання фізичних вправ. Позитивні емоції, які виникають у процесі занять фізичними вправами, поступово переходять у звичку систематично займатися цими вправами. Потім ця звичка стає стійкою потребою, яка продовжує зміцнюватися в шкільні роки. Здійсненню фізичного виховання дітей дошкільного віку сприяють різноманітні засоби: фізичні вправи, оздоровчі сили природи (сонце, повітря, вода) та гігієнічні фактори.

Фізичні вправи – основний засіб фізичного виховання, які всебічно впливають на розвиток дітей. За допомогою і фізичних вправ зміцнюється здоров'я дошкільника, формуються навички життєво-важливих рухів (ходьби, бігу, стрибків, метання, лазіння тощо), розвиваються фізичні якості (сила, спритність, швидкість, витривалість).

Виконання фізичних вправ пов'язане з активним сприйманням дітьми навколишнього середовища, з орієнтуванням у просторі, виявленням вольових якостей, різноманітних емоційних переживань. Правильно організована рухова діяльність справляє істотний вплив на формування психіки дитини. Саме рухи здійснюють безпосередньо практичний зв'язок людини з навколишнім світом і цей зв'язок лежить в основі розвитку її психічних процесів. Тому, фізичні вправи необхідно широко застосовувати в різноманітних організаційних формах (ранковій гімнастиці, заняття з фізичної культури, рухливих іграх тощо).

Дитині властива біологічна потреба в рухах. Обмеженість їх (гіподинамія) негативно позначається на фізичному розвитку дошкільника (затримується ріст, деякі діти набирають зайвої ваги), знижується опірність проти інфекційних захворювань. Таким чином, фізичні вправи є профілактичним засобом проти можливих порушень нормального фізичного розвитку дитини. Ефективність використання фізичних вправ значно підвищується в комплексному поєднанні з оздоровчими силами природи та гігієнічними факторами. Тому, оздоровчі сили природи (повітря, сонце, вода) потрібно широко використовувати для зміцнення здоров'я та загартування організму дитини.

Отже, фізичне виховання дітей дошкільного віку є важливим напрямом у роботі педагогів дошкільних навчальних закладів, де основним його завданням є реалізація мети суспільства щодо формування всебічно розвиненої особистості. Зберегти та зміцнити здоров'я дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу можна шляхом комплексного розв'язання педагогічних, медичних та соціально-психологічних завдань з урахуванням індивідуальних особливостей дитини різних вікових періодів.

1. Богущ А. М. Базовий компонент дошкільної освіти / А. М. Богущ, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. – К., 2012. – 26 с. **2.** Калузька Л. В. Дошкільне тіло виховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку // Л. В. Калузька, М. М. Гуменюк. – Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 182 с. **3.** Вільчковський Е. С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку / Е. С. Вільчковський, О. І. Куров. – Суми : ВТД Університетська книга, 2008. – 428 с. **4.** Денисенко Н. Основні засади організаційної роботи з фізичного виховання дітей / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2001. – № 11. – С. 25–27.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.

Ялович В. Т., к.пед.н, доцент, Ялович А. В., к.пед.н., Собчук Д. С., ст. магістратури (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ХАРЧУВАННЯ СПОРТСМЕНАМИ У ВИДАХ СПОРТУ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ВИТРИВАЛОСТІ

Анотація. У статті досліджено досвід підготовки спортсменів високої кваліфікації у видах спорту, які потребують витривалості, щодо вибору спортивного харчування. Визначено інформаційний продукт спортивного харчування, вірогідність відчуття й ефективність продуктів споживання та основні чинники, які впливають на його вибір спортсменами. Встановлено, що спортсмени з видів спорту, які потребують витривалості, в процесі виконання фізичного навантаження використовують продукти спеціалізованого харчування, яке сприяє швидкому відновленню організму.

Ключові слова: спортивне харчування, засоби відновлення, спортсмени високої кваліфікації, витривалість.

Аннотация. В статье исследован опыт подготовки спортсменов высокой квалификации в видах спорта, которые требуют выносливости, в выборе спортивного питания. Определен информационный продукт спортивного питания, вероятность ощущения, эффективность продуктов потребления и основные факторы, которые влияют на его выбор спортсменами. Установлено, что спортсмены в видах спорта, которые требуют выносливости, в процессе выполнения физической нагрузки используют продукты специализированного питания, которое способствует быстрому восстановлению.

Ключевые слова: спортивное питание, средства восстановления, спортсмены высокой квалификации, выносливость.

Annotation. The problem of recovery can't be solved completely in modern sport. Trainers and athletes are constantly looking for recovery tools. One of these means is nutrition. It plays a leading role in the training of athletes with a manifestation of endurance. Considerable attention should be paid to a complex diet consisting of carbohydrates, proteins, fats, minerals, vitamins and water. Deficiency of any substance makes the body of athletes to reduce the effectiveness of exercise and the deterioration of the functional state. In our opinion, there is a holistic system of the specialized nutrition use which should be used at different stages of preparation for the competition. The article examines the

experience of high qualified of athletes performing physical endurance in choosing sports nutrition. The responses of athletes and their vision of the nutrients role in the training process and in their personal lives have been analyzed. The informational product of sports nutrition, probability and efficiency of food products and the main factors influencing the athletes' choice are defined. It is established that athletes of endurance types in the process of physical activity use specialized food products promoting rapid recovery of the body. The athletes define the recovery characteristics of food used during and after training loads. This approach enables to increase physical fitness at work, intensity and improve the quality of the exercise load. The recovery nutrition has been suggested for the training process optimizing as well as the substances that characterize their effectiveness in the training of qualified athletes with endurance performance are given. The athletes change the taste properties both during and after exercise so they individually use nutrients with orange, lemon, cherry and strawberries taste. Special nutrition further increases athletes' athletic performance directly in the process of sports training.

Key words: *sport nutrition, nutritional substances, high qualified athletes, endurance.*

Сучасна підготовка кваліфікованих спортсменів залежить від ефективного тренування з використанням великих фізичних навантажень, які супроводжуються нервовою напругою. Тому, сьогодні важливу роль відіграють засоби відновлення. До головних із них відноситься харчування. До того ж, великий вплив на успіхи спортсменів впливає режим харчування. Від того, що п'є і їсть спортсмен, залежить його віддача на тренуваннях і здатність змагатися на межі своїх можливостей.

Тому, кожен спортсмен повинен визначитися, чого він чекає від харчування, і досягти запланованого результату за допомогою правильно складеного раціону. У процесі напружених тренувань та змагань харчування є одним із провідних факторів підвищення працездатності та прискорення відновлювальних процесів.

Харчування спортсменів є невід'ємною частиною тренувального процесу, оскільки воно забезпечує відновлення енерговитрат під час і після виконання фізичних навантажень [1]. Воно сприяє надходженню в організм спортсмена органічних та неорганічних речовин, необхідних для відновлення його організму. Споживання харчових речовин залежить від індивідуальних особливостей організму спортсменів, статі, віку й виду легкої атлетики. Правильно організоване харчування надзвичайно важливе для досягнення високого рівня спортивної працездатності. Недостатнє потрапляння в організм із їжею продуктів, потрібних для забезпечення енергопродуктивності під час виконання фізичних навантажень, може негативно позначитися на спортивному результаті.

Завдяки обміну енергії в організмі забезпечується ріст і розвиток, підтримується стабільність морфофункціональних структур, їх здатність до самовідновлення. Зміни в обміні речовин в умовах високого фізичного й нервового напруження викликають зміни в потребах споживання окремих продуктів. Зі збільшенням фізичних навантажень зростають енерговитрати, для поповнення яких потрібен певний набір харчових речовин, які поступають в організм із їжею [2]. Основне значення харчування полягає в забезпеченні енергетичного та пластичного матеріалу для поповнення витрат енергії, побудови тканин й органів [3].

Але наявних науково-методичних рекомендацій недостатньо для того, щоб говорити про використання спеціальних харчувальних засобів відновлення в тренувальному процесі кваліфікованих легкоатлетів.

Види спорту з проявом витривалості пов'язані з великими фізичними навантаженнями, серед них і легка атлетика. Тому, на думку вчених, вони потребують спеціального режиму харчування. В цих видах спорту для досягнення високих результатів потрібно правильно планувати навчально-тренувальний процес із використанням засобів відновлення. Недаремно дослідники вважають, що відновлення – це невід'ємна частина тренувального процесу [2].

В останні роки вчені більше уваги приділяють традиційним засобам відновлення: активному відпочинку, фармакологічним засобам, адаптації, стомленню та основним засобам відновлення [1–3].

Мета нашого дослідження – визначити, які продукти спеціалізованого харчування використовують спортсмени-легкоатлети з видів спорту, які потребують витривалості в тренувальному процесі.

Спортсмени й тренери постійно ведуть пошук, як швидше відновити організм після виконання великих фізичних навантажень. Перед ними постійно виникає запитання: продукти яких фірм краще використовувати. Постійно в рекламах показують ту чи іншу продукцію певних фірм. Багато спортсменів довіряють рекламі. Інші розпитують про харчові речовини у своїх друзів, досвідчених спортсменів, частково в тренерів і спортивних лікарів. На час опитування нам вдалося з'ясувати, що спортсмени вибирають продукти харчування вже відомих фірм, про які дізналися на сайтах. Продукція цих фірм пройшла жорсткий контроль щодо допінгу та якості (табл. 1).

Аналіз результатів опитування засвідчив, що не всі спортсмени мають достатні знання про спортивне спеціалізоване харчування або володіють застарілими знаннями. Здебільшого спортсмени дістають інформацію про спортивне спеціалізоване харчування з різних сайтів та від своїх друзів і частково – від тренерів та лікарів.

Таблиця 1

Інформаційний продукт спортивного харчування спортсменів, членів збірної команди України з видів витривалості (спортивна ходьба, марафон)

№ з/п	Запитання	Чинник	Результати опитування, %		
			МСУМК n-10	МСУ n-10	КМСУ n-5
1	Отримання інформації про спортивне харчування	Різні сайти	20	16	–
		Друзі, тренер	16	20	20
		Лікар	4	4	
2	Використання спортивного харчування(брендів)	nutrend	24	28	12
		Amway	16	12	4
		Scitec Nutridion	–	–	4
3	Зручність використання спортивного харчування в упаковках	Туба з м'якого пластику	24	28	12
		Пакетики	8	12	8
		Фляги (тетрапак)	8	–	–
4	Інформовані про склад інгредієнтів спортивного харчування	Так	28	20	4
		Ні	4	16	16
		Частково	8	4	–

Результати опитування засвідчили, що до спортсменів недостатньо й не систематично доводиться інформація щодо можливості використання спеціалізованого харчування. Більшість українських спортсменів із видів спорту, які потребують витривалості, використовують спеціалізоване харчування відомих у світі фірм (nutrend, amway), які зарекомендували свою продукцію на світовому та європейському рівнях і мають значну популярність серед світових лідерів легкої атлетики. Для зручності споживання спортивного харчування під час виконання фізичного навантаження спортсмени найчастіше використовують тубу з м'якого пластику та пакетики, а іноді й фляги.

Серед важливих елементів спортивного харчування є склад його інгредієнтів. Спортсмени високого класу значну увагу приділяють поживним речовинам, що входять до їхнього раціону. Така зацікавленість пов'язана з тим, що в деяких харчових продуктах трапляються заборонені речовини, а споживання такого харчування може призвести до дискваліфікації спортсмена.

Опитування спортсменів щодо вживання спортивного харчування дозволило з'ясувати, яким продуктам вони надають перевагу залежно від майстерності. На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що спортсмени – майстри спорту України міжнародного класу (МСУМК) вживають спортивне харчування щоденно, під час тренування у вигляді напоїв (таблиця 2).

Таблиця 2

Споживання спортивного харчування спортсменами збірної команди України з легкої атлетики (спортивна ходьба, марафон, середні дистанції)

№ з/п	Запитання	Чинник	Результати опитування, %		
			МСУМК n-10	МСУ n-10	КМСУ n-5
1	Вживання спортивного харчування	Щоденно	16	8	–
		Кілька разів на тиждень	24	28	20
		Кілька разів на місяць	–	4	–
2	Вживання спортивного харчування	До тренування	8	8	–
		Під час тренування	24	24	16
		Після тренування	8	8	4
3	Вживання спортивного харчування	Сухі концентрати	16	8	–
		Спортивні напої	16	20	8
		Енергетичні гелі	8	12	12
4	Перевага споживання продуктів	Сухі концентрати	8	–	–
		Спортивні напої	12	20	12
		Енергетичні гелі	20	20	8

Майстри спорту України (МСУ) і кандидати в майстри спорту України (КМСУ) значну увагу приділяють споживанню спортивного харчування кілька разів на тиждень під час виконання фізичного навантаження у вигляді спортивного напою й енергетичного гелю.

Усі досліджувані під час вживання харчових речовин надають перевагу спортивним напоям та енергетичним гелям. Отримані результати дослідження свідчать, що під час виконання фізичних навантажень обов'язково потрібно споживати продукти спортивного харчування для підвищення працездатності й відновлення організму.

Дослідження раціону споживання спортивного харчування спортсменами з видів спорту, які потребують витривалості, дозволило встановити його специфіку, яка побудована на адаптації функціональних систем організму спортсменів до вживаних речовин.

У зв'язку з цим проявляється принцип функціонального запиту організму, що зумовлено конкретними вимогами забезпечення певної функції однієї чи іншої систем. Організм кожного спортсмена адаптується до харчування індивідуально. Тому відчуття та ефект спортивного харчування залежить в основному від його сприйняття організмом.

Згідно з результатами опитування нами встановлено, що МСУМК, МСУ, КМСУ вважають, що: спеціалізоване харчування має адаптогенну дію й підвищує витривалість. Для них мають значення харчувальні речовини зі смаком апельсину, лимону, вишні та полуниці (табл. 3).

Таблиця 3

Вірогідність вживання, відчуття та ефект спортивного харчування для організму спортсменів-легкоатлетів

№ з/п	Запитання	Чинник	Результати опитування, %		
			МСУМК n-10	МСУ n-10	КМСУ n-5
1	Вживання спортивного харчування, який на думку спортсменів	має адаптогенну дію	16	16	12
		підвищує витривалість	20	20	6
		покращує когнітивні здібності	4	4	–
2	Вживання гелів зі смаком	апельсину, лимону	20	20	8
		вишні, полуниці	16	18	12
		ванілі	4	4	–
3	Відчуття негативних наслідків після вживання спортивного харчування	так	4	8	4
		ні	32	32	16
		іноді	4	–	–
4	Ефект використання спортивного харчування	Підвищує рівень енергії	28	40	–
		Швидше відновлення	8	–	–
		Ефективніше тренування	4	–	20

Проведене дослідження підтвердило, що споживання спортивного харчування спортсменами високої кваліфікації, переважно, не викликає в них негативних наслідків, а ефект від нього спортсмени відчувають через збільшення енергії та зростання тренованості.

Теоретичний і практичний досвід спортсменів-легкоатлетів щодо харчування, свідчить про те, що в умовах сучасного спорту вищих досягнень є необхідність прискорювати відновлення організму за допомогою споживання спеціалізованого харчування. Тепер з'явилася можливість за допомогою таких продуктів організувати раціональне й збалансоване харчування спортсменів високої кваліфікації в різні періоди тренування та змагання. На основі особистого досвіду й відчуття спортсмени можуть у процесі тренування апробувати різноманітні харчовальні речовини й підібрати ті, які найкраще впливають на відновлення їхнього організму.

У подальшому планується проводити дослідження щодо впливу спеціалізованого харчування на спортивні досягнення у видах легкої атлетики, які потребують витривалості, зокрема в спортивній ходьбі.

1. Brukner P. Clinical sports medicine / P. Brukner, K. Khan. – McGraw-Hill, Australia, 2010. – 1032 р. **2.** Ялович В. Т. Теорія і методика відновлення працездатності : підручник / Володимир Трохимович Ялович, Антон Володимирович Ялович. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 216 с. **3.** Горюк П. І. Особливості харчування як засобу відновлення в панкратіоні / П. І. Горюк // Молодий вчений. – № 3. – С. 103–105.

Рецензент: д.пед.н., професор Белікова Н. О.

Наукове видання

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ
ГУМАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ШКОЛІ ТА ВНЗ

Збірник наукових праць

ВИПУСК 2 (20)

*Присвячено 25-річчю
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука*

Редакційно-видавничий центр
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука.
33027, м. Рівне, вул. академіка Степана Дем'янчука, 4

Наклад: 100 примірників
Підписано до друку 01.12.2018 р. Формат 60x84.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 16,88